

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Kiadványa

A Harmadik (Tapolcai) Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai

Budapest * Zürich

1994

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Kiadványa

**A Harmadik (Tapolcai) Magyar
Történelmi Iskola
Előadásai és Iratai**

Budapest * Zürich

1994

**Köszönet a jelen kiadvány nyomdaköltségének viseléséért
az Illyés Alapítványnak, valamint három megye: Somogy, Veszprém
és Zala Közgyűlésének tartozunk hálás köszönettel**

**Ezen könyv szerzői valamennyien ellenszolgáltatás nélkül
oktattak az iskolában és munkájukat az Egyesület
rendelkezésére bocsátották
Fizetségük legyen a nemzet hálája!**

**Az előadások közlési joga a Szerző
és az Egyesület közös tulajdona**

I S B N - 963 85 274 12

**Sorozatszerkesztő: Csihák György a
Zürichi Magyar Történelmi Egyesület elnöke**

Készült: a TEXGRAF Ipari Kiszövetkezet nyomdájában

**Felelős kiadó:
Magyar Történelmi Iskola
Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Magyarországi Tagozata
1212 Budapest, Kossuth Lajos u. 106/a V.16.**

Az Iskola védnökei:

MŰVELDÉSI ÉS KÖZOKTATÁSI MINISZTER
HATÁRONTÚLI MAGYAROK HIVATALÁNAK VEZETŐJE
MAGYAROK VILÁGSZÖVETSÉGÉNEK ELNÖKE
VESZPRÉM MEGYEI ÖNKORMÁNYZATI KÖZGYŰLÉS ELNÖKE
ZALA MEGYEI ÖNKORMÁNYZATI KÖZGYŰLÉS ELNÖKE
SOMOGY MEGYEI ÖNKORMÁNYZATI TESTÜLET ELNÖKE
VESZPRÉM MEGYEI JOGÚ VÁROS POLGÁRMESTERE
KAPOSVÁR MEGYEI JOGÚ VÁROS POLGÁRMESTERE
TAPOLCA VÁROS POLGÁRMESTERE
VESZPRÉMI RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZMEGYE ÉRSEKE
DUNÁNTÚLI REFORMÁTUS EGYHÁZMEGYE PÜSPÖKE
SVÁJC MAGYARORSZÁGI NAGYKÖVETE
ZÜRICH MAGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET ELNÖKE

Tartalom

Szendl József veszprémi érsek áldása

Mikó Jenő a Szlovák Köztársaság Református Gyülekezetének püspöke
Kell ez a hit...

Max B. Dahinden

Svájc magyarországi nagykövetének megnyitója

Tóth József tapolcai önkormányzati képviselő,
a Művelődési és Kulturális Bizottság
elnökének megnyitó szavai 1994. augusztus 14-én

Az előadások teljes szövege

Csajághy György

A magyar népzene keleti párhuzama,
eredete, őstörténeti vonatkozások tükrében 13

Csámpai Ottó

A történelemtudat-kutatás módszertanának
bemutatása a Felvidéken végzett szociológiai
vizsgálatok eredményein 51

Csihák György

Rovásfelirat a svájci Pinsec-ben
(Val d' Anniviers Wallisban) 59

Fejes Pál

A Pinsec-i gerendafelirat. (Zárszó) 77

Juba Ferencz

Falerisztikai vonatkozások a
magyar tengerészet múltjából 89

Kováts Zoltán

A rendek kialakulásának jelentősége
Európában és Magyarországon 95

Lukács József

A Fejedelem hazatért!
II Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozatala 101

Magyar Kálmán Az Árpád-kor régészeti kutatásának módszertanáról (Gondolatok a somogyi kutatásaim alapján)	113
--	-----

Magyar Kálmán Várak, erődítmények, kutatásának módszertana I.	123
---	-----

Nagy Kálmán A magyar könnyűlovasság kialakulása és szerepe a történelemben. Rövid összefoglalás	143
--	-----

Nagy Kálmán Egy huszárszázad harcai a Balatonnál, 1944-1945-ben	151
--	-----

Rainer Pál Magyarország királynéi az Árpád-korban	163
---	-----

Rainer Pál Magyarország Árpád-kori királynéival kapcsolatos tárgyi emlékek	171
---	-----

Sági Károly A fenékpusztai későrómai erőd ásatási eredményei	191
--	-----

Szakály Sándor Honvédők vagy vörösök? Az 1919-es magyar vörös hadsereg tisztikara	199
--	-----

Függelék

Jegyzőkönyv-Sajtóközlemény
Az Iskola műsora
Házirend
Nyilatkozat
Az Iskola vezetősége
Statisztika
A következő Iskola felhívása
A ZMTE eddig megjelent kiadványai
Előkészületben
Terjesztőink
INFO

Elhangzott a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület zászlóavató ünnepségén Tapolcán

Mindenható Úristen, jóságos mennyei Atyánk! Te úgy akartad, hogy örök üdvösségünket szent akaratod teljesítésével nyerjük el. Ezért megadod minden intézménynek és közösségnek azt a lehetőséget, hogy történelmükből és sajátos adottságaikból fakadó célkitűzéseiket akaratoddal megegyező jelvényekkel és szimbólumokkal fejezzék ki.

Kérünk áldd meg a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület zászlaját és áldd meg azokat, akik e zászló alatt tömörülve egyesületet alkotnak a magyar történelem tanulmányozására. Segítsd őket, hogy rátaláljanak a történelmi igazságra és annak tanulságait úgy tudják velünk közölni, hogy szent akaratodat felismerve magyar népünk boldogulásán munkálkodjunk.

Ezt kérjük tőled Szent Fiad, Jézus Krisztus által, aki Veled együtt él és uralkodik a Szentlélekkel egységben, Isten mindörökkön örökké.

Amen.

Szendl József veszprémi érsek

Elhangzott a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület zászlóavató ünnepségén Tapolcán

Kell ez a hit...

Mindenekelőtt köszönetet mondok e nagyszerű lehetőségért, hogy itt lehetek e jelentős alkalmon, amikor zászlót avatnak, s ezáltal egy új szimbólum lép nemzetünk életébe, amelyben őszinte ismerésünk jut kifejezésre azért a nemes fáradozásért, hogy a szétszórtságban élő magyarság gondolkodásában megszilárduljon az állandóság érzülete, a helyes történet szemléletünk. Fontosnak tartom ezt az átfogó törekvést, mivel Szlovákiában élő magyar népünk fiatalabb nemzedéke már elszakadt történeti múltjától, s ezért lesz határozatlan és tanácstalan a jelenben. Hamar feladja a felemelt fő eszményképét, és nincs mersze a messzeségbe tekinteni. Jelenlétemmel is igazolni akarom, hogy történelmünk jó ismerete hordozóerővé válik a ma nemzedéke számára. "A magyar nyelvben és nemzetiségben sajátos erő rejlik, mi ha nem volna, már régen enyésznie kellett volna, ha tudjuk történelmünkéből, mikén kellett átesnünk nyolcszáz év alatt első Istvántól kezdve máig!" - így nyilatkozott Táncsics Mihály 1847 - ben. 150 évvel ezelőtt még nem sejtette micsoda erők, micsoda hatalmasságok szabadulnak el a további évszázadokban. Valamit mégis megfogalmazott, aminek fenyegető veszélyét bőrünkön érezzük Szlovákiában, Erdélyben vagy a délszláv térségben". Nincs ugyanis nemzet - folytatja Táncsics: - melynek elenyészésére oly számos és kedvező körülmények összemunkálkodtak volna. És a magyar nemzetiség annyi viszonytagság közt fennmarad, ez reményt nyújt, hogy élni fogunk, ha még fenyegetőbb elemek tornyosodnak is fölünkbe - hacsak önmagunk nem gyilkoljuk meg magunkat."

Kell ez a hit, a megmaradásnak ez a bizonyossága, különösen akkor, amikor újra világhatalommá lett térségünkben a félelem, mögöttünk van a Kárpát - medence népének darabokra szaggatása, és kitelepítések, de portálások sérülései, s az embertelen kínzás. Egzisztenciálisan fontos lesz most a határon inneniek és határon túliak számára a megváltozott politikai és társadalmi rendben aktívan részt venni az újkori történetírásban. Sokáig mások írták történelmünket önkényesen, taszító szándékkal, történelmi tények hamisításával, vagy írták velünk kinnál és könnyel olyannyira, hogy a mai ifjú nemzedék nagyrészt gyökértelesen és parttalanul, nemzeti hovatartozás nélkül, lelki - szellemi vákuumban éli távlat nélküli életét. Ha valamelyik kisebbségi sorban élő magyar közösségnek fontos történeti múltja újrafelfedezése, bizonyára a Szlovákiában élő magyar kisebbségeknek az elsődleges feladata, hogy érdemes legyen az életet végigélni, hogy otthon érezze magát ősei birtokán, sőt, hogy öröm legyen élni. Csak az így alaposan, részletesen és lelkiismeretesen elkészített történelem lehet elbizonytalanó-

dott népünk tanítója, a hamisítatlan igazság tükörképe, mely eligazít és tanácsol, nevel és észlel a nemzeti öntudat és helyes történelemszemlélet kikristályosodásában. Nem akarjuk, hogy az önértetnek, a tetterőnek, a biztos elszántságnak, a jobb idők reménységének oly tiszta forrása megközelíthetetlen maradjon ifjainak számára.

Nem akarjuk elmulasztani a nagy történeti értékek felfedezésének csodálatos lehetőségét. Utódaink ugyanis aszerint fognak áldani vagy átkozni. S Európa is aszerint fog becsülni vagy megvetni, miként tudjuk visszaállítani népünk életében s gondolkodásában a szent történeti kontinuitást. Örülök annak, hogy Pozsonyban tartós kapcsolatunk van a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület munkatársaival. Rendszeres előadásokkal segítenek e kristályosodási folyamatban. Különösen a múlt, a magyarok őstörténetének a feltárásával. Sajnálatos, de a mi térségünkben naponként meglevenedik a téma - s ez egyénre, családra, közületre egyaránt jellemző -, hogy hova tartozom és ki vagyok. A pluralista társadalomban igen nagy a kísértés, hogy az előnyök és hátrányok mérlegelésénél szemrebbenés nélkül váltanak Istent, nemzetet vagy hazát is.

Ahol így jelentkezik az identitáskrízis, ott keresztényi hitünk nagyban hozzájárulhat a nemzettudat megerősödéséhez. Meggyőződésem, hogy hitbeli erő kell ahhoz, hogy készséggel vállaljam a kisebbségi sorssal járó hátrányos helyzetet. Református egyházunkban is tudjuk, ahhoz, hogy egy szép igazi sorsközösség legyen, a vérségi, nyelvi, kulturális tényezőknek kell hozzájárulni, közös életstílusunknak kell kialakulni. Tapasztalatunk, hogy a szuverén Istennel való személyes kapcsolat soha nem zárja ki, inkább erősítette a nemzethez való hűséget. Ugyanakkor mélyítette a küldetéstudatot, a történelmi rendeltetés, és Krisztushitünk erőt ad napjainkban is ahhoz, hogy Istennek és embernek, népünknek és nemzetünknek rendelkezésére álljunk áldozatos szolgálatunkkal, legyen az a zászló egy szent jelszimbólum, amely szavak nélkül is megszólítani képes, érzelmeket, elkötelezést kelt életre, és a lélek mélyét ragadja meg erőteljesen.

Mikó Jenő (Pozsony)
a Szlovák Köztársaság
Református Gyülekezetének püspöke

Max B. Dahinden Svájc magyarországi nagykövetének megnyitója

Polgármester Úr!

Tisztelt vendégek, Elnök Úr és tisztelt Tagjai a ZMTE-nek!

Nagy megtiszteltetés számomra, hogy ezen a prominens közönség előtt Tanulmányi Hetük megnyitásán résztvehetek. Engedjék meg, hogy röviden a magyar-svájci kapcsolatok néhány kérdéséről beszéljek, amelyek előttem aktuálisnak tűnnek.

Ha először egy pillantás vetünk a múltba, úgy emlékezzünk az utóbbi négy esztendőre, amely Európában és különösen Közép-és Kelet-Európában kijózanodást hozott magával. Az egykori kommunista országokban az 1989-es fellángolást a gazdasági helyzet reális értékelése váltotta fel. A polgárság mindenütt realizálja, hogy országa még messze távol van attól, hogy a Nyugathoz való csatlakozását, mint egyenrangú partner, végrehajthassa. Kemény munkára van szükség az ország nem élhet mint korábban szokva volt - a saját anyagi viszonyai felett, a régi adósságok nyomnak és megakadályozzák, hogy a szükséges reformokhoz elegendő anyagi eszköz álljon rendelkezésre. A hibát lehet a Nyugat hiányzó segítségnyújtási készségének tulajdonítani, de itt érvényes a közmondás: "Segíts magadon és az Isten is megsegít". Az igények túl nagyok és túllépik az OECD-országok kapacitását. Így Magyarország az első vonalban önmagára van utalva. A gazdasági válság áthidalása kell, hogy sikerüljön, mert ha Magyarország ezt nem oldja meg, a távolabb keletre fekvő országoknak egyáltalán nincs lehetőségük.

Az új kormány képviselői világosan kimondották: a következő két év lesz a legnehezebb!

Az elmúlt tizenkét hónap fejlődése Európában, Svájcban és Magyarországon nem feltétlenül nagy eseményektől formálódott, de volt mégis néhány fontos eredmény. Az öreg Európa megújul és modernizálódik, pillanatnyilag Svájc nélkül. Itt az ideje a generációváltásnak, ideje az emlékezésnek. Számos ünnepélye volt a Holocaust-nak, a második világháború, az 50 év előtti invázió emlékére, és volt emlékezés Svájcra, mint szigetre, mint menekülési helyre. Mindezt hagyjuk magunk mögött.

A korábbi ellenségek ma szövetségesei. A fejlődés Európában gyorsan halad előre, de az Alpesek országában, a csokoládé, az alpesi kürt és az órák hazájába, sajnos kevés megmozdulás történt. Svájc nehézségekkel küzd. Egyik oldalon van a szavazó nép akarata, ami más mint a kormányé. Teljesen a nép hatalmi szavát követni nem könnyű a

kormányzatnak. Meg kell állapítanunk, hogy a kantonok autonómiája megerősödött, hogy a gazdaság a határokon kívül fejlődik, hogy a kommunikáció meggyorsult, hogy az integráció Svájc körül előrehalad. A szociális biztonság nálunk még nincs veszélyben, ami nekem a legfontosabb, a személyes környezet kielégítően formálódhat.

Láttuk, hogy Ausztria, mint európai semleges ország elsőként tette a nagy lépést, és 1995. január 1-től EU-tag lesz. Finnország, Svédország és talán Norvégia is követni fogja. Szomszédunk Lichtenstein benn van az Európai Gazdasági övezetben és mi nem vagyunk tagjai sem az Európai Gazdasági Unió-nak, sem az Európai Gazdaság övezetnek. Ebben az állapotban Svájc hagyományos külpolitikai céljainak nincs meg az egyensúlya, az azonos jelentősége. Korábban úgy mondták "Svájc független, szolidáris, egyetemes, a más országokkal való kapcsolataiban." E fogalmak többsége nálunk az utóbbi időkben megkérdőjeleződik, különösen a semlegesség és a szolidaritás.

Ma elsősorban arra törekszünk, hogy gazdasági kapcsolatainkat ne csak Európával, hanem az egész világgal kiépítsük. A semlegesség háttérbe lépett, nincs a régi jelentősége, mert az Európai Unió országai vesznek körül, akikről a jövőben alig feltételezhető, hogy egymás ellen a csatatérre akarnak lépni.

Nos nézzük először a konkrét problémákat, amelyek Svájcban megoldásra várnak. Először a nyugdíjkorhatár. A nők a Szövetségi Kormány és a parlament nézete szerint 64 éves korukig kellene, hogy dolgozzanak, hogy megkapják az állami nyugdíjat. Frau Dreifuss /miniszter/ és a legtöbb nő ellen van felemelésének. A költségvetési hiány amitől Stich miniszter úr aki, ezévből a kormány elnöke is, mindig óvott, most évenként 8 milliárd SF-ot fog kitenni. Habár ez egy részben jogos deficit, amit nem lehet csak egyszerűen takarékossgal megoldani, hanem át kell építeni a rendszert és erre szolgál az 1995. január 1-től bevezetett értéktöbblet adó, ami most 6,5% de a jövőben valószínű magasabb lesz, de helyettesíti a forgalmi adót.

Azután itt van egy vita az ismétlődő országos kiállításról. Adódik a kérdés, melyik nyelvi régióban legyen azúttal megrendezve? Még emlékezhetnek Önök rá, hogy 1964-ben Lausenn-ban volt. Reméljük, hogy a mi kiállításunkat nem azonos sors éri, mint a röviddel ezelőtt lemondott EXPO 96-ot Budapesten.

Azután egy nagy, mondhatnánk az évszázad legnagyobb építészeti műve, mint annakidején a Gotthárd-alagút, a NEAT, az új alpesi összekötő út. Az építés milliárdokat fog elnyelni, és itt heves viták folynak, hogy a Gotthárd vagy Lötschberg legyen kiépítve, és ha igen, egyidőben vagy részletben.

Azután szavaztunk az Alpeninitiative felett is, amely az alpesi utak kiépítését meg kívánja akadályozni, ami jelenti, hogy ne még több forgalom folyjon az alpesi kantonok útjain keresztül, ezek az összekötő forgalmi utak csak a jelenlegi kiterjedésben legyenek megtartva, ennek helyébe a teherkocsi forgalom a vasútra legyen kényszerítve.

Az EU magyarázatot kért, mert enélkül pl.a légiforgalmi megegyezés, mi a SWISSAIR számára létfontosságú, nem tárgyalható.

És ez adja nekem a lehetőséget, hogy Magyarországról áttérjek Svájcra.

Ha Önök meggondolják, hogy Svájcban a menekülteket nem úgy mint korábban - már nem fogadják tárt karokkal, mert más vallású, más kultúrájú, más bőrszínű és más származásúak, azt kell mondanunk, hogy boldogak lehetünk, hogy más népek toleránsabbak voltak, különben a Svájciak sem kerültek volna előnyös gazdasági helyzetbe külföldön, ha kiutasították volna őket. Nevek, mint Gerbaud, Hauer, Ganz, Haggenmacher és Weber Magyarországon jó hangzásúak, éppúgy az új pionírok, Zweifel, ABB stb.

További toleranciára van szükség a másként gondolkodók iránt. Nem szabad, hogy a bezárkózás mentalitásához jussunk. A mi politikai határozatainkkal már eléggé lezártuk magunkat. Gondoljunk arra, hogy az első svájci gazdasági kezdeményezők tulajdonképpen valamennyien külföldről jöttek. Az órák a hugenotta-menekültekkel Franciaországból kerültek Genfbe. Ezek a hugenották vallási üldözöttek voltak. Aztán a délnémet térségből jött Nestlé úr, és talált egy székhelyet, ami neki jobban megfelelt, éppen Svájcban, ahol csokoládégyárat nyitott, és ma egy világimperiummá lett és még mindig Svájcban irányítva. Aztán Brown és Boveri, akik a nagy gépgyárakat alapították. Sauer úr is Németországból jött stb. Nem kellene, hogy mindez gondolatokat ébresszen bennünk? A zürichi Frauenmünster /templom/-ra a 17. században egy emléktáblát helyeztek, amelyen 35 magyar protestánsnak a neve van, akik menedéket kaptak, mert különben mint spanyol gályarabok fejezték volna be életüket.

Ha még Magyarországról valami mondanivalóm lenne, az lenne, hogy most a szocialisták a hatalmon vannak és a parlamentben egy kényelmes többség felett rendelkeznek. Ezek a politikusok biztosan tanultak a múltból és biztos vagyok abban, hogy Magyarország a reformok útján a demokratizálódáshoz tovább halad. Magyarország 1989 óta nagyot haladt előre. Ez egy demokratikusan vezetett ország, ahol tisztességes parlamenti választások történtek.

A gazdasági helyzet jövője semmiesetre sem lesz könnyű. Az új miniszterelnök erre vonatkozóan nyilatkozott, hogy az ország krízisben van és ez, mint mint már kifejtettem, a következő két esztendőben még rosszabb lesz.

(Fordítás németből)

Tóth József tapolcai önkormányzati képviselő, a
Művelődési és Kulturális Bizottság elnökének
megnyitó szavai 1994. augusztus 14 - én

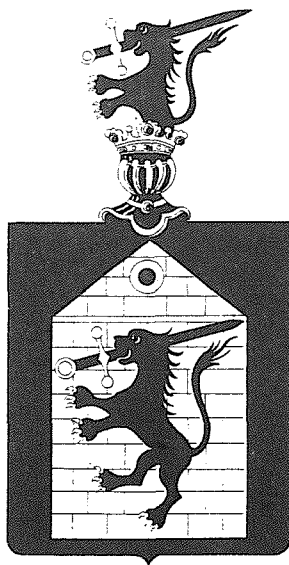
Tisztelt Hölgyem és Uralm!

Örömmel állapítom meg, hogy az egyhetes Történelmi Iskolán igen szép számmal jelentek meg, s ami külön öröm számomra, hogy a megjelentek nagyrésze fiatal, így titeket külön is köszöntelek:

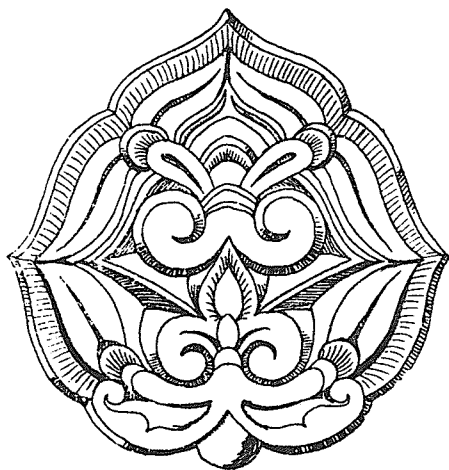
Kedves lányok és fiúk!

Átnézve az egyhetes programot, már előre is látom, hogy rendkívül sok értékes előadást hallhatunk és sok élményt nyújtó műsorban, kiránduláson vehetnek részt. Kérem, hogy szabad idejükben ismerkedjenek a várossal. Ehhez mindenkinek eljuttatunk egy kiadványunkat, amelyből nagy vonalakban megismerhetik a város történelmét és annak segítségével a város nevezetességeit. Egy külön füzetből megismerhetik a város világhíres nevezetességét a Tavaszbárlangot.

Kívánom, hogy az elkövetkező hetet hasznosan töltsék. A Város Önkormányzata nevében a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület III. Magyar Történelmi Iskoláját ezennel megnyitom.

Az előadások teljes szövege

A magyar népzene keleti párhuzama, eredete, őstörténeti vonatkozások tükrében

Az egész emberiség s ezen belül a népek őstörténete - így a magyarságé is - összefügg a zenével. A zene együtt fejlődik az emberiséggel, a népek történelmét végigkíséri; a régmúlt idők és a ma emberének egyaránt átítatván hétköznapijait, ünnepeit. A muzsika maga az öröm, a bánat, a keserűség, a vágy és a remény, s éppúgy kifejezi a tüzes harcot, mint a békés, idilli nyugalmat. Az érzelmi töltések csakúgy vonatkoznak a műzenére mint a népzeneire, melyek egymással amúgy is összefüggésben vannak. A népzenenek tanulmányozása nélkül a népek őstörténete kevésbé hiteles, s épp ezért a magyarság származásának feltárásához szintúgy nélkülözhetetlen. A népzene ősi rétegei olyan speciális - mással nem helyettesíthető-lényeges vonatkozásokat tartalmaznak, amelyek közt ott van az adott népzene szerkezete éppúgy, mint az azt létrehozó nép, és a rokonnépek érzelmi-lelkivilága. A magyar népzene vizsgálata sokban hozzájárulhat az eredetkérdés tisztázásához, a rokonnépekhez fűződő viszony, a közelebbi "atyafiság" megállapításához. Mert, ahogy László Gyula mondja - "nem vagyunk egyedül".

A zene gyökerei talán messzebb is nyúlnak mint az emberiség története, ugyanis a "spontán" természeti hangok vizsgálata érdekes megállapításokhoz vezetett. Gondoljunk csak a szél által keltett hangokra, mikor barlang üregek, faodvak szólnak meg, jégcsapok pattannak el halk csengettyűhangan, vagy hajnali madárfüttyök sokasága olvad össze a természet szimfóniájává... A madarak csicseregéseit némelyek megpróbálták lekottázni. A madárhangokat szívesen alkalmazza a műzene és a népzene egyaránt. Beethoven is felhasználja a kakukk hangot a Pastorale szimfóniában, és a népzeneben is előfordul a madárhang utánzás. Magyar vonatkozása is ismeretes, - néprajzi és hangszer vonatkozásban - a fuvala - furulya elven működő madársípok, melyek fazekasok álltak készített gyermekjátékok. Megvan ennek - térben és időben távoli-keleti eredete is, melyről még szó esik a későbbiekben.

A természet zöreijeiből pedig mára már az ütőhangszerek sokasága fejlődött ki, mert az ember eszközhasználata létrehozta az első hangszereket. Az íj húrjának pendülése a húros hangszereket, míg az üreges kövek, fadarabok, lyukas csontok pedig talán a fúvó hangszerek fejlődését indították el az ősi időkben. Az emberiség fejlődésnek indult, vele szükségszerűen a kultúra. Az ősembertől hosszú az út a népek kialakulásáig, de - épp ezért - minden nép egyformán ősi, mert a gyö-

kerei egyformán nyúlnak vissza az emberiség hajnaláig. Épp ezért ki kell mondani: abszolút értelemben vett homogén népek nincsenek, mert az emberiség népei, népcsoportjai mindig hatottak egymásra genetikai és kultúra vonatkozásában egyaránt. Ugyanakkor e kettőt gyakran el kell választanunk egymástól, vagy éppenséggel össze kell kapcsolnunk, ha az őstörténet labirintusában némiképp el akarunk igazodni. Pl.: vallás és kultúra vonatkozásában Mohamed után összemosódik a török, az arab, a perzsa nép, (kellően össze is keverik őket sokan) mert mohamedánok, ám mindhárom más típusú népcsaládok tagjai, (türk, semita, iráni) s csak távolabb függenek össze, - antropológiai szakkifejezéssel élve - mind európai kategóriába tartozó népek. Ugyanakkor egyes népek, népcsoportok akár évezredekken át felmutatnak, hordoznak közös vagy igen hasonló genetikai - antropológiai jegyeket, valamint azonos körbe tartozó kultúráis vonatkozásokat más népekkel, népcsoportokkal, megjelenítvén ezzel a közös töről való fakadást. Ilyen kultúráis vonatkozások pl.: a zene, a vallás-hiedelemvilág, mondák-mesék, életmód, használati eszközök, étkezési szokások, ékszerek használata, temetkezési kultúra, nem utolsósorban maga a nyelv, és a sport lehetne folytatni...

Az őstörténet-kutatásnak épp ezért igen összetettnek kell lennie, hogy a kialakult kép valós legyen egy-egy vizsgálat tárgyát képező nép, népcsoport esetében. Így van ez a magyarság vonatkozásában is, ahol talán épp a sokoldalú vizsgálat hiányában született számtalan származáselmélet, melyek többnyire ilyen - olyan nyelvi alapon láttak napvilágot. A legtöbb - ettől eltekintve-tartalmaz több - kevesebb részizgátságot. Jelen dolgozatban csak a finnugor és a hun - avar - magyar vonatkozásokra szorítkoznék. A finnugor tárgykörben-főként eleinte, de túlnyomórészt ma is - csak a nyelvészet megállapításai nyertek teret. Az egyértelműségtől azonban itt is kissé távolabb vagyunk, gondoljunk csak a finnugrisztika egyik atyja, Hunfalvy működésére e téren. Hunfalvy ugyanis eleinte a magyar nyelvet a török és az ugor közt állónak nevezte, s csak később tört lándzsát végképp a finnugor vonal mellett. 1843-tól Reguly Antal bővíti a kört néprajzi kutatással, ám ő is ellentmondásos egyéniség. Az történt ugyanis, hogy 1850-ben az akadémiai székfoglalóján a dzsungár-magyar rokonságot hangoztatja. (Ebben van is igazság, mely nem ilyen egyszerű, ám a finnugrisztákhoz nemigen lehet közel hozni ezen elméletet.) Mindazok számára, akik tudják, hogy hol van Dzsungária, és mely népek lakták-lakják, teljesen abszurd dolog a finnugoriszta és a Dzsungár medence partjait összemosni. Az, hogy Reguly gyűjtött-e ugor zenei anyagot, erről nem szól a szakirodalom általam ismert része. Mindenesetre érdekes azonosságokra bukkantatható (volna?) a magyar és cseremisiz népdalok vonatkozásában. E fennálló zenei párhuzamokról még alább többször és bővebben szó lesz, mert fontos, lényeges dolog.

Egy bizonyos: a finnugor-magyar rokonságot pl.: az antropológia nem támogatja. Egyrészt az uráli típusok meglehetősen gyér előfordulása, másrészt a török népekre jellemző turáni, pamíri típusok előfordulásának - különböző félmérések szerint is - jelentős %-ban való meg-

123

jelenése, valamint több más a finnugorokra nem jellemző pl.: Elő-Ázsia, Fekete-tenger környéki stb. típus előfordulása a finnugor származást megkérdőjelezi. Lipták Pál adatai 24%-turánid 20% pamíri, egyéb törökökre jellemző típusokkal együtt csaknem 50%-nyit tesznek ki, míg urali típust 12,5%-ban határoz meg. (V.ö. Henkey Gyula: A magyarság kontinuitása magyarországi népségek antropológiai vizsgálata alapján.) Henkey maga a turánidot 27,7%-ban a pamírit 9,3 % -ban említi. A törökös rétegek együttes előfordulását 43,7%-ra teszi. (Liptáknál az adatok Árpád-honfoglaláskori, Henkeynél pedig a saját munkássága idején felvett adatok szerepelnek.) Említhetnénk még Bartuczot, aki 25-30%-ban adja meg a turánidok arányát, a "mai magyar nemzettestben", mely nem lehetett oly rég, hisz Bartucz 1885-ben született. (V.ö. Fajkér, falkutatás c. műve, kiadás időpontja nincs jelölve.) Ugyanakkor az urali embertípusok még az 1/5 részét sem érik el a népességnek. Mások-Árpád népénél 1% körülire teszik az urali jegyeket viselő emberek arányát. A turánid és pamírid embertani kategóriák Közép-, és Belső-Ázsia felé mutatnak. Hasonló véleménnyel említhetnénk még neves antropológusokat, Nemeskürty Istvánt, Kiszely Istvánt.

A türk népek, ill. az avarok és hunok irányába mutató kutatások ma már sokáguak. A magyar népzene törökkel való hasonlításának úttörője Bartók Béla. Bartók és Kodály sejtették, hogy itt másról is szó lehet, másfajta rokonítás is elképzelhető, nemcsak a magyar cseremisiz. A magyar népzene ősi rétege, népi hangszereinek eredete keletebbre mutat, mint a finnek és ugorok lakta terület. A hivatalos népzene-kutatás a magyar és cseremisiz (mari) ill. csuvas - egyébiránt tagadhatatlan - párhuzamra épült. A párhuzam alapja pedig azok az un. pentaton dal-lamok, melyek e népek dalainak sajátossága. A pentaton maga görög szó. Penta = 5, ton = hang. A pentaton hangrendszer nélküli a kis szekund hangközöket. Pl.:

A cseremisiz-mari csakugyan ugor ám ez nem mondható el a csuvasokról, akik -a keveredés dacára is túlnyomórészt török - tatár népcsoport. Zenéjük viszont szintúgy rokon a magyarral. Ebből következik, hogy a török féle népek zenéjével behatóbban kéne foglalkozni, mert van olyan lényeges a magyarság eredetének vonatkozásában, mint a finnugor eredeztetés. Annál is inkább, mert más ugor népek pl.: az udmurt (votják) és az un. obi-ugorok: hantik, manyik, (osztják,vogul) -akik a hivatalos nyelvtudomány állítása szerint legközelebbi rokonaink lennének - e népek népzeneje nem mondható pentaton zenének, ugyanis tipikus do - re -mi trichordra épül, s csak nagyon ritkán bővülnek pentaton irányban. Az osztják-vogul zene kromatikus elemeket is tartalmaz. Szabolcsi Bence ugyanakkor rokonságot lát az un. siratódal-lamok ugor-magyar típusai közt, s ebben igaza is van. Véleményem szerint viszont a siratóénekek meglehetősen improvizatív, rögtönző jel-légűek, s fő vonásuk, hogy hangterjedelmük szűk, a repetáló-ismétlő

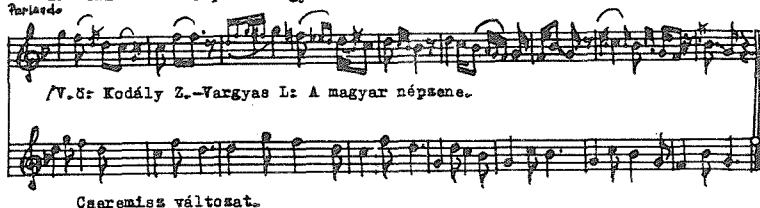

dallamvezetés igen egysíkú, valamint a szöveg értelme, tartalma a lényeges benne. A néhány hangbón álló siratódallamokat a világ más tájain is fellelhetjük, konkrét népzenei rokonítás épp ezért nem igazán meggyőző számomra. "Rokonság" ilyen formán - zenei vonatkozásban - egymástól genetikailag különböző, távoli népek közt is fennállhat. Azt, hogy a magyarok egyik őshazájukban, ha úgy tetszik: hosszabb állomáshelyükön közel, vagy együtt éltek ugor népekkel, nemigen tagadja senki. De népzeneink túlmutat az Urálon, s ez nem finnugor eredetre vall. 1,2,3,4. példa.

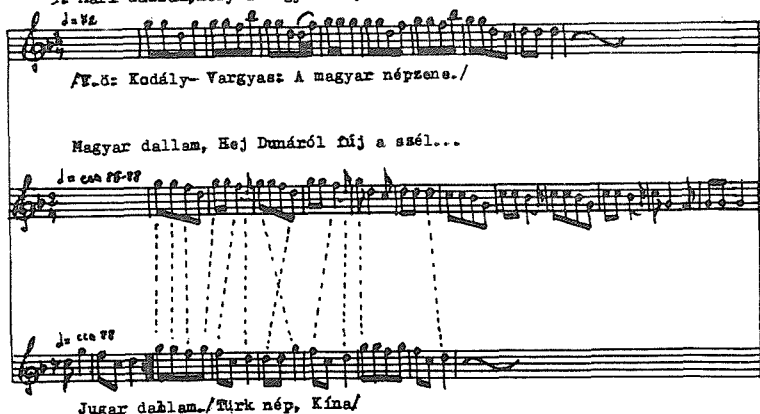
1. mari-csereemis dallam./A pentatónia pontos betartása miatt kvarttváltó/

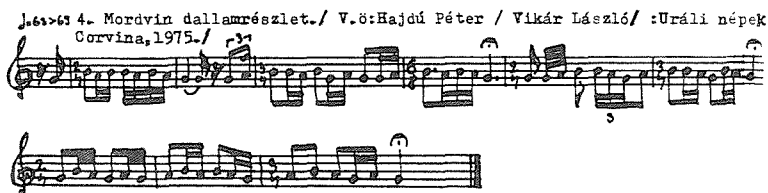
2. Felasállott a páva...magyar dallam.
Parlando

3. Mari dallam, mely a magyar Hej Dumáról fúj a szél...c.dal változata.

A Kodály-Vargyas népzene könyvből vett idézethez, a fenti mari dallamhoz az a megjegyzés társul, hogy a dallamsorok eredeti lejegyzésben "rendszeretlenül ismétlődnek" (Lach feljegyzésére hivatkozva, V.ö: Kodály - Vargyas: A magyar népzene. 19.o.) Kodály és Bartók azonban sajnos nem ismerhették a jugarok zenéjét. Jugar népzeneből vett példám, egy zenei motívum többszöri ismételtetésének típusa, ám e jugari dallamhasonlóság legalább olyan szintű mint a cseremisiz példa. Korábban említették az udmurt - votják nép és zene a maga trichord dallamaival. Részben ilyen jellegűek a mordvin dalok is. 4. példa.

Vikár László írja, hogy a mordvin zenében igen sok a szláv-oroszos dal, másrészt léteznek az ún. karatáj-mordvinok, akik viszont eltatáro-sodtak, dallamaik pentaton jellegűek, viszont zenéjük körüli zűrzavart növeli, hogy a pentatont többszörlamban éneklük, márpedig a pentaton kizárja a többszólamúságot, mely nyilvánvaló szláv hatás. A trichord jellegű ugor zenékre jellemző még, hogy többnyire két ütemes motívumot ismételtet, vagy variál, s végül is ebből jött létre a dallam. A trichord bővülése igen ritka, és legfeljebb pentacord, ami még mindig nem pentaton...A pentaton ezzel szemben gyakorta mozog oktávnyi hangterjedelembe, vagy azt is meghaladja. A pentachord egymásutáni 5 hang, a finnugor zenében többnyire a moll skála első 5 hangja. (V.ö.: Hajdú Péter: Uráli népek, Corvina 1975). A finn népzene pedig e kategóriából is "kilóg", mert-néhány dallamtól eltekintve - teljesen hétfokú. Svéd és más germán - európai nép zenéjéhez áll közel. A finnugriszta a jelenséget azzal magyarázza, hogy a finnugor zenét igen sok külső szláv, germán stb. hatás érte. Arról kevésbé történik említés, hogy a magyar zenét is érte legalább ennyi, Árpád honfoglalása óta, de valószínű: előtte is. Tudjuk, hogy Mohamed óta a török népekre hogy hat az iszlám és zenéje. Már a kazárokat -s velük a magyarokat is - nyilván megkörnyékezte az iszlám kultúra, a keleti - keresztény kultúrkör, sőt a kazárok közül sokan felvették a zsidó vallást. A perzsa-iráni kultúra áramlása sem közömbös, annál is inkább, mert az arab és zsidó zenék sok mindent felszívtak belőle. A magyarság ennek ellenére megtartotta zenéjét, s ennek csak az lehet az oka, hogy míg a cseremiszek vagy karatáj - mordvinoknál a pentaton stílus felvett török hatás, addig a magyaroknál valószínűleg nem az, hanem - mint pl. az antropológia is mutatja - maguk a magyarok türk ill. türk - iráni származása lehet az ok. A finnugor zene egyszólamú, s ez vonatkozik a magyarra is. Csakhogy ez a török népekre is jellemző, sőt, a távol-keleti népeknél is előfordul.

Vikár László írja egyhelyütt, Bartók és Kodály népdalgyűjtéséről: "Bartók Béla és Kodály Zoltán, amikor a század elején magyar népdalokat kezdtek gyűjteni, úgy érezték, hogy a népdalok életének huszonegyedik órájában láttak hozzá a munkához. Bizonyára így is volt, és mégis a népzene ma is eleven valóság. Van, ami elmúlt belőle visszahozhatatlanul, ám az életerős ágak, s az új hajtások azt bizonyítják, hogy él ez a fa, nem járt el, s nem is járhat felette el az idő. Hasonló jeleit látjuk ennek a többi finnugor és más európai népeknél is. A zene, a nyelvvel együtt az emberi lélek legmélyéről fakad, s az idők semmilyen változása sem ölheti ki azt onnét."

Eddig az idézet, mely nagyon nagy gondolatokat vet fel. No de fordítsuk meg kissé a dolgokat. Induljon ki abból, hogy a magyarság mégiscsak finnugor nép lenne. Vajon, hogy lehet akkor, hogy nálunk megmaradt az ősi zene az idegen hatások dacára a mai napig, csángóktól a Dunántúl magyarjaig, (mi több, még az un. újstílusú dalaink is ragaszkodnak - ha nem is az ereszkedő - de a kvintszerkezethez) s mégis: hogy öltött ki a finnugor népek zöméből, sőt, majd mindegyikéből a pentaton, az ereszkedő kvintváltás, vagy bármely kvintszerkezet? Hisz látjuk a finnugor zenék elég különbözőek. (De még a finnugorok maguk is, alkatilag egymástól.)

Magam egy megoldást látok. A magyar népzene nem finnugor, hanem ősi török.

A népdalgyűjtéssel, - hála Bartók és Kodály zsenijének - nekünk, magyaroknak szerencsénk volt. Voltak korábban mások is, kik gyűjtöttek pl.: Pálóczi Horváth Ádám. Ám az ő gyűjteménye vegyesen tartalmaz műdalokat és népdalokat. Később Vikár Béla, az 1800-as évek végén végzett nagybecsű munkát e téren, jóllehet, Liszt Ferenc lett volna az első, ki hozzáértéssel foglalkozhatott volna népdalgyűjtéssel. Maga Liszt így ír erről 1838-ban: "Szándékom volt, hogy nekivágok Magyarországnak legpusztább vidékeinek, egyedül, gyalogszerrel, útizsákkal hátamon. Semmi sem lett belőle." A finnek népdalainak gyűjtője Ilmari Krohn volt; folklorista, zenészerző, aki kiadta a finn népdalok gyűjteményét. (Soumen kansan sävelmiät, 1893-1933.)

A magyar és finn népzene közt párhuzam nem vonható, mert a finn zene diatónikus, s régi dallamaik közt is csak pentachordot találni. A magyar diatónikára épülő, főképpen "újstílusú" népzene teljesen más jellegzetességekkel bír ritmikájában, kupolás kvintszerkezetével. Csak egy megjegyzés erejéig vetném közbe, hogy a hétfokúság régtől fogva létezik keleten is, csak az arányokra kell hangsúlyt helyezni, mert a pentaton elsődlegesség meghatározó! Erről később, e dolgozat kapcsán még bővebben lesz szó, ám annyit már most említenék, hogy a diatónikát ismerhette a magyarság is még Árpád honfoglalása előtt is, s éppenséggel keletkezhettek hétfokú népdalok, még az un. európai hatásokat felmutató "új stílusú" dalok előtt is.

Felmerül a kérdés, - a sokat emlegetett "pentaton" kapcsán - hogy mármost maga a pentaton mely népekre vonatkoztatható, s kiknek a sajátja? Finnugoroknak, magyaroknak, másoknak? A probléma bizony igen bonyolult, a pentaton - mint zenei fogalom - többféle is létezik,

többféle csoportosításban, ám erről majd később ejtenék szót. Másrészt a fentebb vázolt dūr, moll penta-skálákra épülő népzenei egész Ázsián keresztül követhetők Kínáig, sőt, Indiáig. Jómagam hallottam indiai zenét, melyben előfordult ilyen dallamszerkezet, és nem véletlenül... India népei ugyanis igen sokfélék, mert az őslakó munda, dravida stb. népekre iráni, türk, mongol, sémita népek telepedtek rá fokozatosan, különböző időkben, és különböző nagyságrendben, különböző erejű hatást kiváltván. E hatások sokfélék, az antropológiai vonatkozásoktól a zenéig. India sokszínű és különböző népei, népvegyülései közt is akadunk rokon dallamokra, lévén ott különféle nyomai hunoknak, törköknek stb. (Észak-Indiában él - példának okáért - egy maghar nevű nép, nem mintha direkt kapcsolatot akarnék Kovácsolni magyar és maghar közt, pusztán az érdekesség kedvéért említem, és zenei vonatkozás nélkül. Mindazonáltal semmi sincs kizárva, míg az ellenkezőjét nem bizonyították.) Jártak ott szakák, (V.ö: Götz László: Keleten kél a nap, Népszava, 1990.) akik voltaképp szkták, vagyis magyarosan szitytyák, kiknek származását illetően megoszlanak a nézetek türk vagy iráni eredet mellett. Magam inkább zömében iránira szavaznék, megjegyezvén, hogy irániak és törkök minden időben keveredtek egymással.

Visszatérve a zenéhez: Indiában a pentatont nem tekinthetjük meghatározónak, ugyanis ott igen sokféle zenei szerkezetre bukkanhatunk a hétfokúság különféle fajtáitól a kromatikán át a kis szekundnál kisebb hangközök széleskörű alkalmazásáig. Egyébiránt a "negyedhangúság" (nem tévesztendő össze a ritmusérték 1/4 negyedjével) eléggé meghatározó, ám az ebből eredő "glisszandó" (un. csúszkálás, a kis szekundról kisebb távolságok összerosódó, folyamatos le, és felfelé irányuló mozgásából eredő hanghatások) egész keleten kedvelt mind a hangszeres, mind az énekes zenében, jóllehet sokkal visszafogottabban alkalmazzák mint az Indiában tapasztalható (pl.: mai mohamedán - török, arab, iráni - népek zenéje.). A magyarországi cigányzenének a játéktílusában igen kedvelt elem, a cigányzenészek stílusának meghatározó részét képezi a glisszandó alkalmazása. Bármint is muzsikálnak, legyen az magyar népdal, műzene, mindenféle egyéb muzsika.

Mivel a magyar népzene is keleti eredetű, e jelenség népi előadók esetében gyakorta előfordul, főképpen énekeseknél, de hangszereseknél is (pl. székelyek, csángók előadásában). Megjegyzendő, hogy a hangszeres játéknál, a népi hangszerek zöme nagy átalakuláson ment keresztül építésük vonatkozásában. Alkalmazkodtak az európai zenei rendszerekhez, a főképp itt használatos hétfokúsághoz, sőt kromatikához. Hangszereink keleti eredetéhez viszont nemigen fér kétség. Glisszandó helyett, a magyar hangszeres zenében - bár az is jócskán előfordul, s épp nem bizonyos, hogy ez intonációs hiba! - inkább gyakorta alkalmazzák a játékosok pl. nagyszekundumból álló, vagy ezt meg - megtörő kromatikus futamokat a főhangok elé, vagy után. Ezek a dallam díszítését szolgálják.

Ha a pentaton zenét vizsgáljuk, meg kell állapítanunk, hogy az csak közvetítéssel jutott el a finnugorokhoz, mivel a ma élő finnek és ugorok mérhetetlen kisebbségben vannak török - féle népekben, mongolokhoz

és kínaiakhoz képest, ahol szintén használatos a pentatonnak azon fajtája, melyet a mari-cseremiszek, vagy karatáj-mondvínok is használnak. Viszont a finnugorok zömére a trichord, esetleg pentachord a jellemző, a pentatont itt-ott úgy vették át. Mivel azonban a magyar zene ősi rétegére is a pentaton a jellemző, így a pentaton nálunk nem felvett dolog, hanem ősi zenénk, következésképp a magyarok finnugor eredeztetése semmiképp sem lehet bizonyos. A siratóénekek párhuzamba vonását a magam részéről nem tartom döntő bizonyítéknak, mert - mint korábban utaltam rá - a halottsiratás rítusa a világon mindenhol előfordul, rögtönzésen alapuló, kis hangterjedelmű ének kíséretében. Többnyire ez vonatkozik a gyermekdalokra is, jóllehet a magyar gyermekdalok gyakorta eléri a 4-5 hang terjedelmet is, sőt olykor az oktávot is.

A magyar népdalainkat, ha vizsgáljuk, mindenekelőtt két csoportra kell osztanunk: az un. "régit", ill. az "új" stílusú népdalokra. A régi stílusú népdalaink "ereszkedő" kvintváltóak, melyek pentaton skálára - leggyakrabban a la, vagy moll pentaton-épülnek, s a kis szekund hangközök ebből-mint arról már szó esett -hiányoznak, mert ezek megléte már a hétfokúság, a diatónika felé vinné el az alaphangsor szerkezetét. Az új stílusú népdalaink más szerkezetűek. Ezek nem kifejezetten a pentaton skálára épülnek, (bár van ilyen is, pl.: Búza közé szállt a dalos pacsirta) hanem inkább a hétfokú hangrendszer a sajátjuk. Látszólag ellentmondás - de igaz, hogy sok esetben, mikor lehántjuk az idegen (pien) hangokat (pl.: az alsó-felső váltóhangokat) melyeket többnyire amúgy is hangsúlytalan helyen találjuk, megkapjuk a valamikori pentaton szerkezetet. (Mikor gulyás legény voltam). De más torzulások is megzavarhatják a tiszta pentatont pl.: a "Szőlőhegyen keresztül" (Hej, Dunáról fúj a szél) dunántúli változata, ahol a szó szí-re változott.

IV.ö. Kodály-Vargyas, A magyar Népzene. Zeneműkiadó Budapest 1987/

E dalt azért elítem, mert pentaton változata is jól ismert, talán senki-nek sem hat idegenül. Dacára annak, hogy a magyar népdalokban (az újabb rétegekben főképp)/ jelen van a diatónika minden fajtája, mégis azt lehet mondani: a régi és az új egymásnak szervező folytatása. A legtipikusabb régi stílusú dallamszerkezete gyakorta $A^5 A^5 A A$. Ez aztán könnyen változott át az új stílus "kupolás", -de mindenképp-kvint-szerkezetére, pl.: $A A^5 A^5 A$, vagy más hasonló variánsra. A kvintváltás tehát igen mélyen gyökeredzik a magyar lelkületben, s az ehhez való ragaszkodást nem tudja eltörölni az idő. (Mint pl. egy antropológus korábban említi: a gének nehezen kódolhatók át, s ezek külső megjelenése a már említett embertani kategóriák.) A különféle vonatkozások, vele zenénk is túlélnek az Urálon. Maga Kodály, a népzene-tudós jegyzi meg: " E zene ugor és török elemeit elválasztani ma még nem

tudjuk.... Már ma is valószínűnek látszik, hogy zenénknek a mari és csuvas anyaggal egyező formái annak az óbolgár hatásnak emléke, melynek nyelvünk mintegy 200 szót köszön."

Kodály Zoltán mikor ezt leírta, még nem ismerhette a jugar zenét. Ami pedig a kölcsönszavakat illeti, ha az két nép közt zajlik átvétel formájában, úgy nyilván mindkét nép hat egymásra, s nemcsak egyoldalú a folyamat. Mármint, a magyarság finnugrisztika szerinti -rokonnépeinél is kellene lennie - épp ezért - török hatásnak, pl. jövevényszavak formájában. Erről pl. hanti-manyisi vonatkozásban még nemigen hallottam, csak a magyarság török "kölcsön" szavairól. Ha pedig mégis közeli nyelvrokonok lennénk, úgy meglévő közös szavaink jelentős hányada nem kizárt, hogy tőlünk magyaroktól, vagy más türk népektől származtak nyelvrokonainkhoz adok - kapok alapon.

Az elvándorlással ugyanis nem lehet megmagyarázni, mert a viszonylag kicsiny létszámú ugarság "elválás" idejében nyilván még kisebb létszámú lehetett. Onnan bajos lett volna egy még kisebb töredéknépnek a "finnugor" magyaroknak elvándorolni, vagy legalábbis igen nehezen érthető. Inkább kiszakadásról lehet szó, mégpedig valamely nagyobb türk nép hatására - mondjuk pl. a magyarság türk ősei játszhattak itt közre - s bizonyos idejű együttélés után a türk eredetű, (vagy türk -iráni) néppel együtt vándorol egy kicsinyke ugor néptöredék. Ez aztán meg is jelenik a 4% körüli antropológiai képben, vagyis: egy jelentéktelen nagyságú ugor néptöredék beolvad a türk-iráni magyarságba. Kodály említi a bolgárokat. Nos, itt meg kéne állnunk egy pillanatra... A bolgárok török nép eredendően, jóllehet mára-főképp kultúrában, s ebben nyilván a keleti kereszténység felvétele is közrejátszott - elszlávosodtak. Ugyanakkor László Gyula kettős honfoglalás elméletével kapcsolatban kiderül, hogy az onogur - bolgároknak igen sok köze van a magyarokhoz, sőt: az onogurok maguk mint-László Gyula szerint - késő avarok,(griffes-indások) vagyis az első honfoglalás népe, már magyarul beszélt. A magyar népzene ugor és török elemeihez - utalván az idézet első felére - csak annyit lehet hozzátenni, hogy (mint az már fentebb említődött) az össz ugarság létszáma és a törökség létszáma közt igen nagy különbség van, és mindig is az volt, s míg a pentaton néhány ugor népnél felvett elem, addig a - minden valószínűség szerint - nem finnugor magyaroknál zenei anyanyelv. Ezt igazolják a Bartók által feltárt török - magyar párhuzamok, még hétfokúságukban , vagy látszólagos hétfokúságukban is. (V.ö. Bartók: Népdalgyűjtés Törökországban. Bartók Béla összegyűjtött írásai I. Zeneműkiadó 1966.)

Szigorúan a pentatonnál maradva, igen nagy bizonyíték a türk - magyar "közös gyökerekre" ez a fennálló zenei párhuzam, mely a legkeletibb török nép a jugar, vagy jogur (sárga uigur) népi énekek és az ősi magyar népdalok közt van. Ez a hasonlóság, legalább annyira fennáll, mint ahogy a magyar és a cseremis párhuzam egymással kapcsolatba hozható. Mivel pedig a sárga uigurok(a sárga fejedelmi szín: a hunok fejedelmi színe volt, s ők azok leszármazottai a hagyományok szerint) törökök, és nem valószínű, hogy valaha ugor hatás alatt lettek volna,

kijelenthető, hogy a török népek zenéje ősi jogon pentaton s a kutató-sok két ennyire hasonló hangzású és szerkezetű zenét még nem tártak fel, mint a magyar és a jugar.

A magyarok és az onogurok egy részénél nyilván egy részleges nyelváltás zajlott le, ám ez korántsem teljes, ugyanis a mai nyelv is meglehetősen sok pl. ótürk szót tartalmaz, (hát még ha a már elfeledett régiek is meglennének!?) természetesen nyelvtani vonatkozásokkal egyetemben.

Utalnom kell itt ujjur barátommal folytatott konzultációmra, vagy egy-e témakörben teljes mértékben pártatlan-arab tanítványom megállapítására. Arab ismerősöm és tanítványom évekig élt oszmán - törökök között és a nyelvet kiválóan beszélte. Magyarországra kerülve, igen könnyen tanult meg magyarul, s arról biztosított engem, hogy a hasonló szavakon kívül igen sok nyelvtani vonatkozás közt vonható párhuzam oszmán-török és magyar nyelv viszonylatában. Ezek részleteire kitérni nem kívánok, jelen munkám más témája miatt. Meg kell jegyezmem, hogy arab ismerősömnök a legkevesebb fogalma sem volt (és ma sincs) a magyar őstörténet kutatásról.

Miután az ujjurok, jugarok többször említődtek, fontosnak vélem, hogy - általánosságban - néhány szót ejtsünk róluk...

Az ujjurokat a Tang-korabeli kínai évkönyvek a hunok utódainak tartják. Az ujjurok, a korábban más helyen elterülő szálláshelyeikről (Orkhon-völgy) zömmel a Tarim-medencébe húzódtak. Ez Kínának olyan területe, ahol elkerülte őket a beolvadás veszélye, azonban ma már fenyegetik őket. Ma az ujjurok kb. öt és fél millióan vannak a Xinjiang (Hszincsiang)-Ujjur tartományban, ill. kisebb részük él Kanszu tartományban. Élnék még Kazakisztánban is. A Kanszu - tartománybeliek a jugarok (Yugur).Az ujjurok elűntek a kínai népesség vonásaitól, arcuk europid jellegű. A magyarság őstörténeti eredet kutatásával kapcsolatosan egyre több és több jel mutat a hunok és utód-rokonnépeik irányába, iráni és főleg türk népek felé. A hunok törzseinek és törzsszövetségeinek kialakulásánál pl.: Kiszely István antropológus szerint - mindkét néptípus szerepet játszott. Magam úgy vélem, hogy a türk és az iráni népek keveredése már a hun törzsszövetségek létrejötté előtt megkezdődhetett.(Az első hun törzsszövetség Kr. e. 1000 táján jöhetett létre.) Az ujjurok és jugarok rokonnép, ám a jugarok elődei nem akarták felvenni a mohamedán vallást, - miként az ujjurok - s a IX. sz. közepe táján költöztek Kanszu-tartományba. Ma a budista vallást követik, és- pedig a tibeti budizmust. Ez tökéletesen érthető, ugyanis a tibeti budizmus(lámaizmus) különlegessége éppen abban rejlik, hogy maga a klasszikus budizmus ötvöződött a tibeti népek ősi sámánisztikus valláselemeivel, a bon, vagy bön vallással. Nos, éppen azért érthető, hogy a jugarok a vallást el tudták fogadni, mert egyes közöttük járt kutatók szerint, a jugaroknak még élő táltosaik vannak. Ma már alig léteznek pár ezren, mindenesetre 10000-nél kevesebben, s kb. 3000 ember beszéli még az ótürk nyelvet. Jellemző, hogy a magyar és jugar népet elválasztó irdatlan távolság dacára nemcsak zene, de a beszélt nyelv

is tartalmaz hasonlóságokat, jóllehet kisebb mértékben, mint a dallamok világa. A Tang uralkodók krónikái (VII.-X. sz.) huihu néven említi a sárga - uigurok (sira-jogur, jugar) népét.

A magyarság türk - iráni eredetét számos megfigyelés erősíti. Ezek közül számos említődött már, pl. a néprajz, a temetkezési szokások, vallás - hiedelemvilág, népmese, étkezési kultúra, nyelv, antropológia stb., stb. Mindazonáltal nem lehet ezek létét és együttes rokonságát eléggé hangsúlyozni. Nem volt szó azonban Hankó Béla érdekes megállapításairól. Csak néhány szóban és utalásképpen említeném, hogy 1939-ben ír arról: a magyar néppel együtt keleti típusú állatok is eljutnak a Kárpát-medencébe. Ilyenek pl. a taki ló, mely közép - ázsiai ill. turkesztáni állat. A pulikutya pedig minden valószínűség szerint rokon a Tarim-medence-béli "tibeti kutyával". A temetkezési szokások vonatkozásában igen érdekes az un. "halotti szemüvegek" maszkok, problémája. A halotti maszkokat korábban finnugor jellegzetességnek tartották, ékes bizonyítékaként a magyarság finnugor voltának. Lévén hasonló lelet előkerült a honfoglaláskori rakamazi sírból. Csakhogy a finnugoroknál ez nem elterjedt jelenség, míg a türk népeknél lényegesen többhelyütt fordul elő, sőt hun temetőkre is jellemző. E temetkezési szokást a magyaroknál az európai kultúra átvétele elfeledtette. Stein Aurél, a magyar származású orientalista több kutatóúton járt Ázsiában. A harmadik kutatóútján számos halotti maszkot talált. A mongóliai bajan-ölgüji kazakoknál is találtak hasonló leletet, sőt, itt nemcsak ez a párhuzam lelhető fel, hanem a lovastemetkezés szokásán túl (mely a magyarokra is jellemző a fehér szemfedő használatát is megtaláljuk. (Benkő Mihály történész kutatásai). Tudnunk kell, hogy a régi magyar gyász is fehérben zajlott. Így kellett lennie valószínűleg más török népeknél, s a hunoknál, avaroknál is mert a gyász fehér színe keletre jellemző. Előfordul az iráni perzsáknál is, pl. az egyik nagy gyászünnepe a mohamedán siitáknál Huszein mártírhálálának ünnepe, ahol a hívők fehér ruhában ejtik magukon a szertartás megkövetelte sebeket. Régen tehát a magyar gyász is fehér volt, sőt néhány évtizede a baranyai Ormánságban még fehérben gyászoltak. A "halotti szemüveg" vonatkozásában csakúgy az történhetett, mint a pentaton esetében; az ugoroknál ezek felvett szokások, ill. felvett zenekultúra.

Kőrösi Csoma Sándor is az uigurokhoz akart eljutni, s nem azért ment messze keletre, hogy az angol-tibeti szótárt megalkossa...

E tekintetben meg kell említeni, hogy Kőrösi Csoma akkori göttingeni professzorai: John Blumenbach, Johannes Eichorn, inspirálták a tanítványt, hogy az uigurokat keresse fel keleten, s ott folytasson kutatásokat. Az uigur ill. a témakörrel összefüggő antropológiai vagy nyelvészeti elképzelések tehát nem éppen újkeletűek, lévén Blumenbach antropológus, Eichorn pedig keleti nyelvek tudósa. Az antropológia kapcsán már többször hivatkoztam a türk népek és a magyarság rokon vonatkozásaira. Most Dr. Kiszely Istvánt idézném a szakterületről: "Nyelvet cserélhet egy nép, biológiai tulajdonságokat soha... Az emberek génállománya lassan áttolódik, de alapvető tulajdonságai, mint vércsoportrendszere, bőrlécrendszere.... főbb testi jellege megmarad..." (Kiszely,

1986) V.ö. Bárdi László: A magyar népzene lehetséges gyökereiről, Az ének-zene tanítása. Zenepedagógiai szakfolyóirat, 1987(. Számos őstörténeti vonatkozás ad párhuzamot az uigur-jugar-magyar távoli közös múlt közt. A hun-magyar és hun-ujgur-jugar mondanakör és származástudat mellett fentiek is figyelemreméltóak és összefüggenek egymással. De ilyen még pl. az un. "török népek balladája", mely arról tudósít bennünket, hogy az uigur, a jogur, a kazak, a karakalpak, az özbek, a tatár és a magyar nép rokon testvérek. (dr. Kiszely István és Cey-Bert Róbert Gyula expedíciója Kínában 1987.)

Bármennyire is nem szokványos,- ám annál érdekesebb -feltétlen meg kell említeni Cey-Bert Róbert Gyula nemzetközi hírnevű gasztronómus kutatómunkáját, melynek eredményeképp bebizonyosodik, hogy a magyar konyhaművészet jellemző vonásai Belső-Ázsia felé mutatnak. Cey-Bert kutatásokat végzett Közép-Ázsiában, Ujguriában (Kelet-Turkesztán), Tibetben, Mongóliában és természetesen itthon, Magyarországon. "A honfoglaláskori magyar konyhát nem lehet összehasonlítani a nyugat - európai konyhákka, mert konyhafilozófiája teljesen más volt, és gasztronómiai szempontól sokkal magasabb színvonalon állt, mint a korabeli nyugat - európai konyhák."

Nyomravezető irányként a bográcsot, mint főzőeszközt jelöli meg, ugyanis a honfoglaláskori sírokban gyakorta találtak ilyen típusú edényt. Az üstnek, bográcsnak valamikor kultikus - áldozati vonatkozásai is voltak.(Dr. Erdy Miklós nagy jelentőségű kutatásai a hun bronzüstök témakörében. Ugyanakkor, későbbiekben említődik az üsttorma egyéb alkalmazása, az üstdob, mint hangszer keleti eredete kapcsán.) A magyar konyhára mindenekelőtt a főzés a jellemző, miként a türk és más keleti népek konyhaművészetében is ez lényeges vonás. Bizonyos konzerválási eljárások párhuzama igen érdekes magyar és jugar népeknél. Cey-Bert írja egyhelyütt, hogy Somogyban még ma is a füstölt túrót az egyik legősibb ételnek tartják. "Az 1988- as jogur expedíciónak egyik legérdekesebb gasztronómiai felfedezése a csúró volt, vagyis a napon szárított túró. Míg nyugaton inkább sütnék, keleten inkább főznek az emberek, s ez az alapvető különbség a gasztronómia tekintetében. A kínai, a mongol, a tibeti és a közép-ázsiai török népek legkedveltebb ételei mindig is a főtt, párolt és pörköltés szerű ételek voltak. Természetesen keleten is ismerik a sütés módszereit, de itt az arányok az irányadók.

Említhetnénk harcászati és vadászati kultúránkat, melynek párját Kínában a Góbi sivatagban Jiayuguan város környékén ókori sírok festményein - melyek 1600-1800 évesek - lehet találni. Vagy pl: ilyenek a Tunghuang környéki barlangok festményei. Stein Aurél az egyik barlangfalkéban tibeti nyelvű írásokat fedezett fel, melyek rendkívüli jelentőséggel bírnak ma is a tudomány számára. Az uigur zenéről-talán elsőként-szintén Stein Aurél tudósít. "Dalaik számomra igen dallamosnak hangzottak, s gyakran erősen emlékeztettek engem azokra a dal- lamokra, amelyeket messze régen hallottam a magyarországi orszá- gútakon és folyókon." (V.ö.Bárdi László: Óseink nyomában a Távol-Ke- len. Az idézet, a szerző fordítása. Baranya Megyei Könyvtár.1993.)

Hogy Stein Aurél valójában az ujugrokra, vagy a jugarokra gondolt-e: nem tudhatom. Mindazonáltal a jugarok zenéje pentaton jellegű, a testvérnépnél ezt már eltüntette az iszlám, legalábbis csak nyomaiban lelhető fel. E tény semmi esetre sem zárja ki azt, hogy valamikor a két testvérnép egy volt, s hajdan az idők messzeségében közös törzsszövetségben a magyarok őseivel...

Erre utal ugyanis a török népek balladája, mikor a rokonságot említi, sőt arról szól, hogy bár a magyarok nyugatra mentek, de majd egyesek visszatérnek hozzájuk. Ezt erősíti az az interjú, mely Du Yaxionggal, az elismert népzenekutatóval, a Pekingi Zeneművészeti Főiskola tanárával készült. (Dunántúli Napló, 1989. VII. 16.) Du Yaxiong többször járt Magyarországon, összehasonlító kutatásokat végzett a jugur, kínai, és magyar népzene között, s kutatásainak eredményei nemzetközi elismerésnek örvendő. (Feltétlen meg kell említeni e tárgykörben Zhan Rei kínai professzor munkásságát, ki ismereteim szerint Magyarországon Kodály tanítványa volt.) Du Yaxiong, az interjú kapcsán így nyilatkozott, ha nem is kifejezetten zenei tárgykörben: "Különös élmény volt látni a magyar falvakban a sok - sok vonást. A tornácos házakat, melyeket a jugarok is ismernek, a székely és jugur szőttések megdöbbentő hasonlóságát és természetesen a népdalokét."... "Feltételezem, hogy e két kis népnek (t.i. a ujugur és jugur) és a magyaroknak népvándorlás előtt közük volt egymáshoz: az ujugrok és jugarok, akiknek nevében felfedezhetjük az ugor népnév elemeit"

Az persze, hogy mennyire kis nép az ujugur, az igen relatív, és nézőpont kérdése. Kínai szemszögből bizonynyal az. Egyes tudósok az ujugrok létszámát 6,7, sőt 10 millióra becsülik, a jugarok létszámát már említettük. Du Yaxiong hosszú éveket töltött Kanszu tartományban, s szerinte az ujugrok-jugarok története a következő: "... i. sz. 760-780 körül a jugarok három részre szakadtak. Az egyik ág nyugatra vándorolt, és - szerinte a Levédia felé tartó magyar törzsekhez csatlakoztak. A másik rész a mai Ujuguria helyén települt, s ezeket akarta a magyar Kőrösi Csoma Sándor felkeresni. (Ezek később az iszlám hitet vették fel.) A harmadik rész Kansuban talált otthonra és ezek mind a mai napig megőrizték hajdani életformájukat. Nem olvadtak össze sem a kínaiakkal, sem a tibetiekkel. Régi dallamaik is megvannak, és ezek igen összecsengenek a Bartók és Kodály által gyűjtött ősi magyar népzenevel."

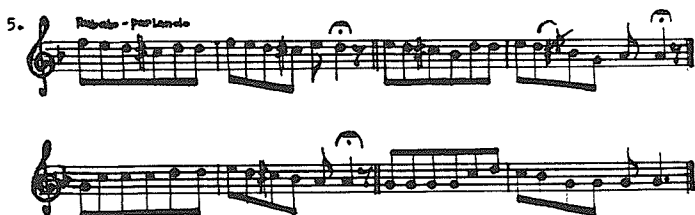
Az pedig, hogy az ujugur és jugar, vagy jogur hasonlítanak az ugor népnévhez, megint csak azt a gondolatot vetik fel, hogy a magyarság elődei, vagy rokonnépei lehettek e tekintetben hatással egy néhány uráli néptörzsrre, talán épp az un. obi - ugorok őseire. Lehetetlen, hogy ez fordítva történt volna, nevezetesen, hogy az ugorok ennyire lejöttek volna az Uraltól és "elugorosították" volna. pl a jogurokat. Már létszámuknál, népességüknél fogva is, ez csak a törökségnek sikerülhetett. Hasonlót említett már Götz László is. (Götz László: Keleten kél a nap. Népszava. 1990.) Ilyen hatás alatt lehetett a cseremisiz nép is, s innen van a népzenei egyezés magyar-cseremisiz vonatkozásában.

Ugyanebbe a körbe tartozik az az érdekes formai egybeesés az un. "urali" bronzkés leletek és a Kínában talált Shan Rong leletek esetében, mely érdekes problémát vet fel, s melyre már korábban felfigyeltem, illetve a keleti szűrő - fegyverek kétszer hajlított pengéjű ősi keleti formájára való tekintettel néhány gondolatot felvetettem már korábban is.

Az általános őstörténeti vonatkozások után térjünk vissza a zenéhez. A mai ujur (nem jugar) zene zömében nem pentaton jellegű. Annál inkább nevezném "iszlám zenének", mely valahol a perzsából ered, az arab világban kiteljesedik, izmosodik, majd Mohamed tanaival együtt terjed, (és uniformizál) iráni és türk népeknél egész kelten, Kisázsian, Kaukázuson, Irán térségén, Közép-Ázsián át Belső-Ázsiáig. Az a jelenség játszódik le tehát, hogy ahol az iszlám teret hódít, ott a népek ősi kultúrája sok esetben áldozatul esik. Így változik meg az oszmánoktól az uigurokig sok türk nép - eredetileg pentaton - zenéje. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy - érdekes módon - a mohamedán ujur zene mégsem teljesen olyan, mint az arab, vagy akár az oszmán - török muzsika. Az ujur zene már "térben" is tetemes távolságra esik ezektől, s így nyomaiban némi "pentaton - hajlam" itt - ott felbukkan. Zenei díszítéseknél is találunk eltérést az oszmán, vagy arab díszítésekhez képest. Érdekes, hogy az amúgy - zömében - moszlim típusú ujur muzsika gyakorta nélkülözi pl. a vezetőhangot, sőt a dupla vezetőhangot a moll, vagy inkább mollos jellegű hétfokúságban. Ilyenek pl. a frigdallamok. Bő másodos fríg dallamot pedig gyakorta találhatunk a kelet dallamvilágában. Itt fordul ugyanis elő az a két "vezetőhang", melyet az uigurok zenéje gyakran nélkülöz. A Kodály-féle relatív szolmizáció "ri és "szi" hangjai ezek. Íme a hangsor e - frigre transzponálva:

Nem azt állítom tehát, hogy az ujur - mohamedán zenében nincs, pusztán arról van szó, hogy ott talán nem annyira meghatározó, mint pl. más mohamedánoknál. Az ilyen skálára épülő zenéket egész Indiáig követhetjük nyomon. Érdekes azonban, hogy az iszlám bármennyire is hat a keleti népekre, s ez térben igen távoli népeknél kimutatható, minél távolabb megyünk keletre, annál jobban gyengül hatása a zene tekintetében. Pl.: Indonézia mohamedán népeinek gamelán zenéje egyfajta érdekes pentatonra épül, mely teljesen másféle, mint a miénk. Így lehet az, hogy a mohamedán zene már nem azzal az erővel hat a távoli uiguroknál, mint mondjuk közelebbi türk népeknél. Érdekes, hogy a magyar népzene is tartalmaz - ha nem is nagy gyakorisággal - ilyesféle fríg dallamokat, vezetőhanggal. Ráadásul az ősi hagyományörző székely dallamok közt is előfordul, s e jelenség szintén keleti eleme zenénknek. Ilyen a Kodály gyűjtötte: "Katona vagyok én..." c. dalunk.

Rubató-parlando, sorok száma 4.

Pódiája változó.

Ereszkedő dallamvonalú

Szerkezet: A,B,C,Cv vagy A,B,C,D

/Azzal az érdekességgel, hogy a Cv a C-nek a pentaton ízü variánsa./

Szótagszám: 12, 12, 12, 12

Hangkészlet: r,m,f,szó,si,l,ti,d

Hangterjedelem: szeptim, hangsor: 7 fokú, hangnem: bitonális./1,2,3, sora a-frig, emelt terc, 4. sor g-dór./ Kadencia: 5.2.1.

Mármost az az érdekes, hogy valamely ráhatás nyoma-e nálunk az ilyen típusú népdal, s ha igen, vajon mely korból valóak ezek?

Valószínűnek látszik az oszmántörök által való közvetítés.

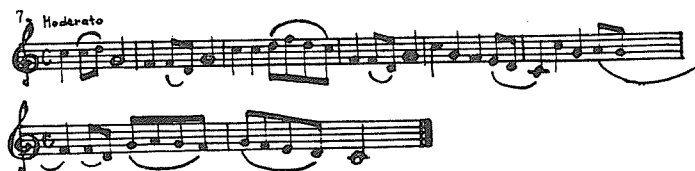
Az oszmánok szeldzsuk elődei ugyanis már a 12. sz.-ban Európában vannak, a Márvány-tenger innenső partján, s a 15. sz. közepe táján már végülis az egész Balkán oszmán uralom alatt van, s 1526-tól Magyarország három részre szakad, s végképp az 1600-as évek végén hagyják el az oszmánok az országot. Elég konkrét, erős, és viszonylag hosszadalmas hatással állunk szemben tehát. Ehhez képest kevés az ilyen típusú hangsorra épülő népdalunk. Tudjuk, hogy a bő másodos, vagy emelttercü modális hétfokúság, netán ennek dupla vezetőhangos frig és moll változatai (mely a Balkánon igen gyakori, s amely a magyar verbunkos muzsikán átível a magyar népies műdalig, sőt Liszt Ferenc "magyar moll" skálájáig) valahol rokonságot tartanak az arab zenével, amaz pedig az iráni perzsával. A zenetörténet ugyanis, a Mohamedán előtti arab zenét úgy ismeri, mint szűk ambitusú - tehát kis hangterjedelmű - zenét, melyet kultikus és népköltészeti szövegekhez használtak. Mohamed után - ahogy az iszlám terjed - az arab zene a mezopotámiai kultúra örökösei(kései örökösként valószínű: az iráni perzsa is) zenéjének hatása alá kerül. Az az őskultúra viszont, melyből a babilóniai, iráni, stb. fakad, végülis nem más, mint a sumer. Végső fokon nem zárhatjuk ki, hogy maga a hétfokúság, a diatónika is itt alakul, körvonalazódik, s vagy már itt, vagy később utódkultúrákban kristályosodik ki, melynek egyik végső állomása az ókori görög zene.

Ilyetéképp maga a diatónika is keleti eredetű lenne.

Miután a - viszonylag újkeletű - finnugrisztika mellett ősiségében mindig is élt, a magyarság türk - szkíta eredete, felvetődik a gondolat, hogy a magyarság elei, s más török népek, sőt; hunok, avarok zenéjében-ha csak kis számban is, - **s messze nem számottevően!** - létezhetett-e ilyenféle zenei szerkezet?

Kizárni teljes mértékben nem lehet. Nem lehet, azon az alapon, ahogy pl.: a hunok ótürk nyelven beszéltek, de törzseik közt ott voltak az iráni eredetű emberek is. Hangsúlyozom azonban, hogy a türk eredetű pentaton-miként a nyelv is a hunok esetében-mindig meghatározó. Viszont tudnunk kell, hogy a régmúlt idők egyik fontos országútján, a Kínából induló Selyemúton nemcsak az áruk kereskedelme folyt.

"Szállították" azon a kultúrát is, kelettől nyugatig. A Selyemúton eljuthatott a különféle zene egyik helyről a másikra. A pentaton még messze keleten Kínában sem zárja ki teljesen a hétfokúságot. Ilyet találunk Kína zenéjében is, többnyire keverve pentatonnal.

A hétfokúság jelenlétének Távol-Keleten több oka is lehet. 1. Spontán kialakulhat, már a különféle melizmák, koloratúrák, díszítések kapcsán éppúgy, mint véletlen tévesztések formájában, azon egyszerű oknál fogva, ha az énekes, vagy hangszerjátékos téveszt, máris kívül van a pentaton rendszertől... 2. Másrészt a már említett Selyemúton áramolhatott hétfokúság Kína felé, míg onnan nyugatra a pentaton, melyet az európai műzenében is fellelni nyomaiban későbbi korokban (pl.: az egyházi gregorián zenében.)

A hétfokúsággal kapcsolatosan még érdekes probléma elé állít bennünket egy bizonyos népszokás: a regölés dallamvilága. Az un. regösénekek igen régen keletkezettek, rokonságot tartanak a gyermekdalokkal is. Elképzelhető, hogy Árpád honfoglalása előtt is keletkezettek ilyenek, mert maga a bőség varázsló, igéző, sőt legényt-leányt "összeregölő", - s hogy tovább menjünk - a csodaszarvas mondákkal atyafiságot tartó népszokás nyilván nem az Árpád korban keletkezett. Ugyan a szövegek tartalmazznak pl. Szt. Istvánra való utalást, de hát ezek csak szövegek, melyek valószínű később keletkeztek. (V.ö: Kerényi György: Magyar énekes népszokások. 55-62.Gondolat, 1982.) A regölés szokásának gyökere ennél régebbre nyúlik vissza, ahogy Kerényi igen helytállóan jegyzi meg: "Mintha a régi pogányság levegője áradna belőle." A "pogánysággal" kapcsolatosan ugyan van némi fenntartásom, s erre visszatérnénk néhány mondat erejéig. Annál is inkább, mert Kerényi az előbbi, tőle idézett mondatot így folytatja: "S mégis, különösképpen tele van keresztény elemekkel." Magam részéről úgy vélem, hogy

a Szt. Istvánra utaló szövegek kivételével más, pl.: a Teremtő Úristen említése nem bizonyos, hogy kereszténységre utalnak. Erre tehát visszatérünk, ám nézzük a regőlő dallamot. A gondunk ezzel csak az, hogy a regöslésnek dallama nem pentaton. Dúr jellegű dallamok ezek bizony; ahol a hangterjedelem többnyire nagy szextnyi, de ez változhat az oktávig is. Nos, ha az ereszkedő - kvintváltó dallamszerkezet fenn tudott maradni a tér és időbeli távolságok dacára, akkor vajon lehetetlen - e azt feltételezni, hogy a regös ének dallama is igen ősi, s hosszú idő óta él a pentaton népdallal? Felmerül persze, hogy előfordulhatott - a kereszténység átvételének hatására, - hogy az ősi dallamok kimentek a divatból. Csakhogy akkor hogy maradhatott volna meg az igazán töményen - ahogy Kerényi mondja-a "pogány" regölés szokása maga? Ha pedig ez fennmaradt, mi értelme lett volna dallamot csereberélni? Ha pedig mégsem cserélődött ki a dallam, akkor fel kell tételeznünk, hogy a hétfokúság-nyomaiban ugyan, de - együtt él a magyarság és nyilván a rokonnépek - zenéjében a pentatonnal, talán igen régtől fogva. Természetesen mindig a pentaton elsődlegességével, dominanciájával. Párhuzam gyanánt csak antropológiai vonatkozásokat tudnék említeni. Az europidek (mint embertani kategória) elterjedését Kínáig, Indiáig, Délkelet - Ázsiáig is lehet követni. Am minél keletebbre megyünk, egyre több lesz az embertani képben a mongolos embertípus aránya. Dr. Nagy Ákos, Ausztráliában élő magyar szerológus vizsgálatai ugyanilyen módon mutatják ki a magyarság vérokonságát kelet felé, a "B" ill. "AB" vércsoport vonatkozásában. De említhetném a japán Hideo Matsumoto vérről kapcsolatos marker (jelző) génvizsgálatait. Matsumotonak sikerült egy "hun ágnek" nevezett csoportot elkülöníteni Kelet-Turkesztántól a Kárpát-medencéig. (Interjú, Képes Újság 1986. XII. 20. V.ö. Kiszely István: Honnan jöttünk? Hatodik Síp Alapítvány, Új Mandátum Könyvkiadó. 1992.) Az antropológiai és szerológiai eredmények Közép - Ázsián át Belső - Ázsia felé mutatnak. Mint jeleztem, most néhány szót a magyarság "pogány voltáról. A pogányság - mint nagyon sok minden - nézőpont kérdése. Véleményem, szerint az ősmagyarok egy Isten hívő vallásúak voltak. Ebben ugyan a hármasság - éppúgy, mint a kereszténységben - megtalálható, éspedig egységben - ha úgy tetszik. Estengri= Ős - Isten, a teremtő. Innen a tenger és az eső, ős szavunk. Az őst magyarázni felesleges, a tenger pedig nyilván a lehető legnagyobb nagyságot, azaz a végtelent jelentheti. A másik személy a Köktengri = Kék Isten a védelmező, az ég, a kék ég Istene. A harmadik személy a regölés szövegeiben - melyre Kerényi hivatkozik - egyáltalán nem bizonyos, hogy a kereszténység hatását tükrözi. A regölés jellegzetes hangszere pl. a láncos bot, lesz még szó róla. A regösök az ősidőkben olyan énekmondók voltak, akik a fontos dolgokat, történeket, mondákat énekelték meg. Ilyenek más török népek-nél is voltak,vannak. Ezeket az oszmánoknál ási - nak nevezték. Ők

vándorlantosok. Kazakoknál ákim a nevük. Ének módok hangszerkísérettel. Kirgizeknél ákin vagy ics az elnevezés. Azerbajdzsánoknál, ásug - nak hívják a hősi dalok előadóját, aki száz nevű pengető hangszeren kíséri dalát. Nálunk magyaroknál a regös szerepét vándormuzsikuskok veszik át. Ilyen volt Tinódi Lantos Sebestyén, és mások.

Ének módok az obi ugoroknál is voltak, dalaikat éneklő - fa és daru - fa nevű húros hangszerekkel kísérték.

A zenei háttérkép kapcsán említődött már a "Selyemúton" folyó kereskedelem, a kultúrák egymásra való hatása, cserélődése. A kultúrák cserélődésének bizonyítékát találjuk a tunhuangi barlangok festményein. Angyalszerű lények fej körüli glória ábrázolása igen hasonló a nyugati templomok hasonló ábrázolásaihoz, sőt némelyik Buda festmény öltözetében talán görög hatást árul el. (Gyöngyfüzerek stílusa stb.) A tunhuangi barlangtemplomok felfedezése (Ezer Buda Barlangtemplomok) Stein Aurél és Lóczy Lajos magyar orientalisták nevéhez fűződik a század elejéről.

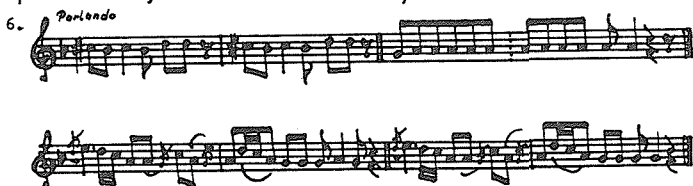
Kelet kultúrájáról még igen sokat megtudhatunk a kínai évkönyvek korabeli tudósításaiból. Többek közt a hunok nyelvével kapcsolatos feljegyzések érdekesek számunkra, ill. az ősi Kínában élt Zhankian nevű császári követ feljegyzései. /Kr. e. 138 - 139/ Zhankian hun - kínai szótárt készített, s hosszú éveket töltött a hunok közt. /V.ö. Du Yaxiong: Comparative Research Of Chinese Folk Songs and Hungarian Folk Songs. A Magyar és Kínai Népzene Összehasonlító Kutatása. Libro de Edicion Argentina, Badiny Jós Ferenc kiadásában. 1985./ Du Yaxiong kutatásai szerint a hunok zenéje pentaton jellegű volt. Mint fentebb említettem, magam részéről nem tartom kizártnak, hogy dalaik közt itt - ott a háttérkép sem lehetett ismeretlen, természetesen a pentaton mindig meghatározó lényegiségével), s ezt a hipotézisemet arra alapozom, hogy a hun törzsszövetségek alkotó elemei közt iráni eredetű néptörzsek is jelen voltak.

Érdekfeszítők, és a tárgykörhöz kapcsolódnak Vékony Gábor rovásírás-kutató feltételezései, következtetései. A kutató szerint a magyaroknak lehetett köze a hunokhoz, /legalábbis számomra ez világlik ki könyvének olvasásakor/ s már Távol - Keleten az avar törzsszövetségeknél ott lehettek magyar törzsek is. (V.ö.: Vékony Gábor: Későnépvándorláskori rovásfeliratok a Kárpát - medencében, 125 - 127. Életünk Szerkesztőség és a Magyar Írók Szövetsége Nyugat - Magyarországi Csoportja kiadásában 1987.)

Különben, a magyar nyelv is tartalmaz iráni - a finnugrisztika szerint "jövemény" - szavakat. (Melyek jövemény volta nem lehet teljesen bizonyos, ha a magyarság hun vonatkozásaiból indulunk ki...)

Jóllehet nyelvünk sokkalta kevesebbet tartalmaz az iráni szavakból, mint türkiből. Bő másodú fríges dallamaink vannak a kuruckorból, pl.: a közismert "Te vagy a legény Tyukodi pajtás"...c. dal egyik változata, vagy maga a Rákóczi nóta, stb. Talán későbbi, a verbunkos - toborzó típusú, (de népdal)" A jó lovas katonának"... c. dalunk, melyet Kodály fel is dolgozott a Hány János daljátékában. Vagy: "Kecske-mét is kiállítja nyalka verbunkját"...c. dal stb. Mondhatnánk: igen, de ezek késői kelet-

kezésűek, s hol vannak a talán iráni eredetű bő másodos hétfokúságtól? Itt azonban nem ezekről a dalokról van konkrétan szó: legalábbis nem elsősorban, hanem magáról a bő másodos dallamvilágról, s itt egy "ilyen és ilyen" című dal keletkezési ideje fontos, melyet amúgy is egy adott korban keletkezett szöveg határoz meg. Itt egy zenei szerkezet esetleges "túléléséről" van szó, s ezt látszik megerősíteni éppen, hogy "régi stílusú" székely dallamok közt is van ilyen típus. S azok ki tudja, mikor keletkeztek? Mindenesetre az, hogy régi stílusról van szó, nemigen vitatható. Sőt, ennél tovább lehet menni, ugyanis ezek nemcsak ereszkedő dallamok, hanem valamiféle átfedést is mutatnak a régi stílusú, ám pentaton dallamok felé, mert időnként átüt rajtuk a pentaton íz. (6. példa: "Hafolyóvíz vónék"...3. 4. sora)

/ V.ö: Kodály-Vargyas: A Magyar Népzene. Zeneműkiadó Budapest, 1987.
355. /

Parlando, 4 soros, heteropódikus, heteroritmikus ereszkedő dallamvonalú. Sorszerkezet: A,B,C,C, a "C" sorok pentaton "ízével".

Szótagszám: 12, hangkészlete: r,m,f,sz,szi,l,ti. Hangterjedelme szext. hangsora 7 fokú, hangnem: bitonális. A,B - a frig, C,C - g - dór, vagy a - moll pentaton, nyitva maradó "zárlattal".

Sőt, néha pentaton fordulattal is találkozunk: "Katona vagyok én" 2. sorának kadenciáját megelőző hang. Jellemző még az un. recitálás, mely a siratóval is rokon, s ez bizony időben elég messzire visz a múltba. Ilyen dallam még : " A citrusfa levelestül ágastul" (V.ö. Béres János: Furulyaiskola II/22 vagy Kodály - Vargyas A Magyar Népzene 346. ám itt valószínű nyomda hibás a dal.) Bő másodos, ereszkedő dallam van még több is, pl: "A tavaszi szép időnek"... stb. (V.ö. Béres: Furulyaiskola II/21.)

Végezetül még egy gondolat e témakörben... Előre bocsátom, hogy távol áll tőlem messzemenő következtetéseket levonni, s pusztán az érdekesség kedvéért vetem fel a kérdést türk és iráni szavainkkal kapcsolatban. Vajon, az ilyen szókinsünk meglétének jelensége arányai-ban közelítheti és némiképp tükrözheti - e a magyar népdal pentatóniájának ill. a lehetséges iráni eredetű - bő másodos hétfokúságnak mennyiségbeli - megjelenési egymáshoz való viszonyát? Bizonyos kettősség mindig jellemezte a magyarságot és kultúráját. Ilyen a szkíta /iráni/ - türk származása, bár a szkíták irániságát vitatják. Szerintem az igazság az, hogy irániak és türkök egymással / és saját fajtabeliekkel is/ állandóan harcoltak és szövetkeztek, és ősidőktől keveredtek. Ilyenek a fehér - fekete jelzők, melyeket nemcsak a hunok és más török népek esetében használnak, hanem a magyarok esetben is. A türk -

iráni származásra utaló mondák csodaszarvasa /szkíta szarvasmotívum, mely a hunoknál is jelen van/ és a türk turulmadár is e kettősséget jeleníti meg.

Régi stílusú daltípusaink vonatkozásában akárhogy is áll a dolog, sem az uralkodó jellegű pentaton dallamaink, sem az emelt tercű bő másodos dallamaink keleti eredete nem vonható kétségbe, s e keleti eredetben - a pentaton meghatározó jellege mellett is - bizonyos kettősséget képviselnek, még akkor is, ha a bő másodos fríg felvett eleme a magyar népzeneinek, akár pedig ősi, származásbeli élőkövületként maradt volna meg.

Magam csak a feltételezés gondolatát vetem fel.

A pentaton hangrendszerrel kapcsolatban korábban az a nézet volt ismert, hogy az ilyen zenei szerkezet a primitív népek kultúrájára jellemző. Nos, ez nem így van. E véleményemet talán mások is osztják. Először is, a pentaton végeredményben egy zenei kifejező forma, s ezzel a kevesebb hangkészlettel éppúgy ki lehet fejezni zenei gondolatokat, /sőt, néha csak ezzel/ mint a diatónika hétfokúságával. Másrészt, gondoljunk csak arra, hogy mennyi mindent bele lehet sűríteni egynéhány szóba röviden és velősen, a beszéd nyelvében. Ám lehet huzamos ideig is beszélni egy adott dologról - talán feleslegesen. A pentaton ugyanakkor a keleti ember mentalitását, lelkületét is tükrözi, tehát ilyenképpen semmi szín alatt sem alacsonyrendű a hétfokúság. A pentaton zene jellemző, az ázsiai magas kultúrára, mely igen sok mindent létrehozott, és adott az emberiségnek, s amely kultúrának annyi mindent köszönhet Európa, a betűírástól a kengyelig, a kékfestéstől a tulipánig, a selyemtől a porcelánig, stb. stb. És az ilyen csodálatos ázsiai kultúrához tartozó zene, a pentaton lenne primitív? Lehetetlen. Ugyanakkor nincs kizárva, - mint arról korábban szó volt - hogy a hétfokúság bölcsője is keleten ringott. Többször említődött, hogy csak az arányokat nem szabad szem elől téveszteni. Magyarán: ahogy kelet felé haladunk, annál több lesz a pentaton dallam, és pedig az ötfokúság, melyre a magyar ősi népdal is épül. Ilyen a mongol, Kína zenéjének egy része, beleértve kínai kisebbségek zenéjét is pl.: az ujburból kiszakadt jügarokét, amely számunkra igen fontos.

Kína zenéje voltaképp Közép - Ázsia pentaton zenéjének összegzése gyanánt is felfogható, annál is inkább, mert a kínai kialakulásánál az arculatformáló komponensek közt a türk típusú népek hatásai nem hagyhatók figyelmen kívül. (Nem véletlen, hogy bár a kínai nép mongol jellegű, s ennek dacára nem minden kínai rendelkezik az egyik jellegzetességgel, a mongolredővel, mely a szemzugot zárja le, s mely a kínai, a japán stb. ember "mandula vágású" szemét jellemzi. Ugyanitt bizonyos testarányok, testmagasság stb. is számításba jöhetnek.) Természetesen itt nem a mai kínai kisebbségek türkjeire - ujgurokra és jügarokra gondolok.

A kínai zene törvényszerűségeit körülbelül Kr. e. 2700 táján összegezték. Egyfajta speciális és rögzített hangolási jellegzetesség uralkodik: az alaphang a "sárga harang" mely a császár hangja. Más egyéb

hangok - követve a pentatónia rendszerét - bizonyos hangszimbolikát rejtenek magukban, valamint évszakokat és más fogalmakat jelentenek és jelenítenek meg.

A kínai pentaton hangjai az f - re (kung) épített skálában a következők:

kung /f/, chang /g/, kio /a/, che /c/, valamint a yu /d/. A pien hangok/ melyek járulékosak/ a "közvetítő" chung /e/, és a "vezetőhang" ho /h/ hangok. Hagyományörző előadásban a kínai zene művészi táncjátékokba ágyazva fordul elő. A kínai muzsika jellemző heterofon, melyre jellemzőek a kvart és kvint párhuzamok.

E párhuzamokat az uigur hangszeres zenében is fellelhetjük, mert ez az a többszólamúság, melyet a pentaton még "elbír". A kínai zenének - a türk jugar hasonlóság mellett, mely igazán jellemző - megvan a párhuzama a magyar ereszkedő kvintváltó dallamokkal, sőt bizonyos hangszerek tekintetében is, melyekről később még szót ejtenék. Tudnunk kell azonban, hogy a kínai zenének igen sok vonulata, formációja van, csakúgy mint a kínai nyelvnek, mely tájegységeként változik. Az érthetőséget - többek közt - az egységes írás biztosítja. Du Yaxiong kutatásai szerint a kínai népzeneének van hasonlósága, párhuzama a magyarral. (V.ö.: Du Yaxiong: A Magyar és Kínai Népzene összehasonlító kutatása. Libro de Edicion, Argentina. Badiny Jós Ferenc 1985 10.ö.) 8. példa

8. " úton megyen a katona..." , Kodály gyűjtéséből

csuvas dallam Kodálytól

kínai dallam, "Kanding szerelmi virágda".

* Kodály lejegyzésében a * -gal jelölt hang is szerepel.

A Kodály féle egyeztetés a magyar és csuvas népdal közt világos, ám ugyanilyen kézenfekvő a hasonlóság csuvas és kínai - következésképp - magyar dallam közt is. Hogy az idők homályában ki kire hatott, /részben/ türkféle a hunok a kínaiak zenéjére vagy megfordítva, ez valószínűleg soha nem fog kiderülni. A legvalószínűbb, hogy a hatás kölcsönös volt. A hunok és a /török/ tatár - csuvasok ill. a magyarok közt az összefüggés - konkrétan, zenei vonatkozásban - nem vitatható. Természetesen találkozhatunk más törtők - tatár népdalaink egyezésével, hasonlóságával a magyar népdal irányába. Ime egy Bartók gyűjtötte

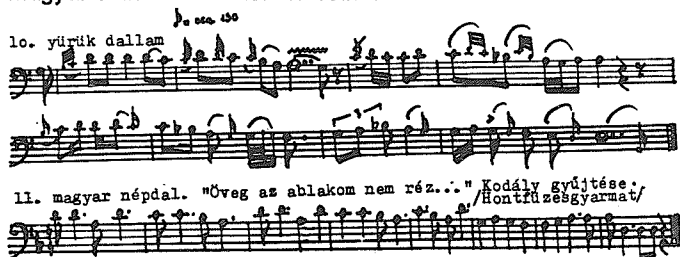
csallóközi népdal és egy nogaj - tatár népdal (egy orosz gyűjtőtől, V.A. Moskov) kétségtelen hasonlósága (V.ö: Kodály - Vargyas: A Magyar Népzene. Zeneműkiadó. Bp. 1987.o.)

9. nogaj - tatár dal

Úgy tűnik, Bartók maga meg volt győződve zenénk keleti és török eredetéről. Bartók véleménye igen megalapozott volt, ugyanis népdalgyűjtési expedíciói nemcsak török területen voltak, hanem kiterjedt Afrikára, ahol arab zenét gyűjtött. Foglalkozott még a szomszédos népek - román, bolgár, szláv, ukrán - zenéjével is. A szomszédos népek zenéjével való összefüggések érthetőek az egymás mellett élés vonatkozásában: Bár meg kell jegyezni, hogy a környező szláv zenében fellelhető analógiák a magyar népdal és zene kisugárzó erejének tudható be túlnyomórészt. Példának okáért a szlovák zenében gyakran előforduló tipikusan magyaros motívumokról, éles és nyújtott ritmusokról, (melyek a jugarokról, s más török népeknél is jellemzőek), de a román és szlovák népi együttesek zenekari felállásból: a cimbalom, valamint a románoknál közkedvelt tárogató használatáról nem tételezhetjük fel az idegen eredetet. A bolgár zene orientális, keleti eredete igen kézenfekvő, bár szláv elemekkel van tarkítva. Bartók a 30 - as években gyűjtött oszmán - török területen Anatóliában, a yürük néptörzsénél. A yürük kicsi török népcsoport, s csak az érdekesség kedvéért említem, hogy az oszmánok a szeldzsukok utódai, ám a yürük turkomán - ogurok leszármazottai.

De nézzük, mit is ír maga Bartók róluk: "A yürükek nomád törzsek, télen lent tanyáznak délen az alföldnek nevezett hegyes - dombos vidéken, nyáron pedig a Taurusz magas hegyeire vonulnak föl. Feltételezzük, hogy ilyen ősi életmódot folytató emberek jól megőrizhettek mindenféle zenei ősiséget is ezért szemeltük ki az ő területüket az első rendszeres török népdalgyűjtés számára."... "A ház gazdája, a 70 éves Ali Bekir oglu Bekir nagyon barátságosan fogadott"... "Az öreg minden szabódás nélkül, kint az udvaron rázendített egy nótára, valami háborús elbeszélésre. Alig hittem füleimnek; uramfia, hiszen ez mintha egy régi magyar dallamnak változata volna:

Fel kell figyelnünk a dal ereszkedő mivoltára.

A dalok ugyan nem pentatonok, hanem hétfokúak az első két sor "triges ízével". E példa csak egy a Bartók által összehasonlítottak közül, bizonyítván, hogy a magyar és török zene a hétfokúságban is összefügg. (A kottapéldákat és az idézeteket V.ö: Bartók Béla összegyűjtött írásai I. Közreadja: Szöllősy András. Zeneműkiadó 1966.) A törökországi gyűjtőtűt kapcsán fennmaradt Bartók - írásokból, a török - magyar népzenei rokonságok napnál világosabbak. A népzenei rokonságbeli hasonlatosságok visszavezetnek a VI - VII század tájára "... arra az időszakra, amikor az anatóliai törökök ősei valahol Európa és Közép - Ázsia határain éltek a többi török törzs szomszédságában, ahogyan a magyarok is a Kaszpi - és Fekete - tenger között s mert a zenetudomány nyomában a régi magyar és török zene azonosságainak bizonyítékai, a bizonyítékokat tovább erősítette a... cseremisiz és kazáni török népzene, bemutatva egy rokonságban lévő szerkezetet, valamint a hozzájuk közeli magyar dallamok variációit. Átgondolva azt a történelmi tényt, hogy ezek a népek egymás közelében 12 - 15 évszázaddal ezelőtt éltek, s később egymástól meglehetősen távoli területekre költöztek, s nem lehetett többé közöttük semmiféle kapcsolat szétválásuk óta, nyilvánvaló, hogy ennek a zenei stílusnak legalább 1500 évesnek kell lennie." A mari - cseremiszek zenéjének vonatkozásában Bartók álláspontja a következő volt: "A finn - ugor népek közé tartoznak, de jelentős ó - török befolyás alatt állt a nyelvük és kultúrájuk mintegy 1000 - 1500 évvel ezelőtt." (A Bartók idézeteket V.ö: Bárdi László: A magyar népzene lehetséges gyökereiről. Az énekzene tanítása, Zene-pedagógiai Szakfolyóirat. 1987.6. 249 - 260.) Bartók maga 87 török népdalt gyűjtött össze, s ezek közül 20 dal egyezéseket mutatott fel a magyar népdalokkal, ugyanakkor az összes összegyűjtött török népdalok csaknem felének (40%) valamilyen összefüggése van a magyar népdalokkal. Bartók ezzel kapcsolatosan így ír: "Legfontosabb az, hogy a bejárt kb 80 km átmérőjű területen egy bizonyos jellegzetes dallamtípust találtam... Ennek a dallamtípusnak szerkezete meglepő rokonságot mutat a régi magyar dallamokkal un. ereszkedő szerkezetével." Bartók a hétfokúsággal kapcsolatosan megjegyzi, hogy a török népdalok hétfokúsága "nem lehetetlen", hogy valamikor pentatonból alakult át ilyené.

(Nekem az a véleményem, hogy a hétfokúság él a pentaton mellett, s egyenrangú azzal, csak az arányokat nem szabad szem elől téveszteni!) Az oszmán és kirgiz, uigur, más török népek hétfokúságán is néha "átüt" a pentaton, tehát keverve jelenik meg a hétfokúsággal. E jelenség gyökere részint az iszlámban, ill. az iráni és türk népek kultúrájának - a keveredéséből adódóan - részbeni egybeolvadásában keresendő. Bartók másik lényeges felfedezése, hogy felhívja az éles és nyújtott ritmusokra, melyek a török népzeneben is előfordulnak, melyet a szöveghez való alkalmazkodás dallami kivetülésnek vél. Ez számomra igen fontos, mert e ritmusfélések speciálisak, más népek zenéjé-

ben ritkábbak, s csak a magyar - török népzeneben jellemzőek igazán. Bartók sommázatában a következőket olvashatjuk: "Ha tekintetbe vesszük, hogy ilyen szerkezetű dallamoknak nagy elterjedésében eddig csakis, a magyaroknál, az Erdélyben lévő mezősegi és moldvai csángók körüli románoknál, továbbá cseremiszeknél és török népeknél ismeretesek, akkor egy-egy bizonyosabbnak látszik, hogy ezek egy régi ezer év előtti török zenei stílus maradványai."

Hogy mennyire azok, s hogy mennyivel még régebbiek, azt sajnos Bartók nem tudhatta, mert ez mostani jugar kutatásokból derül csak ki igazán lévén, hogy a jugarok zenéje a hun, ill. a magyar - jugar - hun problémakört hozza feszínre.

A különféle török népek dalait vizsgálva megállapíthatjuk, hogy van még alapvető dolog, melynek párhuzamát fellelhetjük a magyar népdalokban is. Ez pedig az éneklési stílus. A dalokat ugyanis **egyszólamban** énekl, s ez igen eltérő pl. a nyugati, vagy szláv, stb. népek többszólamú énekétől. Ez a kifejezetten egyszólamú éneklés (unisono) csakúgy sajátja tehát, - s ősi sajátossága - a magyar és a törökféle népek zenekultúrájának egyaránt. Pl: üzbug, tadzsik, kazak, tatár, ujugur, jugar, vagy az iráni gyökerű azerbajdzsánok éneklési szokása. (A tadzsikok származásáról megoszlanak a vélemények, magam - másokkal egyetemben - inkább iráninak vélem őket.)

A legnagyobb hasonlóságot a magyar népdalokkal, azok ősi, ereszkedő - kvintváltó dallamaival a jugar népdalok adják. (Természetesen az ugor mari - cseremisiz népen kívül.)

A jugar zenében is van recitálás, de előfordul afféle ismételtető típus is mint pl. a magyar gyermekdaloknál. Sok a moll jellegű pentatonra épülő dallam, csakúgy, mint nálunk. Éppúgy jellemző a rubató és parlandó előadásmód a jugarok dalaira, miként a magyar dallamokra. (Igaz, az előadásmód maga túllép a pentaton szerkezeten, s éppúgy előfordul a hétfokúságban is, sőt, e tekintetben jellemző más török nép dalainak előadásmódjára is.) A hangulateltető, ritmusos beszédhangon előadott versike - mondókák megtalálhatók a jugar népzene körében éppúgy, mint ahogy ennek magyar vonatkozásai igen jól ismertek: " Kicsi nekem ez a ház, kirúgom az oldalát, sejj hajj"... stb.

(Persze ezek között a tréfás - lakodalmas stb. kiszólások közt számos olyan akad, melytől ódzkodik a nyomdafesték...) Inkább folytassuk ezek sorát szelídebb jellegű mondókákkal, melyek amúgy is ismertek: "Kicsi nekem ez a csűr, kiröpülök mint a fűj"... Vagy: "Akinek most kedve nincs, annak egy csöpp esze sincs"...

Íme, egy rubató előadásmódú jugar népdal részlete; pentaton, gazdagon díszített két ütemes dallam; mely változatokban ismétlődik, a szövegének megfelelően.

12. *Molto rubato* ♩ = ca. 48.

→ simile

Az ugor kétütemes dallammotívum ismételtetésétől abban különbözik, hogy oktáv hangterjedelmű, pentaton és nem trichord, valamint díszített. Jól megfigyelhetőek a keleti zenékre - így a magyarra is - jellemző csúszkálás (glisszando) jelentése. A melizmák - hajlítások díszítések (előkéek - utókák) igen hasonlóak a magyar népdal - különösen a székely népdal - díszítéseivel. A jugar népdalok egyik jellemzője úgyszintén a nyújtott és az éles ritmus, mely a magyar fülnek annyira természetes, s amely nyilván a magyar és török nyelv szerkezetéből is adódik, s aképpen jön létre, hogy a dallam követi a szöveget. De jellemző a szinkópa gyakori használata is, ahol csakúgy, mint a magyarban, a szinkópa elején van a hangsúly: ♪♪♪ .

A nyugati zenékben a ritmusképlet hangsúlya többnyire a szinkópa közepére esik ♪♪♪ . A több versszakos jugar dalok is gyakorta fejeződnek be ízléses lassítással. Érdekes, hogy a "haj" indulatszó előfordul a jugar és a magyar népdalokban/nyelvben, ám ez más török népekre is jellemző. Létezik egy másik - amúgy jelentés nélküli, talán nyugtató - szó, a "beli", vagy "belili". E szavak megtalálhatóak a jugar népdalok némelyikében, de létezik és él magyar altatódalokban is. Ír erről Du Yaxiong, Bárdi László, Polonyi Péter, Érdy Miklós is. Bizony, meggondolkodtató: miként is lehet az, hogy az ilyen ősi szó jelen van egy belső - ázsiai türk nép és egy Kárpát - medence béli "finnugornak" mondott nép dalaiban?

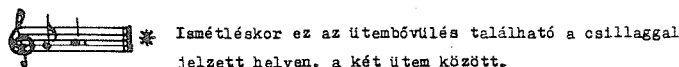
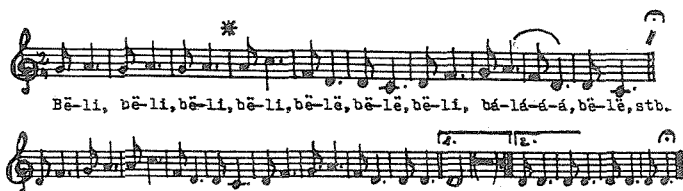
Most is csak azt lehet mondani: a távolság - térben és időben - óriási! Bárdi egyik írásában azt olvashatjuk: "...Polonyi arra is felhívja a figyelmet, hogy Bartók Béla 1936 - ban megjelent tanulmányában is idéz egy erdélyi népballadából egy gyerekringató sort: "Beli fiam, beli, nem apától leittél", sőt ugyanehhez hozzáfűzi jegyzetként, hogy az 1882 - es Magyar Népköltészeti Gyűjtemény tünteti fel e szócska legrégibb hazai irodalmi előfordulását: "Lábával rengeti kis futkosó fiát: Beli fiam, beli, Mónusi Samuka!" Bárdi a továbbiakban megjegyzi, hogy ő maga Bartók (törökországi kutatásainak kapcsán történt) feljegyzéseiben is találta "beli" szót. Hasonló hangzású szavak - Du Yaxiong szerint is - előfordulnak Mongóliában, kazakoknál is. Magam részéről pusztán annyit fűznék hozzá a "beli" szó gondolatköréhez; nem hinném, hogy valamilye szóátvételtől, afféle "hatás" - ról lenne itt szó. Ugyanis ahhoz e szó igen jelentéktelen, s mivel értelme sincs már régtől fogva, így már időtlen idők óta ki kellett volna kopnia a magyar nyelvből, azaz értelmetlen lett volna nemzedékről nemzedékre átörökíteni. A "beli" szó tehát sokkal jobban, mélyebben, s ősi örökségében kell, hogy gyökeressen a magyar lélekben, s éppen ennek köszönheti fennmaradását. Igen találóan jegyzi meg Bárdi László a következőket: "A... szöveggyezéseket már nem lehet véletlen jelenségnek tartani, hanem éppúgy ősi örökségükre utal, mint a "tente", "csicsija", "tilárom" stb. Ezek dalainkban éppúgy előfordulnak, s énekeljük azokat, mintha tudnánk jelentésüket, hasonlatosan azokhoz az egykori szimbolikus értelmet hordozó díszítőmotívumokhoz - tulipán, rózsza, tulipánsor, indák stb. - amelye-

ket már csak alkalmazunk, de nem tudjuk miért s honnan eredően." (V.ö: Bárdi László: A magyar népzene lehetséges gyökereiről. Az ének - zene tanítása, szakt folyóirat, 1987/6.249 - 260.)

Csak érdekességképpen jegyzem meg, hogy a magnófelvételen általam hallott jugar "beli" szava szinte ugyanazzal a zárt "ë" hanggal fordul elő, mint az a magyar nyelvben is gyakori, pl. Somogyban. A "beli"szóval kapcsolatosan felmerül a kérdés: vajon miért nincs előfordulása a finnugoroknál?

Mert ott a hasonló zenei vonások (pl: cseremiszeknél csakúgy átvétel, illetve török ráhatás eredményei. Az ugorok számára abszolút semmitmondó "beli" szó - éppen - nem is gyökeredzett meg, s nem jelenik meg népdalaik szövegeiben. A "beli" szó nemcsak az ugoroknál, de a finneknél is ismeretlen. Íme, egy jugar és egy magyar altatódal a jellegzetes "beli" szavakkal. Természetesen több ilyen példa létezik.

13. Jugar altatódal

/Hittudásban inkább $\frac{3}{4}$ -ot várnánk, de az előadó egyértelmű és ritmust érekel./

14. "Beli buba..." magyar népdal. / Kolozs /

2. Beli buba párnája, kicsi kutya szalmádra,
kicsi kutya szalmádra, ej, na, na, na, na, na, na, na.

/ V.ö: Dobos László - Szendrei Janka: A MAGYAR NÉPDALTÍPUSOK
KATALÓGUSA.

Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézet. Budapest, 1988./
Zlc/c

Fenti dalok esetében nem a dallam hasonlósága a vizsgálat tárgya, hanem a "beli" szó jelentése.

Igen sok jugar népdal hasonlít a magyarra. Nemcsak a szerkezet, stílus hanem konkrét dallamok hasonlóságát is felfedezhetjük.

Ilyen, hasonló dallamot számosat talált Du Yaxiong. Nézzünk meg egy magyar, és egy jugar dallamot az ő összehasonlításában.

15. "Bírók eszik a cigány..." / részlet /
Magyar népdal

Kiszely István hangfelvételeket készített egy jugar énekesnővel, Yin-xindzsiz - szel. Ezt a zenei anyagot módomban állt tanulmányozni, és magam is találtam jónéhány dallamot, melyet párhuzamba lehet hozni a magyar népdalokkal. Az a jugar dal, melyet először választottam, azért is kerülne bemutatásra, mert nem egy, hanem két magyar népdalhoz hozható összefüggésbe. Nekem - sokadik meghallgatás után - valóban egymás variánsának tűntek fel egyes dallamok, dallamrészletek.

16. "Szélről legeljetelek..." Magyar népdal.

Az összehasonlított három dal érdekes összefüggéseket mutat, - túl a dallami egyezéseken - az elemzések összesítése kapcsán is:

"Szélről legeljetelek..." Régi stílusú, ereszkedő dallamvonalú népdal.

Képlete: A.A.B.B.+C, mely négy ütem bővülést jelöl.

Szótagszám: 6,6,8,8,+bővülés; 6,7. Hangsora: voltaképpen dúr pentachord, ahol az alaphang oktávja is előfordul. A dallamláb (pódia) egyöntetűen 2/4 - es metromú, tehát bipódikus. Ritmikája: izoritmikus. Tempója: ritmikus középtempó. Kadenciák: minden sor 1.

Jugar népdal: ereszkedő dallamvonalú. Alapvetően bipódikus, bár a 2/4 - et megszakítja, hogy a második ütem szünetét nem mindig tartja be egyértelműen az előadó, valamint a két sor közt néha cezura található.

Ez tapasztalható a strófák közt is. Kétszer korona is előfordul, de ezek alkalmazása nem konzekvens a jelölt helyeken, hanem esetleges. Ennek ellenére az előadásmód mégis ritmikus, középtempójú - a nyolcadmozgások vonatkozásában. A dallam kétsoros, de asszimmetrikus, mert a második sor mindig ismétlődik ugyanazzal a szöveggel. Képlete: A:II: B:II

Szótagszám: változó, A:10, B:8. Hangterjedelem: egy oktáv.

Hangsora: dúr jellegű pentaton. Heteroritmikus, kadencia: 1.

“Bárcsak engem valaki megkérne...” Régi stílusú népdal, dallamvonala ereszkedő, a tonális kvintváltás nyomaival. Izoritmikus, előadásmódja: Tempó giusto. A dallamsorok képlete: A.A.B.B. Hangsoráról még annyit, hogy különleges pentaton, emellett egy pien hangot is tartalmaz /fa/. Hangterjedelme: Egy oktáv. Kadencia: 3,3,1. Szótagszám: 10. Heteropódikus. (?) Érdemes megnézi tehát, hogy a dalok elemzése során melyek a közös pontok, melyek fedik egymást. Először is mindhárom dal ereszkedő dallamvonalú, 1 oktáv hangterjedelmű, kettő közülük bipódikus, a harmadik alapvetően az. Ha e “kétes” pódiajú dallam (Bárcsak engem valaki megkérne...) ritmikáját jobban szemügyre vesszük, a harmadik ütemet kivéve azt tapasztaljuk, hogy bipódiával állunk szemben. A jelzett harmadik ütem voltaképpen egy negyed szünettel bővül, s nélküle valamiféle hiányérzet nem is merülne fel. Véleményem szerint itt afféle hatásszünetről van szó, mellyel a szöveg nyomatókat ad a mondanivalónak. Ha e magyarázatot elfogadjuk, a dallamlábat bipódikusnak vehetjük. A sorképletek egyaránt A.B. jellegűek. A “Szélről lejeljetelek...” c. dal coda - szerű toldalékával ez esetben nem érdemes foglalkoznunk, ugyanis nem tartozik szervesen az alapidallamhoz. (Alapvetően tehát kétféle dallamanyaggal - ha úgy tetszik: komponenssel - állunk szemben. A dallamok duplázódása) A.A.B.B. ill. A.B. volta a sorok számának függvénye. A hangsorok mindhárom esetben ötfókúak; kettő pentaton egy pentachord, s egyaránt dúr jellegűek. Előadásmódjuk ritmikus.

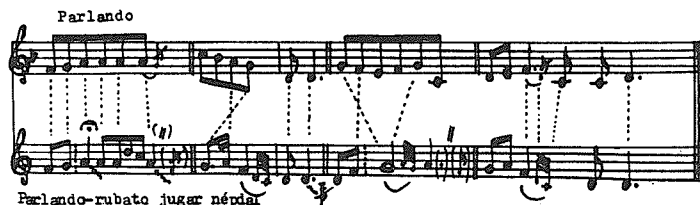
A népdalelemzés - nagyjából - 9 ismérve (magam részéről fentiek kapcsán ennyit használok: dallamvonal, pódia, ritmika, képlet, hangsor, szótagszám, tempo - előadásmód, hangterjedelem, kadencia alapján) megállapítható, hogy e szempontok közül vizsgált dallam hat pontban egyezést mutat.) Léteznek még egyéb szempontok is, pl: hangkészlet, hangnem , stílus stb. A hangnem megállapításától azért tekintek el, mert a hasonlított dallamok egyikét transzponálom a másik hangneméhez.

Stílust pedig csak magyar daloknál vizsgálhatunk, s ezért a 9 elemzési szempont közt ez sem szerepel, de jellemző, hogy a jugar - magyar párhuzamoknál a magyar népdalok régi stílusúak. (A szótagszámot azért adom meg, mert Bárdi László egyik tanulmányában felhívja a figyelmet bizonyos jugar népdalok szótagszámának 4 soros, 7 - 8 szótagú dalok) és magyar "kétütemű ösi nyolcas" verstípus összevetésére. (V.ö: Bárdi László: A magyar népzene lehetséges keleti gyökereiről. Az ének - zene tanítása. Szakfolyóirat 6. szám. 256. o. Budapest, 1987.)

Szótagszám vonatkozásában minden bizonnyal furcsának tűnhet, hogy ugyanakkor a szöveg hiányzik. Ennek fő oka, hogy a dalok szövege jóval később jutott el hozzám, mint a zenei anyag. Bár jugar nyelvtudás híján vagyok, a szótagszámot nyelvtudás nélkül is meg tudtam állapítani. A dalok szövegét pótlólag munkám végén közlöm. Megjegyzem, hogy a szöveg jelentőségét másodlagosnak ítélem, mert a zeneelméleti vonatkozásokat nem befolyásolják.

A továbbiakban ismét egy példa: a közismert "Elmegyek, elmegyek hosszú útra megyek..." c. magyar népdal és ennek jugar megfelelőjéről.

17. "Elmegyek, elmegyek, hosszú útra megyek..." Magyar népdal.
/Kodály gyűjtése, Kássonimpér, Csík vm. V. 8: Kodály-Vargyas:
A Magyar Népzene 97./

A kottakép után következnek a népdalok zeneelméleti elemzése.

"Elmegyek, elmegyek, hosszú útra megyek...". Magyar népdal.

Régi stílusú, dallamvonala a második ütemtől ereszkedő. Az első ütem recitáló stílusjegyet mutat. Sorképlete A.B.C.D. Szótagszám: 6.

Hangsora ugyan hétfokú, de a "fé" csak egyszer, a "ti" kétszer fordul elő mindössze, hangsúlytalan és átmenő jelleggel. Nem zárható ki, hogy a dallam később csiszolódott hétfokúvá. A dallam moll jellegű, az eredeti g - mollból d - mollba transzponálva. Kadenciák: 5.1.VII.

Jellemző az utolsó sorvégző pentaton fordulata. A vizsgált dallam heteropódikus, és heteroritmikus. Előadásmódja: Parlando. Hangterjedelme: 1 oktáv.

Jugar népdal (17. példa).

Ereszkedő dallamvonalú pentaton dallam. Heteropódikus, heteroritmikus. Sorképlet: A.B.C.B.. Szótagszám igen változó: 8.5.4.5. Hangterjedelem: a pentaton fordulattal túllépi az oktávot. Kadenciák: 5.1.5. A két népdal közt egyezést mutat: az ereszkedő dallamvonal, a heteropódia, a heteroritmika, az előadásmód, és a dallam moll jellege. A kadencia és a sorképlet egy ponton tér el. A magyar népdal valószínű pentaton gyökerű - melyet erősít a hátfokúságot előidéző hangok átmenő és hangsúlytalan volta, valamint a második ütem utolsó hangjának nagy ugrása a harmadik ütem első hangja felé, ahol a dallam egyik fontos zárata található az ezt követő, ugyanolyan hangon. A pentaton felé mutat az ún. pentaton fordulat, mely mindkét népdal sajátossága, s amely mindkét népdalnál kétszer fordul elő. A magyar dallamnál ugyan másféleképpen alakul kissé e sajátosság. Itt ugyanis az történik, hogy a harmadik ütem utolsó hangja megerősíti a negyedik ütem pentaton fordulatú zárlatát. A magyar népdal valószínű pentaton eredete, és a jugar népdal pentaton volta szintúgy ősi egyezést tár elénk.

A pontos kvintváltást példázza az alábbi összehasonlítás.

18. "Hol jártál az éjjel cinege madár..." Magyar népdal.

Tempo giusto Magyar népdal.

Tempo giusto Jugar népdal.

Az összehasonlított dalok elemzése.

"Hol jártál az éjjel cinege madár..." Magyar népdal.

Régi stílusú, ereszkedő, kvintváltó dallam, reális kvintváltással. Hangsora látszólag pentachord, de a "h" hang nyilvánvalóan a második ütem dúr zárlatának domináns - tonika vonzását megerősítő vezetőhangként kellett hogy bekerüljön a dallamba.

A kvintváltó utótag "é" hangjának előfordulása ugyanilyen természetű. A második sor záróhangja előtti ismét megjelenő "h", s az ennek megfelelő utóhangbéli "é" úgyszintén vezetőhangként fogható fel, és pedig természetes mollnak megfelelően felülről közelítvén meg a zárlatot. Az alulról való megközelítés vagy tiszta pentatont eredményezne (ami furcsa lenne a második ütem dúrszerű zárata után, s épp ezért a nép egészséges zenei érzéke ezt kiküszöböli), vagy alsó vezetőhangként számításba jöhetne még az erőteljesebb vonzás miatt hátán a "gisz" hang is, ám e reális kvintváltó szerkezettől akár a melodikus, akár az összhangzatos moll egyaránt teljesen idegen. Mivel maga a ritmika a szöveg függvényeként alakul, így a sorok záratai előtt lévő ("vezető") hangok meglétének szükségszerűsége is ebből adódik. Az elő - és utótag első és harmadik ütemeinek pentaton volta ugyanakkor igen

szembetűnő. Mivel a "h" és "é" hangok hangsúlytalan átmenőhangok, s ha ezeket pien hangként kezeljük, úgy a dal pentatonként is felfogható. Ha az elő - és utótagot egy zenei egységként kezeljük - mint ahogy voltaképpen az is, hisz a kvintváltásban ugyanaz a dallam ismétlődik hangról - hangra - akkor a pien hangok mérő számát kettőről egyre csökkenthetjük. Sorszerkezete: A5.A5.v.A.Av.Tetrapódikus, s mivel csak a szövegből adódóan van minden második ütem végén a negyed hang helyett szünet, ezért izoritmikusként fogható fel. Hangterjedelem - a kétrendszerű volta miatt, nagy terccel túllépi az oktávot. Szótagszám: 11. Kadenciák: 3.1.(kvinttel lejjebb u.a.) Előadásmód: Tempo giusto.

Jugar népdal.

- Ereszkedő dallamvonalú reális kvintváltó dallam, mely úgyiszentén kétrendszerű. Hangsora moll pentaton. A magyarral hasonló ütemei csaknem hangról - hangra megegyeznek azzal. Szintén tetrapódikus és izoritmikus. Sorszerkezete a magyar népdalhoz hasonló, csak variánst nem tartalmaz, s ezek az ütemek, melyek variánssá teszik a magyar népdal második és negyedik sorát, "hiányoznak" is a jugar dalból. A képlet tehát így alakul át: A°.A°.A.A. Hangterjedelme szintén túllépi az oktávot, ám csak egy szekunddal. A hangterjedelem alakulásának oka szintén a reális kvintváltásban keresendő. Szótagszám: 8.

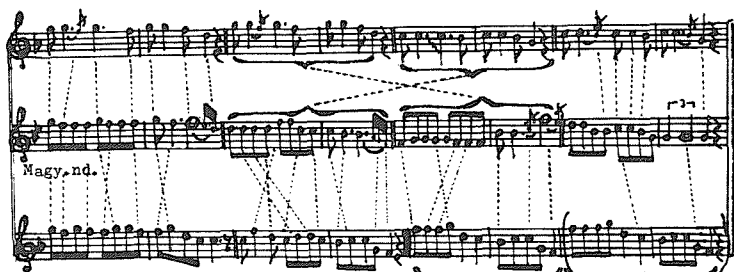
- Kadencia: 1. Előadásmódja: Tempo giusto, megfelel a magyarnak. Amiben a két népdal eltér egymástól, az az, ütem száma, a kadencia és a hangterjedelem, valamint a szótagszám. Így tehát a vizsgált két népdal közt közeli rokonság és párhuzam áll fent.

- A következő példánk ismét egy hármas összehasonlítás. Itt két jugar és egy magyar népdalt vizsgálunk.

- Felül "jugar népdal I.", középen "Októbernek, októbernek elsején..."

- Magyar népdal. Alsó sorban; "Jugar népdal II".

19. Tempo giusto Jugar népdal I.

Jugar népdal II.

Bővítés

Bővítés
ismétlése az
utolsó versszak
után.

/A magyar népdalt v.ö. Kodály-Vargyas: A Magyar Népzene 165. Zenemű-
kiadó 1987./

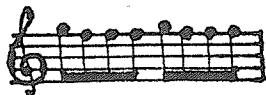
Az összehasonlítás az első látásra kissé bonyolultnak tűnhet, de nem az.

Az első Jugar dal szerkezetét tekintve világosan látszik a reális kvintváltó, ereszkedő kétrendszerű szerkezet. Sorképlete: $A^5.A^5.A.A$.

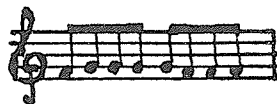
A második Jugar dal pedig két soros, de a két sorhoz toldalék is járul, szintén két ütemnyi, s a szöveg ugyanaz, mint a második soré. A dallam az első és második sor egyesítő variánsa. A dal többversszakos, s a legutolsó versszak végén "a toldalék" is megismétlődik. Ha a szöveg nem jelezné ennek ellenkezőjét, úgy a bővülés, és ennek ismétlése akár négy sorossá is bővíthetné a dallamot. Attól függetlenül, hogy nem így van, bizonyos egyezéseket mutat a magyar dal minden sorával, különösen az elsővel és a harmadikkal. (Ez éppen abból adódik, hogy a bővülés a dal mindkét sorából tartalmaz zenei anyagot.) Sorképlete ennek megfelelően a következő: $A^5.Av1.+Av2./Av2./$ Ebből látható, hogy kvintváltás zajlik le, de a második sor nem hangról hangra követi az első sor hangjait.

A legérdekesebb a magyar népdal, mely szövege szerint négy soros dallam. Csakhogy, ha jobban megnézzük, érdekes dolog derülhet ki, ugyanis elképzelhető, hogy a dal gyökere esetleg valamikor kétsoros szerkezetbe nyúlhat. Az ereszkedő dallamvonal nyilván a második sorban lévő zárlat az első sor kadenciájához képest pont kvintnyire található. Ez pedig valamiféle burkolt, talán kvintváltásra utalhat. A sorok kezdőhangjait tekintve viszont első látásra feltűnik, hogy e tekintetben nincs kvintváltás, mert az első és második sor kezdőhangjai kvart távolságra vannak, a recitáló hangok viszont tercnyire találhatók. Mégis, nézzük azokat az érveket, melyek a "burkolt" kvintváltás mellett vannak.

A dallam hangsora ötfokú, pentaton, de emellett lehet dúr, vagy moll jellegű. E transzpozícióban a dallam B - dúr pentaton vagy a g - moll pentaton jelenítheti meg. Ezt jelzi is a dallam "g" kezdőhangja, melyről viszont a recitálás miatt el kell szakadnia a dallamnak. E recitáló mozgás viszont reális kvintváltásban igen nehezen képzelhető el, mert végtelen száraz és monoton dallamvezetés alakulna ki. A recitálás és a reális kvintváltás nem is fér meg egymással. A dallamvezetés a nép ajkán zseniálisan oldódik meg. A recitáló hangok nem követik a kvintváltást, de megmaradnak, s egy domináns előkészítés - vonzás rávezet a második sor zárlatára, amely viszont pontos kvintváltása az első sor zárlatának. A magyar népdal hajdani kétsoros eredetét bizonyítja az is, hogy a harmadik sor végük is az első sor egy oktávval lejjebbi változata.

1. sor

3. sor

A zárlat is ugyanúgy "f", mint az első sorban. A negyedik sor pedig a második sor moll jellegű variánsaként is elképzelhető. E dallamtípus ősi jellegét maga a "jugar I. alapidallam" bizonyítja leginkább, melynek egy változata a "jugar II népdal. Itt világosan látszik egy átmenet a magyar népdal felé, s voltaképp magának a dallam alakulásának lehetünk szemtanúi. Ebből adódik, hogy a példának választott magyar népdal mindkét bemutatott jugar népdallal párhuzamba vonható, és kapcsolatba hozható, mert egyazon gyökérből fejlődtek ki. A magyar népdal képlete tehát kétféleképpen értelmezhető: A.B. Av. C, vagy a fenti gondolatmenetből adódóan: A⁵.Av1. Av2.

A jugar népdalok közt talán az első ősibb jellegűnek érzem, a pontos reális kvintváltás miatt. Bár négysoros a dal, de ez éppúgy lehetett kétsoros is a régmúlt időben.

Ugyanakkor igen nehéz azt eldönteni: vajon a reális kvintváltásos szerkezet, vagy a tipikus nyolcadmozgású recitálás - e a régiebb?...

Kétségtelen, hogy mindkettő eredete igen messzire nyúlik vissza. (A recitálás egyébként a "sirató" jellegzetessége, de hajdan más ősi szertartásokhoz is köze lehetett.)

Alapvetően mindhárom népdal ugyanazt az alapidallamot hozza, mely voltaképp a dalok első sorának dallamanyaga, s ez aztán így vagy úgy variálódik, a jugar II.ill. a magyar népdalnál. A jugar I. népdal is hangoztat ismételt, de mégsem érezzük szigorúan recitálásnak a változatosan lüktető éles, nyújtott és szinkópa ritmusok miatt. A jugar II népdalnál a második sor elején szintén ugyanaz a probléma oldódik meg, ahogy azt a magyar népdalnál láttuk. A reális, recitáló kvintváltás itt sem jöhetett létre, de ez esetben a megoldás, ugyanis a szinkópa feloldja a hangismétlést, és egyben lehetővé teszi a dallamvariációval a kvint távolság létrejöttét az első sor hangsúlyos "g" főhangjai és a második sor hasonló jellegű "c" hangjai közt. Ugyan a kvintváltás itt sem pontos, de a második sor második ütemében - mely a zárlatot is tartalmazza - a kvintváltás teljesen nyilvánvalóvá válik. Sorképlete: A⁵.Av. + Av⁵/Av.

A három népdal egyéb zeneelméleti összefüggéseket is mutat. Mindhárom dal 4/4 - es tetrapódikus. A jugar I. és a magyar népdal izoritmikus, a jugar II. dal heteroritmikus. Mindhárom népdal ereszkedő dallamvonalú, a hangsoruk pentaton, mely a jugar I. és a magyar dalok esetében moll, a jugar II. dalnál bizonytalan mert a kérdést eldöntő zárlat nyitva marad. Magam részéről moll felé hajlónak érzem. A jugar I. dal kvintváltó, a jugar II és a magyar népdal esetében zeneelméleti elemzés után a "jugar II" - nél kimutatható, a magyar népdalnál erre utaló jelek tapasztalhatók, melyek talán a kétsoroság hajdani megléte felé mutatnak. Hangkészlete mindhárom esetben ugyanaz, hangterjedelme szempontjából a jugar II és a magyar népdal egy szekundnyi eltérést mutat, amellyel az oktáv terjedelmet túllépi.

Az előadásmód szintén egyezik: Tempo giusto. Kadenciák: Jugar I.: 5.5.1.

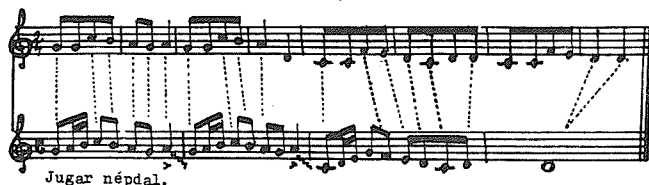
Magyar: 7.b 3.7.JugarII:4. VII+VII.(VII).

(Ha a moll felé hajló jelleget vesszük alapul.)

Szótagszám: Jugar I. 8. 8. 7. 8. Magyar 11. Jugar II. 13. 12. + 11 (11)
12? 12?

Utolsó példa gyanánt következzen egy olyan magyar - jugar népdal összehasonlítás, mely az összes eddigi példa közül a legtöbb dallami hasonlóságot mutatja fel.

20. "Megismerni a kanászt..." Magyar népdal.

E típus előfordulása Magyarországon Dél - Dunántúl és Palócföld.

(V.ö. Járdányi Pál: Magyar népdaltípusok. 176. Akadémiai Kiadó Bp. 1961.)

Mindkét dallam ereszkedő, bár a dallam ereszkedése voltaképp magában a kvintváltásban fejeződik ki. A magyar dal a második sor utolsó hangját nagy ugrással lépteti el az azt megelőző hangtól, erőteljessé téve a vonzást, és ezzel is előkészítvén a kvintváltást. A jugar népdal első és második sora megegyezik. Mindkét dal kvintváltó. A magyar dal - a vonzás miatt ellépő hangot kivéve - reális, hangról hangra, a dallamot követő kvintváltást valósít meg. Az ujjur dal a dallamot variálja. A magyar dallam 2/4 - ed lüktetésű, az ujjur dalt 4/4 - esnek érzem, de a sorok száma - a pódjától függetlenül megegyezik. A magyar népdal izoritmikus, a jugar dal is annak indul, de a variáns és a tartott hang heteroritmikussá változtatja. Jellemző az első és második sorvég hangsúlyai. A magyar népdal negyedik sorának egy tartott hang felel meg, mely a második sor tonikája, alaphangja.

Sorszerkezetek: magyarnál $A^5.A^5./v./A.a$, a jugar népdalnál $A^5.A^5.Av$, ha a zárlat tartott hangját "sornak" fogadjuk el, úgy "B". Nem igazán sor ez, de a természetes ritmusérzék megköveteli, hogy valamiféle sornak megfelelő toldalék jöjjön létre. A hangterjedelem mindkét esetben egy oktáv. A kadenciák a magyar dalnál kétféleképp is alakulhatnak, ugyanis e népdalnak él olyan változat a is, melynél a második sor záróhangja nem lép el, s így a magyar népdal tökéletesen kétféleképp is lehetne: 1./1. (Kvinttel lejjebb). Jelen esetben a második sor vonzásából adódó lépését figyelembe véve: 5.1.1. Jugar népdal kadenciái: 5.5.1.

A dallamok hasonlóságán túl, fenti zeneelméleti elemzés is rokonságot mutat a vizsgált dalok között, s egymás variánsaként tűnnek fel.

Szótagszám a magyarnál 7.6.8.6. A jugar népdalnál a szótagszámot megadni nincs módomban, mert az általam ismert zenei anyagban az énekes e dalt "lalázva" adja elő. Az elemzés szempontjai közül utoljára marad a dallamok hangsora, mely mindkét esetben hétfokú. (Ha a

magyar népdal kétféleképpen lehetne, vagyis elő- és utótagjának dallama megegyezne, akkor is valamiféle hétfokúság felé hajlana, bár a pien hang is hangsúlytalan helyen van.) Ez esetben talán olyan hétfokúsággal állunk szembe, mely Ázsiában is létezik, s amely egyenrangúan él együtt a pentatonnal, ill. azzal keverve. A jugar népdal ezt kiválóan példázza. Ez a népdaltípus lehet az, mely a "spontán" kialakuló hétfokúságon, vagy kelet - nyugat igen - igen régi időben történt egymásra hatásán alapulhat. Lehet, hogy tévedek, de úgy érzem, hogy ez esetben a dal, (vagy típusa) nem a Kárpát - medencében alakult ilyenre a nyugati zene hatására. Talán így lehet...

A jugar népdalok esetében, ha nem is egyeznek meg a dallamok hangról - hangra, és abszolút értelemben, de hangulatában, dallamívében - vonalában, ritmikájában is feltétlen érvényesül a hasonlatosság. Ugyanakkor nagyon sok dallamhang egyezés is felfedezhető, sőt az amúgy teljesen eltérő dalok esetében olykor dallamrészletek szinte kísértetiesen megegyeznek. Persze ez utóbbi lehet véletlen is. Látható, hogy a magyar népdaloknak van összefüggése "közeli"(oszmán) és "távoli" (ujgur jugar) török népek dalaival. Du Yaxiong kimutatja, hogy ez érvényes más kínai kisebbségek vonatkozásában is, úgymint kazak, khalkhasz, stb. népek esetében is hasonlóság fedezhető fel a magyar népdalok irányába. Maga Du Yaxiong így ír erről: "Véleményemet a Yugur Nemzetiség Nyugati Népdalainak Összehasonlító Kutatása (China Music 4 th. issue 1982.) című cikkemben írtam meg, hogy a jugar népdalok és a magyar népdalok hasonló jellege szerint, a hunok zenéje a magyar népzene egyik forrása. Korábbi kutatómunkámban kimutattam, hogy Észak - Kína sok kisebbségének népdalai azonos eredetűek, és az megerősítette azt az elképzelésemet, hogy ez a véleményem helyes." Du Yaxiong utal még a hunok és avarok összefüggésére is, hivatkozván nyugati tudósok véleményére. Megjegyzem, hogy az ordos - mongolok dalai ugyanebbe a körbe tartoznak. (V.ö: Du Yaxiong: A Magyar és Kínai Népzene Összehasonlító Kutatása. Argentina 1985. Badiny Jós Ferenc kiadása.) Ebből az következtethető, - a magam számára legalábbis, - hogy a mongolok egy ága bent lehetett a hun törzsszövetségben (vagy szövetségekben) netán a hunok széthullása után telepedhettek rá egy hun kisebbségre. Így magyarázható talán az a tény, hogy - a hun - avar testvériség dacára - az avarok embertani képletében sok esetben kifejeződik a mongolosabb arculat. Az avar túlélés valószínűsége (melyre László Gyula is rávilágított) juttatja Árpád népébe a kifejezetten mongol vonásokat, jóllehet azok erőteljesen fedett állapotukban amúgy is jelen voltak (turánid - típus).

Visszatérve a zenére, magam úgy vettem észre, hogy nemcsak az "ordos - mongolok", hanem más, pl. burját - mongolok népdalai sem állnak távol a magyar népdaltól, ill. attól a pentatontól, melyre a magyar népdalok is épülnek.

Röviden összefoglalván: mint már említődött, a hunok török nyelven beszéltek, (Zhangkian, kínai évkönyvek. Du Yaxiong tanulmánya) tehát nyilvánvalóan köztük volt török népekhez. A hun nyelv legközelebbi rokona a mai uigur, ill. jugar nyelv lehet. Abból a szemszögből vizsgál-

lódván, hogy a hunok zenéje pentaton lehetett, - miként azt a jugar zene is mutatja - összefüggésbe hozható a magyar népzenevel is. Ugyanaz az összefüggés áll fenn, ha a kultúra más vonatkozásait hasonlítjuk: temetkezési szokások, antropológiai leletek vizsgálata stb. Mindebből következik, hogy a magyarság eredete túlmutat a finnugor származás keretein, s a további kutatásoknak keletebbre kéne folytatódniuk.

Ezen írásom kapcsán igen sok szó esik a pentaton hangrendszeréről, az ötfokúságról. Nos, - mint ezt már jeleztem - a pentaton hangrendszer többféle lehet, s ebből adódóan magától is létrejöhetett a világ több táján, vagy a népek és kultúrák vándorlásainak, a kultúrák más és más irányú fejlődésének vetületében vált jellemzővé egy - egy égtáj alatt, vagy egy - egy nép zenéjében. Gondoljunk csak az indián népek pentaton zenéjére. Zenéjükben a pentaton jelen van, ám első hallásra is más, mint a magyar népdal pentaton világa. (Köztudott, hogy az indiánok Ázsiából kerültek Amerikába, feltehetőleg a Bering - szoros táján kelhettek át, mikor még a földrészek összefüggtek, vagy közelebb voltak egymáshoz.) Tehát: hány féle is a pentaton? A kínai szerint négyféle ötfokúság létezik: a., kínai, b., mongol, c., tibeti, d., török, (ótürk).

Ám pentaton előfordul pl. Afrikában és Amerikában is, tehát a kört tovább kell bővítenünk. Du Yaxiong másféleképp csoportosítja őket. Mindenekelőtt lényeges megtudnunk, hogy nem osztja azok véleményét, akik a pentatont primitív zenei szerkezetnek, és primitív népek zenéjének tartják. (E nézet a nyugati zenetudomány egy részére jellemző.) Magam osztom Du Yaxiong véleményét e tekintetben, s már utaltam rá, hogy hol tartott az ázsiai kultúra, mikor az európai még sem közelítette azt. S Ázsiában akkor is "divat" volt a pentaton, pedig primitívségről éppenséggel nem beszélhetünk! S ha a magunk történelméből kanyarítunk egy szeletkét? Vegyük csak az Árpád magyarjainak kultúráját, (leporolván róla a rosszindulatú, ráragasztott, és elképesztő állításokat, pl: nyershúsevést, ahol a húst a nyereg alatt puhították az "ínyencek", s lehetne sorolni egyéb lehetetlen dolgot...) bizony megállapítható, hogy ez a kultúra semmivel sem volt alábbvaló a nyugatinál, csak más volt... Egyszerűen: más.

De azért volt írásbeliségünk és írásunk, voltak kiváló mesteremberek az ügyeskező ötvösöktől az íjas nyerges mestereken át a kovácsokig (az időtájt tárkánynak vagy verőnek nevezték őket), de ismertük a földművelést, s a szelektív kiválasztáson alapuló állattenyésztést, stb. Sajnos ősgesztiánk s ősi írásaink a kultúraváltás áldozatául estek, pedig voltak ilyenek: erről tanúskodik a Tarih - i Üngürüş , a magyarok története, melyet még akkor fordítottak le, mikor még meg volt ez a kincsünk. És - a mi zenénk is pentaton volt, legalábbis túlnyomórészt. Az európai hangszerekről ne is beszéljünk. Csaknem mind keleti eredetű, főképp Ázsiából származnak. Kimondhatjuk tehát, hogy sem a pentaton, sem más - sok esetben igen bonyolult, fejlett ázsiai zenét (pl.

India, Perzsa) nem illethetjük "primitív" jelzővel,) pusztán mert az európai fülnek idegen sem pedig népeket, amelyeknek az európainál akkora tájt jóval magasabb kultúrája e zenei rendszereket létrehozta.

Du Yaxiong helyszíni kutatásai a pentaton zenének előfordulási helyein (Amerika, Afrika Ázsia/ azt az eredményt hozták, hogy a pentaton zenék és hangrendszerek - hangsorok (skálák) különbözőek. Létezik az ún. "félhangú" semitonal pentaton. C alapra helyezve: C.D.Esz.G.Asz. Ez a szerkezet Japánban van otthon igazán, de Kínában is megtalálható. (Yunnan - tartomány)

A másik nagy csoport az egészhangú tonális pentaton skálát alkotják. (C.D.E.G.A.). E csoport többfelé oszlik, s e csoport típusai alkotják pl.Kína, Ázsia más részeinek, Afrika és Amerika pentatonjait. Ez az, melyet az európai zenetudomány "egy kalap alá vesz". Egyik típus a dúr jellegű, mert a dúr hármashangjait használja leginkább uralkodó jelleggel, s más hangokat kevésbé. Du Yaxiong e típust Tibetben és Kínában találta meg.

A másik a moll típus.

Ilyen előfordul Dél - Kínában pl. a Han népeknél. Az ún. szekund pentaskála hangjai nagy szekundnyira követik egymást.

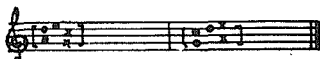

Az ilyen típusú skálára épülő dallamokat Észak - Kínában, Mandzsúriában, egyes amerikai indián törzseknél lehet találni, sőt magyar népdalok közt is előfordul, recitáló régi stílusú népdalainknál.

24. "Szivárvány havasán..." Magyar népdal.

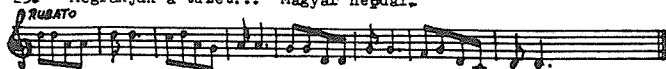
Magyar vonatkozások miatt számunkra a legfontosabb az a pentaton féle, amely az Ázsia füves pusztáin keletkezett, s amely jellemző pl. a mongol, a jügar vagy a magyar népzene. Ez - Du Yaxiong rendszerében - a tiszta kvart, vagy a kvint pentaton, melynek fontos hangjai a következők:

E típusra jellemző az ereszkedő kvintváltó szerkezet, főleg a molljellegű pentaton. (Du Yaxiong: Classification of the Pentatonic Scales, a pentaton skálák rendszerezése. Kézirat.)

Példát könnyű találni hozzá a magyar népdalok között.

25. "Megszakják a tüzet..." Magyar népdal.

Rubato, 4 soros, bipódikus, izoritmikus. Ereszkedő kvintváltó. Sorképlete: A5.B5.A.B. Szótagszám: 6. Hangsora: pentaton. Hangterjedelem: a pentaton fordulattal túllépi az oktávot. Kadenciák: 8.5.4.

Őszintén remélem, hogy fentiekben némiképp sikerült talán rámutatnom a magyar vokális népzene keleti eredetére.

A szerkesztő megjegyzése: a hangszerekről szóló előadás a következő kötetbe kerül.

A történelemtudat - kutatás módszertanának bemutatása a Felvidéken végzett szociológiai vizsgálatok eredményein

Az előadás tartalmában eltér a hagyományos történelmi tárgyú előadásoktól. Míg a ZMTE Történelmi Iskolájában eddig elhangzott és a további tervezett előadásai egy - egy esemény, időszak, vagy személyiség történelmi jelentőségét taglalják, addig előadásom ezen eseményeknek a tudatosításával és a tudatból való "visszaolvasási" lehetőségekkel foglalkozik. Mivel a problémakört a szociológia szemszögéből vizsgáljuk, bevezetőben néhány fogalmat kell tisztáznunk. Elsősorban, próbáljuk meg a tudatot egy nagyon általános, de egyben érthető filozófiai megközelítéssel jellemezni.

A tudaton valójában a gondolatok egészét értjük, olyan nézeteket, politikai, jogi, esztétikai, etikai elméleteket, filozófiai, vallási, erkölcsi stb. tudatformákat, melyeket a megismerés során a magunkévá tesszünk, egyszóval azokat a gondolatokat, amelyeket a valóság értelméről alkotunk magunknak. John Locke (1632 - 1704), az angolszász filozófia egyik kiemelkedő alakja szerint a tudat egy fehér laphoz hasonlít, s erre íródnak a különféle érzéki benyomások. Egyszerű és érthető magyarázata a tudat működésének, amihez mindenképpen hozzá kell fűznünk, hogy az ember tudata nyilvánvalóan az érzékelésnek és az értékelésnek az egysége, és egyben a szerzett ismeretnek az átérzése, azonosulás velük, vagy ezeknek elvetése. Tehát a tudatnak vannak értelmi (intellektuális, kognitív) és érzelmi (emocionális) összetevői, melyek kölcsönösen kiegészítik egymást.

Az általános értelemben definiált tudatnak a konkrétabb megnyilvánulási formája a **nemzeti tudat**. Ha nemzeti tudatról beszélünk, akkor nemcsak egy ember tudatát értjük alatta, bár az egyén is rendelkezik nemzeti tudattal. A nemzeti tudat inkább egy nagyobb közösségnél tud igazán kidomborodni. Azonban ez nemcsak a közösség tagjai tudatának aritmetikai összessége, hanem olyan nézetek és eszmék összessége, amelyek az adott közösségre jellemzők, és lényegesen meghatározzák annak cselekvését. *Radics Géza* a nemzetitudatot eképpen definiálja (ez a definíció kiindulópontjaként szolgálhat előadásunk egyes csomópontjainak kibogozásához): *"A nemzettudat egységese és átfogó, alkotótöltésű nemzeti önismereten alapuló közösségtudat. Az együvé tartozás tudata, amelynek jegyében vállaljuk a közös sorsot, és amelyet birtokolva egy nép képes megoldani nemzeti sorskérdéseit."*

A hangsúly ebben az esetben a nemzeti önismereten fekszik, tehát a **nemzeti múltat**, jelent és jövőt érintő kérdések kognitív felfogásán. Tehát a történelemtudat minden esetben a nemzeti tudat szerves része kell hogy legyen. Ha az adott etnikum tagjai helyesen ismer(he)tik fel az egyes történelmi eseményeket, azoknak összefüggéseit és tudatosíthatják is ezeket, akkor valóban része lehet a nemzet érdekében tevételes cselekvéseket elősegítő tudatnak. A felvetett kérdéskörnek további része az, hogy miként tudunk ismereteket szerezni egy bizonyos etnikum, vagy ennek része történelemtudatáról, tehát, miként lehet leolvasni arról a Locke - i fehér lapról a oda íródott érzéki benyomásokat? Természetesen, nem tudunk a tudatról teljes egészében valós ismereteket szerezni, ellenben más tudományokkal karöltve, a szociológia ma már rendelkezik olyan módszerekkel és technikákkal, amelyek ezt hozzátevéleg lehetővé teszik, de csak akkor, ha betartjuk azokat a feltételeket, amelyeket az ilyenmű tudományos kutatás igényel.

Az empirikus szociológia a történelemtudat vizsgálatánál főleg az ún. exploratív (lat. kikémlő) módszereket alkalmazza. Ezekből leginkább kettőt, éspedig a mélyinterjút és a kérdőíves módszert. A mélyinterjú hátránya az, hogy rendkívül időigényes, mert egy személlyel való eredményes beszélgetés 3 - 4 óráig is eltart. Ezért inkább a kérdőíves felmérés adatainak pontosítására használják. Így aztán manapság az egyik leggyakrabban alkalmazott módszer a kérdőívek használata.

Ahhoz, hogy a tudatfeltárás eredményei hitelesek legyenek, több feltételt be kell tartani, de leginkább arra kell figyelni, hogy a célpopulációból kiválasztott vizsgált minta megfelelő nagyságrendű legyen. A szociológusok ez esetben többféle számítás szerint járnak el, sőt az egyes kutatócsoportoknak megvannak a maga "konyhatitkai", de általánosan elfogadhatónak tekintik azokat az eredményeket, amikor a vizsgált minta nagysága az alábbi számításokból ered.

Az alapminta nagysága

A vizsgált minta szükséges aránya

1000 személyig	40%
10 000 személyig	7,5%
100 000 személyig	1,5 %
1 000 000 személyig	0,25%
10 000 000 személyig	0,045%

Ez azt jelenti, hogy ha mi pl. egy település munkaképes korosztályának történelemtudatát akarjuk megvizsgálni, ami az adott településen meghaladja az 1000 személyt, akkor legalább 400 személlyel ki kell töltenünk az elkészített kérdőíveket. Ha ellenben egy 10 milliós felnőtt lakosú ország történelemtudatát akarnánk hitelesen felmérni, akkor is legalább 4500 személyt kell lekérdeznünk. Ezzel kapcsolatban további nagyon fontos feltétel a véletlenszerűség a megkérdezett személyek kiválasztásánál. Más dolog az, ha pl. egy megye történelemtanárainak

ismereteit vizsgáljuk, mert ezen esetben tudjuk, kihez kell fordulnunk. Sokkal bonyolultabb, ha egy település össznépszerűségét, foglalkozási vagy korcsoportját vizsgáljuk. Akkor rendszerint úgy járunk el, hogy az adott aránynak megfelelően, véletlenszerűen (pl. mintegy 10.(lakost) kiválasztjuk azokat, akiket akarunk kérdezni.

A kérdőíves szociológiai vizsgálatok fontos része a kérdések helyes megfogalmazása. Főleg arra kell vigyáznunk, hogy a kérdések ne legyenek szuggesztívek, amelyek befolyásolhatnák a válaszadást. A kérdőívekben többféle kérdéssel találkozhatunk, de számunkra kétféle kérdés tűnik a legalkalmasabbnak: *1.zárt (strukturált) kérdés, vagy 2. nyitott (nem strukturált) kérdés.*

Próbáljuk meg ezeket a szociológiai vizsgálatok konkrét példáin bemutatni:

1990 októberében s Komáromi Magyar Gimnázium 59 tanulójánál végzett Székelyné Dévai Judit egy felmérést 1,) amelynek célja a nemzeti történelemismeret, önazonosság és az interetnikai viszonyok tükröződésének a vizsgálata volt az ott tanuló magyar fiatalok tudatában. A megkérdezetteknek összesen 94 kérdésre kellett válaszolniuk, ezekből ragadtunk ki egy kérdéskört, amelynél a tanulóknak a magyar történelem, közélet és kultúra alakjait kellett jellemezni. A kérdés, vagy jobban mondva feladat így hangzott:

Jellemezd egy mondattal, vagy néhány szóval az alábbi személyiségeket.

Árpád fejedelem
Szent István
Dózsa György
Rákóczi Ferenc
Mária Terézia
Kossuth Lajos
Tisza István

Ebben az esetben tehát ún. nyitott kérdésekre kellett nekik válaszolniuk. Bár a feleletek viszonylag egységes történelemismeretről tanuszkodnak, a negatív pólusokban szerepelt válaszok eléggé tragikus felismerésként szolgáltak. A vizsgálat vezetője szerint a legtöbb helyes információ Halász Juditot (énekesnő), Kodály Zoltánt és Szent Istvánt illette. Sok volt a konkrétum nélküli, homályosan megfogalmazott válasz, mint pl. Szent István - európai uralkodó, Rákóczi - fejedelem, Kossuth Lajos - nagy vezér stb. A hibás válaszokban pl. ilyenek szerepeltek: a Rákóczi - az 1848 - as forradalom vezéregyénisége, Amerikában halt meg; Kun Béla - az 1956 - os forradalom résztvevője; Rákosi Mátyás - Magyarország államfője a 60 - as években; Kádár János - Rákosit követő elnök, vagy Magyarország köztársasági elnöke; Grósz Károly - az első szabadon választott köztársasági elnök; Horthy Miklós esetében megnyilvánultak olyan válaszok, amelyekben a "bűnös nép"

ideológiájának a közvéleménybe súlykolása tükröződött vissza - pl. a II. világháború alatt fasiszta Magyarország vezére, vagy a fasiszta Magyarország első embere stb.

Nagy terjedelmű szociológiai vizsgálatot végeztünk 1993 - ban Nyitra vidékén, amely célja a nemzeti - etnikai tudat szintjének a felmérése volt.

A vizsgált minta ebben az esetben 834 személy volt, két korcsoportban és 7 foglalkozási, illetve, végzettségi csoportban. A feltett kérdésekben ebben az esetben is szerepeltek olyanok, amelyek a történelemismeret és történelemszemlélet iránt érdeklődtek. Az első kérdésben, amely típusánál fogva nyitott volt, azt szeretettük volna megtudakolni, *miként vélekednek nemzeti történelmünkéről - inkább dicsőségesnek, vagy inkább tragikusnak gondolják?* Természetesen, tudatában voltunk annak, hogy erre a kérdésre nem lehet egyértelmű választ adni. Erre a hivatásos történészek sem tudják a megfelelő válaszadást. A történészek bizonyos csoportja ugyan azt vallja, hogy történelmünk 1526 - ig, a független magyar államiság elbukásáig egyértelműen dicsőséges volt, és csak a Habsburgok trónfoglalásával vált történelmünk mindinkább tragikussá. Ellenben vannak olyan történészek is, akik ennek fordítottját állítják. Mindenesetre történelmünk dicsősége magában hordozza a folytonos tragikumot ugyanúgy, mint a nagy nemzet történelmi tragédiáink a dicső valóságot. Ennek ellenére, hasonlóan fogalmaztuk a kérdést, mint az egyik 70 - es években végzett magyarországi vizsgálat során 2/: tehát, hogy történelmünk egésze szerintük inkább dicsőséges, vagy inkább tragikus. A feltett kérdésre megadott válaszok között nem volt nagy különbséget tevő határ: a megkérdezettek 50,36 % - a a magyarság történelmét inkább dicsőségesnek tartja, míg a további 49,16 % inkább tragikusnak. A korcsoportok közül a fiatalabbaknak a nagyobb része az, amely inkább dicsőségesnek tartja történelmünket, míg az idősebbeknek a nagyobb része szerint ez inkább tragikus. Többben azonban hozzáfűzték, hogy magyar történelmet nem tanultak. Az erre a kérdésre adott válaszok megoszlását az 1. sz. táblázaton láthatjuk.

1. sz. táblázat
Történelmünk dicsőséges, illetve tragikus voltáról
kifejtett nézetek
(%-ban)

	Nem válaszolt	Ínkább dicsőséges	Ínkább tragikus
16—30 év	0,69	54,51	44,79
31—55 év	0,37	48,17	51,47
Férfiak	0,25	49,75	50
Nők	0,7	50,94	48,36
Szaktanulmányos (szaktanulmányos)	0,36	55,2	44,44
Alkalmazotti (közép- vagy főiskolai vég- zettséggel)	0,51	50,76	48,73
Közép- vagy főisko- lai (egyetemi) diák	1,75	57,89	40,35
Értelmiségi	-	37,31	62,69
Földműves	-	48,78	51,22
Magánvállalkozó	-	27,78	72,22
Inaktív	0,75	47,01	52,24

Azok, akik úgy vélik, hogy történelmünk inkább dicsőséges, ennek okát főleg a nemzet kitartásában látják (67,1%). A megkérdezettek további része (18,4 %) az okokat a nemzet fejlettségében és erejében keresi, és (10,7%) az erős szövetségeseiben. Csak 3,8% véli úgy, hogy dicsőséges történelmünkhöz a jósors és a szerencse járult hozzá. (2. sz. táblázat). A magas arányú "kitartás", illetve "fejlettség" és "erő" válaszadás a történelmi eseményekhez való érzelmi hozzáállást bizonyítja.

2. sz. táblázat

Történelmünk dicsőséges voltának okairól
kifejtett nézetek
(%-ban)

	0	1	2	3	4
16—30 év	44,79	3,82	6,94	11,46	32,99
31—55 év	51,28	1,65	6,04	8,79	32,23
Férfiak	49,51	1,96	6,86	11,03	30,64
Nők	48,59	2,82	5,87	8,45	34,27
Szaktanulmányos (szaktanulmányos)	44,09	3,58	11,11	9,32	31,9
Alkalmazotti (közép- vagy főiskolai vég- zettséggel)	48,22	0,51	7,11	8,12	36,04
Közép- vagy főisko- lai (egyetemi) diák	42,11	7,02	5,26	10,52	35,09
Értelmiségi	61,19	1,49	-	16,42	20,9
Földműves	51,22	2,44	3,66	9,76	32,93
Magánvállalkozó	72,22	-	-	11,11	16,67
Inaktív	52,99	1,49	1,49	8,96	35,07

Legenda:

- 0 - válasz nélkül,
- 1 - jósors és szerencse,
- 2 - erős szövetségeseink,
- 3 - fejlettség és erő,
- 4 - kitartás.

A "tragikumra hajlók" az okokat a balsorsban és balszerencsében (43%), ellenséges túlerőben (27,78%) és az idegen részéről történt összeesküvésben és árulásban (19,66%) látják. Hasonlóan mint a környező nemzetek tagjainak köznapi történelemszemléletében, itt is megjelent a bűnbak - keresés, de a mesterségesen és erőszakos módszerekkel kialakított kisebbségi sors ezt indokoltá is teszi. A megkérdezetteknek csak 7,2 % - a véli úgy, hogy történelmünk tragikumát nemzetünk elmaradottságában és fejletlenségében kell keresni (a választék kategóriaszerinti megoszlását a 3. sz. táblázatban láthatjuk.)

3. sz. táblázat
Történelmünk tragikus voltánál okairól
kifejtett nézetek
(%-ban)

	0	1	2	3	4
16—30 év	55,9	11,46	18,75	4,86	9,03
31—55 év	47,99	15,93	22,89	2,93	10,26
Férfiak	48,75	15,93	22,06	3,19	9,07
Nők	51,64	12,91	20,89	3,99	10,56
Szaktanulmányozó (szaktanulmányozó)	55,56	8,24	22,58	5,38	8,24
Alkalmazott (közép- vagy főiskolai vég- zettséggel)	52,28	18,78	17,77	2,54	8,63
Közép- vagy főisko- lai (egyetemi) diák	59,65	10,53	15,79	3,51	10,53
Értelmiségi	37,31	25,37	20,9	-	16,42
Földműves	46,34	19,51	23,17	1,22	9,76
Magánvállalkozó	27,78	16,67	44,44	5,56	5,56
Inaktív	47,01	13,43	23,13	4,48	11,94

Legenda:

- 0 - válasz nélkül,
- 1 - ellenséges türelem,
- 2 - balsors és balsejretek,
- 3 - elmaradottság és fejletlenség,
- 4 - összeesküvés és árulás.

Ennek a válasznak alacsony arányát nemcsak az utolsó években megnövekedett nemzeti önértékre és büszkeségre vezethetjük vissza, hanem arra is, hogy termő talajra találtak a magyar történelemszemlélet újfajta megközelítései, a fejletlen utolsó csatlós és bűnös nemzet (ön) vádjának elutasítása.

A történelemtudat szerves része és egyben a legsarkalatosabb pontja az adott népről alkotott származás - vagy eredetudat. Vizsgálatunk során tehát arra is választ szeretnénk volna kapni, melyik népeket tekinthetjük "vérségi" rokonunknak. Ebben az esetben újra egy nyitott kérdést alkalmaztunk, tehát a válaszadóknak önálló választ kellett megfogalmazniuk. A kérdés egyértelmű megfogalmazása ellenére a válaszok az ismeretek nagy hiányáról árulkodtak. A megkérdezetteknek majdnem fele (49, 16%) nem tudott válaszolni, illetve egyáltalán nem felelt a kérdésre. A korcsoportoknál a fiatalabbak közül voltak azok, akik nem adtak választ, illetve "nem tudom" - mal válaszoltak, míg a foglalkozási és végzettségi csoportoknál a szaktanulmányozók és szaktan-

kástanulók. Az összes megkérdezett 29, 62% - a a finnugorokat tekinti a magyarság vérszerinti rokonainak is. A törökös népekre a megkérdezettek 19, 6 % - a adta voksát. Ezen népek közül a hunok és avarok mellett voltak akik a kunokat és besnyőket tekintik elődeinknek, de néhányan a mongoloid fajt tartják rokonunknak, de többen kimondottan a japánokat is említették. Más népeket a megkérdezettek 2,16% - a nevezett meg. Az idetartozó válaszokban voltak olyanok is, akik vérségi őseinknek tekintik a sémi népeket, keltákat, tadzsikokat, örményeket, ukránokat (valószínűleg az ugor népek elhallásából), sőt még a svédek és osztrákok (talán valahol az osztjakokról hallhatott) és nem egy esetben a szlovákokat (!) is. Többen egyszerűen nem értették a kérdés lényegét, és próbálták felsorolni, a honfoglaló hét törzset, vagy az első királyainkat, az aradi vértanukat, az 1848 - as szabadságharcosokat, sőt akadt olyan is, aki Pázmány Pétert említette, de volt aki a hunok és az avarok mellett, a "bizonyosság" kedvéért Mátyás királyt, Petőfit és Rózsa Sándort tekinti a magyarok eleinek.

Egy esetben olyan választ kaptunk, hogy "ha ezt valaki tudja bizonyítani, akkor leveszem előtte a kalapom". Közben többen voltak, akik nagyon komolyan elgondolkodtak a kérdésen, és válaszukban az adott témában kellő ismeretekről adtak bizonyítékot." Miről is van szó?" kérdezi az egyik, majd így folytatja: "ha nyelvrokonságról beszélünk, akkor a finnugorok egyik ága vagyunk. Viszont, ha vérrokonságról, akkor ide kell sorolni a kunokat, jászokat, és többi velünk rokon népcsoportot a honfoglalás előtt és után" (31 - 55 év, férfi, alkalmazott). A vizsgált minta közül általam valamivel jobb eredményt mutathatott fel a 31 - 55 év közötti korcsoport, míg a nemek közül a férfiaknál mutatkoztak jobb ismeretek a magyarság eleiről és rokonairól. A válaszok kategóriaszerinti megoszlását a 4. sz. táblázaton láthatjuk.

4. sz. táblázat
Nézetek a magyarság eleiről és rokonairól
(%-ban)

	1	2	3	0
16—30 év	25	21,53	1,04	52,43
31—55 év	32,05	17,77	2,75	47,44
Férfiak	29,9	22,06	2,7	45,34
Nők	29,34	16,2	1,64	52,82
Szaktanulás (szaktanulástól)	23,66	16,49	1,08	58,78
Alkalmazott (közép- vagy főiskolai vég- zettséggel)	30,46	23,35	1,52	44,67
Közép- vagy főisko- lai (egyetemi) diák	33,33	19,3	3,51	43,86
Értelmiségi	46,27	13,43	5,97	34,33
Földműves	32,93	16,29	1,22	47,56
Magánvállalkozó	38,89	22,22	-	38,89
Inaktív	27,61	20,9	3,73	47,76

Legenda:

- 1 - finn-ugor népek,
- 2 - törökös népek,
- 3 - más népek,
- 0 - nem tudta megmondani, vagy válasz nélkül hagyta.

A kimutatott eredmények tanulságosak is, mert éppen Zoboralja három falva (Zsére, Ghymes és Lédec) tartozik azok közé, ahol 1991-ben Henkey Gyula embertani vizsgálatokat végzett, s az eredmények azt mutatják, hogy ezen lakosok zöme törökös típusú magyar emberanyagra vezetheti magát vissza - *5 sz. táblázat.*

5. sz. táblázat
Az embertípusok megoszlása Zobor vidékén
(1991-es adatok — vizsgáltak száma 155*)

Típus	%
Turanid	40
Pamír	29,1
Előázsiai	1,9
Dinári	5,2
Keletbalti	4,5
Keleti mediterrán	3,2
Alpi	1,9
Lapponoid	1,3
Mongoloid	1,3
Erősen kevert, meghatározatlan	18,7

* - forrás Henkey Gy.: *A Kárpát-medence etnikai embertani képe. Léva 1993. 17.*

Sajnos ezek az adatok nem voltak kellő időben népművelői és ismeretterjesztő célokra felhasználva. De ugyanakkor újra bizonyosságot nyert az az állítás is, hogy a biológiai közösségek utáni kutatások eredményeit sokáig csak tudathasadásos félelemmel, lopva szoktuk elismerni, mert tartottunk a fajelmélet vádjától.³

A szociológiai vizsgálatokkal feltárt hiányosságok ellenére is bátran azt lehet mondani, hogy a felvidéki magyarság történelemtudatában nem tér el a más térségben élő magyarokétól. Azonban a térség sajátosságai sokszor negatív hatással voltak az itt élő emberek, főleg a fiatalabb korosztály, gondolat - és érzésvilágára. Az emberek mindennapi tevékenysége azt bizonyítja, hogy a történelemtudat érzelmi oldala az átlagon ki van fejlődve, ellenben nagy hiányosságokat lehet találni a történelemtudat kognitív összetevőinek szintjében, aminek fő okát a létező oktatásrendszerben és a nemzeti alapokon nyugvó tudományos ismeretterjesztő munka hiányában lehet keresni.

Jegyzetek:

- 1/ Közelebb Sz. Dévai J.: Identitás - szélzúgásban. Komárom 1993.
- 2/ Csepeli Gy.: Nemzeti tudat és érzésvilág Magyarországon a 70 - es években. Budapest é.n.
- 3/ Bartha A.: Földnek és égnek vannak titkai. In: História 1988/6, 32.o.

Rovásfelirat a svájci Pinsec - ben (Val d' Anniviers Wallisban)

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesületben rendszeresen foglalkozunk olyan témákkal, amelyek a kultúra világában Svájcot Magyarországgal egybefűzik. Ilyen, például, Svájc Wallis kantonjában található völgy, a Val d' Anniviers - a német nyelvű lakosság Eifischtalnak mondja - , mely történelmi, néprajzi - és újabban - írástörténeti érdekességünk.

A helyi lakosság körében az a hit él, hogy ők hun leszármazottak. Ha ez igaznak bizonyulna, akkor ez a népcsoport lenne az Európában eddig ismert legnyugatibb hunszármazású népesség. Magukat persze ugyanúgy svájcinak tartják, mint a többiek, de ősi eredetük emlékét is ápolják. Megnyilatkozik ez szokásaikban, ábrázoló művészetükben, nyelvükben - és fennmaradt legendáikban.

A kereszténységet Svájcban a legkésőbb vették fel, házukat, használati tárgyaikat keleti mintaelemekkel díszítik. Nyelvük nem ismeri a c hangot, miként az ősi magyar nyelv se. Régen előre írták a családneveket és utána a keresztnévet - miként a magyarok. Híres családnév volt a Rua - ismert hun név. Az itt ismertetett rovásfelirat Salamin Albert házából került nyilvánosságra - a Salamin név Magyarországon a XII. században még gyakori volt.

Itt természetesen csak néhány adatot említettünk. A svájci kutatók egy része azt állítja, hogy a magyarok fedezték fel ezt a völgyet, és lakói tőlük tanulták legendás származásukat. Ebből annyi igaz, hogy az adatok föltárásában két Magyarországról ideszármazott személynek kiemelkedő szerep jut. Horváth Mihály, 1848 - as magyar emigráns lelkész, történétíró, később püspök, Vissoie községben a legrégebb anyakönyvet megtalálta, s benne 50 olyan névre lelt, amely hasonló a magyarokéhoz: Bartha, Bond, Rua, Kálló stb. A völgyben végzett tudományos kutatómunkájáról számos szakmunkában számolt be. A másik személy Anton Fischer erdélyi tudós mérnök, aki 1896 - ban, több mint kétszáz - oldalas könyvet írt. Die Hunnen im schweizerischen Eifischtale und ihre Nachkommen bis auf die heutige Zeit címmel. Jegyezzük meg, hogy Fischer szakavatott értője a magyar és ezen belül az erdélyi népművészetnek, rovásírásnak stb., amiről számos, kíváló, magyar nyelven írt munkája is tanúskodik.

Fischer - a mai szemmel nézve elkövetett néhány hibát, azonban összességében - kitűnően összefoglalta elődei kutatásai eredményeit és számos új felfedezést is tett. Felfigyelt például rovásjegyeikre -

amelyeket a völgyben mindmáig széles körben használnak - és rámutatott arra, hogy a székely - magyar rovásírással nagyfokú hasonlóságot mutatnak.

A rendelkezésre álló adatokból a derül ki, hogy a genfi születésű J.J. Rousseau írt alaposabban az anniviárdokról a XVIII. században és a múlt század végéig több mint 120 tudományos mű született ebben a témában, többek között képzett antropológusok tollából. Tehát az anniviárdok eredettörténete nem magyar kölcsönzés.

Egyesületünk akkori svájci alelnöke, Savioz Bernard írt utoljára összefoglaló és részben feltáró könyvet. A vallisiak Attila leszármazottai (Valaisians descendant d'Attila, Sion 1985. 125 oldal) címmel. Egykori magyarországi alelnökünk, Kiszely István járt még ott, mintegy terepszemlén és visszatért a Magyar Televízió munkatársaival, akiknek egyik, a völgyről készült filmjét mutatták be 1990. október 17 - én 18.30 - kor a Magyar Televízióban. Kiszely antropológiai megfigyeléseket is végzett és számos törökös típusra lett figyelmes. Kilenc személytől vérmintát vettek, marker - gene - meghatározásra. Hideo Matsumoto közlése szerint, tudományos értékű kijelentéshez azonban, legalább száz vérminta kellene. Henkey Gyula készült - szintén Egyesületünk szervezésében - szélesebbkörű embertani fölmérésre.

Savioz úr mutatta 1990 - ben Pinseben nagybátyja házáat, ahol a televíziósok filmeztek és a házban is ő mutatta a tetőtartó gerenda alsó oldalán az írásjeleket. Amikor a filmet a magyar televízióban bemutatták, többen képet kértek a jelekről és elemezték. Eredményüket bemutatták 1991 - ben, a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Hatodik (St.Gallen) Magyar Östörténeti Találkozóján. A házat és a feliratot Kiszely István mutatta be (ezek a szövegek megtalálhatók a Találkozó kötetében, Egyesületünk kiadásában.)

A jeleket valamennyien a hun - magyar - székely rovásírással rokonítják. Van egy, főleg svájciakból álló "alpesi tudományos társaság", amelynek néhány tagja levelet írt hozzánk. Ebben azt állítják, hogy körükben mindenki meg van arról győződve, hogy az írás a XVI.századból való: Balról jobbra olvasva latin nagy betűk, valószínűleg a tulajdonos nevének kezdőbetűi, utána nagy D, ami Anno Domini - t jelent, utána MD XXX IIII, tehát az Úr 1534. éve. Ezt követi néhány próbafaragás, a faragó kurzív írásra tér át. Az egész igen ügyetlen munka - így ezek a szakemberek.

Korai lenne az ügyben állástfoglalni. Mellékelem Egyesületünk dísztagjának, Seifert Mathiasnak jelentését, amelyet mint Zürich város régészeti osztályán lévő dendolabor vezetője adott. Az épületet megvizsgálta két épületelemző, a faanyagból több próbát vett. Megállapították, hogy a fa anyaga lucfenyő és vörösfenyő, a vizsgált fákat - 5 - 10 év eltéréssel - 1538 és 1558 között vágják ki, tehát az írás ennél későbbi.

Mellékelek néhány képet és rajzot az adatok bemutatása céljából, továbbá többféle írásjel összehasonlítását. Egyenlőre döntse el mindenki maga, hogy szerinte mi az igazság:a penszéki írás egy ügyetlen ember farikcsálása, vagy tényleg írás, becses kulturális emlék.

VS/Vissole - Salamin háza

A Salamin Pinsec - i házából származó három darab fát, amelyet Csihák úr hozott nekem (L: 92.4.3 - i jelentésem), megvizsgáltam 1992 - ben. Minthogy akkor nem tudtunk időt meghatározni, elhatároztuk, hogy Pinsecben az épületből egy sor újabb próbát veszünk. Savioz Barnard úr és a tulajdonos, Salamin Albert úr jóvoltából 1993. január 16 - án megtörtént. Schmidhalter Martin és Kämpfen Ulrich építési elemzővel kilenc fűrészpróbát vettünk a házból. Az épület vakolt kőalapon áll, amelyben a pince van. Az épület a pincerésszel egységet képez, egyszerűen épültek. A pincében később tartógerendákat helyeztek el, amelyek a földszint padlóját erősítik. Mind a pincében, mind a földszinten fűrészmintákat vettünk. A földszinti bejárat fölött egy tartógerenda van beépítve, amelynek a profilja megegyezik azzal a gerendáéval, amelyen az írás van. Ezen a gerendán kívül még a négy külső fal anyagából is vettünk próbát. A fa anyagáról a mellékelt listán beszámolunk.

A próbán kívül általános és részletes fényképfelvételeket is vettünk.

A laboratóriumban a 9 próbát megmértük és labor - intern az alábbi szám alatt leraktuk: 43579 - 43587. Az anyagban hat lucfenyő és három vörösfenyő van (picea ill. larix.).

A házból vett, összesen 12 próbából sikerült három átlaggörbét szerkeszteniünk:

Átlag 1307:

Lucfenyő. A görbe hossza 148 év. A fa részét L. a diagramon (Balkendiagram) .Az 1307 - et a 9 - es svájci fenyőátlag egyengörbéjén (Kr. u. 1338 - 1472) és 559 GR (Churwalden - Kloster (Kr. u.1316 - 1504) biztonsággal lehetett a Kr. u. 1528 végső évre datálni. Minthogy a négy fa közül egynek sincs kérge, a kivágás idejét csak becsülni lehet. Ha a legfiatalabb oszlop esetében maximum 10 - 30 gyűrű levágásával számolunk, akkor a kivágás idejét Kr. u. 1538 - 1558 - ra tehetjük.

Átlag 1308:

Vörösfenyő. A görbe hossza 207 év. A fa részét L. a diagrammon (Balkendiagram). Az 1308 - at a 723 - as egyengörbén VS/Zermatt - Ried Arolla (Kr. u.1145 - 1987) és a 725 - ös GR/Tshiero - Walter ház (Kr. u. 1201 - 1623) lehetett biztonsággal a Kr. u. - i 1513 végső évre datálni. Minthogy a megmért mindkét fán a kéreg hiányzik, a kivágás idejét csak becsülni lehet. Minthogy a vörösfenyő ugyanahhoz az építéshez tartozik, mint az 1307 - es lucfenyő, a kivágás idejét Kr. u. 1538 - 1558 - ra becsüljük.

Átlag 1309

Lucfenyő: A görbe hossza 48 év. A fa részét a L. a diagrammon (Balkendiagram). Az ilyen, 48 évi rövid görbe miatt, az 1309 - est egyelőre nem tudjuk datálni. Viszont mindkét próba abból az oszlopból való, amely a pincébe később került. Ezek tehát fiatalabbak kell legyenek az első Kr. u. 1548 - 1558 - as építkezésnél.

A sikerült időmeghatározás alapján, a Salamin ház építési idejét a XVI. sz. közepére tehetjük. Ezt igazolja az ablakok stílusa és a két oszlop XVI. sz. - i datálása. A felírt oszlopot (Nr. 47739) eddig nem sikerült datálni. Minthogy azonos profilt mutat a datált oszloppal (Nr. 43538) és mivel azzal egységet képez, azt is a XVI. sz. közepére kell helyezni. Tehát a felírás legkorábban ebben az időben készülhetett. A betűk pontos vizsgálata alapján nem sikerült eldöntenünk, hogy a felírás a ház építésekor vagy később készült. A következő próbákat eddig még nem sikerült datálnunk: 47739, 43579, 43580, 43586, 43587.

Seifert M.

(Fordító: a magyarázó táblázatokat német nyelven mellékeljük. A lányegre csak tanulmányozásuk útján lehet rájönni, amihez a szavak jelentése ott nem fontos.)

Büro für Archäologie der Stadt Zürich
Dendrolabor

Seefeldsrasse 317
8008 Zürich
Telefon 01/422 99 05

2. 6. 93

VS/Vissoie/ Pinsec - Haus Salamin

1992 untersuchte ich drei Hölzer aus Haus Salamin in Pinsec, die mir von Herrn Csihak überbracht worden waren (Siehe Bericht vom 3.4.92.). Da damals keine sichere Datierung gefunden werden konnte, entschlossen wir uns, in Pinsec am Bau direkt noch einmal eine Serie Proben zu entnehmen. Durch Vermittlung von Herrn Bernard Savioz und dem Entgegenkommen des Besitzers, Herrn Albert Salamin, war dies am 16.1.93. möglich.

Zusammen mit dem Bauanalytiker Martin Schmidhalter und Ulrich Kämpfen entnahm ich im Haus 9. Bohrproben.

Der Blockbau steht auf einem gemauerten Steinsockel, in den der Keller integriert ist. Der Blockbau bildet mit dem Kellergeschoss eine Einheit, die gleichzeitig entstanden ist. Im Keller sind zu einer späteren Zeit Balken eingeschoben worden, welche den Boden des Erdgeschoss verstärken. Wir entnahmen sowohl im Keller als auch im Erdgeschoss Bohrproben. Ueber dem Eingang ins Erdgeschoss ist ein Balken eingebaut, der die gleiche Profilierung aufweist wie Spannbalken, welcher die Inschrift trägt. Ausser von diesem Balken entnahmen wir auch von verschiedenen weiteren Blockhölzern der vier Aussenwände Proben. Die genaue Herkunft der Hölzer ist der Liste angegeben.

Neben der Probenentnahme wurden auch Uebersichtsfotos sowie Detailaufnahmen des Hauses gemacht.

Im Labor wurden die 9 Proben gemessen und unter den laborinternen Computer - Nummern 43579 - 43587 abgelegt. Das setzt sich aus sechs Fichten - (Picea) und drei Lärchenhölzern (Larix) zusammen.

Mit 8 der insgesamt 12 Proben aus dem Haus konnten drei Mittelkurven aufgebaut werden.

Mittel 1307:

Fichte. Kurvenlänge 148 Jahre. Beteiligte Einzelhölzer siehe Balkendiagramm. Mittel 1307 konnte auf den Standardkurven 9 Fichtenmittel CH (1269 - 1976 n. Chr.), (481 OW/Sachslen - Edisried/Höfli (1338 - 1472.n. Chr.) und 559 GR/Churwalden - Kloster (1316 - 1504 n.Chr.) sicher auf das Endjahr 1528 n. Chr.datiert werden.

Da keines der vier Hölzer Waldkante (Rinde) besitzt, kann das Fälldatum nur geschätzt werden. Geht man von maximal 10 - 30 abgeheilten Ringen des jüngsten Balkens bis zu Waldkante aus ergibt sich ein Fälldatum im Bereich 1538 - 1558 n. Chr.

Mittel 1308:

Lärche. Kurvenlänge 207 Jahre. Beteiligte Einzelhölzer siehe Balkendiagramm. Mittel 1308 konnte auf den Standardsequenzen 723 VS/Zermatt - Ried Arolla (1145 - 1987 n.Chr.) und 725 GR/Tschierv - Haus Walter (1201 - 1632 n.Chr.) sicher auf das Endjahr 1513 n.Chr. datiert werden.

Da bei den beiden beteiligten Hölzern die Rinde fehlt, kann auch hier das Fälldatum nur geschätzt werden. Da die Lärchen zur gleichen Bauphase wie die Fichten des Mittels 1307 gehören, muss auch für sie ein Fälldatum im Bereich 1538 - 1558 n. Chr. geschätzt werden.

Mittel 1309:

Fichte. Kurvenlänge 48 Jahre. Beteiligte Einzelhölzer siehe Balkendiagramm. Wegen der geringen Kurvenlänge von 48 Jahren konnte Mittel 1309 bisher nicht datiert werden. Die beiden Proben stammen aber von Balken, die im Keller nachträglich eingeschoben wurden. Sie müssen also jünger sein als die erste Bauphase von 1548 - 1558 n.Chr.

Anhan - 2d der gefundenen Datierungen lässt sich der Bau des Hauses Salamin in die Mitte des 16. Jahrhunderts setzen. Dies bestätigt auch die stilistische Datierung der Fensterformen und der beiden profilierten Balken ins 16. Jahrhundert. Der Balken mit der Inschrift (Nr. 47739) konnte bis jetzt nicht datiert werden. Da er jedoch die gleiche Profilierung wie der datierte Friesbalken (Nr. 43583) aufweist und mit diesem eine Einheit bildet, muss auch er in die Mitte des 16. Jahrhunderts gesetzt werden. Die Anbringung des Schriftzuges kann demnach frühestens zu diesem Zeitpunkt erfolgt sein. Anhand der genauen Untersuchung der Buchstaben konnte nicht entschieden werden, ob die Beschriftung bereits beim Bau des Hauses angebracht wurde oder erst später.

Die Proben Nr. 47739, 43579, 43580, 43586 und 43587 konnten bisher nicht datiert werden.

M. Selfert

Beilagen:

- Liste der gemessenen Proben
- Balkendiagramm der datierten Hölzer
- Lesebeispiel zum Balkendiagramm
- Skizze des profilierten Balkens mit dem Schriftzug

Kopie an:

- Herrn Albert Salamin, Sion
- Herrn Bernard Savioz, Sion
- Herrn Dr. G. Csihak, Uster
- Kantonale Denkmalpflege des Kantons Wallis

LISTE DER GEMESSENEN PROBEN

Nr. 47739.0 Datierung: 0

VS/Vissoie/Pinsec - Haus Salamin (Nr.I.Holz mit inschrift) MS
Conifere 52 Werte 0 Splintjahre

Nr. 47740.0 Datierung: 1528

VS/VISSOIE/PINSEC - HAUS SALAMIN (Nr. II) MS
Conifere 148 Werte Mark 0 Splintjahre

Nr.47741.0 Datierung: 0

VS/VISSOIE/PINSEC - HAUS SALAMIN (Nr. III) MS
Conifere 77 Werte 0 Splintjahre Waldkante

Nr.43579.0 Datierung: 0

VS/VISSOIE/PINSEC - HAUS SALAMIN (P1, BODENBALKEN EG) MS.
Picea 48 Werte 0 Splintjahre Waldkante Herbst/Winter

Nr. 43580.0 Datierung: 0

VS/VISSOIE/PINSEC - HAUS SALAMIN (P2, BODENBALKEN EG) MS
Picea 48 Werte 0 Splintjahre Waldkante Herbst/Winter

Nr. 43581.0 Datierung: 1513

VS/VISSOIE/PINSEC - HAUS SALAMIN (P3, BODENBALKEN EG) MS
Larix 207 Werte 0 Splintjahre

Nr. 43582.0 Datierung: 1470

VS/VISSOIE/PINSEC - HAUS SALAMIN (P4, BODENBALKEN EG) MS
Larix 148 Werte 0 Splintjahre

Nr. 43583.0 Datierung: 1488

VS/VISSOIE/PINSEC - HAUS SALAMIN (P5, FRIESBALKEN OSTWALD) MS
Picea 106 Werte 0 Splintjahre

Nr. 43584.0 Datierung: 1508

VS/VISSOIE/PINSEC - HAUS SALAMIN (P7, NORDWAND, BALKEN) MS
Picea 104 Werte 0 Splintjahre

Nr. 43585.0 Datierung: 1480

VS/VISSOIE/PINSEC - HAUS SALAMIN (P8, WESTWALD, BALKEN UEBER
FENSTER) MS
Picea 96 Werte 0 Splintjahre

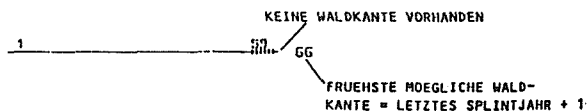
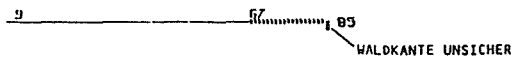
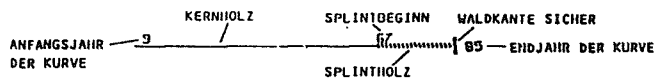
Nr. 43586.0 Datierung: 0

VS/VISSOIE/PINSEC - HAUS SALAMIN (P9, BODENBALKEN EG, 22 RINGE
- WK NICHT MESSB.) M
PICEA 80 Werte 0 Splintjahre

Nr. 43587.0 Datierung: 0

VS/VISSOIE/ PINSEC - HAUS SALAMIN (P10 KELLER, BALKEN UNTER
FAESSERN) MS
Larix 243 Werte 32 Splintjahre Waldkante Herbst /Winter

ERKLAERUNGEN ZUM DALKENDIAGRAMM

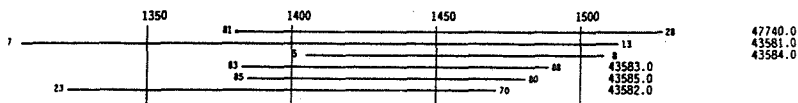

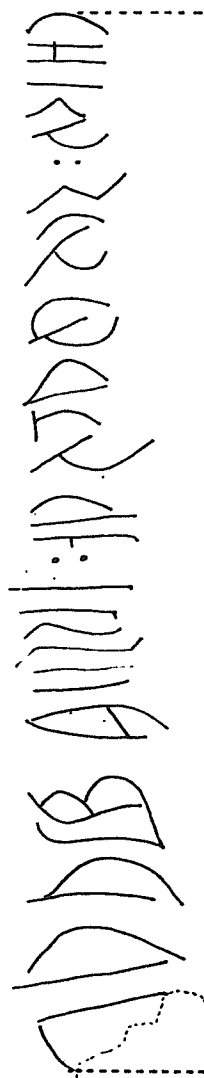
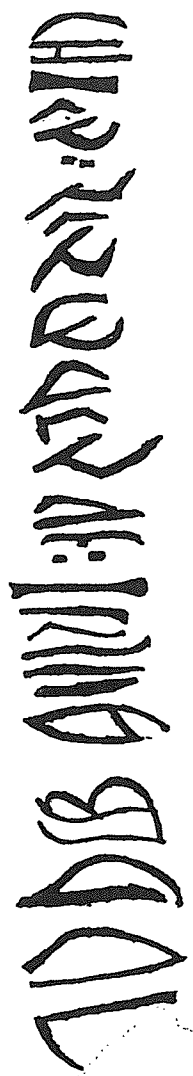
WALDKANTE FRUEHLING = VEGETATIONSPERIODE BEGINNEND BIS FORTGESCHRITTEN, CA. MAERZ BIS MAI

WALDKANTE HERBST = VEGETATIONSPERIODE ENTWICKELT BIS ABGESCHLOSSEN, CA. JUNI BIS FEBRUAR DES FOLGENDEN JAHRES

WALDKANTE = VEGETATIONSPERIODE NICHT GENAU BESTIMMBAR

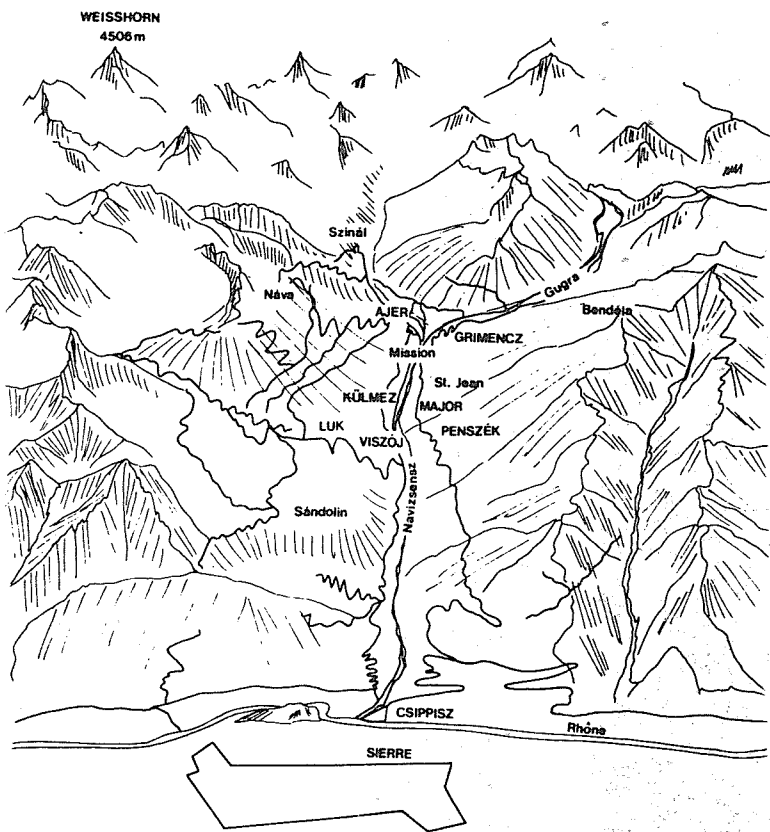
MITTEL 1307+1308: VS/ PINSEC-HAUS SALAMIN (1307-1528 n.Chr.) Fichte/Laerche

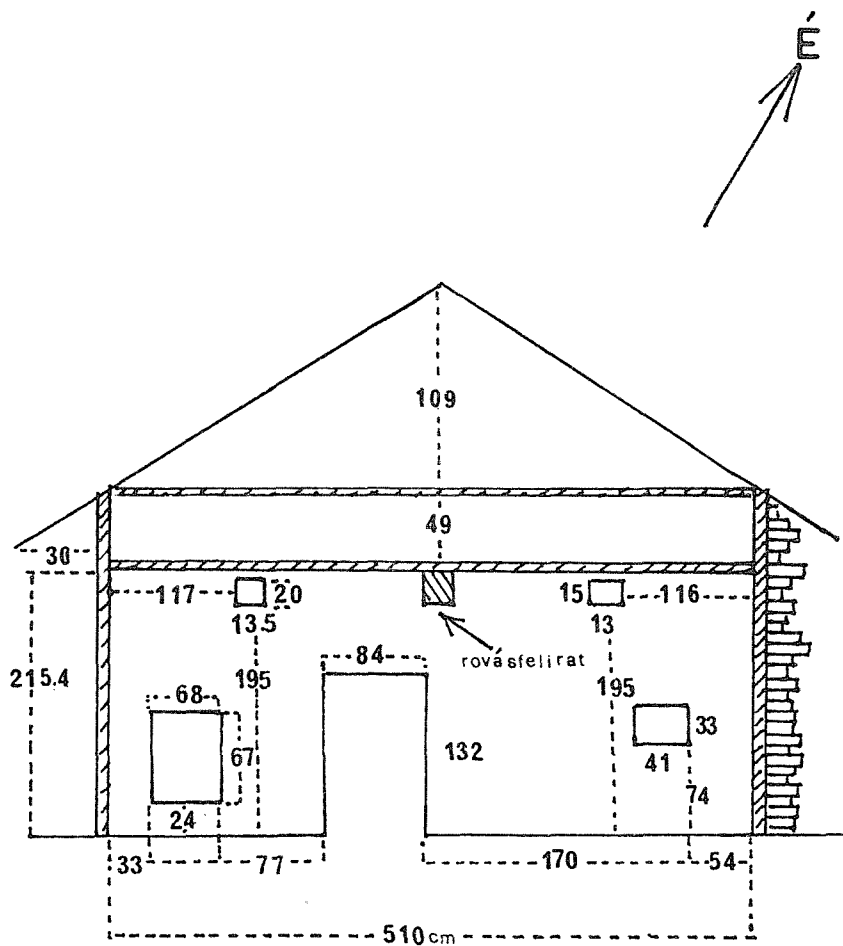
204 mm

A Pinsec - i rovásszöveg eredeti fényképe, annak átrajzolása és a leegyszerűsített rovásjegyek

Val d'Anniviers - "magyar nevek" - a helyi kiejtés szerint

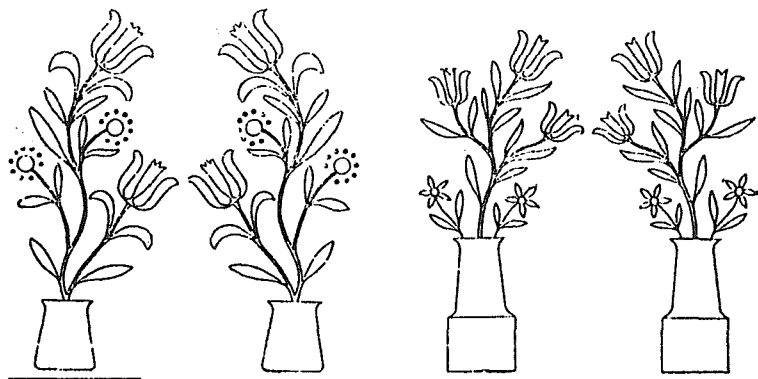
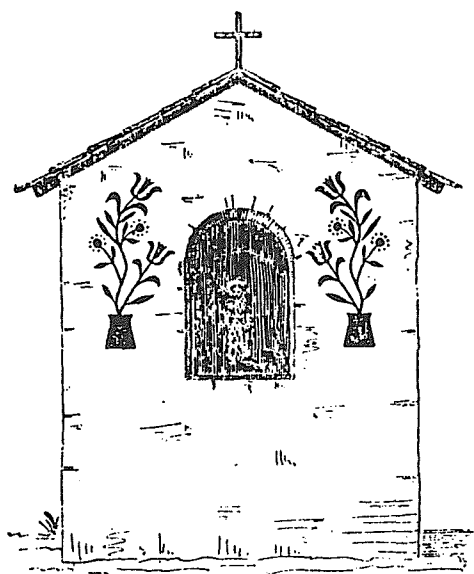
bejárat

6. Bejárat (délkeleti) oldal a lakószint magasságában

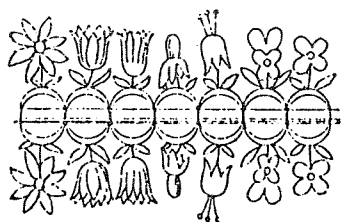
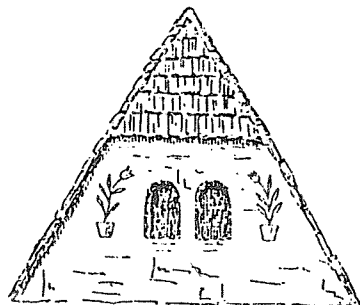
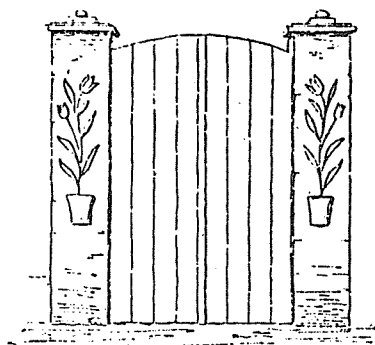
368 BERUFFEN JEDE HAUSHAL-
TUNG sol um 12 Uhr beim obere
und untere Trog x

Handwritten musical notation on a five-line staff, featuring various rhythmic values (e.g., eighth, sixteenth, and thirty-second notes) and rests, with some notes beamed together.

Tulipánmintás útmenti kápolna Mission - ból. Lent: Ugyanennek a kápolnának a virágmintái és /jobboldalt/ Mayeaux - i ugyanilyen kápolna hasonló virágmintái. Az edény kárminpiros, a virág szára zöld, a tulipánok tűzpirosak, a kis csillagalakú virágok közepe sárga, a szirmai kékek.(A.K. Fischer nyomán)

Fent: szimmetrikus kapudíszítés Csekefalváról /Székelyudvarhely mellett/; középen: ugyancsak csekefalvai oromdísz; lent: virágdíszítések a Mayeaux - i kápolna oltár mögötti boltívről. /A.K. Fischer nyomán/

Hun írás egy csatt rögzítő végén

Szabadbattyán, V. - VI. - sz. fordulója

Kréta - Karanovo   Sitovo   Tordos
Mesopot.   Tatárlaka   Vinča

⋈			⋈	⋈	⋈
⋈					
1			7	1	^
Δ	Δ	Δ	⋈	Δ	▽
⋈		###	⋈	⋈	⋈
Y	Y	Y	Y	Y	Y
III			⋈	I	⋈
II		II		II	II
⊕				⊕	⊕
⋈				⋈	
Y				Y	Y
I		I	I	I	I
W			W	W	W
Y	W		X	Y	V
⋈		⋈			⋈
O				⊙	O
1					
⋈					
⋈		⋈		⋈	⋈
⋈			⋈	⋈	⋈
W			W	W	W
X			X	X	X

Az Erdély - Balkán térség bronzkori vonalas jegyeinek összehasonlítása a krétai és mezopotámiai jelekkel. (Fehérné: Az ékírástól a rovásírásig, 36.o.) Fotó: Göbbölyös Jovan Todorovic horvát írásszakértő munkái nyomán

A PINSEC-i gerendafelirat. (Zárszó).

(Fejes Pál, Szeged)

A címben szereplő "zárszón" azt értem, hogy sikerült túljutnom az 1991. májusában a ZMTE zürichi közgyűlésén elhangzott előadásom címén, amely így szólt: "A PINSEC-i gerendafelirat egy lehetséges olvasata".

Azóta eltelt 3 év, és ezalatt módomban volt - Dr. Csihák György, a ZMTE elnöke jóvoltából - a gerendafelirat hiteles "pacskolatához" hozzájutni, így ellenőrizhettem a több helyen is nyilvánosságra hozott, átrajzolt szöveget. Sajnos ezek a másolatok lényeges részletekben hibásak, így a Zürichben elmondottakat alapvetően módosítanom kell. Az írás jellegéből következően az, amit el kívánok mondani, még mindig csak egy "lehetséges" olvasat, de a szóba jövő alternatívák a mondanivaló lényegén nem változtatnak és ehhez további új gondolatokat hozzátenni már nem tudok.

De hadd menjek vissza egy pillanatra a "történet" elejére.

A svájci Val d'Anniviers (Eifischthal), továbbá Leuk és Montana im Wallis lakói úgy tudják, hogy ők a HUN-ok leszármazottai. Ezt a kérdést elsőként M.T. Bourrit vetette fel 1781-ben megjelent "Description des Alpes Pennines et Rhétiennes" c. munkájában, s a téma azóta is élénk érdeklődés tárgya. A Honfoglalás előtti magyar történelem szempontjából is fontosnak tűnik A.K. Fischer: "A HUN-ok a svájci Eifischthal-ban és utódaik a mai napig" c. könyve, amely 1884-ben jelent meg. A.K. Fischer magyar származású volt. Újabb 100 évnél kellett elteltetnie B. Savioz 1985-ben megjelent könyvéig, melynek címe: "Valaisans descendants d'Attila", azaz "Valais(-kanton)iak, mint Attila leszármazottai". Látni fogjuk tüstént, hogy B. Savios téved, a Valais (= "hőesés") kanton népe nem Attila népe, hanem avar/magyar menekült: HÄG.GÄR.EEN.'I, azaz "HÄG.GÄR.ör-nép", akik a Nagy Károllyal vívott Kr.u. 791-es súlyos vereség után menekültek Svájc területére. Ez a tény jól behatárolja a PINSEC-ben talált gerendafelirat készítésének idejét kb. Kr.u. 800-820 közé. A közelmúltban elvégzett dendrokronológias vizsgálatok tanúsága szerint a gerenda faanyaga nem régebbi, mint kb. Kr.u. 1500, ami csak úgy magyarázható, hogy az eredeti feliratot a ház építésekor átmásolták az új gerendára!

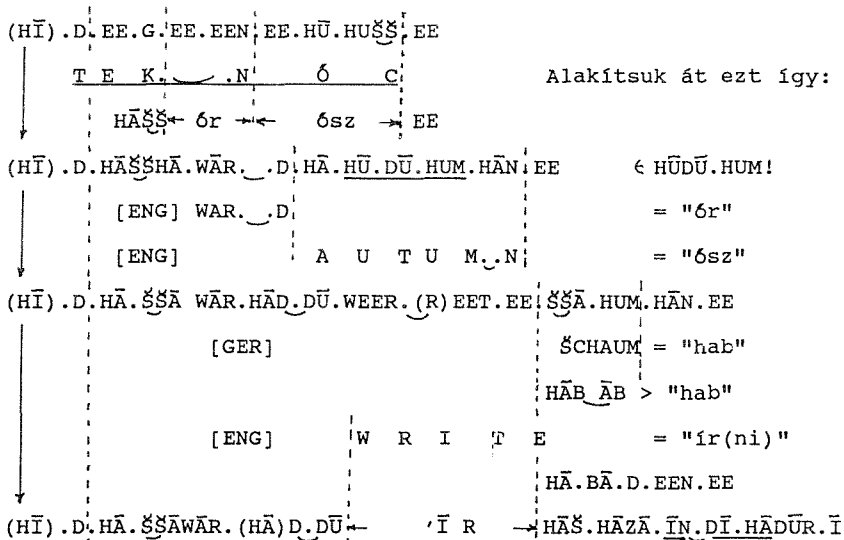
Hosszasan azzal sem érdemes foglalkozni, hogy a zürichi W. Gyr 1942-es eredetű: "La vie rurale et alpestre du Val d'Anniviers" c. értekezésében "mesterségesen gerjesztett" néphitről és legendáról beszél. Tévedését maga a gerendafelirat cáfolja. Így lesz a legendából valóság!

Jóllehet a svájci M. L'Eplattenier, a téma jó ismerője 1991-ben azt írta, hogy hazánkban élénk érdeklődést váltott ki, vajon a Valais-Kantonban megtalálják-e a HUN-ok (ill. AVAR-ok) nyomait, a Magyar Televízió (Lovass Ferenc, Molnár Péter) és a Magyar Nemzet szerkesztőgárdájának (Kiszely István, Hankó Ildikó) kezdeti érdeklődése hamar lelohaszt. Hankó Ildikó és Vittay Győző néhány, a Magyar Nemzetben megjelent írása után a témára a feledés homálya borult, miután az sehogysen illett bele a finnugor nyelvművelők és történészek 100 év óta "sulykolt" ügyeletes elméletébe.

A PINSEC-i felirat engem megdöbbentett! Hosszú évek óta

foglalkozom epigráfiával, az "írás" tudományával; tömérdek ősi szöveget elemeztem végig, és kényszerítő erővel rá kellett jöjjenek arra, az írás keletkezési idejéről és kialakulásának helyéről közkézen forgó nézetek, az t.i., hogy az írás a kisázsiai körzetből és kb. Kr.e. 5000 tájáról származik, **alapvetően és "drámaian" téves!** Az időt és helyet illetően egyetlen információ tekinthető hitelesnek és elfogadhatónak: azok a fogalmak, melyekkel az "ír", "írás" és azzal összefüggő szavak (pl. BUSTROPHEDON [= "ökörszántás"] írás) a számtalan nyelvben jelölődnek, továbbá az íráshoz fűződő legendák, pl. az, hogy Kínában az írást a "teknőcnek" tulajdonítják. Ezt az elemzést 6-7 nyelv viszonylatában az "ír", "írás" és más, ezzel összefüggő fogalmakkal elvégeztem. Bemutatásuk itt nem lehetséges, de érdemes megnézni a megmosolyogtató kínai legendát, már csak azért is, mert pontos információt szolgáltat az írás kialakulásának idejéről és helyéről is.

A "teknőc" szó szerkezete ez:

A "ŠŠĀWĀR. (HĀ) D. DŪ. Ī" > "SĀWĀR TŌĪ" szó bizánci források szerint (l.[1]) ősi hazánk egyik jelzője, ami már csak azért is érdekes, mert az "ĪR" szó eredetileg "EER" volt és az "arab" = [AR]MĀGĀR = "ér" kapcsolat miatt az "írás.HĀZĀ" felfogható: "MĀG.GĀR.HĀZĀ"-ként is. Az átalakított "teknőc" ősi hazánkat, és az írás keletkezésének helyét egyaránt Indiába teszi. Az időt illetően a

↓	(HĪ) D. HĀŠŠĀ.	BĀB. BĀR.	HĀD. Ī. IDŪ	(EEŠŠ. HĀ = "hó" <HŪ)
"szumer"=[SUM]	BĀ. B' ĪBĀR			= "ezüst"
[HUN]	ŠŠ. 'ĪL. LŪ. WEER			
↓	[ENG]	S I L V E R		= "ezüst"

szervezet mérvadó, amely az idő múlásával leértékelődött:

↓	ŠŠĀ BĀ. W Ā R. HĀD. DŪ
	ŠŠĀ W Ā R. .DŪ
	ŠŠĀ W Ā R. HĀD. EEŠŠĀ

A HĀD. EEŠŠĀ, benne az EEŠŠĀ = "hó" jelentésű és a "görög" = [GR]HĀDES = "alvilág" fogalommal a bibliai EEN.EE.HŪ.HUŠŠ (lásd a "teknóc" szerkezetét!) > "ENÖS" korszakba, a felső PALEOLITIKUM-ba tartozik, melynek ideje kb. Kr.e. 44.500! Ha igaz az általam jelzett "D" fonéma-kettőzés, az írás még a "baráti.idű" idejében, tehát Kr.e. 44.500 előtt kialakult! (Elárulom, hogy az időt nem a bibliai genealógia alapján adtam meg; a krétai PRĀISÖS egy Kr.e. kb. 400-200 táján, jón görög betűkkel írt krónikájából származik. Lásd [2]).

Mivel ez az idő adat kb. 40.000 évvel eltér a "hivatalos" állásponttól, részletesen indokolnom kellene az eltérés okát. Röviden arról van szó, hogy a ma emberének kapcsolata a múlttal már Krisztus születése idejében megszakadt. Számtalan glosszárium áll ugyan a kutatók rendelkezésére, melyek egyszerűen eloszlatnának az írás kialakulásával kapcsolatos tévhitet. Ez mégsem történt meg, mert a szövegeket nem tudják elolvasni, vagy ami még rosszabb: az elolvasott, HUN nyelven írt szövegeket nem tudják értelmezni.

Az EEŠŠĀ népvándorlást ember által okozott kataklizma: az óshaza nádas/szittyós területének felperzselése, az ezzel előidézett óriási lokális esőzés és azt követő árvíz (az első vízözön) idézte elő. Ez volt az az idő, amikor HŪDŪ.HUM.HĀ > HŪ.TŪ.HUM.HĀ (lásd a "teknóc" szó elemzését!)-ban, az ugariti "Keret" eposz szerinti: 'ŪDŪM-ban PĀB'ĪL (értsd: "BĀBEEL") uralkodott és a HARAPPA-i "Keret" király, 'Ēf "kedvence", PĀB'ĪL király leányának: MEEŠŠEET.HŪ.HUR.HĀ.'Ī.J.HĀ kezének elnyeréséért megostromolta (legyünk pontosak: "elpusztította") 'ŪDŪM-ot (lásd [3]). A történet kedves, de tüstént másként látjuk; ha elárulom, hogy a leány neve ezt jelenti:

"NEEP.EE.ŠŠ.EEP.HUL.LŪ.HĀZ(Ā).ŠŠĀB'ĪB.EER.'Ī.HĀ"

vagy:

"NEEP.EE.ŠŠ.EEP.HĀDĀ.TŪRĀN.'Ī.BĀN.EEN.HŪ.HUN.N.'Ī.HĀ"

ahol a záró részletet mi "PANNÓNIA"-ként ismerjük; ezt jelenti:

"holló.HĀZ;ĀZŪR.Ī.ezüst.HĀZ;HUN.N.Ī.HĀ"

amiből következtetni lehet a Kárpát-medencében megtelepült **nagyon ősi kultúrák** (a Vaskapu-i, az Ölt-völgyi, a vésztői/kőrösi, nyugatmagyar/ Pannon stb.) keletkezési idejére is.

Vegyük észre azt is, hogy a HADA.TURAN szó eredetileg:

HĀD.HĀD.HŪ.HUR.HĀN

volt, amely a HAT.TŪ, HAT.T.Ī szavak mellett, D.D > D rövidülés-sel: HĀDŪR > HADŪR és a TŪRĀN > TURĀN fogalmat is kitermelte. Az ősi TŪRĀN nem a HĀ.HĀRĀL.Ī > "ARAL" tő síksága volt, hanem az "EEGŪRŪ-mező", az indiai DEL.HĪ-től északra. Ez a terület volt az ősi HĀRĀLĪ is, az "arany-ország". A "TURĀN-i átok" az ősi pusztulás, melynek emléke 46.000 éven át fennmaradt.

A "Biblia", a HĀRĀ.MEE.HŪ.HUŠŠ > "ARAMEUS" nép történelmi krónikája tehát igazat mond: a BĀBEEL-i korban a JĀMŪN.HĀ-folyó híd őrtornyának az építése miatt a népet is, hazáját is elpusztították. Az Isten még a nyelvüket is "összezavarta". Eredményét ma jól láthatjuk: még az értő nyelvészek (a nosztratikusok kivételével!) sem látják ezek közös, ősi eredetét.

A Bibliában leírt eseményeket Kisázsziából Indiába kell helyezni tehát, és a bābeli torony, az "ĒTEMENĀNKĪ" építésének kb. Kr.e. 2200-as idejét bő 40.000 évvel vissza kell tolni az időben! Miként az írás keletkezésének idejét is! Az okokat most ne firtassuk!

Az indiai írás (ténylegesen:"proto-írás"), mint ennek a korához képest hihetetlenül intelligens népnek a szellemi öröksége szétszóródott az egész akkor lakható Földgolyón! Ez az írás maradt fenn:

- a perui CUENCA-ban; a fogalom újabb meglepetés okozója, ugyanis az átalakított szerkezet ez:

ŠŠŪ.EEN.EEG.HĀ = NĀZ.ĀREET.EEN.HĀZĀ =

= "halál.HĀZ(Ī).ŠĀR.(R).EET.EEN.HĀZĀ."

A szöveget a CHĪMŪ indiánok (a fogalom jelentése: "árva.MĀG.GĀR.HĀD") aranylemezbe és kőbe vésték. Ősi indiai eredetüket elefánt ábrázolás is bizonyítja. (Az Amerikai Kontinensen ősi időkben nem éltek elefántok!).

- HARAPPA-i pecséthengereken;
- **valamennyi krétai agyagtáblán**, kő- és fémvéseteken, melyek kb. Kr.e. 33.000-nél régebbiek (pl. a PHĀESTŌS-i P.121. tábla, Kr.e. kb. 36.000); Kr.e. kb. 33.000 után már a lineáris A írást használták (pl. a HĀĪĀ TRIĀDA-i HT. 118. tábla, Kr.e. kb. 31.500-ból); az ősi írás (olvasható) **díszítőelemként** maradt fenn, főleg pecséteken, pecséthengereken, gyűrűvéseteken.
- ősi szumer agyagtáblákon, főleg EL.ŪBĀ.ĪD-ból és ŪR-ból; ilyen pl.az EL.ŪBĀ.ĪD-i (általam) kb. Kr.e. 40.000-re datált "ovális templom" alapító okirata, melyet a "hadisten" tiszteletére emeltek;
- a Karibi-öböl Fernandina szigetén kb. Kr.u. 1510-ig élt LŪCĀYĀN (<LŪ.G.HĀ.EE.EE.HĀN = "székely.LŪWEER.HĀZĀ;HALĀL.HĀD.EEŠŠĀ.;

- MĀG.GĀR.EEGŪR") nép megmentett "hagyatékai" között néhány ilyen "ligatúra" (olvasható jelhalmaz) található;
- a francia PROVANCE és HISPANIA barlangfeliratai, idoljai, vezéri pálcai, agancsokon látható karcolatok stb. mind ezzel az írással készültek;
  - ilyen írás található az N. Vlassa által leírt tatárlakai hálósúlyokon;
  - számos korai etruszk (< EE.D.EERŪ.HUŠŠ.EEG = "szép.én.erős. HĀDĀ.MĀG.GĀR") nyelvemléken is ez az írás ismerhető fel; különös érdeklődésre tarthat számot az u.n. MAGLIANO (< MĀG.L.Ī.HĀNŪ = "MĀG.GĀR.Ī.nép.HĀZĀ.BŪ") ólomkorong felirata;
  - néhány évvel ezelőtt a grúziai TBILISI-ből számos, a korai keresztény időkből (Kr.u. 600-800) származó feliratmásolatot hoztam magammal; néhányukon ezzel az írással írt szöveg látható;
  - a magyar "Halotti beszéd" szövegében is előfordul néhány ilyen ligatúra, (melyet eddig senki sem vett észre);
  - végül ilyen írás látható a svájci PINSEC (<(HĀ).B.EEN.EEŠŠEEG = "(HĀ).BŪRŪ.HUN.EEN;JĀŠŠĀG.HĀZ.ĀWĀR.HĀD.EEN")-ben talált gerenda feliratán.

Ha bárki megnézi ezt a listát, látnia kell, hogy óriási területről van szó(!), és ezek a népek ugyanazt az írást akkor és arról a helyről vihették csak magukkal, amikor és ahol még együtt voltak! Kivételes esetektől eltekintve soha többé nem találkoztak! Ez a hely egyértelműen az indiai: HŪ.DŪ.HUM.HĀ, ha úgy tetszik: WEERŪ.HUM.HĀ =

= MĀG.GĀR.Ī.HĀ.HAD.HĀZĀ.ĪN.D.Ī.HĀWĀR.Ī.ŠŠEEB.EEN.HUN.HĀZĀ ", és az idő kb. Kr.e. 44.500.

Érdekeségként hadd tegyem hozzá, hogy a "MĀG.GĀR.Ī.HĀ" = "magyaria" kb. Kr.e. 32.000-ig az 'ĀD(Ā).ZS.EM (Perzsia)-tól az Atlanti Óceánig terjedő HAT.T'Ī birodalom neve volt, és minden jel szerint Kréta volt a hatalom központja! Ez azonban már egy másik történet!

Az ősi indiai proto-írás: szótagírás. Kezdetlegessége ellenére is meglehetősen bonyolult; megfejtteni nem volt könnyű. Az egyszerű szógyököket lineáris jelekkel jelölik, melyek legjellemzőbben egy mássalhangzó + egy magánhangzóból állnak. A mássalhangzóhoz kötődő magánhangzó (kivételes esetektől eltekintve) rögzített, de hogy éppen milyen, azt az olvasás iránya (a PINSEC-i szövegnél nyállal jelzem!) dönti el. A rögzített magánhangzók és a viszonylag kevés mássalhangzó kevés "mozgási lehetőséget" biztosít! Ebből következik az ezzel az írással készült szövegek legjellemzőbb tulajdonsága, az ugyanis, hogy a szöveg nyelve ősi HUN nyelv, amely valamikor beszélt nyelv volt, de pl. a PINSEC-i gerendafelirat készítése idejében már anakronizmusnak számított; csak az írástudók értették. Ahhoz, hogy a szöveget meg lehessen érteni, le kell fordítani!

Ez a feladat nagyon nehéz, ugyanis - bármilyen nyelvet veszünk is igénybe a fordításhoz - a mai szavak sérüléseit ki kell javítani; továbbá, a szinoním szavak sokasága miatt nem egy, hanem több olvasat is "helyes"-nek minősül. Az eddigi tapasztalataim szerint az u.n. "szólétra-elv" szerint készített fordítások lényegi mondanivalója nem változik, sőt, azt akarva sem lehet megváltoztatni! A módszer tehát nem "divergál" - ha

helyesen alkalmazzuk.

Az írás "elvét" egyetlen példával szemléltetem. A ligatúra a PHÄESTÖS-i P. 121. sz. agyagtáblán látható:

és az olvasata: GĀ.GĀŠ.SEEK, azaz a Hódmezővásárhely és Orosháza között lévő kis település: "Kakasszék" neve.

A ligatúrán 3 lineáris jel található:) (olvasata: G + HĀ, a vízszintes olvasási irány miatt); | (olvasata: ŠŠ.EE, a ↑ irányú olvasás miatt) és V = K.

Ha összerakjuk a ligatúrát:

) (| √
G.HĀ.G.ŠŠ.EE.K

A 2. "G" fonéma utáni ; magánhangzó nincs definiálva. A szöveg kontextusából derül ki/nem derül ki, hogy ; = HĀ. A 2. "HĀ" gyök utáni: ŠŠ kettős fonéma megengedetten többféle módon csoportosítható /"vágható" (ne menjünk ebbe bele), pl. így is:

G.HĀ.G.HĀ.ŠŠ.EEK > "Kakas.szék"

A fogalom jelentése ez:

"HĀZĀ.szabad.MĀG.GĀR"

Ennyi bevezetés után lássuk a PINSEC-i gerenda feliratát. Elsőként bemutatom az olvasat és a pacskolat alapján kijavított és ellenőrzött szöveget, melyről a német nyelvészek (hallomásból tudom) több-kevesebb joggal mondták, hogy az épület készí-tési évét vélik benne felismerni; természetesen római számokkal. Milyen kár, hogy nem mutatták meg: hol és milyen római számokat látnak?

A szöveg mondattani jelei (:) három mondatot jelölnek ki. A "fordításból" kitűnik, hogy több, mint három mondatról van szó, de célszerű a szöveget a mondattani jelek szerint tagolni.

Az 1. mondat így szól:

: X H)

A jobbról balfelé haladó szöveg közvetlen olvasata ez:

HĀG.(JA) ŠŠ.EE MAH.HĀ ŠŠ.EE ŠŠ.EE D.EEL. I.LEED.HA.HĀ.
HĀD.EEL. A.LEED HĀG HAL.HAL LĀG.

A fordítás így szól:

"HĀG. (JA) .MĀG.GĀR. 'Ī. (HŪ) .HUN. HĀ(t) .HALĀL. HAL.EEVĪLĀT'Ī.HADA.
 MĀG.GĀR. 'Ī.L'ĪL. 'Ī. (HŪ) .HUM. HĀ(nak) . WEER'Ī.HĀZĀ(t) . 'ŪR.DŪN.G.
 (= "ördög") .orgyilkos(s) .bosszú.HĀBŪRŪ.HĀZĀ.KĀRULŪ(nak) ;
 HĀŠŠ.HĀG.GĀR. 'Ī.HĀ.nemes.HĀN.(EE) .NEEP(et,a) .TŪR.(REE) .D.DŪ.
 HUŠŠ(it) . HĀG. (JA) .HALĀL.LAK(a) ."

Néhány megjegyzés:

- Nem lehet tudni, vajon a "HUN" és később a "liliom" szavakban van-e "HŪ" gyök;
- Az "EEVĪLĀT" szó az elemzés során megjelenő [HUN]HĀB.'ĪŠŠ > [ENG]ABYSS = HAL.(EE) .V'ĪL.HĀ.L.HĀ.HĀG.(EE) > "alvilág(i)" fogalomból alakul ki;
- A "HŪ.HUR.(R.)EED.'Ī.'ĪDŪ.HUN.EEG" az ősi indiai haza megjelölése, benne az "EER.EED.EE.EET", a [LAT] (EE)G.EEN.HĀ.N.EEŠŠ.'ĪŠŠ > GENESIS szavával, amely (Balaton-) KENEŠ.E településünk nevében maradt fenn. Az eredeti szerkezet többszöri sérülés után vált "ördöggé": > 'ŪR.DŪ.HUN.EEG > > 'URDUNG > "ördög".

A Régi Magyar Glosszárium [4] VRDUNG.HUD-ról:

HŪ.HUR.(R) .EED.'Ī.'ĪD.HŪ.HUN | EEG.HŪD
 | HĀŠŠ.EE.ŠŠĀW'ĪR

és VRDUNGUM.INCHEN < {...} .DŪ.HUN.EEG.Ū.HUM.EEN.HĀŠŠ.(HĀ) .

ŠŠ.'ĪN-ről tud, melyben jól látszik az [ENG]ASSASSIN = "orgyilkos" szó! Az ősi indiai haza sok tekintetben hasonló orgyilkos háborúnak vált áldozatává!

- Úgy gondolom, könnyen kitalálható, hogy az "orgyilkos(s).bosszú.HĀBŪRŪ.HĀZĀ.KĀRULŪ" a kétes származású, "frank"-nak nevezett Nagy Károlyt jelöli, akinek ez az ördögi cselekedete Kr.u. 791-re datálva így jelenik meg a Sankt Gallen-i AA (Alemannische Annalen) és GSA (Grössere Sanktgaller Annalen)-ben: "Karolus rex Hunorum regnum vastat", azaz "Nagy Károly király megsemmisíti a hunok birodalmát" (lásd [5], 9. old.). Ez a nép egyszerre volt HU(N), HĀWĀR (>"avar") és MĀG.GĀR (>"magyar"). A következő mondat azt is elárulja, hogy a nép TŪ.HUR.(R).EED.DŪ.HUŠŠ, ha úgy tetszik: "ordosi" eredetű volt: a kínai "Sárga-folyó" nagy kanyarjának területéről vándorolt be a Kárpát-medencébe, kb. Kr.u. 630 után. Azonos László Gyula avar/magyarjaival!

Nézzük a 2. mondatot:

: → |) λ) |) (λ > λ) λ

HAL. EEL. LŪ. HUL. EE. LŪ. GAL. EE. LĀGŪ. D. EEL. LEED. HA. HĀ. HAL. 'ĀL.
 EL. LEE. G. HĀG. HŪ. HUŠ. 'Ī. ŠŠ. EE. HĀG. HAL. 'ĀL. HĀG. (JA)
 MĀG. GĀRŪ. HUŠ. 'Ī. ŠŠ. EE. G. EE. MAH. HĀ.

A fordítás így szól:

"HAL. élő. MĀG. GĀR. 'Ī. G. EERĀL. 'Ī. (= "király") HAL. 'ĀL. (t) ;
 JŪD. HĀŠ. HĀZ. I. Š. I. Š. HĀG. (JA). MĀG. GĀR. 'Ī. HĀ (t) ;
 HAL. 'ĀL. (i). pokol. HĀZ. HĀG. (JA). EE. ŠŠ. EEG. EEL. 'Ī.
 NEEP. határa (t). HADŪR. HĀZ. 'Ī. MĀG. GĀR. 'Ī. sereg (et) ;
 HAL. 'ĀL. HĀG. (JA). MĀG. GĀRŪ. hősi. széke (t). HUL. LŪ. WEER.
 HĀZĀ (t). szabad. MĀG. GĀR. 'Ī. HAD (nak) ."

Ismét néhány megjegyzés:

- Meglehetősen rosszul vagyok ellátva avar/magyar forrásokkal, így csak gyanítom, hogy BAJĀN volt az ütközetben elesett magyar király. Mondtam korábban, hogy az indiai írás mássalhangzó-készlete szegényes volt: biztosan nem volt pl. "R" és "B" fonémája. Ez kényszerítette a szöveg íróját az ősi időkben ismert "szumer" [SUM] LŪ. GĀL = "király" szinoníma használatára.
- Arra lehetne gondolni, hogy a "JŪDĀŠ. HĀZ", az "árulás" keresztény szimbóluma ismeretlen volt Krisztus születése előtt. Ténylegesen a fogalom hihetetlenül ősi! Ugyanez igaz a CHĪMŪ település: "CUENKA" nevében megjelenő "NĀZĀRET" szóra is. A téma részletes megbeszélése keresztény dogmákat sért, ezért azt javasolom, ne foglalkozzunk velük.

A székel nyelv szerint a Š. I. Š. HĀG > "sisak" a leggonoszabb gonosz", a:

Š. I. Š. HĀG. HŪ. HUŠ. HĀG. HĀ. D. HA. (HĀ) > "sisakos. KATA" szimbóluma. Az eredeti szerkezet az ősi indiai hazáig megy vissza; ezt jelenti:

"I. Š. I. Š. HĀG. (JA). ŠŠĀW. ĪR. HĀZ (at) ; JĀMŪN. HĀ. folyó. HĪD.

EEGĀR. 'Ī. (HĀ-t) "

A PHĀESTŌS-i korongon a "sisak" a 2. szimbólum Jensen [6] összeállításában.

A "MĀG. GĀR. 'Ī. HĀ" ősi indiai hazánk egyik neve. A szó kb.

- Az írás mássalhangzóiban mutatkozó szegénysége a MÁG.GARŪ szó leírására sem alkalmas. A "←)" jelek csak "MAH.HĀG" > "MĀG" gyököt jelölnek. Szerencsére ennek a gyöknek a jelentése (v.ö. [ENG]SEED = "mag", "latin" = [LAT] SED = "de") önmagában is "MĀG.GARŪ".

A "MAH.HÃ" = "MÃ" az istenek kisázsiai panteonjában meg-
tisztelő helyet foglal el (lásd [7]). Jelentését a "fordítás-
ban" megadtam. A HUL.LÜ.WEER = HUL.LÜ.HÜD > "Hold" voltaképpen
nem csak egy kisázsiai ósmagyar nép neve ([GER] LUWISCH), nem
csak a sopróni: "Lóvér(ek)" emlékeztetnek rá, de - igaz, alapo-
san sérülve - ez a "Hold" magyar szava is! Erre vezethető visz-
sza az általánosan használt hold-szimbólum, zászlókon, pénzve-
reteken. Így a "HUL.LÜ.WEER.HAZÃ" helyett "Hold-HAZÃ(t)" is
írhattam volna.

A fogalom elsősorban a kisázsiai: §§.EET.Ī.T.HA > "szity-
tya" (jelentése: MĀG.GĀR.(R)EET.TŪ.GĀR.Ī) népekre jellemző;
jelzi, hogy az avar/magyar népben a belsőázsiai HUN.EEN =
"HUN'OR" összetevő mellett jelentős volt a Kisáziából menekült
MĀG.HĀ.GÜR = §S.EEG.EEL.Ī.LŪ.WEER.HĀ§S.EE.HĀ.M'INÖR (benne:
[ENG] 'ASEA.MINOR = "Kisázsia"), azaz MĀGÖR kontingens is.
Nyilván ez magyarázza a kisázsiai MAH.HĀ > "MĀ" szerepeltetését
is.

A "TŪGĀR.Ī + MAH.HĀ" együtt: TŌGĀR.(.)MAH.HĀ >
 "TOGAR MAH", a "szittyá ősatya" nevét szolgáltatja (lásd [8],
 6. és 30. old.-k). Jelentése: DŪ.HUŠ.HĀŠŠ.Ī.ŠŠEĒG.EEL.Ī, ahol a
 DŪ.HUŠ.HĀ > "tusa".

Az "akkád" = [AKK]MĀĠĀRŪ szó jelentése: "békétűr" = [HIND] ŠŠĀWĀR, ahonnan óshazánk egyik jellemző fogalma, a "ŠŠĀWĀR TÖ̃İ" származik. Jelentése:

"ŠŠ.EEG.EEL.'Ī.MĀG.GĀR.Ū.WĀR.HĀŠŠ.HĀB'ĪB.EER.'Ī.NEEP.EE.

MĀG. GĀR",

ami "Magyaróvár" városunkra irányítja a figyelmet!

Végül nézzük - a kissé hosszúra sikerült - 4. mondatot:

: 4 U 1) { B } | ( ) 1 1 2 2 1 1

Nézzük a latin betűs átírást, először a jelig:

HĪ.D.EEL.LEED.HA.HA.ŠŠ.EE.HĀ.HAD.EEL.LEED.D.HĀM.EE.ŠŠ.EEG.
HAG.HĀ.HAL.EEL.L.EEGEE.ŠŠEE.GEE.TU.EE.GĀL.HAL.EE.G.EE.

A szöveg fordítása így szól:

"sujt(á).JŪDĀŠ.HAZ.Ī.GĀR.Ī.Ázsia.HAD.élet.TŌ.WĪRĀG.HĀ.(t).
HĀR.Ī.ĪBĀD.HĀZ.Ā.(HŪ).HUN.HĀZ.(Ī).ŠŠĀBĀD.(Ī).
JĀŠŠ.HĀZ.(Ī).MĀG.GĀR.Ī.HĀ(t).HAL.élő.MĀG.GĀR.órházá.
HĀT.TŪ.EEG.EE.R.Ī.NEEP.HAL.HĀŠŠ.Ī"

Ismét néhány megjegyzés:

- Megvallom, én az "ĀR.(Ī.Ī.)BĀD.HĀZĀ"-n vagyok megdöbbenve! Ne essék félreértés: a fogalom Ősi(!), miként a "hóvirággal" összefüggő: GĀR.Ī.Ī.BĀD > "KĀR.PĀT" szó is, tehát az avar/magyar nép a Kr.u.895 (896)-os Honfoglalás előtt is használhatta. Erre a lehetőségre Grandpierre K. Endre is utal "Aranykincsek hulltak a Hargitára" c. könyvében. Hogy a HĀR.(Ī.Ī.)BĀD.Ī fogalom nem specifikusan a kárpátmedencei magyarokra jellemző, abból is következik, hogy a MĀG.GĀR.EEB > "MAGHREB" országnak minősülő MAROKKÓ szerkezetében is ez a fogalom rejtve jelen van.
- A [GER] EGAL, [SUM] HĒGĀL a Régi Magyar Glosszárium szerint (loc.cit.) "EGERILE" = EGEER.Ī.NEEP, mivel a "HĀT.T.Ī" = [HAT] LEE,L.Ī szó jelentése: "nép".
- A HALĀŠŠ.Ī Ősi fogalom, jelentése: "Ázsia.HĀR.PĀD.HĀZ. HĀG.GĀR.JĀŠŠĀG", de szeretném hangsúlyozni: a fogalom a haza elhagyása után alakult ki, így az ősházában nem volt: 'ĀR.BĀD. HĀZĪ.dinasztia!

A szöveg olvasata így folytatódik:

3
HĀG.(JA).EEG.EE.TŪ.GŪ.MAH.HĀ.ŠŠ.EE.G.HĀGŪ.ŠŠ.EE.HĀG.
MAH.HĀ.ŠŠ.EE.ŠŠ.EE.L'IL.HĀM.EE.(HĀ):

A szöveg fordítása a következő:

"HĀG.(JA).PEŠ.TĪŠ.HADŪR.Ī.MĀG.GĀR.Ī.HĀ.HAD.JĀŠŠ.HĀZ(át):
WEER.Ī.széké(t)(és)NEEP(ét).MĀG.GĀR(Ū).ŠŠĀWĪR.hatalom.
HĀZ(ának):sujt(á).tűz-vihar.HĀWĀR.Ī.HĀ(t):"

Ide is kívánczik néhány megjegyzés:

- A tömérdek temetetlen halott mindig kiváltja a pestis-járványt. Ez magyarázhatja, hogy az avar kincsek összegyűjtése után (általólag 30 szekérre valót gyűjtöttek össze!) Nagy Károly csapatai elhagyták az országot. (A kincsek között ott volt az avar

- királyok [később, II. Szilveszter pápa jóvoltából: Szent István] koronája is. Hogy a történet még "szebb" legyen, a közelmúltban megtudhattuk [lásd "Magyar Nemzet", 1994. aug. 25.], hogy az "Ördögi KÁRULÓ"-t evvel a koronával koronázta meg III. Leo pápa 800-ban!)
- Sajnos a szövegből nem derül ki, hol volt az avar/magyar nép "széke"? Sokat töprengtem ezen, és arra a következtetésre kellett jutnom, hogy ez a település Székesfehérvár volt. A név ősi avar/magyar időkben ez volt:

ŠŠ.EEG.EE.ŠŠĀ.BĪ.BEER.HŪ.WĀR = "széke.szabír.hóvár"

Ki tudja miért, így rövidült:

SZÉKE Š. — .FEHÉR. —.VĀR

azaz a "szabír" szó Š fonémáját a ŠŠEEG > "szék" szóhoz illesztették, a "ŠŠĀB.Ī" és a "HŪ" gyököket elhagyták. Magyaróvár "jobban járt", ennél csak a HŪ > HŌ > Ő szórövidülés figyelhető meg.

Ez a tény magyarázza Székesfehérvár fontosságát, azt a tényt is, hogy az árpád-házi királyok hosszú időn át ide temetkeztek.

Aki figyelmesen végignézi ezt a nyelvelméket, bizonyára egyetért velem abban, nagy hibát követett el a magyar történettudomány, hogy évtizedeken át figyelmen kívül hagyta László Gyula fejtegetéseit az avar/magyarokról! Az "ĀĀR.EEN.Ī" nép, a Honfoglalás magyarjai egy, már kb. 160 éve fennálló "magyaria" népét találták itt, annak a történelmét folytatták mind a mai napig. Ha ehhez hozzávesszük azt, hogy Heltai Gáspár krónikája szerint (lásd [9], 55.old.) a HUN Attila zászlóin "aranykoronás keselű van megírván", ezt a kb. 160 évet további kb. 260 évvel megtoldhatjuk, ugyanis a "keselű" szó jelentése ez: "MAG.GĀR.EEN". Hadd tegyem hozzá: a "kondorkeselyű" (a "kerecsensólyom" mellett) azonos a magyarok TURUL-madarával!

Hadd reméljük, hogy egyszer majd fény derül ősi történelmünk eddig ismeretlen részleteire is!

Irodalom

- [1] Ligeti Lajos: "A magyarság őstörténete", (Franklin Társulat, Bp., 1943), 174. old.
- [2] J.Friedrich: "Kleinasiatische Sprachdenkmaler" (Walter de Gruyter, Berlin, 1932) 145.old.
- [3] "Baal és Anat", ugariti eposzok (Helikon, Bp., 1986), 69. old.
- [4] Régi Magyar Glosszárium (Akadémiai Kiadó, Bp., 1984).
- [5] J. Duft - T.M.-Sipos: "Die Ungarn in Sankt Gallen" (Kommissionsverlag, St. Gallen, 1992), 9.old.
- [6] H. Jensen: "Die Schrift" (VEB Deutscher Verlag, Berlin, 1969).
- [7] X.S.Thani Nayagam: "Tamil Culture and Civilization", (Asia Publ. House, Bombay, 1970), 26. old.

- [8] Kohn Sámuel: "Héber kútforrások és adatok Magyarország történetéhez", (Akadémiai Kiadó, Bp., 1881), 6. és 30. old.-k.
- [9] Heltai Gáspár: "Krónika a magyarok dolgairól", 55. old.

Falerisztikai vonatkozások a magyar tengerészet múltjából

^{3.21}
^{szed}
Tekintettel arra, hogy közönségünk legnagyobb része, a szellemi elitet, sőt a történészek nagy részét is beleértve tengerészetünkkel kapcsolatosan közismerten, rendkívül sajnálatosan, - sőt az ország érdekét tekintve katasztrófálisan tájékozatlan, ezért feltétlenül szükségesnek tartjuk parányi előljáróban annyit megemlíteni, hogy iker-népünk, az avarok Baján nagykagán alatt a Kr. u. 6. században már az Adria partján megszállották Salonát, Tersatto váránál Fiume mellett Tarcsatár néven kardgyártó műhelyt alapítottak, a 8. században bejövő horvátokkal olvadtak össze. Árpádi parancsra Kadocsa délre vonult és elfoglalta a dalmát tengerpart egy részét. Még fontosabb esemény következett be 1358 - ban, amidőn Velence a zárai szerződésben örök időkre lemondott az Adria keleti partjáról, a Quernerotól Durazzoig Magyarország javára. Raguza ekkor, Cattaro húsz év múlva kérte hazánkhoz tartozását. Horvátország hamarabb, már 1096 - ban kérte ezt Szent László királyunktól. A tengerpart birtokában és középkori hajóhadunk kiépítése után hazánk nemcsak a kiegyezésig, hanem azután is tengeri hatalomnak számított 1918 - ig. Hadiflottánk a világon a nyolcadik - , kereskedelmi hajóparkunk a 16. helyen sorolt. A trianoni békediktátum parancsára átadott tengerészetünk értéke kb. 1 millió kg aranyat képviselt. Még a két Trianon közötti tengerfosztott országcsont is 60 hajót foglalkoztatott és megteremtette az egész világ által megcsodált, sokak által megirigyelt Duna - tengerhajózást, a közvetlen összeköttetést Budapest tengeri kikötő és a Földközi tenger kikötői között. Ez az ország leggazdaságosabb vállalkozása lett, és mindegyik hajó minden évben megkereste testvérhajóját, mai értékben kb. 420 millió forintot. A második Trianon az idegen megszállást kiszolgáló szellemben közlekedési politikánk mindezt az agónia szélére sodorta, a Duna - tengeri hajókat eladták és még a legutóbbi időkben is a pénzügyminisztérium beszűkült szárazföldi szemlélettel dobta el a legkedvezőbb újjáépítési lehetőséget, ami az országnak egy fillérébe sem került volna. Apró ismertetésünk után témánk részletes tárgyára térünk.

A középkori tengeri hatalmunk idejéből - annak is már sorvadó idejéből - csupán egy emlékéremről számolhatok be. Ezt IV. Sixtus pápa verette annak emlékére, hogy 1481 - ben a valoni pasa parancsnoklásával egy török hajóraj Otranto pápai várost elfoglalta és Magyar Balázs 600 fő huszárral odaérkezve a flottának a vízvezetékét elvágta.

Ezáltal a törökök ivóvíz hiányában kénytelenek voltak elvitorlázni. Ez az egyetlen eset a világtörténelemben, hogy egy szárazföldi katonai alakulat hajóegészségügyi fogással megszállt egy flottát. (Az érem bemutatva). A pisai "Szent István" Rend Jubileumi vitorlásának az éremképe azért érdekel bennünket, mert a Mediciek által alapított rend - amelynek a mai napig és a Habsburg toscanai és m. kir. herceg a nagymestere, a XVI. században harcolt a török által megszállott Dalmáciánk érdekében. A magyar tengerparti birodalom legfontosabb részét Kálmán királyunk által az országhoz csatolt Dalmácia képezte. Ezt a török megszállás után 1797 - ben a campofomioi békében kapta vissza a magyar király, I. Ferenc. Ezt azonban esküszegő módon nem hazánkhoz, hanem az osztrák örökös tartományokhoz csatolta ez a német - római császár. Az akkor vert érem ennek a harácsolásnak az emlékéét hirdeti. - Az 1848/49 évi szabadságharc elvesztése után hazánkat a címzetes ausztriai császár birodalmába olvasztották. Ennek a császári - királyi birodalomnak a "Novara" nevű fregattja teljesítette az első földközi hajózást osztrák, helyesebben Habsburg birodalmi lobogó alatt. Az expedíció emlékére vert érem hátlapjának a felirata azért érdekes, mert eltér az akkori idők szokásától és nem a vezetőket, hanem a matrózokat dicsérik a tudósok. Felirata: "A Novara" derék matrózainak - a hálás Tudomány" Ebben az expedícióban több magyar vett részt, akik közül Kalmár Sándor és Semsey Gusztáv hajóapródokat említem meg, a későbbi ellentengernagyokat. . Következő érmünk a világközlekedés óriási jelentőségű eseményének, a szuezi csatorna megnyitásának az ünnepségére vezet bennünket. Ekkor, 1869 - ben királyunk, I. Ferenc József "Greif" nevű jahtjával Eugénie francia és Viktória brit királyné után harmadiknak haladt át a csatornán és róla ott, Port Saidban utcát neveztek el.

Az érem Egyiptom jelképes nőalakja mellett a piramisokat és a "Greif" udvari jahtot ábrázolja. Visszaútna a király a Szentföldet látogatta meg. Ennek emlékéét őriz az érem, amelyen a keresztet tartó nőalak mellett térdelő jobboldali angyal a Habsburg házi koronát tartja kezében. Kíséretében volt gróf Andrássy Gyula közös külügyminiszter, aki az 1878 évi berlini kongresszus által teremtett új államnak a "Románia" nevet adta. Az útról "Háromezer tengeri mérföld" címen a király kíséretében utazó Kecskeméthy Aurél könyvet írt.

Az 1873 évi bécsi nemzetközi kiállítás érme azért érdekel bennünket, mert a magyar - osztrák hajóraj egyik hajója, az "Erzherzog Albrecht" ekkor kerül bemutatásra. 1779 - ben Mária Terézia visszakebelezte az ú.n. "Déli részek" - et, (nevezetesen Fiumét, Zágráb, Kőrös, Varas, Verőce, Pozsega és Szerém megyéket) az anyaországba. Az esemény századik évfordulójának emlékére vert érem előlapja a gyermekeit befogadó koronás anyaországot jelképezi, hátlapja Mária Terézia magyar királyt ábrázolja. Az 1885 évi budapesti Országos kiállítás érme részünkre azért érdekes, mert Ripper sorhadnagy, parancsnoklásával és Ferenczy Béla I. tiszt vezetésével Polárból egy tengeri hadihajónk érkezett, a "XIV" számú torpedónaszád Budapestre. Ez volt az első tengeri hadihajó, amely az akkori dunai viszonyok között, számos navigációs

nehézség ellenére fel tudta magát küzdeni Budapestig. Sőt onnan még Bécsset is meglátogatta. Ferenc Ferdinánd trónörökös az uralkodásra készülve a "Kaiserin Elizabeth" cirkálón földközi útra indult. Az ennek az utazásnak az emlékére készült érmet bemutatva fehér - kék szalagon viselték. Érdekessége, hogy előlapján a felírás a szokásostól eltérően fordítva halad, és a horgony felett az osztrák főhercegi korona lebeg. A trónörökös állítólag - bár a király engedélyével - de saját vagyonából fizette, mert Ferenc József nagyon takarékoskodott az állam pénzével. Az emlékérmét az utazás minden résztvevője megkapta, így Reményi Ferenc sorhajóhadnagy (később honvédtábornok) is, aki az utazásról "naplószerűen" számolt be a hazai közönségnek újság-cikkben. A magyargyűlölő Ferenc Ferdinánd ezt az érmet annyira becsülte, hogy az aranygyapjún kívül sokszor más kitüntetést nem is viselt. -

Az 1892 - 94 években "Saida" gőzkorvettánk teljesített sokrétű feladattal megbízott kiküldetési utat. (Emlékérme bemutatva) Ebbe Afrika, Ausztrália, és a Csendesóceáni szigetvilág valamint az Indiai óceán beutazása tartozott. A hajó legfiatalabb tisztje később Horthy Miklós, hajóhadunk utolsó parancsnoka volt. - 1985 - ben, május 17. - én nyitották meg a kielii Vilmos császár - csatornát. Az avatási ünnepségen egy hajóosztagunk képviselte a birodalmat Károly István m. kir. herceg altengernagynak a parancsnoklásával Lobogóshajója volt a "Franz Josef I.". A hajóraj karmestereként Lehár Ferenc működött, akinek a vezényletével előadott induló úgy megnyerte Vilmos császár tetszését, hogy Lehárt még a helyszínen a porosz vörös sasrenddel tüntette ki.

Lehár Ferenc Rév - Komárom szülőtte, ahol szobra is áll. Önéletrajzában írta, hogy a prágai zeneakadémiára nem vették fel, mert magyar fiú léte egy szót sem tudott németül. Mélyen tisztelt barátom, Lukács József a hamvak hazaszállításáról egyedülálló beszámolót tartott előttem. Így én csupán a tengeri útról szólnék pár szót. Az előkészületek után 1906. október 23 - án behajózták a koporsókat a "Kelet" gőzösre. A hajó Kehrér Rudolf hj. tengerészkapitány parancsnokságával október 24 - én 10 órakor elindult a hamvakkal Konstanz felé. A Magyar Keleti Tengerhajózási Részvénytársaság az esemény emlékére érmet vertett. (/bemutatva) Előlapján a "Kelet" postagőzös látható, alatta a hazaszállítottak neveinek felsorolásával, hátlapján Thaly Kálmán, a kuruckor szakértője és főrendező. 1907 - ben ünnepelte a triesti Stabilimento Tecnico fennállásának 50. évfordulóját. Első ott épült hajó (1857 - ben) az "Erzherzog Friedrich" fedett korvetta volt. Az 50 éves jubileum idején bocsátották vízre itt az első "Erzherzog" típusú cirkálót. A "Franz Josef I." cirkáló már a boxerlábadás idejében is teljesített szolgálatot a távol Keleten. Wulff Olaf sorhajóhadnagy parancsnoklásával tengerészkülönítményt hajózott ki a pekingi cs. és kir. osztrák - magyar követség védelmére. Hosszú kiküldetési útjának emlékére a király érem kibocsátását rendelte el (bemutatva) 1912 - ben. Fiumében. A bengudi Ganz - Danubius hajógyárban 1914 - ben bocsátották vízre az első, teljes egészében magyar földön épült csatahajót, a "Szent István" - t. Tervezte

Scharbert Gyula cs. és kir. hajóépítő főmérnök, aki később az első Duna - tengeri hajót, a "Budapestet" is megalkotta. Az érem előlapja mellett a hajó még a sólyán látható. Az érem hátlapja hajókovácsok allegóriáját idézi (bemutatva).

1914 - ben Ferenc Ferdinánd meggyilkolása után Károly Ferenc József m. kir. herceg lett a haditengerészet protektora. Az érem őt magát már mint tengerész - egyenruhás protektort mutatja be. Az érem hátdalán hajórajunk lobogóshajóját, a "Viribus Unitis" csatahajót láthatjuk (bemutatva.) A háború megindulásakor, 1914 - ben hajóhadunk parancsnoka Haus Anton vezértengernagy volt.(Emlékérme bemutatva).

Egon sorhajóhadnagy (volt kőszegi kadettiskolás) december 21 - én lemerült állapotban megtorpedózta az adriai francia hajóhad "Jean Bart" nevű lobogóshajóját. A súlyosan sérült csatahajó többé nem jelent meg vizeinken, sem a hozzátartozó hajóraj. Déli hadikikötőnk, Cattaro felett magasodott a Lovcen hegy, amelyről a szerb - montenegroi ellenség mind erősebben tudta lőni a kikötőben veszteglő hajóinkat. Az "Aspern" cirkálónk Konek Emil fregattkapitány parancsnoklásával és a "Budapest" partvédő, megdöntött állapotban, ágyujuk tüzelésével szétlőtték a Lovcen ütegeit és azt szárazföldi csapataink el tudták foglalni 1916. január 11 - én. Az ennek emlékére vert érem hátoldala a hadművelet parancsnokát, kövessházi köves Hermann tábornokot ábrázolja. - - A Lovcen elfoglalása lehetővé tette egész Montenegro megszállását is 1916. január 31 - én. A Horthy Miklós sorhajókapitány parancsnoklásával lezajlott ún. első otrantói ütközetnek (1916. VII. 9.) az emlékére kiadott érem (bemutatva) előlapja a "Novara" cirkálót, Horthy vezérhajóját ábrázolja, hátlapja pedig Horthy Miklós sorhajókapitánynak győzelmes ütközeteit (Porto Corsini 1915. V. 24., San Giovanni di Medua 1915. XII. 5., Otranto 1916. VII. 9., és 1917. V. 15) egy érembe összefoglalva verték /bemutatva/. Előlapján Horthy látható, hátlapján vezérhajója a "Novara" cirkáló nevének feltüntetésével, a hajó maga és alatta az ütközetek felsorolása látható. Haus Anton vezértengernagy halála után Maximilian Njegovan lett a flotta parancsnoka. Szláv származására tekintettel a vörös zászlóval álcázott, de valójában szláv indíttatású cattaroi lázadás (1918. február 1 - én) után leváltották és Horthy Miklóst ellentengernaggyá előléptetve a hajóhad parancsnokává nevezték ki. Rá hárult a szomorú feladat, hogy a király parancsára soha le nem győzött hadiflottánkat 1918.október 31 - én át kellett adnia a horvát nemzeti tanácsnak. Ezzel az osztrák - magyar haditengerészet megszűnt létezni.

Végezetül azzal szeretném befejezni előadásomat, hogy dicsőséges, soha le nem győzött haditengerészetünkről a velünk szemben mindig is ellenséges, szláv - és oláhbarát franciák haditengerészetének a folyóirata írta a legszebb nekrológot 1990 - ben. "A magyar - osztrák haditengerészet négy évnél hosszabban dacolt a világ három legnagyobb tengeri hatalmával; harcolt elhatározottan, bátorsággal és becsülettel, ami által ellenségeinek a nagyrabecsülését és elismerését vívta ki."

Irodalom

- 1./ Fehér M. Jenő: A korai avar kagánok. /Magyar Történelmi Szemle kiadása, Buenos Aires, 1972./
- 2./ Hóman Bálint és Szekfű Gyula: Magyar Történet I./K.M. Egyetemi nyomda Budapest/.
- 3./ Dr. Miklósy Zoltán: A magyar király tengeri hadereje a középkorban. /Budapest/
- 4./ Borovszky Samu - Sziklay János: Fiume és a magyar - horvát tengerpart. /Budapest, "Apollo", 1896/
- 5./ Juba Ferencz: A magyar tengerészet és Trianon. (A "Trianon Forrásai I." c. kötetben) Magyar Nemzeti Történeti Társaság kiadása. Kaposvár, 1994
- 6./ Kádár Ferenc: A magyar tengeri kereskedelmi hajózás története. /Gépipari Tudományos Egyesület, Budapest, 1975./
- 7./ Tóttósy Ernő: Dalmácia. /Mécses Kiadó, Budapest, 1992/.
- 8./ Corpus Juris Hungarici: /I. Ferenc király - 3. ének/
- 9./ Dr. Scherzer, Karl, von: Reise der österreichischen Fregatte "Novara" /Wien, 1870/.
- 10./ Kecskeméthy Aurél: Háromezer tengeri mérföld. /Heckenast, Budapest, /Pest/, 1869/
- 11./ Freidmann, Alexander: Offizieller Bericht über das Marinewesen auf der Weltausstellung, 1873, Wien. /Wien, 1873/
12. ———: Tagebuch meiner Reise um die Erde 1892 - 1893. /Wien, 1895/ - Ferenc Ferdinánd naplója név nélkül/
- 13./ Bayer von Bayersburg, Heinrich: Die k.u.k. Kriegsmarine auf weiter Fahrt. /Österreich Reihe Band 49/51. Bergland Verlag, Wien, 1958/.
- 14./ Horthy Miklós: Emlékirataim. II. kiadás. Stephen Vörösváry. Weller Publishing Co. Ltd. Toronto. Canada. 1974./
- 15./ Bayer von Bayersburg: Österreichs Admirale. 1867 - 1918. /Österreich Reihe Band 154/156. - Bergland Verlag Wien, 1962./
- 16./ Lobry F.X.: II. Rákóczi Ferenc fejedelem hamvainak hazaszállítása. Fordította özv. Nagy Gyuláné. /Magyar - Turán - Szomor - Szemle kiadásában. Bruxelles, 533.Ch.de Boondale./1974
- 17./ Balázs Péter: II. Rákóczi Ferenc hamvainak Kassára hozatala alkalmából vert emlékérmék. /Az "Érem" 1984/2/
- 18./ Gonda Béla: A tengeralattjáró hajók. /Magyar Adria Egyesület kiadása. /Budapest, 1915/
- 19./ Sokol, Hans Hugo: Österreich - Ungarns Seekrieg 1914 - 1918. - I-II. /Akademische Druck - und Verlagsanstalt. Graz. Austria. 1967./
- 20./ Wallisch, Friedrich: Die Flagge Rot - Weiss - Rot. /Verlag Styria. Graz - Wien - Köln. 1956./
- 21./ Aichelburg, Wladimir: Medallie für Cattaro? /Marine - Gestern - Heute, 4.Jgh. 2. Heft. Juni 1977/
- 22./ ———: "Marine - Almanach" /különféle évfolyamok/
- 23./ Sokol, Anthony, E.: The Imperial and Royal Austro - Hungarian Navy/ U.S. Naval Institute, Annapolis, Maryland, 1968/
- 24./ Jean Pelletier Diisy: Il était une fois une Marine imperial et royal. ..in "Cols Bleus" no 2088. des 28. Juillet et 4 aout, 1990.
- 25./ Bak József - Csonkaréti Károly - Lévy Gábor - Sárhidai Gyula: Hadihajók. Tipuskönyvek. /Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest. 1984/

A rendek kialakulásának jelentősége Európában és Magyarországon

A most hivatalos tankönyvként használt Both - Csizmadia - Hajdu - Horvát - Nagyné szerző ötös által írt Egyetemes állam és jogtörténet c. műben olvashatjuk: **“Az uralkodóosztály egyes rétegei, az egyházi és világi főurak, a köznemesség, a kiváltságokat szerző városi polgárság jogok, privilégiumok által elkülönült rendekké fejlődtek”**. Hogyan ment végbe ez a folyamat, mi ennek a jelentősége, erről már nem olvashatunk. - A kérdésről valamivel többet tudhatunk meg, de csak Nyugat - Európa történetével összefüggésben, a Gunst Péter szerkesztette, monderennek tűnő “Európa története” 1993 - ban megjelent monográfiában.

A rendi fejlődés kérdéseivel mind a XIX, mind a XX. század nyugati szakirodalma sokat foglalkozott, sokat foglalkozik, ez a témakör azonban a Moszkvából vezérelt un. marxizmus - leninizmus történeti koncepciójába nehezen volt beilleszthető, azért hallgattak róla. A kérdés pedig jelentős figyelmet érdemel, ha meg akarjuk Európát s benne magunkat érteni. Én tanultam az un. Horthy korszak történelem tankönyveit, tanultam az átmeneti, a kemény diktatúrát előkészítő korszak történelem tankönyveit (1945 - 48), majd voltam történelem szakos egyetemista a “Szalámi” korszakban (1948 - 1952) s azóta 6 marxista - leninista tankönyvet kellett megemésztennem. Az a több mint négy évtized, amit közép - és főiskolai katedrán eltöltöttem egy izgalom - sorozattal volt jellemezhető. Félnem kellett, hogy az elhárítás mikor elégei meg, hogy új tudományos eredmények ürügyén látszólag ugyanazt, de valahogyan másképpen mondom el. Szabó István professzorom gondolata kísérté végig tanári pályámat: “Azt adjam elő, amit történelmileg igaznak ismertem fel.” A rendiség kérdése professzorom előadásában, azokban a nehéz években is 1948 - 1951/ kellő súllyal szerepelt. Majd a téma visszaszorult mind a középiskolai, mint az egyetemi tankönyvekben, így a jogtörténeti studiumokban is. Most azt adom elő, amit ebben a témakörben fontosnak tartok több mint négy évtized tapasztalataim után.

*

Térjünk vissza a rend fogalmához. Nehéz jó meghatározást adni, mert időszakról időszakra tartalma is, a fejlődésben betöltött szerepe is más. Az országban használt egyetemes történelmi jegyzetemben egyszerűen így közelíttem meg a rend fogalmát: “A rendek egy - egy ország

uralkodó osztályának egymástól külön **jogokkal**, privilégiumokkal elválasztott csoportjai". Miért fontos ez a látszólag aprócska fejlődési mozzanat a nagy történelmi folyamatban? Erről szól az előadás, a kérdések problémáit sarkítva, tömörítve.

A tudományos igényű történetírás mondhatni már a reneszánsz óta, kutatói módszerét egyre finomítva mindég nagy jelentőséget tulajdonított a klasszikus Kr. e. VII. - V századi görögség eredményeinek. A nemrég meghalt, idős kort megélt kiemelkedő történetfilozófia., Arnold Toynbee az európaiság kezdetének nevezte a görögség életében bekövetkező gazdasági, társadalmi és eszmei változásokat. Ezek közül témánk szempontjából legfontosabb a démosz jogainak kiteljesedése. Elindul ez a szigorú drákói törvényekkel, melyek egyaránt kötelezőek voltak arisztokratára és a démosz egyszerű tagjára. Kleisztenész megalkotja a mai parlament őst; Periklész idejére s múlt a jelen intézményei egy harmónikus egységet alkotnak, ahol a kisember napidíjat kap, ha a bíróság munkáját az ítélet meghozatalába segíti. Ezt a görög demokráciát a római plebejusok továbbfejlesztik. Egy hatalmas jogrendet alkotnak meg, amelynek a lényegét a jogi karon - a világ országainak többségében tanítják.

A törvények által szentesített társadalmi rend fogalmát és gyakorlatát ki viszi tovább a Nyugat - római Birodalom politikai bukása után? A római katolikus egyház.

A kelet - római Birodalom tovább él a római jog, hisz itt gyűjteti össze Jusztiniánusz a római törvényeket és ezt rendszerbe foglalja Codex Jusztiniánusz. De keleten az egyház alárendelődik a politikai hatalomnak, és nagyon sok esetben a politika kérdésessé teszi a jog gyakorlatának érvényesülését. Ez sajnos így van napjainkig, lásd az orosz nép és általunk is megélt időszakot, amikor a törvény csak papíron van meg, sajnos polgári világ is alig - alig tud úrrá lenni a maffiák világán. Clynton elnök szigorító törvényeit most szavazta le az amerikai törvényhozás, a kommentárok szerint a fegyvergyártó lobby van mögötte! Az külön kérdés, hogy a jogrend mikor miért nem érvényesül a történelem folyamán. Most a fejlődés fő tendenciájára szeretnék rávilágítani, annak is egy eddig elhanyagolt, meg nem értett szakaszára.

A nyugat - római Birodalom politikailag belső és külső okok hatására elbukik. A politikai hatalmánál a krisztusi egyház szilárdabbnak bizonyult. Az a fejedelem, amely ennek az egyháznak a hívévé vált, Chlodwig, a szálluszi frankok fejedelme, az tudta egyház és szervezete segítségével egyedül tartóssá, folyamatossá tenni a hatalmát: Nem a "nagy" frank birodalmi eszme élt tovább, hanem a társadalmi rend igénye, amit a rómaiak 800 évig - nem 70-ig! - biztosítani tudtak.

A római törvények tudói, ismerői az egyházi személyek voltak. Kialakult egy szokásokon nyugvó társadalmi rend, amely emberi gyengéktől, súlyos visszaélésektől terhelten, de 1200 évig meghatározója az európai életnek. A feudalizmus korában - felfedező utak sora indul - igen magas szintű technika fejlődik ki. A feudalizmuson belül érlelődik meg az egész társadalmat átfogó demokrácia, amit a harcok, öntudatos polgár vitt győzelemre. Ebben az útban jelentős a rendi fejlődés.

Az első társadalmi réteg, amelyik törvénybe foglalja a helyzetét, jogait és kötelességeit, ez a papi rend az "ordo clericalis". Az egyház tagjai, a klerikusok ki voltak véve a hűbéri hierarchiából, függési rendszerből. Csak saját előjáróiknak voltak alárendelve, csak egyházi bíróság ítélezhetett felettük. Az egyház is, majd fokozatosan a nemesség is adómentességet élvezett (a katonáskodás kötelezettségét is igyekezett magáról elhárítani); már a 313 - as "mediolanumi edictum" óta gyakorlattá vált, hogy a termény, a jövedelem tizedét az egyház kapja. Ezt is törvények fogják az egyház számára biztosítani.

Az első népcsoportot az egyháziak alkották, akik a feudális renden belül a rendi előjogokat törvényekkel biztosították maguk számára. (Érdekesebb a rend kifejezés többféle tartalma. A nyugodt élet fenntartásához, az előrehaladáshoz nélkülözhetetlen a rend.) Az egyháziak kis csoportja után sokkal nagyobb jelentőségű a nemesség renddé szerveződése. Beszélünk főrendekről, de ezek száma nem volt nagy és nem lényeges helyzetük jogi szabályozása. Nekik a tényleges hatalmat a nagykitejedésű feodum, a latifundium biztosította. A latifundium is lényeges jogi fogalom. Fokozatosan kialakul az a gyakorlat, hogy csak a legidősebb fiú örökli és elidegeníthetetlen! A főrendek így, gazdaságilag biztosították a politikai hatalmat. A főnemességekkel szemben, néha a királlyal összefogva, de a király ellenében is - a kis - és közép - nemesség, fogalmazzunk úgy mindenekelőtt érteve alatta - a köznemesség érdeke volt elsősorban, hogy helyzetét törvényekkel biztosítsa. Ez a második rend rendkívül fontos lépcső ahhoz, hogy a fokozatosan megerősödő városi polgárság a második rend mintájára maga is kiharcolja rendi elismerését. A harmadik rend győzelme a nemesi kiváltságok felett veti meg lényegében az alapját annak a demokráciának, aminek a visszaállításáért a negyven éves szovjéti hódoltság után ismét lépéseket próbálunk tenni.

A rendi előjogok biztosításának két fő ága volt. Egyik a helyi önkormányzatok kialakítása. Ez jelenti azt, hogy a királyi bíróságok (amik előrelépést jelentettek a nagybirtokosok önkényes bíraskodáshoz képest) helyett a nemesek maguk választanak bírót maguknak. Magyarországon először a "Zala folyón innen és túl" 1232 - ben. A meggyengült, eladományozott királyi vármegyék helyére így épül ki az egész országban a nemesi vármegye. Ez igen lényeges előrelépés európaiságunk, a törvényesség irányába. Az angol, majd a francia felvilágosodás "mindenki" számára akarta biztosítani a jogokat, a harc élén a polgári rend, a harmadik rend állott. Nálunk a polgárság erőtlén lévén haladó gondolkodású köznemeseke, értelmiségiek viszik a harmadik rend szerepét. Ahhoz, hogy a harmadik rend által képviselt demokrácia megvalósuljon, ahhoz lényeges lépcsőfok, megkerülhetetlen lépcsőfok a köznemesség renddé szerveződése. A "helyi önkormányzatban" a nemesség először döntő szerepet Angliában a helyi bíróságok megteremtésével - 12 esküdt - teremti. Ugyanúgy választott bírák segítségével Franciaországban, Nyugat - és Közép - Európában másutt is. A rendi küzdelem másik nagy színtere az országos törvényhozásba való beleszólás. A királyi tanácsban a főnemesség - szükségszerűen már koráb-

ban is hallatta szavát. A törvényhozás munkájában - széleskörűen - részt kívánt venni a köznemesség. Ennek első kísérlete az angol és az aragóniai Magna Charta, valamint a magyar Aranybulla. A királyi hatalom ezt sokáig nem akarja elismerni. Különböző részeredmények után pl. Angliában az 1295 - ös országgyűlés alsó háza, amely vidéki küldöttek (2-2) képviselőiből állott, kiharcolta, hogy mindig az alsóház szavazzon meg a következő évekre kivethető adók mértékét. A mai országgyűlésünknek is leglényegesebb feladata - mióta megpróbáljuk a demokráciát visszahozni - a költségvetés jóváhagyása és a végrehajtás ellenőrzése!

Kevésbé szoktuk hangsúlyozni - pedig sok vonatkozásban egyes országokban ma sincsenek szabályozva - a kisebb csoportok jogainak a biztosítását. Gondoljunk arra, hogy II. Endre királyunk 1224-ben a fokozatosan betelepülő szászok számára rendi előjogokat biztosított. Az erdélyi szászok e rendi előjogok birtokában a 60 - 70 ezres betelepülő tömegről 1910-re 600 ezerre növekedtek. (Igaz ebben a számban a Temes - Torontál megyei "Svábok" is benne vannak!)

Egy igen kismérvű növekedés az 1935 - ös utolsó ilyenértelmű - román statisztikából is kihámozható. Az 1957 - es statisztika már csak 330 ezer szászt talált Romániában, 1992 - es népszámlálás mindössze 109 ezret. A tömeges kivándorláson kívül az egyke - kettős rendszert is szerepet játszott ebbe. De szerintem az a lényeg, hogy a 700 éves "magyar elnyomás" idején voltak rendi előjogaik, helyzetüket törvény szabályozta, de ez a helyzet a "törvénytelen szocializmus" idején megváltozott. Eredmény: eltűnésük, elmenekülésük szülőföldjükről. A "rendi" jogok védelme ma is aktuális kérdés. Az egységes nemzetállam gondolatát a hatalmat szerzett francia polgár vitte sikerre. Nem akarta észrevenni, hogy a kis csoportok érdekeit mily mélyen sérti (Bretagne, Provence népei, Elzász - Lotharingia németjei) és így tovább. A kezdetben érthető és haladónak mondható nacionalizmus így válik ma Európa egyik legnagyobb fekélyévé. - A kis csoportok érdekeinek jogi védelméről nem mondhatunk le. Így volt ez a démosz hatalma idején az ókori Görögországban, de így volt az a "Sötét" középkorban, amikor kis csoportok jogokkal védték magukat. Erről az internacionalizmusnak mondott szovjet imperializmus nem akart tudomást venni, persze belső nemzeti sokszor nacionalista törekvéseket elnyomta. Ma minden - szenny is feltör. De meg kellene értenie a szomszédos államok politikusainak, hogy nem léphetünk vissza a történelemben. Ha már itt, a Kárpát - medencében egyszer a jogrend megvalósult, az kiterjedt a kisebbségre is, ebből nem lehet visszalépni. Így nem lehetünk európaiak.

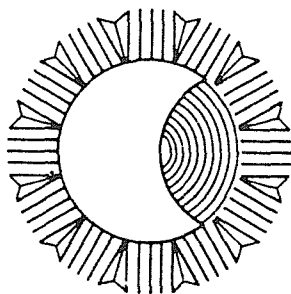
Még nagyon fontosnak tartom elmondani, hogy a nemesi rend a magyar jogait Közép - Európában - a nyugatihoz hasonlóan - megteremtette. Sajnos német területen az országos megvalósulás elmaradt. A nemesi rendet a fejedelmek, grófok rendelték a maguk hatalma alá. A harmadik rend, a polgárság is csak a birodalmi városokban tudta érdekeit érvényesíteni; országos társadalmi erővé még 1848 - ban sem tudott válni. - A lengyel nemesi rendi fejlődés kiteljesedett, de nem engedte érvé-

nyesülni a városi rendi fejlődést. A főnemesség és köznemesség harca között a központi hatalom nem tudott megerősödni. Ezt kihasználták a környező nagyhatalmak. (orosz, porosz, Habsburg). Lengyelországot többször felosztották - először 1772 - ben. Ez is, sok más tényező is a lengyel polgári fejlődést lassította. Nem valósult meg sokáig, egészen 1920 - ig a lengyel polgári állam. E megkésettységnek máig ható következményei vannak. Még súlyosabb a helyzet a Balkánon és oroszországban. Az európai földrészhez tartozó két területen a rendi fejlődés nem tudott kibontakozni, abból adódóan a polgári fejlődés is igen csökkent. A Balkán - Havasfölddel és Moldvával együtt - az ázsiai típusú Oszmán Birodalom hatalma alatt szenved. A XIX. század közepéig. Ide nem hatol be a reneszánsz, a reformáció, a felvilágosodás. Kezdetben a haladást szolgáló nacionalizmus itt ma már fékéllyé vált Háborús öldöklés Boszniában és Hercegovinában 1994 - ben. Micsoda anakronizmus! Kulturális autonómia Erdélyben? Igénye is csak vágyálom a hatalomra törő nacionalista - tényleges - erők árnyékában. A küzdelmet, európaiságunkat azonban nem adhatjuk fel! Itt voltunk, vagyunk Európában; nekünk nem közeledni kell Európához. Mi tudjuk, hogy mi a demokrácia, ha az elmúlt negyven évben - úgy látszik - sokakkal el is felejtették. A "marxista - leninista" nevelőmunka eredményes volt. Nem lehet csodálni. Iskola, újság, rádió, majd 1957 - től kezdve a televízió is ezt szolgálta.

Ahogy a Balkánon úgy Oroszországban sem valósultak meg a rendi előjogok. Oroszország 250 évig a tatár - mongol elnyomás igájába nyögött. A Moszkvából megvalósuló egység katonai szervezettség, katonai erő követelménye volt. A nagybirtokos, bojári erők tulajdonát is időnként kétségbe vonták. (Ld. IV. Iván, a Rettegett.) A köznemesség őse, a pomescsikok, sokáig csak a katonai szolgálat idejére kaptak földbirtokot, vele együtt muzsikokat. Itt még a tulajdonviszonyok is csak nagyon megkésettén a XVIII századra, inkább a XIX. századra szilárdulnak meg. Jogrend? Rendiség? Városi Önkormányzat? Ennek csak a csírái voltak meg 1917 februárjában, amikor félére Oroszországnak is volt valami polgári parlamentje. A bolsevikok ezt elsöpörték, vele együtt a csírájában megjelenő polgári jogrendet is. Történelmi előzmények nélkül a polgári demokrácia nagyon nehezen valósítható meg. Nemcsak az afrikai országokra gondolunk, hanem Japánra. Milyen helyzetben vannak ott a nők? Gazdasági eredményeit a munkások (nők) ázsiai jellegű dolgozatával érik el! Csak annyit. Meg kell becsülni azt a fejlődési fokot, amit a rendi jogok biztosítása jelentett. Ez volt az átmenet a kiteljesedő polgári demokráciához! Ezt a polgári demokráciát is időnként súlyos támadások fenyegetik. Értéke nap mint nap meg kell küzdeni. A fejlődő polgári demokráciával szemben a kispolgári tömegek egy Adolf Hitler ázsiai borzalmakra tudta vinni Hogy Vladimir Iljics, majd Joszif Viszárionovics Dzsugaszsvili Sztálin ilyen útra tudta vinni a jólelkű orosz népet, már történelmileg érthetőbb. De a jog. a polgári államban is nap mint nap csorbát szenved. Olaszország polgári rendje most is nagy válsággal küzd. Elődeink harcát, eredményeit tisztelni kell, de - sajnos - , még most is nagyon ügyelni kell, hogy legalább megőrizzük őket: így a kisebbségi jogokat. A rendiségről szólva azt hiszem

van mondanivaló a ma számára is. Befejezésül szeretném megköszönni a Zürichi Magyar Történelmi Egyesületnek, hogy meghívtak, hogy elmondhattam, ami most foglalkoztat. Nem azért mert Zürich Svájcban, Európa közepén van, hanem azért, mert az Egyesület törekvéseiben toleráns, lehetőséget ad különböző nézetek kifejtésére. Legutóbb az első övezeti találkozón, Székelyudvarhelyen kérdezte meg az egyik újságíró, mi is ebben a kérdésben a "hivatalos álláspont". Jellegetesen "keleti" kérdés.

Mindig igazodnunk kellett a "vonalhoz", ha életben akartunk maradni. Itt, a zürichiekénél nincs "hivatalos álláspont". Tudományos, avagy politikai érvek vannak, lehet vitatkozni. Majd az idő, a történelem dönti el, hogy melyik álláspont volt az előrevivő, az emberi. Még egyszer köszönöm, hogy itt lehettem, Európában lehettem. E környezetben otthon érzem magam. Tamási Áron szavai ide is érvényesek: "Mi dolgozunk a világon, hogy otthon legyünk benne". De ezt az otthont építeni, segíteni kell. A zürichiek ezt teszik!

A FEJEDELEM HAZATÉRT!

II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozatala

Thaly Kálmán egy életen át küzdött azért a gondolatért, hogy II. Rákóczi Ferenc és bújdosó társai hamvainak hazahozatala megvalósuljon. Úgy érezte, nem szabad elnémulni a kurucvilág történetének s ahogy szerényen mondta "kidőlt" ugyan az erős oszlop s a nagy feladat kicsinyekre "szállott" Ezen kicsinyek egyikének vallotta magát, de nem csüggesztette el a feladat nagysága, sőt roskadó erejének éppen ez kölcsönzött szárnyakat. Thaly tett ön tudattá azt, amit a kurucok harca jelentett s egybegyűjtött ezer meg ezer kuruckori oklevelet, majd ezt nagybecsű kötetekben adta ki. Tanulmányában ismertette a nagy korszak főbb embereit és azoknak eszményeit. Főképpen neki köszönhetjük, hogy az apróra megismer küzdelmet most már a történelmi igazság teljes fényében láthatjuk. Az ő félszázados fáradhatatlan kutatásainak érdeme az, hogy Rákóczinak nőttön nő tiszta fénye. Áldotta a Gondviselést, amikor nemzete nagyságából ezeket a porhanyó csontokat a konstantinápolyi sírból ő maga rakta át, hogy valóságos diadalmenetben a nemzet kítőró lelkesedése közt adja át a hazai föld édes nyugalmának. Thaly Kálmán - amiről ifjú korában álmodozott, aminek előkészítésén férfikorában évtizedekig dolgozott - most öregségében be tudta fejezni feladatát.

A földi maradványok hazahozatala sok összetevőből állott. Legaprólékosabban kellett a terveket elkészíteni, hogy zökkenőmentesen, egyöntetűen bonyolódjék le az ünnepség, mely országos méretet öltött. Ezzel a feladattal elsősorban az országos ötös bizottság lett megbízva. De országszerte különböző bizottságok alakultak és azoknak a koordinációs működésére volt szükség. Az előkészületek főleg a Konstantinápoly melletti Galatában a Szt. Benedek kolostorban folytak. Kiemelték II. Rákóczi Ferenc maradványait, sorra kerültek Zrínyi Ilona, valamint fia, József hamvai. Erre a célra külön szállító ládába zárva, készen álltak az útra hazafelé. Ugyanúgy a bújdosó társainak, gr. Bercsényi Miklós, gr. Esterházy Antal, Sibrik Miklós, valamint Thököly Imre hamvait is kiemelték a görög Ismídi temetőből és előkészítették a szállításra. A "Kelet" nevű hajón hozták haza őket. Azon a hajón, amelynek egy évvel ezelőtt Kassára szállították a rodostói háznak a felét - Rákóczi ebédlőjét és pipatőriumát. Ez az épület a Rákóczi által épített és ugyancsak ő általa elnevezett a Belvedere. E ház része Kassán lett újból felállítva. A "Kelet" hajó utolsó szállítmánya Törökországból kriptakövekből állt, melyet fokozatosan beépítettek a kassai Szt Erzsébet dóm Szt István kápolnájába. A fejedelem dísztemetése alkalmából Jakab Árpád épí - 2tészternőő tervei szerint két diadalkaput emelte - 4k. Az első kapu a

Klobusicky utcán lett felállítva s a zborói vár bejáratát ábrázolta. A második, a nagysárosi vár bejáratának mása, a Ferenc József téren állt. Azonkívül a nagy napra elkészült a kassai állomáson a fogadásra a baldachinos dízsátor a fejedelem ravatalozásához. A szabadság téren egy ácsolt haranglábat állítottal fel, melybe összegyűjtötték Rákóczi birtokairól a fejedelem - korabeli kis harangokat, egytől - egyig. Így sikerült 22 harangot összehozni és azokat megszólaltatni, ami igazi harangjáték volt.. Csak a dísztemetés alkalmával használták, utána le-szerelték.

Mivel Kassán lettek örök nyugalomra elhelyezve a dicső hamvak, ennek a városnak kellett legtökéletesebben elkészülni az illő fogadásra és a nagy tömeg elhelyezésére. Erre az alkalomra Rössler István, a városi aljegyző jegyzéket készített. A jegyzék tartalmazta a küldöttségek ranglista szerinti beosztását, elhelyezésüknek pontos színhelyét. Így például a magyar királyi kormány részéről Andrássy Gyula gr. bel-ügyminiszter, gr. Apponyi Albert, vallás - és közoktatásügyi miniszter, Josipovich Géza, a horvát - szlovén - dalmát ügyek miniszterét a Salk - házban szállásolták el. De magánházaknál is voltak elhelyezve az ünnepségre meghívott vendégek. Elérkezett a nagy nap. Először a "Kelet" nevű hajó fedélzetén megérkezett a nagyságos fejedelem és bújdósó társainak hamvai Contancába. Itt áttették a hamvadó poraikat külön vonatra. Az akkori román hatóság feltétel szerint a vonatnak megállás nélkül kellett egyhuzamban átmenni Románián, Bucaresten keresztül Orsováig. Kötelezővé tették lefüggönyözött fülkékkel haladni át az országon minden más ünnepi megnyilvánulás nélkül. Így érkeztek meg Orsovára, ahol először lettek felravatalozva szülőföldjükön. Különvonat vitte tovább ezután Gyulafehérváron keresztül, Erdélyen át az ország szívébe Budapestre. 1906 október 28 - án 8 óra 30 perckor berobogott a vonat a Keleti pályaudvarra, melynek környékét beláthatatlan néptömeg szállta meg. A bújdósók koporsóit a vasúti kocsikból a gyászhintóhoz a következők vitték:

II. Rákóczi Ferenc:
koporsóját

Bárczay István polgármester
Rózsavölgy Gyula alpolgármester
Veszeliévits János dr. alpolgármester
Lung György tanácsos

Zrínyi Ilona koporsóját:

Vosics Károly tanácsos
dr. Melly Béla tanácsos
dr. Havass Rezső
Németh Imre bizottsági tagok

Rákóczi József herceg

Földváry Imre
Magyar Gábor
Stadler Károly
Steber Vince bizottsági tagjai

gr. Bercsényi Miklós és Csáky Krisztina koporsóját:	Hajniss Géza Poloznyi Rezső Thék Endre Vézi Károly, bizottság tagjai
gr. Esterházy koporsóját:	Fürost László Horváth A. János Wiellich Alfréd Czippermovszky Károly bizottsági t.
Sibrik Miklós koporsóját:	Cziegler Géza Hahóthi Sándor Mezei Péter Perl Soma, bizottság tagjai

A bújdosók hamvai Budapestről 28 - án, vasárnap este indultak Kassa felé vezető útjukra. Másnap hajnalban Nagyszaláncnál érik el Abauj - Torna vármegyét. Itt a vonat 20 percig áll, hogy a vármegye közönsége hódolatát fejezze ki a szabadságharc hőseinek. Utána a vonat beérkezik Kassára 5 óra 16 perckor. A város másodszor hódolt a fejedelem előtt. Rodostóból hosszú számkivetés után hazaszállított hamvadó porai előtt adózott kegyelettel az utókor. Huszonnégy üdvölvés és az összes kassai harangok zúgása fogadja a dicső fejedelem és társait. Pontosan kétszázhetven évvel korábban a "Pro patria et libertate" feliratú zászlókat lobogtató, győztes csapatai élén vonult be diadalmasan a hódolatát esküvel bizonyító városba. Ez Kassa, mely ismét fényes fogadtatást készített a fejedelemnek.

A főutcán káprázatos színű tömeg hömpölygött, rendezett sorokban a dóm felé. Az utat szegélyező járdákon ezrek szonrongtak. Az erkélyen, háztetőkön, kéményeken, fákon fűtőkben csüngtek az emberek és áhítattal szemlélték a ritka gyászmenetet. A menet élén heroldok vitték a kuruc szabadságharc foszladozó zászlait. Utánuk négy koporsó következett. Az első II. Rákóczi Ferenc fejedelemé, nemzeti színű lepellel letakarva. Bujdosásában és most késői hazatérésében is követte őt Bercsényi Miklós, a szabadságharc főtábornoka és Sibrik Miklós, a fejedelem udvarmestere. Majd Zrínyi Ilonának, a hős édesanyjának koporsója zárta be a sort. A sors iróniája, hogy azok kísérik a koporsókat, kiknek elődei elárulták a szabadságharcot és életében is, halála után is ellen szövetkeztek. Szünet nélkül zúgnak - búgnak a harangok, vonul a nagy menet. A belőle kimaradt ezrek fejhajtással róják le kegyeletüket a hányatott sorsú fejedelem lőtt. Ők a szürke tömeg. Ebben a nagy felvonulásban és az egész társadalmi életben a mellékalakok. A koporsó mögött a század - eleji magyar politikai élet főszereplői lépdelnek. Pontosabban megszabott ranglista szerint, szigorúan beosztott sorrendben. Bíborruhás érsekek és püspökök skófiummal ékesített selyemdolmányban, aranycsattos párd�uckacagányban, nyestprémes

bárony mentékben, drágakövekkel hímzett díszmagyarban a főúri rend. Sudár asszonyok uszályai seprik az utcát. A jeges kövezeten sárga csizmák koppannak. Teljes a pompa.

Négy óra 30 perckor a székesegyház kapui lezáratnak. Ugyanekkor a papság a templomban kering és birétiumot vesz fel, s égő fáklyákkal indul négyes sorokban a püspöki aulában, ahonnan a pontifikáló főpap a székesegyházba visszatérően sorfalat állt a katafalktól a kriptá bejáráig. Pontban öt órakor megkondulnak a Szabdság - téren felállított Rákóczi - harangok. Az egész papság pedig intonálja az antifónát, majd a klerikusok énekára elkezd a 129 - ik zsoltárt. Utána a pontifikáns "Kyrie eleison" - t intonál és a szokásos ima után a koporsók a katafalkról levétetvén, 24 díszlövés hangjai mellett a már előzetesen beszentelt kriptába helyeztetnek el. Rákóczi nevelőapjának, Thököly Imrének hamvai másnap érkeztek díszkísérettel Késmárcra. Ünnepléses szertartás közepette elhelyezték az ág. év. templomba örök nyugalomra.

II. Rákóczi Ferenc nyolc esztendőn keresztül véres háborúra ösztökölte nemzetét. Sikertelen befejezésével inkább a büszke tiszta szegénységet választotta. Ezzel kezdődik a vezérlő fejedelem dicsőséges és szomorú vándorútja.

Hasznára vagy kárára volt a magyar nemzetnek és nemzetiségeknek a kuruc felkelés? A választ megkapjuk, ha összevetjük azt a Magyarországot, amelyet Rákóczi itt talált azzal, amelyet itthagyt. A török kitakarodás után reménytelen volt az ország helyzete. A külföld megfélemedezett már népünkről, a bécsi kormány pedig úgy bánt vele, mint valami kultúrképtelen alsóbbrendű fajjal. Ekkor lépett a történelem színpadára II. Rákóczi Ferenc. Reá azt a feladatot bízta a történelem, hogy kivezesse közép - kelet - Európa népeit a reménytelenség éjszakaijából. Az ő háborúja - ha szörnyű áldozatok árán is, - ismét öntudatos nemzetet formált a magyar népből. A magyar, szlovák és román parasztságot, - ha nem is az alkotmány, de legalább - a szoli darítás sáncái mögé vezette be. Magyarországot nem katonai győzelmei, hanem fiainak áldozatkészsége tartotta fenn annyi századokon át. Rákóczi a magyarság dicsőséges legyőztje, az ő áldozatkészsége nélkül alkalmasint gyászosan megszakadt volna Árpád népének élete. Ő hozabogozta a magyar múltat a jövődökhöz és közel - kelet - Európa népeihez. Leleket adott a nemzetnek és abban van a népnek igazi ereje.

II. Rákóczi Ferenc hazahozatalának forrásanyaga

Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc, I. - II kötet 1671 - 1707 Budapest 1907
Mágyesi László: Mikos Kelemen élete - Törökországi levelek, Budapest 1906
Wick Béla: A kassai Szent Erzsébet dóm Kosice 1936
Wick Béla: Kassa története és műemlékei, Kassa 1941
Wick Béla: A jezsuita rend története Kassán, Lelkipásztor folyóirat, Bratislava 1931
Wick Béla: a kassai immaculata szobor története, Kassa 1928
Wick Béla: Az 1709 - 10 pestisvész Kassán, Kosice 1934
Mihalik Sándor: Öt év műemlékvédelme és múzeumi munkája Pát rokov ochrany umeleckých pamiatok a muzeálnej práce 1938 - 1943, Kassa 1943
Szabó Adorján: Az Istent kereső Rákóczi, Új Magyar - Múzeum, II kötet, Kassa 1943
Mihalik Sándor: A Kassai múzeum újabb Rákóczi ereklyéi Nové Rákócziho relikvie Kosického múzea, Különlönyomtat az Új Magyar Múzeum I. sz. Kassa 1942. szept.
Zsilka László: Kassa kétszer hódolt a Fejedelemlennek, Új szó 1966 III. 26.
Lobogó - emlékszám 13. 1976 márc.25, XVII. évf.
Ambrózy Ágoston ifj: A Fejedeleml hazatért, Új idők XLVIII. évf. 1941 49. sz. 690 - 691. o.
Balázs Péter: Pamätné razby k prevezeniu pozostatkov Frantiska Rákócziho II. do Kosic, Správy - Informacny - bulletin pobočky SNS a Vsl. múzea v Kosiciach, VIII/1981 évf. 4.sz. 17 - 20 o.
Balázs Péter: Pmätné razby prevezeniu pozostatkov Frantiska Rákócziho II. do Kosic, Správy - Informacny bulletin pobočky SNS a Vls. v Kosiciach, 1982 éf. 1. sz. 9 - 15 o.

II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozataláról készült fényképfelvételek jegyzéke:

Rákóczi Ferenc, Erdély örökös fejedelme a magyar nemzet választott vezérő fejedelme
Thaly Kálmán Thallóczy Lajossal Rodostóban
Thököly Imre sírköve az iszmidí temetőben
Az ötös bizottság és a kormány tagjai a Baross téren
Rákóczi koporsója után menetelnek
A menet megérkezik a Szt Erzsébet dómhoz
Thököly Imre szarkofágja a késmárki ág.h. templomban
II Rákóczi hamvait vivő díszkocsi

Ferenc Rákóczi II.

II. RÁKÓCZI FERENCZ

Rákóczi Ferenc, Erdély örökös fejedelme a magyar nemzet választott vezérő fejedelme

Thaly Kálmán Thallóczy Lajossal Rodostóban

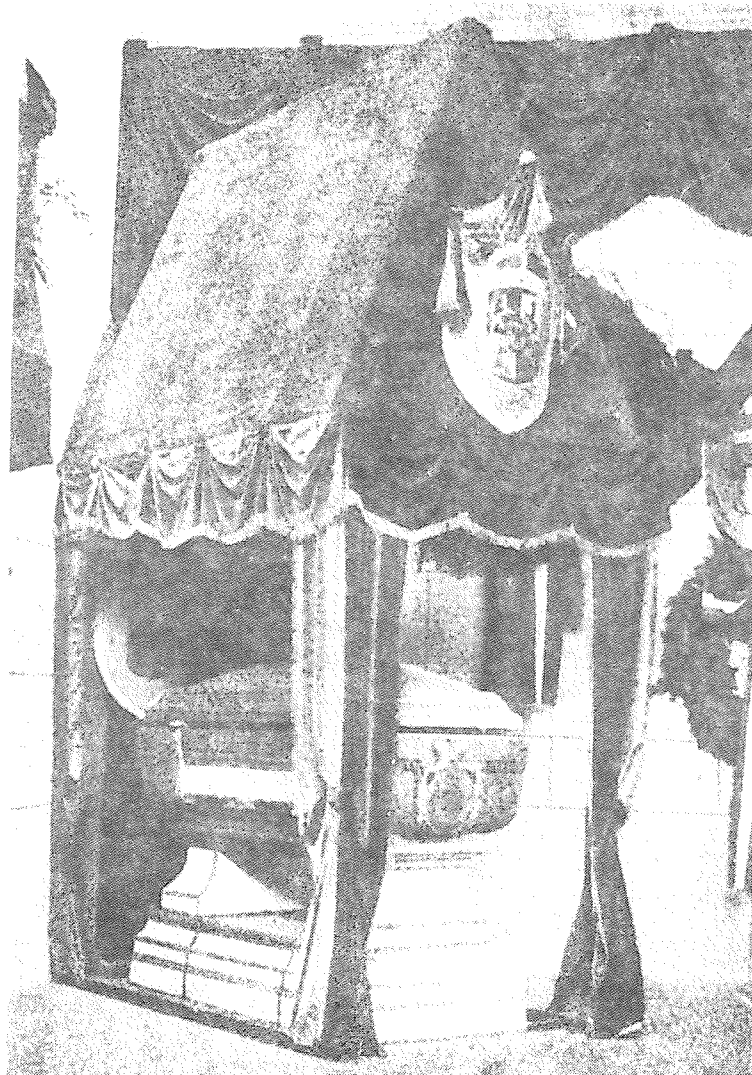
Thököly Imre sírköve az iszmidai temetőben

Az öts bizottság és a kormány tagjai a Baross téren Rákóczi koporsója után menetelnek

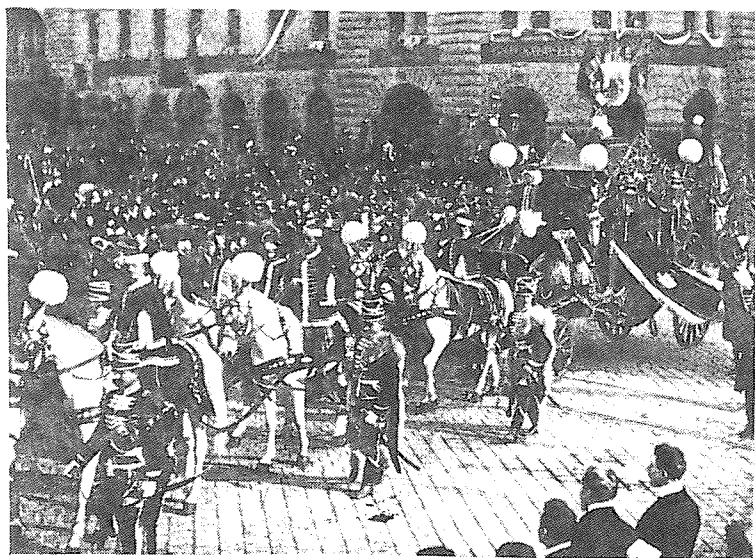

A menet megérkezik a Szt Erzsébet dómhoz

Thököly Imre szarkofágja a késmárki ág.h. templomban

II. Rákóczi hainvait vivő díszkocsi

Magyar Kálmán (Kaposvár)

Az Árpád-kor régészeti kutatásának módszertanáról

(Gondolatok a somogyi kutatásaim alapján)

Tisztelt Hallgatóság! Kedves Barátaim!

A múlt években tartott ún. iskolaóráimon a honfoglaláskor régészeti kutatásának módszertanát már ismertettem. Most szeretném az óra adta lehetőség keretein belül az Árpád - kor régészeti kutatásának módszertani vázat, irányvonalát röviden Bemutatni. A magyar és nemzetközi X - XII század (nálunk az Ún.Árpádkor) kutatása két nagy módszertani egységre: Az ún. hagyományos, illetőleg a komplex vagyis a minden vizsgálati lehetősége, eredményt felhasználó, összegező kutatási módra különül el. Ha az ún. hagyományos módszert vizsgáljuk, akkor ezen belül a falukutatás, a temetők a város, az ún. megerősített központok, várak és a kolostorok, templomok kutatása folyik. Hagományos módon, vagyis az illető területre vonatkozó ismert forrásanyag felhasználásával. Ezek segítségével táruinak fel (a kutatási lehetőségektől, illetőleg az anyagi bázistól függően) a jelzett területek emlékei, maradványai, illetőleg teljes, vagy részlet - felülete, vagy az illető korszak objektuma, tárgyi emlékéanyaga.

A hagyományos fő kutatási témákon belül nemzetközi és hazai szinten is új témák alakultak ki, így például a város területén az általánosan érvényes és ma is fontos kialakulási, topográfiai és kronológiai problémák mellett már a művelődéstörténet és a gazdaságtörténet körébe tartozó kérdések vizsgálati kerületek előtérbe. Ilyenformán a régészet nyújthat konkrét adatokat a különböző társadalmi rétegek kialakulásához, illetőleg azonbelül az ún. életmód bemutatásához. A várfeltárások a nemesi lakásvizonyok változására nyújthatnak úgy adatokat, hogy a különböző családok helyzetét is egyidejűleg összehasonlíthatjuk. Az építési periódusokból, az épületfunkciókból következtethetünk a fejlődés menetére is. A különböző leletanyag feldolgozásával vizsgáljuk a nemesség és a polgárság életének anyagi kereteit, sőt ennek a változásai is kimutathatók. Nagyon fontos a nemességen belüli rétegződés kimutatásához a különböző, de egyidejű várak egybevetése, pl. az építészeti formák, illetőleg a különböző tárgyak összehasonlítása alapján. Ugyanakkor az étkezési szokások különbségei is megmutatkozhatnak. Hol Imre régész írja, hogy a "régésznek nagy előnye, hogy leletei az átlagos, hétköznapi helyzetet tükrözik, míg az írott források gyakran egyoldalúak, pl. különleges, ünnepi helyzetet rögzített csupán."

Hasonló kérdéseket lehet vizsgálni a falvak lakosságának összehasonlításakor is, ma talán még csak egy - egy falun belül). Tágabb összehasonlításra a feltárt anyag nem elegendő és területi különbségek is vannak.

A további témák alaposabb értékelése, feldolgozása során szükségesek az összehasonlítási anyagok (objektumok, leletek, megfigyelések) az ún. analógiák felhasználásai. Ezek alapja a részletes, jól dokumentált ásatási publikációk és a teljességre törekvő ún. korszerű anyagközlés. Az általánosabb és nyitottabb tájékozódás adja a nemzetközi összehasonlításban is értékálló kutatási eredményeket. Minden téma esetében a régészetnek szüksége van a történettudomány és természettudományok eredményeinek a felhasználására. Közös munka egy közös téma problémájának a megoldására. Az újabban használt ún. komplex kutatási módszer a más tudományok, vagy a társtudományok összes eredményeinek a felhasználására épült. Ezt használtuk mi is, nemcsak az 1968 - tól folytatott kutatásainknál, hanem a múlt években megjelent "A honfoglalás - és az Árpád - kor régészeti emlékei". című kötetünkénél. Vagyis, amikor a gyakorlati régészeti kutatásokat a komplex feldolgozási módszerrel közzétük is. Ebben világosan látszik, hogy mi az Árpád - kor somogyi kiinduló alapproblémájának az állam - és egyházszervezés (997 - 1100) kérdését vetettük fel, Szerintünk nyilvánvaló, hogy ehhez a kérdéskörhöz az alapvető forrásokat, amelyek pl. Koppány és István harcára is utaltak gyűjtsük össze. A királyság megteremtésével kialakult az államszervezet somogyi egysége: a vármegyeszervezet is. Külön fontos alapegységek voltak a somogyi korai (10 - 11 századi) királyi várszerkezet, valamint a somogyi királyi, királynéi udvarhelyek. Az udvarházakhoz tartozó szolgálonépek rendszer, s ezen belül a 10 - 11. századi szőlőművelés is meghatározó volt.

Ezek a forrásokból jól kirajzolódó régészeti kutatási témák a feldolgozás során valóban jelentős eredményeket hoztak így Somogyvár korai (10 - 11 századi) a segesdi (10 - 11. századi) várak, valamint általában a 10. századi somogyi váráktípusa részben felmérésekből, valamint a régészeti kutatásokból jól következtethetők. Ezek részleteibe itt most nem kívánunk elmélyedni (ld. melléklet tanulmány!) A somogyi korai (10 - 11. századi) egyházvezetés a bizánci egyházvezetés emlékeivel, forrásaival: a patrocíniumokkal és más adatokkal jól meghatározható. Kézenfekvő volt ezután az ún. ispánsági - és vármegye - központok: Somogyvár és Segesd kutatása. Hozzá tartozott a franciák és az ún. Latiniek országos és somogyi szerepének meghatározása is. Somogyváron az 1991. - ben alapított bencés apátság lakó is Franciaországból Saint Gillesből jöttek ide. Nem véletlen tehát, hogy a bencés apátság Szt Egyed és Péter, Pál tiszteletére szentelt apátságánál a feltárásokból az erre utaló régészeti nyomok is jelentkeztek. Ezeknek a komplex módszer szerinti feldolgozása elvezetett bennünket Somogyvár és Segesd településtörténeti képének a meghatározásához, amelyhez a várak udvarhelyek, templomok, temetők, és városi falusi településeik rekonstruálása is hozzátartozott.

Hasonló módszerrel került meghatározásra a legkorábbi magyar eredetű nemzetiségi központ: a Bő. A német eredetű Tiboldok dél - somogyi szervezete és babócsai központja is felszínre került. Az egyházszervezés somogyi képének megrajzolásához a kiemelkedően fontos

központok egyházai alapvető jelentőségűek voltak. Nyilvánvaló, hogy csakis az ispánsági, nemzetségi központok, egyházak, temetők régészeti emlékeivel együttessen. A történeti - topográfiai anyag meghatározásakor a központhoz tartozó összes objektum: vár, település, egyház, temető azonosítását rövid időn belül szinte egyidőben kívántuk teljességgel elvégezni.

Külön nagy fejezetben vizsgáltuk az Árpád - kori gazdasági szervezet és az ún. városi fejlődés jellemzőit Somogyban. A földművelés , a szántás, a bencés birtokgazdálkodás adott és egyedülálló Árpád - kori keretet, amelyhez kapcsolódott az ún. hospes (telepes) hospesjoga és a somogyi szőlőművelés különleges fejlődése. Részben ezek, de elsősorban a birtokok és az utak határozták meg az Árpád - kori városok és városhelyek létét Somogyban. A különböző minőségű és típusú városok, mezővárosok érdekes háztípusokkal, valamint berendezési tárgyakkal rendelkeztek. Ezek a jellegzetes Árpád - kori somogyi lakáskultúrához, illetőleg lakóházakhoz tartoztak. A régészeti ásatások felszínre hozták a bodrog - bűi, babócsai, a segesdi és rövid összegezésül a megyében folytatott ún. Árpád - kori épület és lakóházászatok emlékeit. A somogyi városfejlődés Árpád - és középkori értelei a ferences kolostorok voltak. Ez a megállapítás egy rövidebb kateszterhez és a közölt ferences kolostorok ásatási eredményeire épültek. Nyilvánvaló, hogy külön kellene a megyében elterjedt pálos rendek kolostoraival, s azok különböző szerepével foglalkoznunk. A kötet ilyen rövid pár soros ismertetése is jól tükrözi az ún. komplex régészeti módszernek a használhatóságát. Ahogyan László Gyula kiváló egyetemi tanár, az én professzorom is megjegyezte a kötet elő - és utószavában: " voltaképpen ezek teszik életszerűvé, ezek igazolják az írott források tanúbizonyosságait. A közzétett régészeti anyag pedig új lehetőségeket biztosít középkorkutatásunknak. A műre egyetlen jelzőt tudok alkalmazni: monumetális. Anyaga nagyon gazdag feldolgozás módja pedig példája lehet egy - egy tájegység múltját feldolgozó tanulmányoknak"

Nézzük ennek a tanulmányoknak a rövid összegzését. Megállapíthatjuk , hogy Somogy Árpád - és középkori régészeti kutatási témája elsősorban a korai központok: az ispánsági és nemzetségek, az ún. uradalmi központok (várak, kastélyok, kúriák stb.) a mezővárosok és a falvak emlékeinek, valamint a különböző egyházak, lakóházak és más objektumok építmények feltárása, vizsgálata tartozik. Ugyanakkor a magyar történetkutatás egyik alapvető feladata a honfoglalás, az államszervezés, a megtelepülés menetének tanulmányozása. Kik és milyen szervezeti egységekben helyezkedtek el a Kárpát - medence területén? S létezett - e ekkor a nemzetségi szervezet, vagy csupán a törzsi dominál? Van - e bizonyos területeken összefüggés az ispánsági és a nemzetségi központok kialakítása között, s találhatók - e általánosan meghatározó típusaik?

E feladatoknak megfelelően próbáltunk a magyar történelem, a kultúra és a régészet szempontjából a legfontosabb somogyi tennivalókat kijelölni. (Itt kell azonban megjegyezni, hogy a középkori emlékek számarányához képest kutatásuk túlságosan későn, az 1960 - 70 - es években indult el intenzívebben. A kaposvári múzeum keretében viszont csupán az 1970 - es évektől).

Az ispánsági és nemzetségi uradalmi központok, mint a korai (X - XII. századi) magyar államszervezet első államisági, egyházi és gazdasági csomópontjai országos és megyei szempontból kiemelt szerepet kaptak. Éppen ezért a somogyi nemzetségi és ispánsági központok kutatása - a több somogyi Árpád - és középkori régészeti anyaghoz képest elég korán, már a hetvenes évek elején megkezdődött. A magyar névadó központjában: Somogyváron az 1091 - ben alapított ún. kapuvári bazilika feltárása volt az első állomás.

A bazilika környékén a napjainkban is folyó régészeti kutatások elsősorban a Szent Egyed, Péter és Pál tiszteletére szentelt bencés apátság periódusait és a hozzá tartozó kolostorszárnnyak épületei: kápolnát, gazdasági épületeket és a temetőket, valamint a külső téglavárfal maradványait tisztázták megnyugtatóan. Nem ismerjük még az ispánsági, a törzsfői vár helyét, szerkezetét. A következő tennivaló a korai város, a civitas, a Váralja és a különböző településrészek, valamint azok templomainak (legalább négy!) feltárása. Az utóbbi munkához tartoztak az 1973 - ban, majd 1978 - ban a Nyaka - dűlőben folytatott kisebb leletmentés és az 1979 - 80 - ban az ún. Erdészet területén végzett ásatások. Elsősorban a francia bevándorlók, az ún. hospesek templomának tartott Szent Appolinaris egyházat próbáltuk helyhez kötni. Az Erdészet területén egy kápolnaépület került elő - a körülötte lévő Árpád - , illetve középkori temetővel. A megye másik, ún. királynéi ispánság központjaként számon tartott területén, Segesden is 1970 - től kezdődtek el a tulajdonképpeni régészeti kutatások. Ezzel a második nagyon fontos Árpád - kori központtal kapcsolatban először a megyei levéltár segítségével - a teljes forrásanyag számbavételét és közlését tervezzük. A történeti - topográfiai anyag meghatározásával együtt a központhoz tartozó összes objektum: vár, település, egyház, temető azonosítását rövid időn belül, szinte az ásatásokkal egyidőben kívánjuk elemezni.

Az 1981 nyarán a mai község belterületén - elkezdett munkánk során a somogyvári Kapuvárnál nagyobb területen fekvő, különböző korú erődítmény - és földvárrendszer került elő. Itt, a felsősegesdi részen található több Árpád - és középkori egyház, valamint egy alapjaiban talán középkori - ferences kolostor, különböző korú temetők, illetőleg települések.

A Víztorony környékén talált kápolna helyéről a XIX - XX században több XIV - XVI. századra keltezhető, rangosabb gótikus és reneszánsz sírkő, kőfaragvány jutott 1979 - ben is napvilágra. Az 1981 - es ásatáskor ugyancsak a Víztorony környékén egy Árpád - és középkori vár sáncának árkát, valamint egy a középkorra, a XVII. század első felére, pénzzel keltezett - temetőt és az alatta lévő pusztulási és építési szinteket határoztuk meg. 1982 - 84 között pedig a vár alatt fekvő, erődített mezőváros több középkori, illetőleg a török időszakból származó nagyobb téglá - és paticsházát, utcarendszerét, templomát és temetőjét találtuk meg. A segesdi központ régészeti kutatásához tartozik a tőle DK - re 6 km - re lévő Ötvös (kónyai) korai szolgáltató településnek, illetve a Báthoryak - Batthyányiak XV - XVII századi téglából épített, négy sarokbástyás csodálatos reneszánsz kőfaragványokkal ellátott várkastélyának feltárása is. Az 1970 - 1974 között előkerült reprezentatív rene-

szánsz kövek együtt szerepeltek a Somogy Megyei Levéltár kincseivel - az ausztriai Schallaburgban 1982 - ben rendezett nagy, Mátyás és a magyar reneszánsz c. kiállításán. A Somogyban lévő nemzeti központok vizsgálata szintén az 1970 - es évek végétől kezdődött meg. Először 1978 - ban a német származású Tiboldok babócsai, majd 1979 - től a Bó nemzetség bodrog - búi központjának ásatására került sor. A Vencellin - Rádiak rádpusztai kegyúri egyházát, valamint a Győr nemzetség kaposszentjakabi ági monostorát már 1959 - ben, illetőleg 1960 - 66 között hozták felszínre. Éri István és Nagy Emese régészek kutatásai. (Az utóbbiak feltárását gyors műemléki helyreállítás követte.) A kaposszentjakabi kolostor fontos szolgáltató falujának Keszinek a feltárását 1977 - 1981 között Bárdos Edith végezte. Templomának, településének egy részét, temetőjének pedig 1500 - nál több sírját hozták felszínre.

A korai központok kutatásához az általunk választott módszer, az ún. történetitopográfia - a babócsi nemzetségi központ rekonstruálásakor vezetett eredményre. A köz és belterületén folytatott feltárásaik közben egy XIII - XIV. századi és egy középkori, XVI. század végi pénzzel valamint egy a XVII. század végétől a XVIII századig használt és két lelet nélküli temetőrész és egy középkori kettős torony, valamint a XVI - XVII. századi várhoz tartozó téglapítmény került elő.

Az 1981 - 84 között folytatott terepbejárásaink - a belterületen kívül - egy 220 - 250 m - es, valamint a K - ről hozzá tartozó 50x50 m - es kettős, tornyokkal és sáncrendszerrel körülvett középkori földvárat határoztak meg. A természetvédelmi területen: a Nárciszos földvárban a D - i részén 1984 nyarán végzett régészeti kutatásaink során egy XIII. századi, nyolcszög három oldalával záródó, 25x10 m - es gótikus támpillérekkel ellátott téglatemplom magasan fennálló alapfalait tártuk fel. Már az első kutatóárkunkban Somogyvár után a második alakos kőfaragványokkal díszített egyház maradványait hoztunk felszínre. ELőkerült ugyanis az egyik kezében könyvet tartó, a másikat áldásra emelő Szent János evangélista kő domborműve.

Az általunk követett és a Somogyi Levéltár Évkönyvekben több ízben közzétett történeti topográfiai forrásfeldolgozó módszer a bodrog - búi nemzetségi központ feltárásakor hozta meg a legtejemsebb és a legpozitívabb eredmény (1. Somogy megyei múltja, Levéltári Évkönyv 15., Kaposvár, 1984.). Az itteni Bó nemzetségi középkorban feltártunk a XII - XIII. századi kegyúr monostort, temetőhelyet, a Szent Kereszt prépostságot a hozzá tartozó szolgáltató település XI - XVI. századi maradványaival, valamint a közelében egy vízparti, de ugyancsak a központhoz tartozó népek Árpád - kori, XI - XIII. századi település helyét.

Meghatározhattuk, feltárhattuk - a XIII századi forrásokban is emlegett - Bó falu külön dombon álló templomát, valamint a tőle Ny - ra, az ún. Pogány víz másik partján lévő Árpád - és középkori település, falu maradványait. Ötéves, 1978 - 1982 között végzett munkánk eredményekén meghatározhattuk a Pogányvíz - patakra, illetőleg a befolyó vízre (NyK - i irányú érre) támaszkodó és voltaképpen négy dombra

kiterjedő egységet, a Somogyban már az Árpádok előtt (955) megtelepülő Bogát - Bő - Bulcsú népek nemzeti központját. Jelenleg ez látszik a legkorábbi megfogható somogyi nemzeti központoknak. Közvetlenül az ispánsági és a nemzeti központok kutatáshoz kapcsolhatók a különböző uradalmi és birtokközpontok, s az ott található - különböző anyagokból készült, épített XI - XVII. századi várak, kastélyok, erődítmények, valamint a hozzájuk tartozó települések (mezővárosok, falvak stb) és objektumaik. Ezen a téren. de különösen a várkutatásban Somogyban tetemes az elmaradás.

Valószínűleg az anyagiak hiánya miatt is az ötvennél több várból kúriából, várkastélyból, és a földvárakból mindössze négy - öt került vizsgálatra. 1984 - ben kezdtük el Sándorfy György geodétával, várkutatóval és Nováki Gyula régész várkutatóval a somogyi várak helyszíni bejárását és geodéziai felmérését. Ennek során készült el a babócsai vár: az ún. 33 - as domb Árpád - kori földvárának (Motte - típus), a Nárciszosnak és török kori fellegrvár a felmérésére, valamint a főnyed - várszigeti török kori palánkvárnak - 1984 - ben általunk folytatott feltárása nyomán a rétegszintvonalas térképe.

Fonyódon bejártuk , illetőleg Sándorfy György felmérte a várhelyi a fácsnói és az Ordacsehihez tartozó ún. Kisvárat. Elkészült a két segesdi földvár - rekonstrukció, illetőleg rétegszintvonalas felmérés. Tervezzük az idén a Bő nemzeti földvárainak felmérését is.

A tulajdonképpeni régészeti kutatások a Balaton partján lévő Kereki - Katonavárban (XIV - XVI. század,) valamint a fonyódi végvárbán folytak. Ugyanakkor a Nagyatád közelében, és a tőle É - ra 6 km - re lévő ötvöskónyi Batthyány - Báthory vadászcastély különlegesen szép reneszánsz (XV - XVI. századi) kőfaragványokat adott. A téglalap alakú, 42 - 31 m - es alapterületű, sáncokkal,árokkal megerősített kastély a XV. század második felében épült, s a XVI. század első felében végeztek rajta kisebb átalakítást. A reneszánsz, négy sarokbástya építmény egy évszázad múltán szinte teljesen elpusztult. A fonyódi és a kereki várral ellentétben Ötvöskónyi várkastélynak maradványai nincsenek konzerválva, helyreállítva (közel tíz esztendeje állnak téglafalai pusztulásra ítélve!) Pedig a nagyszámú (150 db) szép reneszánsz kőanyag a helyszínen kialakított kőtárban - az ausztriai Schallaburg, valamint a Nemzeti Galéria kiállítása után - méltó helyet és funkciót kaphatna. De gondolkodni kellene a jelentős babócsi, berzencei, koroknai és sáncában, árkában jól meglevő öreglaki és kéthelyi föld és téglavárak kutatásáról, s majdani rendezésüket, helyreállításukat is legalább tervbe kellene venni.

Az említetteken kívül Somogyban a középkori utak mentén még közel fél száz kisebb - nagyobb földvár volt. A somogyvári, a segesdi földvár sáncainak és erődítményeinek a régészeti kutatása folyamatban van. Ezeken kívül - különlegességük miatt első helyen a babócsai Nárciszos kettős vára és az ún. Pogányvárak vizsgálata kerülhetne most szóba (néhány tízezer forintnál több anyagi támogatást nem igényelnek). Így

a szőcsényi, a sávolyi és a sörnyei kis, sánccal és árokkal körülvett, kör alakú Árpád - kori vár adhat különösen új, régészeti és történeti forrásbizonyítékot.

Az eddig említett központok vizsgálatához tartozik szervesen a Somogyban eddig teljesen elhanyagolt mezővárosi kutatás. (Talán azért is, mert - kevés kivétellel az ispángi, nemzetségi és uradalmi központok mezővárossá fejlődtek.) Jelenlegi vizsgálataink során - a mezővárosok előzményeként - több (eddig nyolc) piachelyet határoztunk meg. Ezeket általában az jellemezte, hogy a fontosabb utak, átkelőhelyek közelében települtek. Így például Pétekhely a délbaltoni Látrány melletti hadiútnál, Kedhely a Marcaliba vezető útnál, Szerdahely (Kaposzserdahely) a Kaposvár DK - i részén lévő útsomópontnál, Csütörtékhely és a másik Szerdahely (Nagy) Atádtól D - re vezető Rinya menti út mellett jött létre. Ezek közül egyedül Kaposzserdahely fejlődött tovább a XIV - XV században a Dersfi család mezővárosává.

Mellettük azonban Somogynak az Árpád - korban két útsomópontban létesült királyi és királynéi városa, illetőleg mezővárosa volt: Somogyvár és Segesd. Somogyvárnak a XIV század végén már komolyabb mezővárosi jogi szervezete, saját tanácsa volt, és bizonyos mezővárosi (hospes) szabadságot élvezett. A XV. század elejétől a főrangú Marcali, majd a Báthory család kezébe került mezőváros jelentős bor - és szőlőkereskedelme - a XVI. század elejétől a kereskedelmi utak délebbre tolódásával lehanyatlott, elsorvad.

Segesd királynéi uradalmi birtokközpontja az Árpád - kortól civitással, majd királynéi mezővárossal így egy fejlődésnek induló mezővárosi szeretettel s az ún.immunitással rendelkezett a XV. század elejétől Somogyvárhoz hasonlóan a főúri Marcali - Báthory - kézbe került. Ekkor már mint egy jelentős világi uradalmi birtokközpont mezővárosa szerepelt 1566 - ig.

Segesd mezővárosi jogát, az immunitást kapta meg 1405 - ben az oppidum seu villaként ismert Csurgó, a jeruzsálemi Szent János lovagrend, majd a várnai perjelség birtokközpontja.

Ugyancsak egyházi kézben fejlődött mezővárossá Igal, Bélavár és Komár a XV században. A XIV - XV. században 11 főúri birtokközpont (Kálmánacsa, Lábod,Babócsa, Kőröshegy, Marcali, Zákány, Szigetvár, Pata, Kaposzserdahely, Segesd, illetőleg Somogyvár mezőváros mellett Szentpál, Mesztegnyő kisebb birtokos mezővárosi - birtokközpontja. Hedrehely, Hetes és főleg Atád, Tapsony, Szerény a somogyi XV. századi mezővárosi fejlődés jellegzetes formációi (majdnem mezővárosok Szob, Lak, Berzence, Barcs, valamint Bonnya, Tur, Szakácsi, Andocs és Valkó). Így végső soron - Szil (Somogy) ideszámításával - összesen 23 XV. századi somogyi mezővárost kapunk.

A mezővárosi fejlődés és az élet egyik alapvető meghatározója a somogyi útrendszer volt.(l.: Szántódi Füzetek V.) Annyit azonban érdemes megjegyezni, hogy ez a somogyi mezővárosi hálózat egyenletesen sűrűn helyezkedett el,s egymástól arányos távolságban a Marcali - Mesztegnyő - Tapsony - Szenyér - Segesd,majd Ny felé Csurgó - Zákány vonalában. Ez a láncolat Segesdtől DK - re (Nagy)Atánd -

Lábod - Kálmánca - Sziget irányában is arányosan, de már egymástól nagyobb távolságban figyelhető meg. A Kálmánca - Babócsa - Béla-vár - Csurgó vonal egy - egy távolsága is arányosnak mondható. A Szigetvárból vezető út nagyobb távolságban érhető el Hedrehely, majd a még távolabbi Kaposszerdahely. Ez utóbbitól nagyjából 30 - 30 km - re É - ra található Hetes és Somogyvár. A Balaton - part hosszú szakaszán csupán Kőröshegyet találjuk, amelyhez D felé a legközelebbi mezőváros a 30 km - re lévő Igal.

Úgy tűnik tehát, hogy Somogy XV. századi mezőváros - rendszere Ny - ra, a borostyánkő - útvonalra s a régi Zalavár, Nagykanizsa felől futó római eredetű középkorú útvonalra koncentrálódott. Ezen az útvonalon - Segesdre épülve 14 mezőváros teremhetett egymáshoz 30 km - nél közelebb lévőmezőváros szomszédjával kapcsolatot. Tapsony - Szerény - Zákány, - Szentpál,Segesd - Nagyatád, Szigetvár - Pata, valamint Igal - Somogyszil esetében szomszédsági kapcsolat, azonos piac - körzet található. Ebből a középkori somogyi mezővárosi képből a segesdi kutatások előtt - szinte semmilyen kézzelfogható eredményt nem ismertünk. Időzzünk el egy kicsit részletesebben a segesdi mezővárosi kutatásoknál. 1982 - ben az ún. Perczel, illetve az Iskola utcai területen, a Pékó - és a Balogh - földön kezdtük el a szondázó kutatásokat. Ezen az ún. Váralja - területen találtuk meg a késő középkorból egy sánccal erősítettselellátott civitas, azaz, város, később oppidum, vagyis mezőváros helyét. Már az első, csaknem 120 m hosszú kutatóár - rokból több nagyméretű (15x8x10 m - es téglá - , illetőleg paticsházak összedőlt maradványai jutottak felszínre, több kemence, gödör, kiegészítő épület romjaival. A további árkokban az egymástól meghatározott távolságban, utcarendben fekvő házak alapjai, téglajáró - szintjei is előbukkantak. Egy nagyobb curia (tégláépület) pincerendszerét is megtaláljuk, a lejárattal. A belőle előkerült gótikus kőfaragványok bizonyítják, hogy egy többszintes, emeletes XIV - XV. századi ún. platium állhatott itt. Vagyis megtaláltuk a mezőváros piacát körbevevő rangosabb há - zak, curiák, platiumok sorát. A piactér D - i szélében előkerült a civitas temploma a temetővel.

Az állatcsontanyag feldolgozásakor bebizonyosodott az is, hogy a török kori mezővárost főleg magyar lakosság lakta. A helyenként 5 - 6 m - es mélységbenelnyúló gödrök, rétegek "ontották" az összedőlt szenes - kályhákat, vastárgyakat bronzleleteket. A lelőhelyen talált 15 - 20 ezer (kerámia, vas, bronz és csontanyag) a magyar, illetőleg a somogyi középkor egyik fontos lelőhelyét jelezte. A mezővárosok mellett a kö - zépkori Somogy 250 - 260 falvához, településéhez s azok határához általában több, legalább 4 - 5 javarészt elpusztult Árpád - kori kis falu, szállásterület, valamint 2 - 3 közép - és késő középkori település tartoz - zott. Ez rendkívül sok, legalább 1000 - 1500 falut, települést jelent! Ehhez a számhoz képest elenyésző, szinte csupán a tájékozódáshoz elég a Kaposvár Ny - i határában, a Fonyód - Bélatelepen, a Bodrog - Bün és a Kis - balatoni program keretében Vörsön vagy másutt feltárt

25 - 30 Árpád - és középkori egy, illetőleg két - három vagy több osztású, földbe mélyített vagy felmenő falu, patics, sövényfonás vagy gerenda - és cölöpház s a száznál több kemence gödör és más nyom.

Éppen a településkutatás hallatlan "feladatnagysága" miatt csupán az ún. komplex nagyobb egyházhoz tartozó települések, főleg a korai, az Árpád - kori falvak kutatását végeztem Babócsán, Bodrog - Bün, Segesden és másutt. Sikertől Nagyatád és a délbatalon környékén a jelentősebb faluhálózat s annak régészeti anyagát egyeztetni. Somogyban a legnagyobb számban kerültek elő régészeti kutatásra és műemléki helyreállításra a különböző települések falvak, egyházi létesítmények, így főképpen a falusi templomok. Mint például a Balaton - parton Balatonkeresztúr, Szemes, Teleki vagy a nemzeti központ Rád, illetőleg az uradalmi és mezővárosi központ, Köröshegy egykori ferences egyháza. Ugyancsak az Országos Műemléki Felügyelőség kutatta és állította helyre Somogyvámos, Marcali, Szerény és Csurgó, Lábod mezőváros plébániatemplomát. Csakúgy, mint a fontos török-koppányi, andocsi és más fennálló, kisebb vagy nagyobb átalakítást elszenvedett Árpád - és középkori egyházakat (I: Szigetvári Gy.: Építészeti emlékek... 1000 - től 1900 - ig.) Az 1983 - ban végzett feltárásunk nyomán nyílik mód a tsz anyagi segítségével a balatonszabadi - pusztatoronyi templom és temető állagmegóvására és bemutatására. Valta - képpen a ma is fennálló falusi egyházak régészeti - műemléki kutatása, helyreállítása mondható a legjobbnak, körülbelül 90 százalékosnak. (Viszont az ádánd - hettyei nagycsepelyi, általában a Balaton - parti feltárások látszanak sürgetőnek). Ennélfogva több önálló falusi plébániaegyház, kápolna földben lévő maradványainak feltárását nem is terveztük. Csapán az egy - egy nagyobb központi egyházait, létesítményeit érdemes még mindenképpen megkutatni.

Ilyenformán került elő a bodrogi - NyK - i tájolású, 26x9,4 m alapterületű, Ny - i bejáratú toronnyal és K - en félköríves záródású szentéllyel végződő, az ÉK - i oldalon kisebb, félköríves szentélyű kápolnával rendelkező nemzeti kegyúri egyház, valamint Bó falu 13x7,5 m - es félköríves záródású, az ÉNy - i és a Dy - i sarkon ugyancsak - gótikus átépítésre utaló - támpilléres plébániaegyháza. A Bó nemzeti központ három téglae gyháztól DNy - ra, a mai Csombárd É - i határában kezdtük kutatni a nemzeti Szent Márton - egyházát, valamint Bodrog falu templomát. A Bó nemzeti központ építéstörténetéhez és helyreállításához igen lényeges forrásokat nyertünk a közelben, a tőle NY - ra 4 - 5 km - re lévő Kürtőpusztán, a Kürtői család, a tőle 18 - 20 km - re ÉNy - ra fekvő Lak (Óreg), a Laki Thuz család, valamint a távolabb, ÉNy - ra 40 km - re lévő Szőcsény - Csákány, a Szőcsényi család központjainak régészeti és műemléki vizsgálatokor.

1980 - ban - a Kürtös - pusztán az istálló - 7,5x5,5 m - es téglalap alakú építményénél, a középkori eredetű téglatemplom hajója előtt feltártuk az elbontott, az eredetileg K - ről hozzá csatlakozó patkó alakú szentély kőalapjait. Felszínre kerültek a középkori egyház - közel 2 m - es mélységig húzódó - kő , illetőleg téglalapozásai. A különböző, elfalazott nyílások mellett a temető sírjai is előbukkantak. Ez a Kürtői

családi kisebb központ is a XII. századra datálható. Az egy földvár sáncai mellett és benne álló laki, illetőleg a szőcsényi templom valószínűleg ugyancsak román kori előzményekkel állíthatók helyre.

Reméljük, hogy a felsorolt Bő nembeli nemzetségi és családi központok rom formában meglévő, fennálló egyházaiknak konzerválására, helyreállítására és rekonstrukciójára a közeli jövőben sor kerülhet.

A falusi egyházak kutatásának tárgyalását hely hiányában itt lezárjuk. Annyit még meg kell jegyeznünk, hogy a nagyobb egyházi létesítmények, a kolostorok, prépostságok régészeti feltárását a bencés rend kolostorai vezetik. Somogyi három nagy korai kolostorukból kettőt - Somogyvárt, Kaposszentjakabot már helyreállítottak, míg a harmadiknak, a babócsainak a kutatása most folyik. A ferences rend kőröshegyi egyházát is helyreállították, míg - az általunk 1973 - ban feltárt hedrehelyi visszatemetve pihen. A segesdi legkorábbi somogyi (XIII. századi) ferences kolostor kutatását napjainkban végezzük. A pálos rend somogyi igen nagy számú (nyolc) kolostora közül, csakúgy, mint a különböző prépostságok templomaiból, egy sincs feltárva helyreállítva.

Végso soron minden kutatási területhez lehet azért sürgös régészeti - műemléki kutatási, helyreállítási tervkészítést javasolni. Így a legkorábbi központoknál Somogyvár mellett elsősorban fontos lenne a Segesden előkerült romok konzerválása, bemutatása. A nemzetségi központok közül a feltárt legkorábbi somogyi magyarnak, a bodrog - búinek a megvédését, helyreállítását kellene szorgalmazni. Itt érdemel szót a babócsai Nárciszos területe, temploma, ahol a Természetvédelmi Hivatal már egy fontos bemutatóhelyet tervez, egyelőre saját költségén.

Az ún. uradalmi központok közül a segesdi mellett a babócsai vár kutatása, helyreállítása távlati tervben lehetne fontos. Ide lehetne sorolni a kéthelyi rendkívül impozáns végvári idegenforgalomba való bekapcsolását, valamint azt megelőző régészeti kutatását. Mint ahogy Somogy igen nagy számú és jelentékeny korai földvárjai között illetőleg mellett is első helyre lehetne sorolni a babócsai Nárciszost, a 33 - as dombot, valamint a sörnyei, csákányi pogányvárat. A mezővárosok közül jelenlegi állapota miatt Segesd érdemelne megkülönböztetett figyelmet.

A különböző központokhoz tartozó települések, falurendszerek néhány háztípusát is vizsgálni kellene. Csakúgy, mint az eddig alig ismert pálos kolostorok, így Vetahida, Balatonszemes vagy a Kaposvár környéki prépostságok (Kaposfő, Bárdudvarnok) egy - egy típusának feltárása, majd bemutatása, például közvetlenül Kaposvár határában elsőrendően indokolt és logikus terv lehetne.

Ehhez persze az is kellene, hogy az illetékesek, az anyagi forrásokat rendelkezésre bocsátó szervek együttesen, a Somogy Árpád - és középkorát jól ismerőkkel, közösen terveznének, döntenének. Hiszen a közel tizenöt éve somogyi földben kutató régész is látja, hogy milyen rendkívüli, országosan is egyedülálló "kincsek" hevernek, pihennek, "feltámadásukat várva" Somogyország mélyén.

Magyar Kálmán (Kaposvár)

VÁRAK, ERŐDÍTMÉNYEK KUTATÁSÁNAK MÓDSZERTANA I.

(Árpád - kori várak és települések a Dél - Balaton vidékén című
téma alapján)

Tisztelt Hallgatóság! Kedves Barátaim!

A várkutatásunk talán leglényegesebb korszakát a magyarság Kárpát-medencei letelepedésének első évtizedei, majd az állam és a feudalizmus kialakulásának az időszaka jelenti. A gyér történeti, nyelvészeti és írásos emléanyagot, a különböző források már sok szempontból bróválják kiértékelni. Ezek az általában is soknak mondható feltételezések azonban csak az ország területén kívül eső példákra, analógiákra épültek. További jelentősebb eredményeket azonban már csak a különböző terepbejárásoktól és régészeti feltárásoktól várhattunk. Az 1960-as évektől kezdve ugyan megindult egy nagyon igényes kutatási sorozat (Sopron, Abaújvár, Visegrád-Sibrik domb, Szabolcs, Sály, Nagyecsed-Sárvár, Segesd, stb.)

Mégis úgy tűnik, hogy a folytatásuk akadozik. Sajnos az eddigi eredmények közzététele is több esetben még várta magára. Az induláskor kialakított központi irányítás az utóbbi években lassan erejét veszítette. Igaza van Sándorfi Györgynek és Nováki Gyulának abban, hogy a korai várak kutatása ma már nem tekinthető egy helyesen súlypontosított kérdésnek! Ugyan az elmúlt 25 év alatt a sányszerkezet - kutatásban megfogható eredmények születtek, azonban a várak telepeinek belső szerkezetéről, pontosabb időrendjéről ma is alig tudunk valamit. (Ebben talán közrejátszott az is, hogy a várak belső területén több esetben a vártnál jelentéktelenebb objektumok, vagy leletanyagok kerültek elő. Ez az ásatási kedvet csökkentette, ami pedig a korszak megismerése szempontjából helytelen álláspont!) A szomszédos országokhoz képest, ahol nagyarányú kutatások folynak a saját nemzetük korai történetének tisztázására, még igen jelentős mértékű lemaradásban is vagyunk. Ha elméletileg tovább boncolgatjuk a várkutatás problémáit, akkor éppen a feudalizmus korai évszázadainak (XI-XIII. század) várai ugyancsak számos és nehéz problémát jelentenek. Hiszen az utóbbi 1-2 évtizedben szinte tömegével váltak ismertté az oklevelekben egyáltalán nem szereplő várak. Éppen ezért is fontos a terepbejárások, felmérések és

ásatások adatszerző jelentősége. Viszont az eddig uralkodó felfogásokat sok tekintetben újra kell értékelnünk. Ezekkel ugyanis lehetőségek nyíltak meg előttünk hatalmi viszonyok és a korai feudalizmus belső szerkezetének a vizsgálati kérdéséhez.

Az említett problémák azonban hasonlóak a későbbi századokban is! Elég talán annyit megemlíteni, hogy a XVI-XVII. századból (amelyről korábban azt hittük, jól ismerjük) az utóbbi években több helyen is olyan objektumokat, települési egységeket azonosíthattunk, amelyek újabb információkat adtak még a törökkor megítéléséhez is. Ehhez az új szemlélethez azonban át kellett lépniünk egy szabványosnak is mondható országos gyakorlaton. Hiszen a várak kutatását az elmúlt évtizedekben elsősorban a műemlékszemponitú irányítás vezette. Ezek ugyan nagy számú mutatós, művelődéstörténeti szempontból is érdekes eredményeket hoztak napvilágra. A történelmi értékelésekre-különösen a korai századok vonatkozásában - nem gyakoroltak túl nagy hatást. Ilyen formán sokkal fontosabbá váltak a kevésbé mutatós, az ún. "történelem nélküli" kisebb-nagyobb várak felkutatásai, felmérései és átadásai.

Ennek az ún. történelem nélküli várkutatásnak vált az egyik legfontosabb és legjelentősebb példájává az általunk végzett babócsi-nárciszozi vár és a benne lévő települések feltárása.

Kutatási célkitűzéseinket nagyban erősítették a Sándorfi György és a Nováki Gyula által a megyében 1985-1991 között folytatott várkutatási munkálatok.

A munkálatok előtt 1984-ben megtörténet számbavétel arra utal, hogy

1./ biztosan őskori vár	7
2./ biztosan középkori vár	41
3./ kérdéses típusú és korú vár	38
4./ bizonytalan típusú, korú és helyű vár	15
5./ teljesen bizonytalan utalás várra	65
Összesen:	166

A megyében tehát 166 várra utaló nyom van. Ha azt vesszük, hogy csupán az 1 és 2 számmal jelzetteket vehetjük biztosnak, akkor a megye várállományának mindössze 29%-át ismertük többé-kevésbé a korábbi irodalom alapján, 71%-ról pedig alig, vagy semmit sem tudunk. (Pedig ez a 71%-nyi ismeretlen vár sok érdekességet rejt magában, olyan információkat, amelyek megszerzése nagyot lendíthetne a magyarság őskori és középkori történetének megismerésében). Mint, ahogy nagyot is lendítettek összmegyei és magyarországi várkutatási és településtörténeti szempontból is. Hiszen, ha csupán a Somogy megye É-i vagyis a tágabban vett dél-balatoni körzetet vesszük, akkor a Balatonszentgyörgytől Nemesvidig, illetőleg Siófoktól Magyaratádig terjedő területen feltételezett 64 várból 36-ot sikerült napjainkig biztosan azonosítani, illetőleg felmérni. Ha ezeket is röviden értékelni kívánjuk,

akkor világos, hogy általában a váraink a történeti, régészeti emlékeknek az egyik legjelentősebb és nagy számban képviselt, a felszínen is jól látható csoportját alkotják. Annak ellenére, hogy ezek a várak nem csupán egyszerű lakóhelyek voltak, mint sokan hitték, hanem minden korszakban, így a középkorban is jelentős hatalmi pozíciót képviseltek, akár országos, vagy akár kisebb területen. Éppen ezért megoszlásuk, számuk, működési időtartamuk a hatalmi, illetőleg a birtok szerkezetek is nagyon fontos adatokat nyújtanak. Gyakran találkoztunk középkori nemzetségek területeinek birtokainak bemutatásával, anélkül, hogy azokat egy vagy több központjukkal azonosítani is tudnánk. Napjainkban eddig ismeretlen várak bukkantak fel nagy számban. Ezekkel úgy tűnik - még nem számol eléggé a kutatás, pedig éppen ezek révén az eddigiektől eltérő következtetésekre is juthatunk.

1./ A dél-balatoni koral (X-XI. századi) várak, várközpontok legfontosabb típusairól.

A 970-es évek és 997 között Somogyban berendezkedő Koppány székhelye, első számú - földvárallal erősített - udvarhelye Somogyváron volt. De Koppány szállhatta meg a Boglár szomszédságában lévő fonyódi Kapuvár földvárát is, a Kapuvár menti Bopolyvárat és más várhelyet is a megyében. Általában a fontos útörző, stratégiai helyek a saját területét kézbe tartó, uraló X. századi vezérek, nemzetség - és törzsfők kezében voltak. A fegyveres harcos réteg az állattenyésztő halászó-vadászó népek mellett már a X. században jelentős, földművelő-állattartó falvak tartoztak Koppány uralma alá. Nemrégiben bizonyítottuk, hogy a fonyódi földvár Ny-i lejtőjén szőlőműveléssel foglalkozó - diós, mogyorós és őszibarackos ligeteket - ültető IX.-XIII. századi magyar lakosság az ottani honfoglaláskori és Koppány-kori földvár ellátását is szolgálja! Koppány ellátási szervezetéhez tartozhattak a különböző mesteremberek ún. szolgálónépi falvi, mint a kovácsok, vasasok és a fegyverkészítők. Nemrégiben bizonyítottuk azt is, hogy Somogyban jelentős, IX-XIII. századi gyeptárcsát felhasználó vasművesség is működött!

Az ún. somogyvári Koppányvár helyileg a fonyód-kaposvári út felől (a vasút, illetőleg az országút irányából) is jól látható. Sándorfi György és Novák Gyula 1986-ban a -Bakay Kornél által több ízben leközölt-Virág Dénes féle felismerést vette alapul. Szerintük az egykori várhely a magas fennsík ÉNY-i, háromszög alakú kiszögelését képezi. A fennsík felől két árok védte. Mindkét árok két vége a hegy szántott sánc-maradványaival érintkezik. A hegytető középső részén azonban az árkok eltűnnek, teljesen fel vannak töltve, a sáncnak sincs nyoma. Így a fennsík felől ma már akadálytalanul be lehet jutni a vár belső területére.

A várnak a fennsík felőli szélén is valószínűleg volt egy sánc, de a szőlőművelés ezt is eltüntette. Egyedül a K-i sarok emelkedése tekinthető a sánc erősen lehordott maradványának.

A vár többi oldala meredek, ezeken a részeken a felszínen nincs nyoma sáncnak, az itteni egykori erősítés maradványait az ásások hivatottak tisztázni.

A peremmel és a belső sánc maradványával behatárolt terület hossza 220 m legnagyobb szélessége 135 m. Vagyis az ún. hosszú-kás, háromszög alakú (oválisnak is mondható) nagy várak típusához tartozott.

Az itt ásásokat folytatott Bakay Kornél szerint az előkerült "hatalmas erőd falak oldalán, illetőleg részben a kőfalazat alatt talált átégett ún., vörös sánc nyomait keltezhettük a X századra. Ugyancsak Bakay írja, hogy "a Koppány herceget legyőző I. István korából megbízható emléktárgyunk mindeddig nincs. A fagerendákból ácsolt, földdel megtöltött vársáncok gyűjteményében valószínűleg már a XI. század elején felépült a maradványaiban ma is látható temető-kápolna"

A dél-balatoni somogyi várak közül ugyancsak első helyen kell említeni - a honfoglalás időszakában már meglévő - Fonyód-Várhegyföldvárát. Ezt a Kapuvárnak is nevezett ovális alakú, belső területét körbevevő, eredetileg hat-hét-méter mély sáncokat magas sánc töltés kíséri. Bacsák György szerint a középkoron keresztül egészen a újkorig állt rajta erődítmény. 1934-ben 25-30 cm vastag, gerendákból készített agyaggal kitömött, palánszerű építmény került elő belőle. Ez az ovális alakú, nagyjából 80-100 m-es átmérővel rendelkező, közepes nagyságú vár ugyancsak, magasan, a tengerszinttől számítva 230 m-es magasságban feküdt.

A korai várak harmadik típusához sorolható a fonyódi várrendszerhez tartozó ún. Ordacsehi-Zardavár. Az a nagyberek melcsárban lévő hosszabb, ÉD-i sziget-É irányban lévő 40 m-es átmérőjű, öt-hat m magas kiemelkedésen volt. A kör alakú sáncokkal rendelkező vártípust a szakirodalom az ún. Motte-típusként emlegeti. A 30 m-es átmérővel és 6 m-es magassággal rendelkező vártípus területünkön Kéthely-Baglyashegyen, Csákány-Marótnál is megfigyelhető. Ezeknek mindegyikében középen egy-egy gerendából ácsolt torony lehetett!

Mindegyik korai Árpád-kori vártípusunk, stratégiai fontosságú helyen, általában útsomópontoknál épült és ezért általában korszerűsített, átépített formában és későbbi időszakban is szerepeltek.

2./ Árpád-kori várak és településeik a mai Siófok környékén

a./ Régészeti adatok és a várfelmérések

Ha a siófoki régészeti lelőhelyeket pontosan rögzíteni szeretnénk, akkor először az Árpád-kori Fok (a későbbi Sió) folyó helyén kell meghatároznunk. Az eltelt közel 1000 év alatt többszörös mederváltoztatással is számolnunk kell a Sió, illetőleg a Fok folyó esetében. A Balatonból a lefolyást biztosító Fok egykor Árpád-kori, középkori helyére jó adatot szolgáltat a siófoki ún. törökvár helye. Zákonyi Ferenc 1600 körüli időkre teszi a felépülését. A helyileg a Granáriumnak nevezett dombon, ahol a veszprémi káptalan magtárai álltak, létezett ez a XVII. századi palánkvár. Az előtte lévő öbölben (vagyis a Sió öblében) hadikikötőjük is lehetett a törököknek.

Vagyis a török vár a Fok mentén, a mai káptalan magtárdombnál állhatott. Ez azt jelenti, hogy a késő-középkorban a Fok folyó is itt folyhatott. (Ez valószínűsíti az Árpád-kori medrét is, amely a maival nagyjából megegyezést mutatott!)

Ez a volt uradalmi magtár ma is kiemelkedő helyen található.

A magtár Sió felőli oldalán egy feltöltődött sánc nyoma is látszik.

Sajnos, ma a terület teljesen beépített, így a vár pontos kora csupán ásatással deríthető ki.

Viszont ehhez a "város-helyhez" kapcsolódik más település, illetőleg temetőnyom is. 1982 júliusában Kovács Józsefné a közeli Erdei Ferenc utcában, az MHSZ mögötti közben, csontmaradványokat talált. Megtekintettük a területet és a partoldalon előkerült csontok valóban egy nagyobb kiterjedésű temetőre utalnak. Ez a temető a szekszárdi út melletti dombon, a magtártól nem messzire található. Ugyanakkor Zákonyi Ferenc szerint a mai kórház környékén is középkori leletek kerültek elő.

Véleményünk szerint a kórház és a magtár környéke foglalhatta magába az Árpád-kori Fok menti Holóvogy birtokot, illetőleg itt alakulhatott ki a későbbi Fok település is. Az általunk azonosított és a Zákonyi Ferenc által mondott temetők valamelyikéhez tartozhatott a Szent Péter egyház, illetőleg bazilika is.

Nagyon lényeges, hogy a várhely és ez a régészeti lelőhely előkerült, mivel itt a Fok (Sió) mentén lehetett a túlsó partra vezető átkelőhely, rév vagy híd is!

Ha Siófok mai térképére helyezzük az ezeddig előkerült régészeti lelőhelyeket, akkor különleges fontossággal bír az a Somogy megyei Földrajzi Helynévtárban található adat, amely szerint a mai Balatonszabadi határba eső részén (tehát Siófoktól K-re!) különböző római nyomok is voltak. Az egykori Balaton-parti részen egy római őrtorony, valamint kikötő maradványairól tudnak a helyiek. Ez lehetett a XI-XIV. századi oklevelekben emlegetett, Szabadi irányába vezető révjárat kikötője az Árpád és a középkorban is!

Ettől Ny-ra is fontos lelőhelyeket azonosíthatunk. Ilyen például a Vársártéri és az ún. Szigeti lelőhely. A szigeti lelőhelyen Wollák Katalin és Honti Szilvia azonosítottak két középkori lelőhelyet is. Már 1962-ben a "sziget"-en lévő izraelita temetőtől keletre eső völgyben több kelet-nyugati irányú régi út nyomát figyelték meg. A Sági Károly és Füzes F. Miklós által azonosított zsidó temető melletti részen, attól Ny-ra lévő homokbányában, középkori cserepek, illetőleg csontvázmaradványok kerültek elő. A Szigettől Ny-ra lévő másik dombon szintén találtak középkori edénymaradványokat. A két dombot mély, vízjárta, korábban mocsaras terület választja el egymástól.

Szerintünk ezt a régészeti lelőhelyet azonosíthatjuk az Árpád-kori, szigeten lévő Losta falu maradványaival. Az utak a kikötőből is idevezettek és így az Árpád-kori tihanyi apátsági emberek is erre közlekedtek.

Különösen, mivel Holóvogy-Fokhoz hasonlóan-, de Losta is a tihanyi apátság birtoka volt. Innen Losta felől mehettek az apátsági emberek tovább Kiliti, majd Tőreki irányába.

A már a források alapján jól azonosítható holóvogy-foki és a lostai települések, falvak a régészeti leletek révén az Árpád-korban valóban az említett helyen lehettek.

Ha a tihanyi apátsági források szerinti sorrendben továbbmegyünk, Kiliti község régészeti emlékei is gazdag anyagot szolgáltatnak. Már az 1864-ben - a Pesty Frigyes által említett - Földvári dűlőben, annak az északi részén egy földvárat jeleztek. Ez a település D-i végétől DNy-ra kb. 0.5 km-re terül el egy alacsony, dombos területen. A Sándorfi György és Nováki Gyula által készített felmérésből kiderül, hogy a legmagasabb részén mesterségesnek tűnő, 2-3 m mély mélyedést vesz körül egy erősen szétszántott, alig felismerhető sánc. A sáncon ároknak nyoma sincs. Valószínűleg a sánc Ny felől nyitott volt. A teljes várrész átmérője 65 m-re tehető!

A D-i oldalon a sánc K-i végében egy megközelítőleg 15 m átmérővel rendelkező, kis kőépület is állhatott. A szántásban előkerülő leletek jellegtelenek, de valóban úgy tűnik, hogy itt már az Árpád-korban, valamint a középkorban vár létezett.

A község belsejében, a római katolikus templom kertjében, a leszakadt partoldalban Wollák Katalin régész 1977-ben sírok maradványait is megfigyelte. (Egy kislány koponyáján gyöngyös pártá-bronzpánt nyomaival került elő!) A jelzett Árvária-dombon, középkori cserepek jelzik az egykori falu helyét.

1987 őszén Ósz Józseffel (Balatonszárszó, Múzeum u.3.) helyszínelést folytattunk Balatonkiliti határában. A Tőrekitől É-ra, a feljáróút előtti homokbányában középkori településnyomok: kerámiák kerültek elő. Tőrekiben pedig az egykori sportpálya területén azonosíthattuk a régi Tőreki egyházat. Tőle DK-re a szántásban számos Árpád-és középkori cserép utal az Árpád-kori Tőreki falu (talán az egykori tihanyi apátság birtokában lévő!) területre. Ugyanakkor a kiterjedt, több km-re elnyúló Tőreki településtől DK-re, a Jódipusztától D-re lévő 5 gémeskúttól 100 m-re a vízmosásos partszakaszon középkori kerámiát, telepnyomot is találtunk. Ettől ÉK-re, fenn a dombtetőn, az ún. Klastrom, illetőleg Törökhangyásnál egy sánccal körülvett, 30x40-es részen kő, téglá és emberi csontmaradványok utalnak egy másik templomos helyre. (Ez lehetett valószínűleg az Árpád-kori Jód falu egyházának a helye)

Tőrekitől D-re, az ún. tőkőpusztai részen és a Czinege dűlőtől délkelet felé lévő dombon, a Tőgazdaság egyik tava mellett több Ny-K-i tagolású csontvázat helyszíneltünk M.Hrotkó Zsuzsannával. Egy ismeretlen (talán Appathy-ihelek?) Árpád-kori temetőjéhez tartozhattak ezek a sírok.

A fentiek alapján tehát régészetileg is jól igazolható Tőreki, Jód és más települések, falvak Árpád-kori előzményei!

Hol lehetett a mai Balatonszabadihoz tartozó Maros és Jut falu Árpád-előzménye? Ennek a meghatározásához figyelembe kell vennünk a teljes Balatonszabadi-ból származó Árpád-kori régészeti any-

got, illetőleg az összes lelőhelyet. Előre kell viszont bocsátanunk, hogy Szabadi pusztatoronyi részén-a tulajdonos, a November 7. MgTsz jóvoltából-1982-1983 között régészeti kutatásokat folytathattunk. A feltárás során, főképpen a pusztatoronyi romtól K-re és DK-re lévő egykori Szabadi falu területén XI-XIII századi kerámiák kerültek elő. Az ásatás helyén, az Árpád-és középkori templomfalak melletti temetőben talált néhány XI-XII századi S-végű hajkarika utal a kora Árpád-kori Szabadi templomának, temetőjének meglétére is. (A régészeti leletek azért fontosak, mivel a források közül csupán egy említi a XIII. század második felében, 1299 táján Szabadit!). Ugyanakkor a Szabadi pusztatoronyi részének feltárásáról a középkori fejezetnél kívánunk részletesen szólni! Szabadi DK felé, Maros felé eső részén, az ún., Szentegyházató területén előkerült régészeti leletek vonatkoznak az egykori Kustyán vagy Kostyán falura, illetőleg annak templomára. Az Árpád-kori Marospraedium és falu Árpád-kori temploma, temetője Maros D-i végében, a Basahalom és a Temetődomb nevű részén került elő. (Ezen kívül a sióbereki régészeti leletek érdemelnek talán külön is említést!)

Az Árpád-és középkori Jut területén régészetileg kiemelhető az ún.Kolostor, vagy másképpen Barátdomb és a falu D-i, az Árpád felé eső részében lévő templomos hely. 1974-ben az egykori Sióberek közepén található ún. Barátdombon északi-déli és kelet-nyugati irányú falmaradványokat, téglapadozatot rögzíthettünk. (A siófoki vasútállomás közelében, az attól keletre lévő területen: A Kinizsi és a Petőfi utca közötti részen).Itt, egy 200 négyszögöl nagyságú lelőhelyről embercsont és középkori edénytöredékek, valamint négy nagyobb középkori faragott kő került elő.

A Kolostor vagy Barátdomb lehetett a későbbi pálosház vagy birtokközpont.(Említése ld.XV.század közepétől!)

1975 elején találta meg Hrotkó Zsuzsanna és Merész Emese a község D-i végében, az Ádánd felé vezető kövesút bal oldalán, Hermecz Gyula telkén az Árpádkori Jut falu helyét. (Egy 200x100 m-es területen kerültek elő kerámiák). A Hermecz-tanyától DK-re lévő dombtetőn nagy mennyiségű faragott kő, embercsontok kerültek a napvilágra. Egyedül Árpád és Bárdos Edith rögzítette a XII századi településhez tartozó templomos helyet, a temetővel.

Siófok közvetlen környékéhez számítható még Ádánd is. Itt a Juttal érintkező határban lévő Patakvár kör alakú dombja jelentkezett. A vízzel körülvett területen kövek hevertek. A ma már látható dombot a Sió új medrének készítésekor megsemmisítették. A tőle D-re lévő Perneczki táblában ugyancsak köveket és Árpád-kori és középkori kerámiákat találtak a helybeliek. Biztosabban azonosítható az Árpád-kori Hetye vagy Ketye templomával.

A torony, nyugati oldalán félköríves ablak, e fölött hangrés és fölötte egy nagy ablak maradt meg. A hajó a torony keleti részéhez csatlakozott. Dongaboltozat fedte. Az Ádánd vasútállomástól 4-5 km-re lévő rom, attól É-ra volt az egykori Árpád-kori Helye falu is.

Magát az Árpád-kori Ádánd faluhelyet a mai belterülettől DK-re kereshetjük, ugyancsak a Ketye-patak közelében, de attól Ny-ra. A Sárvár és a Nyim határában közel eső Pösze dűlő ún. régi kastély helye talán az egykori Pösze falu udvarházával vagy templomával egyezik meg.

A Patakvár, a Perneczki tábla, a Ketye falu, az Ádánd falu a régi kastély lelőhelye számban az egykor, talán már az Árpád-korban meg-lévő öt falu: Ádánd, Hetye, Kisfalud, Pösze, és Éliás nyomai, egyházas helyei lehettek. (Pösze faluban például nemcsak a lapide ecclesia-t, de a domus plebani-t is említik, különböző korokban. A mai Ságvár(a régi Ság) DNy-i részén két középkori, valószínűleg Árpád-kori vár is találha-tó.

Egyik az ún. Börevár, míg a másik a Klastromhegy, a Szent László pusztánál lévő erődített terület. A Sándorfi György és Nováki Gyula által végzett várfelmérések a Börevárral kapcsolatban a következőket derítették ki: A községtől 5 km-re DNy-ra, a Jakabpuszta felé vezető Jaba völgy D-i oldalán az út felett emelkedik. A keskeny, helyenként alig pár méter széles, ÉD-i irányú hegygerinc két oldala rendkívül me-redek. Teteje enyhén É-felé lejt és a végén áll a kétrészes földvár, mesterséges átvágatokkal és árkokkal.

A gerinc felől két átvágás védte. (Az első mélysége 5, felső átmérője 18m, míg a második mélysége 7, a felső szélessége 25 m volt.) Ezután következik az első vár 30x5-11 m-es "platója". Ennek az É-i vége na-gyon erősen bolygatott!

Az első vár Ny-i és K-i oldala alatt 10-11 m-es szintkülönbséggel egy-egy 102 m mélységű árok húzódik. (A ny-i árok É-on felkanyarodik az első vár alá és ott befejeződik, míg a K-i egyenes vonalban tovább-halad a második vár alá.)

Az első vártól a másodikat egy mesterséges átvágás választja el. Ezutóbbi már jóval alacsonyabb szinten, mintegy 9 méterrel lejjebb kezdődik és a hegygerincnek az elkanyarodó végét foglalja magába. Tehát a két várrész, a hegy természetes alakjának megfelelően nem egy vonalban fekszik.

A második vár területe erősen lejt É-felé, úgy, hogy kezdetben pár méteres gerincet képez, de rövidesen "platóvá" szélesedik. Ezután is-mét két átvágás következik. (Az elsőnek a mélysége 6, felső szélessé-g 15, míg a másodiknak a mélysége 3-4, a felső szélessége 12m). A második vár K-i oldala alatt 5-6 m-re alacsonyabb szinten - a már em-lített K-i árok folytatódik tovább és felkanyarodik ide, a második vár É-i vége alá. A Ny-i oldala alatt 8-10 m-rel alacsonyabb szinten - az emlí-tetthez hasonló árkot találunk.

Ez a különlegesen megerősített kettős vár Árpád-kori eredetűnek lát-szik. Erődítésrendszerét még a vár előtti gerinc irányára merőlegesen, 8-10 méterre lenyúló szabályos bevágások is erősíthetik. Valószínűleg itt lehettek a gazdasági jellegű épületek, illetőleg a szállások helye is!

Nem látszik véletlennek, hogy 1864-ben Pesty Frigyes mint Kupa vezér egykori lakhelyét említi. Mindenképpen a kora-Árpád-korra tehető kialakítása.

Az említett Böre vagy Kapuvártól D-re található az ún. Klastromtemető. Ezt a hegygerinchez való kapcsolatánál - ahol a bejárat is volt I-háromszoros mély árok veszi körül. A tetőn álló épület nem volt nagy kiterjedésű. Az alatta fekvő Szent László puszta őrizte meg az 1302 táján itt szereplő Szent László prépostság nevét, illetőleg emlékét.

Szerintünk a Klastromtetőn létezett a Szent László tiszteletére szentelt prépostság a mellette, illetőleg alatta fekvő településsel. Maga a középkori Ság falu (talán az Árpád-kori előzménnyel?) a Kósahegytől délre a falu belterületétől DNY-ra (a Torvaj felé vezető út mellett, attól D-re) található.

Biztosabban azonosítható - az általunk Siójutnál emlegetett - Kisgalud Árpád-kori faluhely! A Tömlöchegy középkori erődítménytől D-re fekszik az ún. Kisfaludi dűlőben.

A királyné Árpád-kori templomos falujának maradványa Gan, Gany, a Kilitibe vezető úttól É-ra, a két falu határa közelében található a Gám vagy Gámpusza helyén. Pesty Frigyes szerint "romjait a mai falu építésénél használták fel". Sándorfi György és Nováki Gyula a Klastrom-hegyen lévő erődített helyet a Kási-várral azonosítja. A nyimhez tartozó vár előtt lenne szerintünk Szent László puszta. Szerintünk viszont az 1864-ben Kásivárként szereplő, illetőleg, a "Kavalyi két-nál lévő földvár nem azonos.

A Nyim községtől DNY-ra, megközelítőleg 2,5 km-re lévő Kásivárhegy a Kási puszta és Szent László monostora puszta között kanyarodó völgy D-i oldala felett látszik. Pontosabban egy rövid hegynyelv É-i végén magas, kúp alakú részén látható a kettős árokkal határolt, köralakú erődítmény.

A belső lapos és ovális része 24-29 átmérőjű, körös-körül rendkívül meredek oldal övezi, amely mesterséges kialakítást jelent. Alatta 9-10 méterrel lejjebb árok fut körbe. Az árok külső szélét 2-5 m magas sánc kíséri. Mögötte 1-3 m mély és 7-m széles újabb árok húzódik ugyan csak körben.

Az árkokon kívül még két rövid védelmi vonal van a hegyoldal lejtőjén. Ezek lehettek az előretolt védelmi vonalak (az egyik az É-i, míg a másik a K-i oldalon figyelhető meg.)

A központi vár területére a sáncokban vezető bejáraton juthatnak be. Vagyis Ny-i oldalon, vagy az ÉNy-i részen. (legvalószínűbbnek a Ny-i, a természetesen a hegygerinc felől bevezető út látszik.)

Ez a kisméretű, jól megerősített földvár egy tipikus Árpád-kori erődítményre utal. Alatta a szántóföld valóban nagyobb kiterjedésű település, a várhoz tartozó középkori falu nyomai: cserépmaradványai kerültek elő.

A Kásivártól világosan elkülöníthető a tőle nyugatabbra lévő Klastromtető. Valamint a Kásivár alatti Kásipusza, illetőleg az ottani középkori Kás falu helye. Csakúgy, mint a nyugatabbra lévő Szent László monostora és a hozzá tartozó Szent László puszta, illetőleg a középkori falu helye.

Maga a Kavaja-kút pedig a nyími belterületről É-ra, vagyis a Kásivártól legalább 2-3 km-re van. Itt a Kavaja-kútnál lehetett az Árpád-kori Nyim falu és a templom, a temetővel. (Hiszen a házak és a templom helye ma is jól megfigyelhető!)

Nagyon fontos, hogy a Nyim területén megtalálható (de már Ádánd D-i határába esik) a Pöszei szél, amely utal a Pösze és a Kastély dűlő elnevezésének valódi eredetére. Itt állhatott, vagyis Ádánd DNY-i csücskében az Árpád-kori Pösze falu.

Nagyon fontos, hogy a Nyimmal határos Som község is, ahol három Árpád-kori település, falu helyezhető el A Somogy megyei monográfia szerint "határbeli" ún. Pusztai dűlőn feküdt hajdan a hagyomány szerint Kapurév falu, amely 1294-ben már "elpusztultként" szerepelt (később persze újjászülethetett!) A lényeg az, hogy a mai községbeli hagyomány szerint viszont a törökidő előtt itt Som falu lett volna inkább. A Szentegyház harasztya dűlőnév pedig az egykori somi templomra utalhatott szerintük. A tőle D-re lévő Daránypusztán a korábbi Darány falu állhatott. Míg a mai Som község belterületén kereshetjük talán az Árpád-kori-Som előzményét.

Ny-ról Sommal, míg É-ról Ádánddal szomszédos Nagy, vagy másképpen Kinus-Berény is! Az ún. ádándi határ szélénél találták meg az egykori római hadiutat. A hadiút valószínűleg az itteni Árpád-kori várakat: a Kerekhegyet és a Zsidódombot is összeköthette egymással. A kerekhegyi várat 1864-ben már Pesty Frigyes is említette. Benne még épületnyomok is léteznek akkoriban. A vár tulajdonképpen a község D-i széle felett emelkedik. Két oldala, de különösen a K-i rendkívül meredek. A kétrészes erődítmény a legmagasabb részén ovális alakú. Itt egyenes területet fog körbe - háromnegyed részben - egy árok, amely 3-5 méter mély és felső szélessége 15-16 m. Ez az egyenes rész 30-35 m átmérőjű, közepén egy fél méter mély bemélyedés létezik. A vár másik az ún. külső része D-i irányban folytatódik a kiszélesedő enyhén lejtő hegytetőn. A D-i végén alul széles átvágás védi. A legalsó árkon túl már csupán egy kis háromszög alakú, lapos rész jelenti a hegy alját.

Az Árpád-kori, talán királynéi vár, a kerekhegyi mellett a községtől DK-re fél kilométerre lévő hegygerincen is vár, a zsidódombi földvár állott. A hosszan elnyúló keskeny, É-D-i irányú meredek oldalú gerinc a földvárnak az É-i végét foglalta magába. A gerinc lassan lejt É-i irányba, majd egyenessé válik. Itt található az első nyoma a földvárnak, egy igen elmosódott átvágás formájában. (mélysége 1 m, felső szélessége kb. 15-16.).

A vár külső része keskeny gerincet képez, amelynek 7-8 m, majd a végén 13 m a szélessége. A 96 m-es távolság útján újabb átvágás következik, amely azonban csupán 50 cm mély, de felső szélessége 3-5 m között váltakozik. Ez az árok mindkét oldalon tovább folytatódik. Az így körülzárt belső terület 23x14 m-es téglalapot tesz ki.

Ez a vár - a Kerekhegynél kisebb - Árpád-kori földvár lehetett!

Véleményünk szerint a kerekhegyi földvár környékén létezett eredetileg az Árpád-kori Nagy, illetőleg Kinusberény falu is. Viszont a zsidóhegyi vár közelében is sírokat, kerámiákat, illetőleg a pusztatemetői részen csontmaradványokat találtak. (Itt is egy másik Váralja település volt.

A mai Nagyberény DNy-i végében, az ún. kis-berényi földek részén templom-romokat, fegyvereket és régi pénzeket találtak. Ide rögzíthetjük az Árpád-kori Kis-Berény falut.

Az egykori Lulla község területén, már közvetlenül az északi részen található Jabapuszta, az Árpád-kori Jaba falu helyével, templomával. A Felső és az Alsó-Falu a lullai belterület határolhatja az egykori Lulla Árpád-kori részét is (?). A Felső-Lullától Ny-ra, az ún. Gyöngöd nevű részen (Alsó és Felső -Gyöngöd) található a Pusztaszentegyház, illetőleg a Gyöngöd dűlő nevű rész. Ezen a helyen volt, a középkori Gyöngöd falu, templommal és temetővel. (A XVI. században határa már Lullával teljesen egybeért!) Eppen ezért talán már az Árpád-korban is meglehetősen, de még külön mindkét település.

A Lullával és Torvajjal határos Sérek és Szöllös, Szöllös falu már a XI.században is szerepelt és valószínűleg a mai Szöllöspuszta területén található.

Sérsekszöllőstől és Lullától K-re fekszik Torvaj falu, amelynek D-i és DK-i határában, egymástól több száz méterre két középkori (Árpád-kori?) település, illetőleg templom létezett. A régi falu a Kuti dűlőben, míg egy templom a Szentegyházi (Templom fölé) dűlőben található. Ezek az Árpád-és középkori Tolvaj településrészeihez tartozhattak. Végül Bábonymegyer területén is sikerült meghatároznunk az Árpád-, illetőleg a középkori Bábony és Megyer helyét.

Radnóti Aladár 1953-ban egy római út átkelőhelyének a közelében lévő magasabb dombon fedezte fel az Árpád-és középkori templomot és temetőt. A(Koppány) Megyer felé vezető úton lévő tsz-major szérűskertje melletti magaslaton található a lelőhely. Veszergály Lajos igazgató tanító már az 1930-as években a majortól északra épülettörmelékes részt, valamint tőle délre K-Ny-i tájolású, sűrűn egymás mellett fekvő csontvázakat figyelt meg. A szérűskert mellett is több évtizeden keresztül csontvázakat találtak. Itt lehetett az Árpád-kori Megyer falu a templommal és a temetővel! Az Árpád-és középkori Bábony a Kincseshegy, illetőleg a Beatrice szőlő környékén volt.

Biztosnak mondható Ugol Árpád-kori falu meghatározása is, amely a mai Megyertől DK-re Ugol (Ugaj-puszta) környékén található.

b./ Várak és településeik

Ha röviden összegezni akarjuk a Siófok környéki Árpád-kori településeket, illetőleg falvakat, valamint az azokban található fontosabb várakkal - akkor a következőket emelhetjük ki.

Az Árpád-és középkori Fok (Sió) folyó megközelítőleg a mai folyását követhette. Az ún. foki átkelőhely, öböl mellett a Káptalani magtárnál rögzíthető a törökkori vár (Ennek is lehet korábbi előzménye?) A vár környékén, attól É-ra létezett a XI-XII századi Holóvogy, majd a XIII-

XIV. századi Fok, a Szent Péter egyházzal. Ezeknek régészeti nyomai az MHSZ és a kórház területén találhatók. A XIII-XIV. századi Losta falu a Szigeten, az izraelita temető mellett követhető nyomon régészetileg. A Lostához vezető révi út, kikötő helyét, valamint az Árpád-kori Szabadit és Kilitit is sikerült megtalálnunk. (Pusztatorony és rk. egyház körül) Kilitiben egy földvár, benne kőépület is megtalálható.

Azonosíthattuk az Árpád-és középkori Törekit, Jód falut. (Mai falu sportpályája határában lévő és a Klastromhely) Árpád-kori előzményét a Basahalom Temetődomb részén, míg Kostyán vagy Kustyán falut a Szentegyházató részén fedezhettük fel.

Jut település az Árpád-korban a Hermecz tanyától DK-re lévő dombtetőn lehetett. Míg a juti Barátdomb egy kolostorhelyt, valószínűleg a középkori pálosházat rejtette magába. Adánd területén a Patakvár, valamint a Hetye és Ketye, Pösze és Adánd falu Árpád-kori előzményei, templomokkal régészetileg is azonosíthatók. Ugyanakkor úgy tűnik, hogy az idesorolt Kisfalud inkább a mai Ságvár Kisfalud nevű dűlőrézsébe eshetett! Az Árpád-kori Ság falu környékén két erődített hely: a Bőrevár és a Klastromhegyi létezett. A bőrei kapuvár egy kora Árpád-kori földvárat, míg a klastromi Szent László monostor erődített épületét jelenti. A tömlőchegytről D-re azonosíthattuk a kisfaludi Árpád-és középkori települést. A királyné Gám, Gány, falujának régészeti maradványai gámpusztá környékén fedezhetők fel. A klastromtetőtől egyház központtal, illetőleg a mellette lévő településsel szemben állt az Árpád-kori Kás falu. A felette a hegygerincen emelkedő birtokközponttal Kási várral.

A nyimi belterület közelében, az ún. Kavaja kútnál azonosíthattuk az Árpád-középkori Nyim-templommal rendelkező falu maradványait. A szomszédos Som községben három Árpád-kori település maradványait rögzíthettük: a Pusztai dűlőben Kapurévet, a Daránypusztán Darányt, míg a somi belterületen Som falut.

A mai Nagyberény területén próbálunk felfedezni a királyné várát (Kerekhegy a mellette lévő Árpád-kori településsel Nagy-Berénnyel. Míg a zsidódombi földvárhoz egy újabb(egyenlőre ismeretlen!) Árpád-kori berényi terület, falu tartozhatott. Árpád-kori Kisberény maradványait a Kisberényi dűlőben találtuk meg.

A mai Lulla Jakabpusztai területén azonosíthatók az Árpád-és középkori Jaba falu templomos helyének emlékei! A Főss-Lullától Ny-ra Gyöngöd és a Pusztaszentegyházi részén sikerült megtalálnunk Gyöngöd falu templomát és faluhelyét (Lulla és Gyöngöd területe már a középkori végén egymásba olvadhatott!)

A szomszédos Torvaj Kuti és Szentegyházi dűlőjében fedezhetők fel az Árpád és középkori Torvaj falujának és templomának a helye Bábonymegyeren a megyeri részen az Árpád-kori Megyer falu temploma és temetője maradt meg (a mai tsz major közelében!)

Az Árpád-kori településhálózat régészeti meghatározása révén már jól látszanak azok a fontos és kiemelt helyek, mint a Fok (Holovogy!) a révvel, híddal és várral. Vagy Kiliti földvár, útvezető helye, illetőleg a Töreki és a Jód melletti Törökhagyás (Kolostorhely) erődített dombja, az alatta lévő faluval. Ságvár település, ahol a Bőre-vár és a Klastrom-

hegy egy-egy Árpád-kori birtokközpontot jelent. Az ide vezető római utak maradványai, amelyek az Árpád-korban tovább működtek. A Szent László pusztai egyház központ kapcsolódását is látjuk a nyími Kási várhoz, illetőleg a Kás faluhelyhez. Itt, egy főképpen XII-XIV. századi erődtett birtokközpont rajzolódik ki, régészetiileg. A római utak továbbvezetnek a kiemelkedő jelentőségű, királyné birtokhoz, Nagyberényhez. Ahol két korai vár, a kerekberényi és a zsidódombi jelentkezik szinte egymás közelében. A települések és várak rendszere, egyelőre (tanulmányunk terjedelme miatt) itt a Megyerbe vezető római úttal zárul.

3./Árpád-kori várak és települések a mai Marcali környékén

a./ Régészeti adatok és a várfalmérések....

A Marcali és környéke Árpád-korára vonatkozó régészeti emlékek között első helyen jöhetnek szóba a földvárak. Nézzük ezeket Sándorfi György és Nováki Gyula felmérései alapján! Így például Marcali déli végétől K-re 2 km -re, Boronka délnyugati szélétől délre 1 km-re lévő három elnyúló domb az ún. Három-akol egyik részén lévő vár. Ez a földvár a középső akol északi partjához csatlakozó dombon, a Sári csatorna keleti partjától 100-150 m-re található. Hosszúkás alakú és két oldalát egyenes árok veszi körbe. Belső területének hossza 21, míg szélessége 9 m. Területe összesen 0,02 ha-ra tehető. Árkának felső szélessége 10-14 m, míg mélysége 1,5-2 m. Az árok külső oldalán nincs sánc. A Ny-i és a K-i oldalon is egy-egy rövid szakaszon megszakad, mert itt már feltöltődött. Magától az árok nyugati részétől 15 m-re egy sekély, kiszáradt patakrendszer húzódik. A vár az Árpád-kor korai szakaszában a közeli királyi, királynéi birtokok védelmét látta el. Hasonló módon, mint a nagyon fontosnak látszó Somogy Zsitfa-Vári dombon, az ún. Maróti részen lévő földvár. Ezt a várat, a Somogy-Zsitfa fejéregyházi részétől ÉNy-ra lévő csatorna jobb partja közelében, az egykori árok veszi körbe, amelynek D-i és K-i külső oldalát sánc is kíséri. Ehhez a félköríven kívül további árok csatlakozik egy olyan külső sánccal, amely a K-i oldalon egy helyen megszakad. Ez a külső sánc a D-i oldalon erősen ki is szélesedik.

A vár ÉNy-i oldalán a belső árkot nem kíséri sánc. Itt egy kiszélesedő, háromszög alakú, ún. elővár lehetett, csakúgy, mint a D-i részen. A belső sánc az É-i oldalon befejeződött és az ÉNy-i háromszög alakú terület szélével mintegy bejáratot alkot.

A vár 14-15 m körüli átmérőt mutató kör alakú központja az árokból 2-2,5 m-re emelkedik ki és 15 m² alapterületű. A külső kis (1,5 m széles) árokkal körülvett teljes területe 115x96 m-es átmérővel rendelkezik. Ez a három részre: egy központi és két elővárra bontható, külső oldalán cölöp - vagy karóssorral és árokkal rendelkező vár a XI-XII. századra datálható. A közelben lévő csákányi, s valószínűleg a fejé-

regyházi királyi, királynéi birtokok védelmére készülhetett. Korai, ún. Motte típusú lehetett, mint a Kéthely-Baglyas hegyen kiépített kisméretű ún. Paraplédomb vára.

Nézzük előbb a Paraplé-domb őskori várának teljes leírását! Kéthely község felett, Ny-ÉNy-ra magas szőlőhegyek emelkednek, amelyek É-felé meredeken lejtnek a Balaton felé eső síkságra. Az egyik É-i nyúlványon, a másik Baglyas hegyen, a községtől légvonalban kb. 2 km-re nagy kiterjedésű őskori földvár van. A hosszan elnyúló hegynyelv É-i irányban egyenletesen lejt, majd a végén valamivel meredekebben végződik. Oldala köröskörül igen meredek, az egykori vár területét jól látható perem fogja körbe. A hegynyelv D-felől közelíthető meg az azonos fennsíkrol, amelytől mesterséges árok választja el. Az árok ma már erősen szétszántott formában maradt ránk (szélessége kb. 30 m.). A vár területét az árok belső oldalán sánc védi, amely a Ny-i oldalon gyenge nyomokban, alig 30-50 cm belső magassággal, 130 m hosszúságban követhető. A sánc közepén, az árok felett ma már nem látható, mert a tetejére a középkorban kis méretű várat emeltek, ez az ún. Paraplé domb (leírását lásd külön). K-i folytatását pedig szétszántották és itt már csak a perem mutatja a helyét.

A Baglyashegy őskori földvárának D-i végében, a sánc középső részén mesterséges domb emelkedik, az ún. Paraplé domb. Ez a domb az őskori sánctól független, és a tetejére emelt, kis méretű, középkori jellegű várat képez.

A domb köröskörül meredek oldalú. ÉNy-i oldalán kis részét már lefaragták. Felső platójának hossza 15 m, szélessége ma 10 m, eredetileg 12 m körüli lehetett. A relatív magassága a D-i oldalon a nagy őskori árok felől 8 m, É-felől 5 m.

A dombot árok vette körül, külső sánccal. Ennek azonban ma már csak a Ny-i oldalán maradt meg egy kis része. (14 m-es hosszúságban, az árok alsó szélessége 5-6 m). A sánc külső oldalát már itt is lefaragták. Az árok feltehetően félkörben vette körül a dombot, amelyet a földművelés legnagyobb részét már nyomtalanul elpusztított. A D-i oldalán pedig az őskori eredetű (akkor még mély) árok miatt itt valószínűleg nem épült ki. Jól látható tehát egy ugyancsak legkésőbb a XI-XII. századra tehető másik Motte típusú vár, amely a kéthelyi terület korai birtokosáé; talán eredetileg szintén a királynéé vagy a királyé lehetett. Utoljára nézzük a Bő nemzetségnek a Marcali környékéhez eső, s valószínűleg korainak is tartott szőcsényi várát. Sándorfi György és Nováki Gyula alapos leírásában egy bonyolult alaprajzú és a késő-középkorban (így a török korban!) is használt váregyüttes képe követhető. Somogyzsitfáról délre 1,5 km-re fekszik Szőcsénypuszta. (E település északkeleti sarkában, a volt Véssey kastélyban és a körülötte lévő új épületekben működik az Erdészeti Szakmunkásképző Intézet). Az Intézethez tartozó parkban áll egy újkori, romantikus kápolna, Szent Vendel tiszteletére. Vele szemben pár méterre, újkori szobor áll. A kápolna körül több vonalban húzódnak a vár árkai.

A vár fennsíkja északnyugat felől rendkívül meredek, és mély oldallal rendelkezik. Több oldala közel azonos szinten van a fennsík folytatásával, melytől többszörös árok-rendszer választja el. Az egész várnak, a külső árok oldalán mért legnagyobb átmérője 142m.

Központi része hosszúkás, délkelet felé kiszélesedik, 6 m széles bejárata délnyugat felől látható. Keleti sarkában kb. 10 méterre kiugró, szögletes bástya van. Hasonló lehet ettől délkeletre, 25 méterre, a déli oldalon, de az újkori átalakítással elvesztette eredeti alakját. A várnak ezt a központi részét két belső árok három részre osztja. Az északnyugati részben áll a kápolna. E belső árkok eredetileg feltehetően keresztbe vágták a bejáratot. Az újkorban mindkettőt feltöltötték, hogy utat képezzenek ki a kápolnához. Az így három részre tagolt vár központi részének hossza 83, legnagyobb szélessége 70 m körüli. A kápolna körüli legbelső rész hossza 37, szélessége 27-33m.

A várat egy külső védelmi övezet veszi körül, amely csak az északnyugati meredek oldal felett szakad meg. E védelmi öv különböző szélességű, kanyargó alakú, szélessége 5-17 m között változik, kívül egybefüggő árok határolja. (Utóbbi csak a délnyugati bejáratnál szakad meg. Nyilván újkori feltöltés miatt. S az árok találkozásainál számítani kell több helyen is újkori feltöltésre. Így pl. az északnyugati oldal feletti peremen kiképzett sétaúttal kapcsolatban). A védelmi rendszer tehát néhol már nem az eredeti alakját mutatja. A két említett bástyán kívül az egész védelmet csak árkok jelentik.

Ezek szélessége 8-14, mélysége 3-5 m között változik. A legsekélyebb árok a kápolna délkeleti oldala mellett van, amelynek mélysége alig éri el az 1 métert. Sánc csak a legkülső árok északkeleti, keleti és délkeleti külső oldalán található, amely valószínűleg csak az árkokból kidobott földet jelenti. (A külső árok nyugati szakaszán kívül, 2 méterrel alacsonyabb szinten, 30 m hosszú terasz látszik, esetleg ez is a védelmi rendszer része.) A szőcsényi vár - jelentős átalakításokkal - akár a törökkorig is működhetett. A lényeg az, hogy az Árpád-kori szakaszában a Bő nemzetség egyik családjának, a Szőcsényi-Messereknek adhatott szállást. A négy földvár Marcali-Háromakol-Somogyzsitfa-Marót-Várodomb, Kéthely-Baglyashegy-Paraplédomb, Szőcsény-Erdészlet Árpád-kori emlékek mellett más régészeti nyomok, köztük települések, templomok és temetők maradványai is utalnak erre a fontos időszakra. Magában Marcali területén a benzinkúttól Ny-ra és ÉNy-ra a Bezsényi telep felé vezető bekötőút jobboldalán, a Kéthely felé vezető műúttól 50-80 m távolságra 1973-ban Makkay János leletnélküli temetkezések csontmaradványait találta meg. Biztosabb "adatnak" látszik egy, XIII. századi vaskardnak az adományozása, amelyet 1906-ban adott a Veszprémi Bakonyi Múzeumnak Csébi János marcali lakos. (Sajnos ennek pontos lelőhelye sem deríthető ki!)

Ezen kívül csupán "alaposan" feltételezhető a mai rk. templomok és környékének az Árpád-kori előzményei. (Erről részletesen a középkori részben szeretnék írni!) Sajnos az Árpád-kori vonatkozásairól csak annyit jegyezhetünk meg, mint az Általános Iskola udvarán talált csontvázakkal kapcsolatban: közülük egyetlen leletet sem lehet biztosan az

Árpád-korhoz datálnil Csakúgy mint a Gyóta pusztán, az Általános Iskola mögötti árokban talált csontvázmaradványokat sem! Sajnos 1988-ban Gál Józseffel folytatott helyszínelésünk sem hozott biztos Árpád - és középkori régészeti leletazonosítást® Lók és Gomba településeket jártuk be. Így a marcali balatonkeresztúri műút Ny-i oldalán a kiscsombai település házaitól É-ra kb. 1,5 km-re lévő ÉD-i dombháton sejthető a régi Lók falu. Több Árpád - és középkori cserépedénymaradványok kerültek elő az 1975-ben Bakay Kornél által bejárt Ny-i oldalon.

Gál József véleménye szerint a mai kiscsombai település "útkanyar dombján" és a mai nagycsombai templom alatt lehettek Gomba két településének Árpád-kori előzményei.

Jól azonosítható a bizei Árpád-kori falu és templom helye. 1975-ben Trunk Károly 1988-ban Tólos János járt az ún. Pusztaszentegyházi táblában. Ez a marcali-bizei műúttól K-re és a falu déli végétől 50 m-re vezető dűlőútról közelíthető meg. Innen a sínek mellett É-ra haladva a vasúti síneket keresztező Szentegyházi út található. Ettől Ny-ra 10-15 m-re a Büdös patak másik oldalán következik a Pusztaszentegyházi tábla. Ebben jelentős Árpád-kori kerámiamaradványok, XII-XIII. századi vonalkázott és rádlizott szerű kerámiák utaltak a korai település időszakára. Foltokban a dombtetőn lévő templom és temető elszíneződései és csontváz maradványai is megfigyelhetők voltak. (Részben leírásait ld. a középkori részben!) Valószínűleg Gyóta Árpád-kori templomának és településének maradványait sikerült azonosítani, amelyek Csömendől É-felé található patak mellett, az ún. Háromoldalas dűlőben található. Kelevíz község tsz majorjához vezető bekötőút környékén lehetett az ún. Léner dombon az Árpád-kori (kele) Vizfalu. Ennek É-i felén kerültek elő különböző, a temetőre utaló embercsontok, illetőleg a templomra vonatkozó kőfalmaradványok. Külön fontos Somogy /Zsitfa-, Fehéregyháza területén, tsz műhely melletti dombon 1971-ben általunk talált XII-XIII. századi kerámia. Ugyanitt földmunka során rendszeresen találtak téglá- és embercsont töredéket. Ezek utaltak az Árpád- és középkor Fehéregyháza falura, illetőleg annak templomára és temetőjére.

b./ Várak és települések.

Az előző fejezetekből világosan kiderült, hogy a mai Marcali területén legalább hat település illetőleg falu lehetett az Árpád-korban. Ezek többsége más és más várhoz, illetőleg uradalomhoz tartozott. Így számíthatók még vizsgálati egységünkbe a mai Kéthely és Szőcsény-Somogyzsítf-Fehéregyháza területére eső települések. Ha ezeket is vesszük, akkor tudjuk rekonstruálni a Marcali és közvetlen környékén az Árpád-korban már meglévő jelentős vár-és faluhálózatot.

Az Árpád-kori írott és a régészeti adatok világosan mutatják, hogy Marcali a honfoglalás után királyi, királynéi birtok lehetett. A tőle É-ra lévő Gombával, Lókkal, Sár-va és Kéthellyel. Muszt-tall Végső soron a Marcali-Háromakol királyi, királynéi várához tartozhattak. Míg Kula, Baja, Nyíres, Léta, Gyóta (és talán Bize) a Bő nemzetség itteni uradalomához sorolódott. Ennek az uradalomnak a várközpontját már a X.

századtól Kéthely-Baglyashegy-Motte várában, illetőleg a Marcali-Vár-hegy(?) helyén álló földvárban sejtethjük. Ugyanakkor Léta területén nem sikerült földvárat, illetőleg várat találnunk.

A mai Marcali központja 1274-ben még a királyné birtokához tartozhatott. Csakúgy, mint Sári, ahol a királyné szakácsai éltek. A többi királynéi település, mint Gomba, Lók, Muszt, Kéthely kisnemesi birtokú faluvá alakult át 1274-re. Sőt Lók részeiből ekkor vásárolt a Bó nemzetség Izsép fia János nevű tagjai is.

Nagyon fontos, hogy Lókkal kapcsolatban szerepelt az ún. Marcel szőlő birtokrész is, amelynek elnevezése kapcsolatba hozható valamilyen módon a Marcali település elnevezésével. Ugyanakkor az is lehetséges, hogy az Árpád-kor bizonyos időszakában a királytól, a királynétól itt birtokot nyert Marcel adta a településnek és a szőlőnek is a nevet!

A királynak és a királynénak jelentős birtokai lehettek Marcaliban és a környékén. Jól láttuk, hogy Csákány és a ma Somogyzsitfához tartozó Fejéregyháza is királynéi birtok volt. Az utóbbinak a várközpontja Somogyzsitfa-Maróton lehetett. (Érdekes ugyanakkor a királyné Árpád-kori köröshegyi várát is Fejérkőnek emlegették. Lehetséges, hogy Fejéregyházán lévő Fejér-templom a királyné Alba Curiájának az egyháza lehetett?) A királyné Marcali-Kéthely-Csákány uradalma mellett a Bó nemzetség egyik legrégibb, ősi családi központja Somogyzsitfa-Szőcsényen található. (Hozzártározhatott talán a Marcali környékén emlegetett több Bó birtok, így talán Zsitfa, Szőcsény, Mogyorókerék.)

Világosan látszik tehát, hogy Marcali és környékének XI-XIII. századi faluhálózata és településtörténeti képét a király, a királyné és a Bó nemzetség itteni birtoklása határozta meg alapvetően. Ezek a birtokok a városközpontok (Marcali-Háromokkal) Kéthely-Baglyashegy-Paraplódomb, Somogyzsitfa-Marót és Szőcsény) köré szervezett települések és szolgáltató falvak láncolatából álltak.

Külön fontos, az 1274-es oklevélben emlegetett Chekur és Marcel, valamint más szőlők. Ezek a Marcali környékén az Árpád-korban meglévő intenzív szőlőművelésnek a beszédes bizonyítékai. Ezeket a lóki és kéthelyi szőlőket elsősorban szőlőművelő, sok esetben idegen eredetű, ún. hospes lakossághoz kapcsolhatjuk.

Az 1268-as oklevél Kéthely, míg az 1274-es marcali népeiben sejtett ilyen idegen, talán hospes eredetű lakosságot. S ha hozzávesszük Marcali plébániaegyházának a Szent Ányos titulusát, akkor itt egy franciás-latini népesség megtelepedésére gondolhatunk.

Még ma is lehet, hogy a latini vagy francia származású Marcellus, Marcel és társai telepedhettek meg a királyi, a királynéi szőlőbirtokai egyikén, a későbbi Marcali területén, illetőleg a környékén, így Kéthelyen.

(Ezek az idegen ún. hospes eredetű szőlőművelő polgárok, illetőleg latini és francia származású "elemiek" több somogyi királyi uradalom területén megtalálhatók. Segesd, Siófok-Nagyberény, Köröshegy-Fejérkő stb.) Általában az is jellemző, hogy a szőlőkkel beépített erdővidéken helyezkedett el. Itt voltak a királyi ház tagjai által - a vadászat céljából is - igen sűrűn felkeresett királyi, királynéi lakhelyek, udvarhá-

zak (curtisok) is. Marcali és Kéthely környékén is egy ilyen korai királyi, királynéi udvarházat kereshetünk, amelynek szőlőművelő, boradó és más szolgáltató népei éltek Marcaliban, Sary-ban és Kéthelyen.

Végző soron tehát Marcali és környéke kora - és késő Árpád-kori faluhálózatát, településképét a segesdi királyi, királynéi uradalom (co-mitatus)-hoz való tartozás határozta meg alapvetően. Valamint az, hogy Segesdhez és más királynéi birtokhoz hasonlóan a királyné szőlőművelő, boradó és más szolgáltatónépeinek, valamint a "jobbágynak" a korai telepei léteztek itt. Ezek a XI-XIII. századtól részben önálló sodtak és az ún. kismesesi falvakká, településekké alakultak át, mint Gomba, Kislak stb.

Összegzés:

Ha a dél-balatoni várak és települések Árpád-kori vonatkozásait vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk több - a bevezetésben felvetett - fontos probléma megoldását. Túl azon, hogy a nagyszámú (64 db) kutatásra kijelölt váradatból a régészeti, a történeti adatok és a várfelmérések segítségével 36-ot sikerült meghatározni. Ebből a dél-balatoni vidékre három nagyobb területi egység esik, mint Marcali, Fonyód-Boglárielle és Siófok-Balatonföldvár és környéke. A jelzett területeken sikerült az Árpád-kori várakat név és szám szerint Ságvár-Bőrevár, Ságvár-Klastromhegy, -Nyim Jaba-Kapuvár, Lulla-Szent László prépostag, Kásivár, Nagyberény-Kerekhegy, Nagyberény-Zsidódomb, Fonyód-Kapuvár (Várhegy), Ordacsehi Zordavár (Motte), Öreglak, Somogyvár, Mezőcsokonya-Sönyepusztá, Csákány-Marót (Mottevár), Somogyzsitfa-Szőcsény, Kéthely-Bagolyhegy, (Motte-Paraplódomb), Marcali, (Boronka)-Háromakol várait, vagyis 14 várat azonosítanunk.

Idő hiányában nem térhetünk ki az egyes vártípusok elemzésére, felsorolására. Jól követhető azonban az ún. korai háromszögoldalú, nagyméretű (Somogyvár típus), az ovális kisebb méretű (ún. Fonyód-Kapuvár típus), valamint a kerek kisméretű (Motte típus) várformája.

Inkább a Somogyvár-típushoz köthetők a Ságvár-Bőrevár, Nagyberény-Zsidódomb, valamint a Somogyzsitfa-Szőcsény nagyobb méretű, több rendszerű erődítéssel rendelkező Árpád-kori várai. Ilyenformán Fonyód-Kapuvár, Mezőcsokonya-Sönyepusztá, Marcali-Háromakol, Nyim-Kásivár, Nagyberény-Kerekhegy, Öreglak a közepes méretű, ovális; míg az igazi Motte várak típusához az Ordacsehi-Zadavár, Kéthely-Baglyos-Paraplódomb, Csákány-Marót kisebb méretű, de jellegzetesen köralakú várai tartoznak.

Nagyon fontos ezeknek a váraknak a típusa, illetőleg az erődítettége is. (Ezekkel azonban nem áll módunkban itt részletesebben foglalkoznunk.) Viszont döntően fontosnak érezzük azt, hogy sikerült több vár esetében meghatározni a hozzátartozó falu, illetőleg település-rendszereket is. Pl. világosan azonosíthatók az ún. váralja falvak is, így Nyim-Kásivárnál Kási falu, Nagyberény-Kerekhegynél Nagyberény, illetőleg a Nagyberény-Zsidódomb váránál egy ismeretlen falu. Csakúgy, mint a Csákányymarótinál lévő fejéregyházi, vagy a régészeti fel-tárat a fonyód-Várhegy (Kapuvár)hoz tartozó bélatelepi IX-XIII századi falu maradványai.

A várak és a településeik azonosítása, behatárolása során bizonyos településtörténeti rendszerek is kiderültek. Pl. az, hogy a dél-balatoni területen a XIII. század közepén, vagy második felében nagyon jól megfigyelhető a királynéi ún. várbirtokos szervezete. Nagyberény és Marcali környéke bor- és szőlőtermelő települési egységei is egy-egy vár köré szerveződtek (L: Nagyberény-Kerekhegy, valamint Kéthely-Baglyos-Paraplé és Marcali-Háromakol várát, illetőleg településeit).

Ez a jelentős királynéi Árpád-kori, XIII. századi várurolom Marcali, Gadány, Kéthely, Sari, Murt, Magyar, Ság Kula birtokkal rendelkezett ebben az időszakban. Láttuk azt is, hogy a királynak és a királynénak ilyen jelentős várakkal rendelkező birtokai voltak Marcaliban és a környékén is. Hiszen Csákány és ma a Somogy-Zsitfához (Marót-Motte várhoz) tartozó Fejéregyháza is királynéi birtok volt. (Érdekes ugyanakkor, hogy a királyné Árpád-kori Köröshegyi-kereki várát is Fejérkőnek emlegették. Ehhez tartozott a köröshegyi, balatonendrédi uradalom.) Lehetséges, hogy a Fejéregyházán lévő Fejér-templom a királyné Alba Curiafának az egyháza lett.

Ilyenformán az okleveles adatok alapján eddig alig azonosítható Árpád-kori váraknak a tulajdonosi és a birtok - (azaz a hozzájuk tartozó települések) rendszere is meghatározóvá vált.

Kiderítettük, hogy a XIII. században, főképpen Marcali környékén, meghatározhatók a Bó nemzetségnek a várai, a hozzájuk tartozó településekkel. Így például a Somogyzsitfa-Szőcsény várához tartozó Zsitfa, Szőcsény, Monyorókerék falvak, vagy Léta, Lók, és Gyóta, amely a XIV. századtól ismert Bó nembeli Létai, szőcsényi család kezében volt. Végső soron tehát Marcali, Köröshegy-Szántód, Nagyberény vidékén sikerült egy XIII. század végéig működő, elsősorban földvárak, sáncokkal, árkokkal erősített, kisebb palotákkal rendelkező királynéi várközpontokat azonosítani. Ezek faluhálózatukkal együtt az ún. segédsi comitatushoz tartozhattak. A királynéi szőlőművelő, boradó és más szolgálonépek, valamint a "jobbágyainak" a korai telepeihez, curiális központjaihoz tartoztak. Kutatásaink során az is kiderült, hogy az Árpád-kor végén, de a XIV. századtól ezek új kis-, közép- és nagybirtokos-réteg kezébe mennek át. Ezt a történeti átalakulást jelzik azok az új vártípusok, amelyek feltűnnek a jelzett vidékeken. Olyan formán, hogy az Árpád-kori ún. hegyi várak, valamint a síkvidéki ún. mocsári várak javarésze vagy átépült, vagy új helyre is került. (Marcali-Háromakol helyett Marcali-Várhegy, Kéthely-Baglyos-Motte helyett az ún. Fánicsika-vár, vagy Csákány-Marót Mottegen helyett Csákány-Ferences kolostor veszi át, nyilvánvaló a birtokközpont szerepét. Vagy egyszerűen megszűnnek, mint Nagyberény és Ságvár vidékén is létező ún. hegyidombcsúcsi földvárak.

Végsősoron a dél-balatoni Árpád-kori és településkutatásunk jól igazolja a bevezetésünkben meghatározott várkutatási megoldási lehetőséget. A várfelmérések a régészeti és a történeti forrásadatokkal együtt nemcsak egy-egy régió, vagy megye, hanem országos viszonylatban is új és döntő fontos településtörténeti eredményeket érhetnek el.

Nagy Kálmán (Budakeszi)

A magyar könnyűlovasság kialakulása és szerepe a történelemben

Rövid összefoglalás

A magyar könnyűlovasság a történelem folyamán hosszú időszak alatt fejlődött azzá, amiként a honfoglalás előtti században a történelemben megjelent. Ennek megteremtéséhez szükséges volt alapvető módon a lótenyésztés kialakítása, a lovak beidomítása, belovaglása, maga a lovaglás és a lovas harcmód elsajátítása és annak begyakorlása.

A magyar lovas harcmódhoz, lovas kultúrájához természetesen rendkívül nagy anyagszükséglet és fejlett kézműipar volt a meghatározó. A csak 20000 lovashoz is már 20 tonna kidolgozott vasmennyiség kellett, pedig ennél sokkal nagyobb lólétszámmal-lovassal rendelkeztek.

Nagyszerű fegyverük volt a reflex, visszacsapó íj, melynek születése Közép-Ázsiába, Kínáig nyúlik vissza, úgyszintén a vas kitermelés és feldolgozás tudomány ipara. Félelmetes fegyvere volt a honfoglaló magyaroknak a nyíl, melyet lóhátról bámulatos ügyességgel és nagy pontossággal használtak. Kíváló szerkezetű nyeret is készítettek, s a kenyelben állva a hunok és avarok után, azok nyomában egész Európában páratlanok voltak. A történelem folyamán háromszor volt európai jelentőségük: A 862. évtől kezdődő, s a honfoglalást is magába foglaló, 972-ig tartó fejedelmi kor hadjárataiban, midőn Európa nyugati államainak kifejlődésére fejtettek ki döntő hatást, a török elleni végvári harcokban, mint huszárok, állították meg a végvárak között a támadó török erőket és ezzel megmentették a nyugati keresztény kultúrát, s harmadszor, midőn a Habsburg elnyomás elleni szabadságküzdelmekben nem engedték gyarmattá süllyeszteni országunkat, majd oly sikeresen szerepeltek az örökösödési háborúban, a XVIII. században, hogy példájukra egész Európa, sőt Amerika is átvette és magyar mintára szervezte meg lovasságát. A magyar könnyűlovas végül a második világháborúban fejezte be szerepét és küldetését, midőn a technika hatalmas fejlődése teljesen átalakította a hadviselés módjait és a lovas katona már felesleges lett.

A magyar könnyűlovasság kialakulása és szerepe a történelemben

A magyar könnyűlovasság sok évszázados, évezredes fejlődés után legyőzhetetlen katonai erőként jelent meg a IX-X. században Európa szívében. Ez a korszak, a Karoling birodalom részeire bomlása utána az egyes hatalmi csoportok ádáz küzdelmeinek időszaka volt. A frank birodalom, mely egész Nyugat-Európát egy birodalomba, egy erőcsoportosításba egyesítette, Nagy Károly halála után utódai kezén sok kisebb államra oszlott szét, melyek állandó harcban álltak egymással. Midőn 862-ben Karlomann szövetségében oly sikeresen működtek közre apja a bajor részkirály ellen, s 899-900-ban a háromszoros túlerejű Berengár hadai oly fényes győzelmet arattak, felfigyeltek rájuk az egy-mással vetélkedő uralkodók, hecegek, főpapok, sőt a pápa is és sorra keresték meg őket szövetségi alkalmazásra. A harcra kész magyarok kaptak az alkalmon, és természetesen bőséges zsákmányt, foglyokat szereztek maguknak, sőt volt idő, midőn 500 km-es körzetben mindenki évi adót fizetett nekik. Pl. Itáliából évi kb. 30 kg. aranynak megfelelő értéket, nemes fémeket, stb-t kaptak adó fejében. kb. 70-130 éven át 42-48 hadjáratot indítottak, melyek közül csak kettő volt súlyosan vereséges, általában, miközben eljutottak egész Spanyolország közepéig, az Atlanti-óceánig, az Északi-tengerig, Itália legdélibb sarkáig, a Balkán félsziget délkeleti részéig. Hadjáratainak akkor lett vége, midőn éppen hatásukra az európai népek megszilárdították, főleg a német-római császárság a hatalmát és nem volt szükség a magyarok katonai segítségére, valamint államférfiúi bölcsesség is megnyilvánult benne, nem akarván elődeik, hunok, avarok pusztuló sorsára jutni. Előnye az volt ezeknek a harcoknak, hogy távol tartották határaiktól két nagyhatalom túlerejét, s megszilárdították országukat ezalatt. Nem is próbáltak a nyugatiak támadást megkísérelni ellenük, mert amikor 907-ben Gyermek Lajos bajor hadai súlyos vereséget szenvedtek, s betörésük után egészen az Ennsig üldözték és ott tönkre verték őket, többé, egészen 1030-ig István királyig nem indítottak a magyarok ellen hadat. A 955-ös oly nagy német győzelemnek hírdetett augsburgi csata, az ún. Ungarnschlacht, melyet a német szövetségesek árulása okozott, utána sem üldözték a megvert sereget és csak 75 év elteltével, mikor megszűntek a nyugati magyar hadjáratok, akkor támadtak a kereszténnyé lett magyarok ellen, de akkor aztán igen gyakran! (1030; 1040; 1051; 1052). Ezek a nagy nemzetközi politikai jelentőségű hadjáratok nemcsak nagy katonai sikereket jelentettek, melyek során a magyarok nem számbeli túlsúllyal, mint pl. 1241-ben a mongolok (tatárjárás), hanem harcászati fölényükkel, könnyűlovas harcmódjuk leleményes és mesteri alkalmazásával. Hatásukra változott meg a nyugati harcmód is, és alkalmazták ott is a lovasságot. De sem a nyíllövésben, sem a lovaglásban a magyarokat nem tudták utolérni.

A nagy katonai eredmények mellett hatalmas nagy menetteljesítmények is voltak ezek, ha tekintetbe vesszük a nagy erővel végrehajtott utak távolságát, melyeket idegen földön, ellenséges országokban át

kellett oly sikeresen megtenniök. Tehát kftűnő katonai vezetėsük is volt és állandó tájékozottságuk a legtávolabbi országok politikai, katonai és terepviszonyairól. Ezek tehát nem rablóhadjáratok voltak, hanem saját területüket biztosító, amellet minden velejáró zsákmány biztosító, igen sikeres és eredményes katonai akciók. Ezt bizonyítja, hogy közben országuk biztonságban volt, ellenségeik nem támadtak ellenük, illetve az egyetlen ilyen akciót is véresen visszaverték!

A kereszténység felvételével eleinte még megtartották ezt a könnyű-lovas harcmódot, (1030-as támadás visszaverése), azonban úgy tűnik, ezt is, mint valami pogány szokásmódot, igyekeztek elfelejteni, áttértek a nyugati nehéz páncélos lovagi harcmódra, aminek súlyos következményei voltak. Az 1116. és 1141-es csatákban ezzel a lovas harcmóddal küzdő székely és besnyő harcosokat gyávának tartották, mert nem ismerték föl és nem alkalmazkodtak hozzájuk. A krónikás sem tudott róla. Ezért aztán sorra el is veszítették a tatárjárás idején a muhi csatát, sőt az egész országot, majd a török feltűnése után a Balkán-félszigeten minden nagy csatájukat, végül a nemzet tragédiája a mohácsi ütközetet 1526-ban. Ilyen országos csapásnak kellett bekövetkeznie, hogy újból rátérjenek az ősi magyar harcmódra, s ezt már újra a magyar könnyű-lovas, a huszár valósította meg. A huszár tehát nem akkor született meg, amikor a török betört Európába, Mátyás király idejében, hanem legfeljebb újjászületett ekkor, visszatért ősei régi, bevált lovas formáihoz.

Ez volt a második időszak, amikor a magyar könnyűlovas újból európai jelentőségű feladatokat látott el. A Balkán-félszigeten rohamosan terjeszkedő törökkel szemben először 1365-1370 körül csaptak össze a magyar csapatok Nagy Lajos király idejében, s ezután 424 évvel 1789-ben az erdélyi szorosokban harcoltak utoljára a történelmi Magyarország határán. Nagy Lajos utóda, Zsigmond idejében az utolsó nyugat-európai katonai segítség a francia-angol lovagi sereg Nikápoly-nál szenvedett súlyos veresége után többé nem kapott támogatást a magyar nép a törökkel szemben, s így egyedül kellett magát és ezzel Európát megvédenie. A balkáni népek behódoltak, a horvátok és részben a lengyelek védekeztek.

Zsigmond 1397. évi országgyűlési határozata rendelte el először a 25, majd 33 jobbágyporta után kiállítandó lovas kiállítását, tehát már Mátyás király előtt. Ezeket használta Hunyadi János kisebb mértékben, majd Mátyás király.

A mohácsi csata után a török előretörésekkel szemben megkezdődött az erődített helyek, a végvárak építése. Ezek között a területet a tévelykenyen küzdő, előretörő, a törökön rajtaütő huszárok igyekeztek megvédeni és a támadók erejét fölmorzsolni. Nélkülük hamar odaveszett volna az egész ország. Másfél százados, hatalmas utóvéd-harc volt ez, óriási véráldozatokkal, önfeláldozó hősiességgel. Ekkor néptelenedett el az ország és lepték el az idegen betelepített és beszívárgott, a magyarok védelme mögött nyugodtan szaporodó idegen népek.

A török elleni felszabadító harcokban már aránylag kevés magyar haderő vett részt, ezek legnagyobb része huszár volt. 1686-ban is magyar huszár, Petneházy hatolt be először a budai várba, s Bottyán János huszárai verték vissza a felmenő török seregeket Ercsinél a körülzárás napján. (Június 17-18?)

Zrínyi Miklós a kor legnagyobb magyar hadvezére is főleg huszárokból akarta megszervezni a török elleni felmentő magyar sereget. Az a terület, amelyen ma Magyarország fekszik, 150 évig török hódoltság volt, kivéve a Dunántúl legnyugatibb részeit, a mai Szlovákia északi felét, Kárpátalját és Erdély mai romániai területét. Ezen a megmaradt földdarabokon vészelte át a magyarság megmaradása kegyetlen éveit. E korban a könnyűlovasság vitte a főszerepet az európai hadszíntereken is, kivéve az akkor is maradi osztrák császári hadvezetést, mely a nehézkes gyalogsági tömegekre épített, rajta is vesztett, a lovasságát pedig a pisztollyal ellátva lóhátról végrehajtott pisztolylövésekkel körülrajzolva alkalmazta. Melyre a lovasroham sikeres volta lőfegyverek feltalálásával a gyalogság kezdett előretörni, azonban a nehézségek, a fegyver a nagy súly, 20kg lassú töltése újra a mozgékony lovasságot helyezte vissza szerepébe, ehhez járult, hogy ahol gyenge volt az ipar, ott a lovasság szálfegyverei voltak előállíthatók, s ahol távoli hadszínterekre kellett előrejutni, lehetőleg gyorsan, ott is megmaradt a könnyűlovasság döntő szerepe. Ez állt fenn szinte tökéletesen a magyar szabadságküzdelmekben, az erdélyi fejedelmek, különösen a legnagyobb, Bethlen Gábor hadvezéri tevékenységében, ahol európai jelentőségű szerepet töltött be a harmincéves háború nagy hadvezéreivel, pl. Wallensteinnel szemben is. Rákóczi Ferenc nyolcvéves szabadságharcában is a győztes csatákat mind a huszárok aratták, az ő sikeres betöréseik egyenlítették ki a nagyobb csaták elvesztését. Nem hagyható figyelmen kívül az a jelentős hatás, amely a magyar huszár nyugat-európai utánzásában, magyar emigráns huszárok alkalmazásában, a magyar huszár harcmód átvételében, még az egyenruha lemásolásában is megnyilvánult, s mely még a mai napig is fennáll. Ez volt a harmadik nagy európai jelentősége könnyűhuszárajainknak.

A legismertebb nagy huszárbravúrok csínyek, győztes lovasrohalmok, csatákat eldöntő huszár rajtaütések és támadások korszaka volt az örökösödési háborúk és a Napoleoni háborúk több mint száz éves ideje. Nádasdy Ferenc, Hadik András, Splényi, Somogyi és órákhosszat sorolhatnám a francia Bercsényi László, Esterházy Bálint, a porosz Halász Zsigmond, Győry Péter, Ruesch János, az amerikai Kováts Mihály, a spanyol Hávor László, a németalföldi Szigary Mihály brigadéros, generális nevét. Az 1. és 2. francia ejtőernyős huszárezred ma is büszkén viseli az alapító Bercsényi és Esterházy nevet. Kováts Mihályról hadihajót neveztek el az Egyesült Államokban és minden május 11-ike az ő emléknapja. Születés helyén, Karcagon egyesület létesült és emlékművet állítottak neki, s évente ünnepeken emlékeznek halála napjáról. Magyar vonatkozásban az

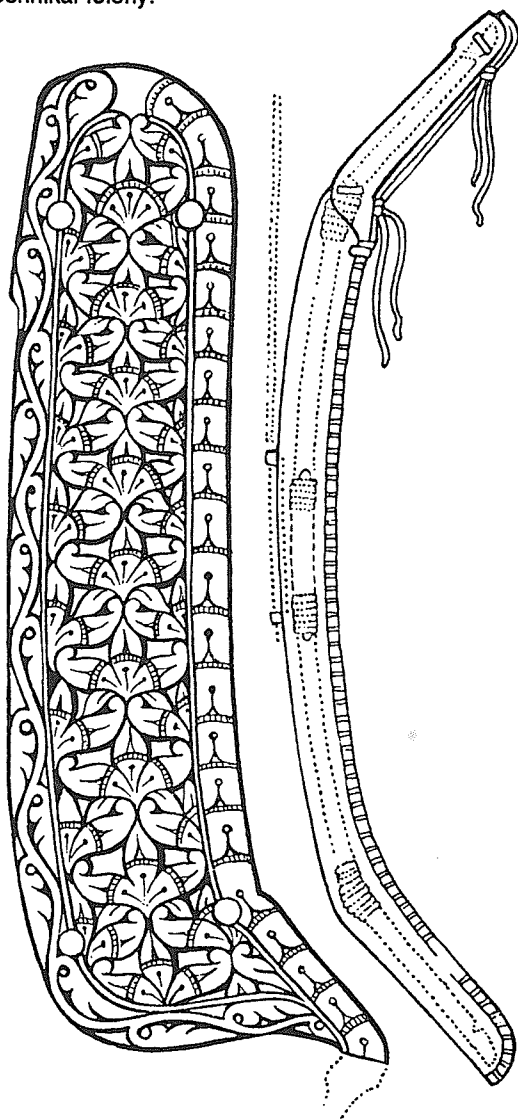
1848-1849-évi magyar szabadságharc huszárjairól emlékezhetünk még. Néhány nagyobb lovascsata fűződik emlékhöz és közismert hazatérésük története, film is készült róla /Sára S. : Nyolcvan huszár./

Előzőleg az osztrák hadseregben a Greven huszárezred tisztjei kérték a magyar nyelv bevezetését a huszároknál, persze hadbíró-ság elé kerültek. Az I. világháború harcaiban 24 huszárezred és 10 népfőlkelő huszárosztály vett részt. A távfelderítésben alkalmazták őket az oroszokkal szemben, korszerűtlenül, lovasrohamokat követeltek tőlük, s oktanuln elvéreztették őket. Később, az állásharcok során, amikor nagy véráldozatokkal kivívott áttörések kibővítésére került volna sor, már nem volt gyors csapat, hiábavaló volt minden erőfeszítés. A huszárok lovaikat elvették, de gyalog is, az utolsó harcban is keményen harcoltak. A magyar könnyűlovasság, a huszár történetének utolsó fejezetéhez érkezünk el. Ha elgondoljuk, micsoda különbség van az ősmagyarok reflexviszacsapó fja - bármilyen tökéletes is volt az a maga nemében - és a mai kor huszárjának géppisztolya, harckocsi leküzdő rakétája, a páncéllöklő között, ezereket íveltünk át. Ám a harcászati alkalmazás alapelveiben nem volt ilyen nagy különbség!

Mi volt velük azonos még a második világháború harcaiban is? Az, ami a magyar könnyűlovast mindig jellemezte: Milyen legyen: Gyors, mozgékony, tűzerős, nagy menetteljesítményekre alkalmas, minden fajta terepen és terepakadályon keresztül haladjon, képes gyors rajtaütésekre, leleményes, merész, meglepő elhatározásokra és azok azonnali végrehajtására, ne ismerjen nehézséget, a támadás legyen az elem és még hátrálásban is csak eszközt találjon, hogy kedvezőbb viszonyok között újra támadhasson. Majdnem szórolí-szóra így volt leírva a magyar huszár Harcászati Szabályzatában és a fejedelmi kor magyar könnyűlovasságának harcmódjáról is elvileg ugyanezeket találjuk meg a bizánci, az arab, de a nyugati forrásokban is. Csak a fegyverek változtak meg, a harcmód és a lovasszellem maradt. És ez volt a magyar huszárok második világháborús alkalmazásának, nemcsak a lóháton és a fegyvernem sajátosságai közt, hanem gyalog és a legnehezebb feltételek mellett is elismert sikere, s annak titka. A huszár nemcsak mozgó, támadó, hanem mocsaras terepen, harckocsi tömegtámadások leküzdésében, téli védelmi és visszavonulási feladatokban, áttöréseknél, végül gyalog, kevés fegyverrel, hatalmas túlerővel szemben is védett, visszavonult, ellentámadott, helység harcban, közelharcban lóháton és gyalog egyformán megtette a kötelességét. Pedig, ha jól átgondoljuk, a honfoglaló magyar könnyűlovasság sok mindenben előnyben is volt a legutóbbi huszárokkal szemben!

A magyar huszárok a második világháborúban két lovasdandár, majd a huszárhadosztály keretében, negyven önálló huszárszázadnak megfelelő csapatlovasságként, a magyar honvédség szerves részeként ősi múltjukhoz hű hivatástudattal, becsülettel teljesítették az eléjük tűzött feladatokat. A határokon kívül felsőbb parancsra, a

haza földjén pedig szent meggyőződéssel, hogy annak minden rögéhez ragaszkodnunk kell. Népünk életének, szabadságának, országunk függetlenségének és a magyar keresztény kultúrának az elpusztítását minden eszközzel meg kell akadályozni. A magyar huszár még 1945-ben is eredményesen harcolt és csak a túlerő csavarta ki a kezéből a fegyvert, a technikai fölényt.

IRODALOM

- Adonyi -Naredy Ferenc-Nagy Kálmán: Magyar huszárok a II. világháborúban, Sárvár, 1990
- Ajtay Endre-Péczy L.: /szerk./ A magyar huszár, Bp., 1936.
- Bakay Kornél: A magyar államalapítás, Bp. 1981
- Czeplédi Károly: Nomád népek vándorlása Napkeletől... Bp., 1969
- Dienes István: A honfoglaló magyarok, Bp., 1972
- Erdélyi Gyula: A magyar katona, Bp., 1929.
- Erdélyi István: Ázsiai lovas nomádok, Bp., 1982.,-: A magyar honfoglalás előzményei, Bp., 1986
- Fasoli, G: Le incursione ungare in Europe nel secolo X. Firenze, 1945.-Il re d'Italia, Firenze. 1950.
- Fodor István: Verecke Híres útján, Bp., 1975.
- Götz László: Keleten kél a nap, Bp., Népszava 1990
- Györffy György: Krónikáink és a magyar őstörténet, Bp., 1948.-István király és műve. bp., 1977.-: Honfoglalás, megtelepedés és kalandozások/ Magyar őstört. tanulmányok. Bp. 1977.-: A magyarság keleti elemei, Bp., 1990.
- Hankó Béla: A magyar ló eredete, 1935., Debreceni Szemle, IX. 53-76.
- Jacobi, B. Beszélő kövek, Bp., 1968.
- Eszenyi László: Trianoni nemzedék, hely és év nélkül
- Kiszely István: Honnan jöttünk, Bp. 1992.
- U. Kövári Katalin: A sztyeppék mondája lóháton, fegyverben, Bp., 1972.
- Kristó Gyula: Levedi törzsszövetségtől Szent István államáig, Bp., 1980.
- Kubinyi Ferenc: A magyar ló eredete. A teve és ló ... Bp. 1859. Akad., Ért, IV.
- Koltai Jenő: Egy honvédtiszt visszaemlékezései, Calgary, Alberta Canada. é n.
- Lajtos Árpád: Emlékezés a 2. magyar hadseregére, 1942-1943, Budapest 1989
- László Gyula: a honfoglaló magyar nép élete, Bp. 1944.,-: Hunor és Magor nyomában, Bp., 1967.,-: A honfoglalókról, Bp., 1073
- Ligeti Lajos: A magyarság őstörténete, Bp., 1943, 1986.,-: /szerk./ Attila és hunjai, Bp., 1940, 1986
- Markó Árpád: Magyarország hadtörténete, Bp., 1943.,
- Matolcsy János: Állattartás őseink korában, Bp., 1982.
- Mészöly Gedeon: Mióta lovas nép a magyar? Bp., 1929 In: Kodolányi J. szerk.: A finnugor őshaza nyomában, Bp., 1973.
- Nagy Kálmán: A magyarok hadművészete a fejedelmek korában, Bp. 1993. Kapu 1-2. sz. 68-71.o.
- Németh Gyula: A honfoglaló magyarság kialakulása, Bp. 1930.
- Nováki Gyula: A magyarországi vaskohászat története, Bp. 1968.
- Padányi Viktor: Vérbulcsú, Ausztrália 1955.,-: Dentu-magyarai, Bp., 1989.
- Pilch Jenő /szerk./: A magyar katona, vitézségünk ezer éve, Bp. 1933.

Br. Spényi Géza: Az utolsó magyar huszárok, év és hely nélkül
Tóth Endre-Nagy Kálmán: Szent György, a lovasság védőszentje, Budapest
Vajay Szabolcs: Der Eintritt des ungarischen Stämmenbundes in die europäische Geschichte /862-933./ Mainz, 1968.
Veress D. Csaba: A Dunántúl hadi krónikája, 1944, 1945., Budapest, 1984-1992.
Zachar József: Idegen hadakban, Budapest, 1984
Zichy István: A magyarság őstörténete és műveltsége a honfoglalásig, Bp,

Nagy Kálmán (Budakeszi)

Egy huszárszázad harcai a Balatonnál, 1944-1945-ben

Történeti előadásomat élménybeszámolónak is nevezhetném, mivel anyagát saját élményeimből, megélt haditapasztalataimból igyekeztem a történész szemével látni és ismertté tenni.

A huszár a II. világháború során jó vezetés alatt, fegyvernemi sajátosságának megfelelő alkalmazásban és terepen kiválóan használható és korszerű katona volt. Az I. világháború átmenetileg rossz felhasználásával az a kép alakult ki, hogy a huszárság a sorozatfegyverek, a tüzérség és a repülő-páncélosok technikai bevezetésével már nem alkalmas a korszerű háború megvívására. A két háború között azonban két alkalommal is bebizonyosodott, hogy jó vezetés mellett még igenis, nemcsak kiválóan használható, hanem döntő feladatok, csatadöntő szerep betöltésére is megfelel. Az I. világháború elmarasztaló ítéletére azzal szolgált rá, hogy az elmaradt osztrák katonai vezetés feleslegesen feláldozta kiváló lovasságát, midőn színes egyenruhában, géppuskaállások és drótsövénnyel megerősített lövészárkok gyalogsága ellen küldte lovasrohamra huszárezredeit, melyek ott az ellenség tűzé-
ben el is véreztek, s midőn az akkor még egyetlen gyorscsapat megszünt, az óriási véráldozatokkal kikényszerített áttörések kiszélesítésére, a siker megteremtésére már nem volt erő.

A pozitív, elismerő vélemény kialakítását az 1921-22-es szovjet-lengyel háború és a török-görög háború eredményei teremtették meg. A Kievig előretört lengyel csapatok támadását Bugyonij orosz kozák őrmesterből lett lovas hadvezér Varsóig vetette vissza az 1. lovas hadse-
reggel és a kétségbeesett lengyel helyzetet csak a francia odadobott vezérkari tisztek hadvezetése és a magyarok által küldött gyalogsági löszer beérkezése tudta megmenteni.

A másik, az Anatóliában mélyen betört görög és antant, főleg francia csapatok ellen felhasznált török lovas hadtest rendkívüli sikerei voltak. Nemcsak megállította Kemál Atatürk török hadvezér és államférfi az ország nagyrészét megszállt ellenséget, hanem, dél-nyugati irányban visszaverte, a járhatatlannak hitt nehéz terepen megkerülte, bekerítette és fegyverletételre kényszerítette a hatalmas ellenséges túlerőt, felrúgta a trianonhoz hasonló sèvres-i békét és megteremtette a modern török állam biztos alapjait. Ez a két siker döntő szerepet játszott a fegyvernem jelentőségének megítélésében. A páncéljárművek és a repülő-
hatalmas technikai fejlődése a fegyvernemek alkalmazását illetően új elméletekhez vezetett. Túlbecsülték, s egyedül a páncélosok vagy a légierő döntő szerepét hirdették, villámháborús kísérletet tettek, pedig e korban még a fegyvernemek együttes alkalmazása vezetett sikerre.

Lecsökkentették a lovasságot, s helyette páncélosokat állítottak be a hadseregbe. Viszont egyes államok pl. Lengyelország és főleg a Szovjetunió nagyszámú lovasságot tartott fenn, s azokat a páncélosokkal együtt alkalmazta, mint a kísérő lovasságot még a 45-ös években is, hazánk területén is. Így pl. Plijev lovas-gépesített harccsoportja, mely az alföldi nagy támadásnál Arad-Békéscsaba, Debrecen irányába támadott, lovas hadtesteket alkalmazott.¹⁾ Ezekkel volt módom kapcsolatban lenni. És ezek még a Vág menti csatákban is részt vettek. A lengyel lovasság a német páncélosokkal szemben elvérzett.

Magyarországnak a trianoni béke négy huszárezredet engedélyezett, ez volt 1945-ben is, a hét majd kilenc hadtestnél, két hegyidárnál pedig egy-egy huszárszázad állott fenn, mely a hadsereg bővítésénél mindig új huszárszázadokat szervezett. A végén három ezerből egy huszárhadosztályt.²⁾ Az önálló huszárszázadok pedig az öt háborús év alatt mintegy negyven huszárszázadot állítottak föl.³⁾ Ezek egyike volt az egri 20. gyaloghadosztály keretébe tartozó 20.felderítő osztály huszárszázada, mely a miskolci VII. hadtest Rimaszombat-ban állomásozó VII. önálló huszárszázadból alakult meg 1943 októberében. Ennek a századnak a történetéről lesz szó.

A század bölcsőjéről néhány szót: Rimaszombat, ősi honfoglalás-kori színmagyar város volt, kiváló iskoláiról, iparáról - rimaszombati csutora-, neves művészeiről, íróiról, képzőművészeti értékeiről volt nevezetes. A Felvidék visszacsatolásakor került vissza az anyaországhoz, s lelkes lakói kérték, hogy helyezzenek oda magyar huszárokat. Így kerültek oda a várostól másfél kilométerre lévő egykori méntelepre, Szabadka-pusztára a miskolci huszárok. Fenyves, fás, virágos park közepén terült el a nagy négyszögletes istállóépület, közepén nagy udvarral, mint kiderült a dombon e helyen egykor a füleki bég török végvára terült el, a közeli Rima folyó kis szigetén pedig egy kéjlak állott, a bég háremének épülete. Korabeli pénzek cserép-és üvegdarabok, csontok kerültek elő - már akkor is érdekelt a múlt. A dolog előzményéhez tartozik, hogy a rimaszombati század felállított a háború folyamán 1941-ben egy megszálló, a 21. századot, mely 1943-ban a Kárpátokban komoly harcok után súlyos veszteséget szenvedett, 1942-ben a 19. és 20. huszárszázadot a doni 2. magyar hadsereghez és a 3. gyalogezredhez egy-egy huszárszakaszt.⁴⁾

Az utóbbiak részt vettek a huszárbecsülethez méltó hősiességgel a Tim-i áttörésben, a Don folyóig tartó támadásban, a súlyos téli védőharcokban végül az utóvédek utóvédjeiként verekedték át magukat együttes erővel a -40 fokban hidegben, hófúvásban, mellig érő hóban, a támadó szovjet páncélosokon keresztül, hosszú napokon át fedél és meleg étel nélkül, egy marék teával a zsebükben, de a huszárok gyalog harcolva is huszárok maradtak!

1943 májusában érkeztek haza vasúti szállítással. Ünnepelesen fogadtuk őket, kint volt az egész város a vasútnál. 1943. október 6-án a kezdeményezésemre emelt hősi emlékmű, egy öt méter magas, felfelé keskenyedő, piramis alakú csúcsban végződő vörös terméskő oszlop,

tetején egy másfél méter magas, felfelé mutató bronzkard, előtte egy másfél méteres négyszögletes oszlop, tetején bronz sisak, előlapja fehér márvány tábla és belevésve a századok harminchárom hősi halottjának a neve-ennek az első magyar huszár emlékműnek volt a leleplezése, előtte hősi-halotti gyászmisével, s a gömri magyar nőktől kapott hímezett nemzetiszínű országzászló felvonásával. Egész Rimaszombat velünk együtt emlékezett a hősökre. A hősi halottak hozzátartozói költségünkön jelen voltak. Tavaly tudtam meg a szegedi történeti iskola egyik felvidéki résztvevőjétől, hogy hála Istennek a hősi emlékmű ötven év után is megvan, s még elég тұrhető állapotban vészelte át ezideig a súlyos háborús éveket. Tehát 1943 októberében került sor immár a negyedik rimaszombati huszárszázad, a 20. felderítő osztály huszáralakulatának a felállítására. A huszárokon kívül kerékpárosok, gépkocsizók, harckocsizók, aknavetősök és rádiósok alkották, háromféle járműben. Feladatuk volt a gyalog hadosztály számára a felderítés, gyors tartalék, utóvéd-feladatok biztosítása. Kezdetben együtt volt az egység, majd a legéletképesebb huszárszázad volt folyamatosan alkalmazható, a felderítő osztály többi része kétszer is újra felállításra került, míg a háború végén harmadszor az én szervezésemben éledt újra. Közben a 20. hadosztállyal együtt megsemmisült a harcok következtében, egyedül a huszárszázad volt az eredeti, persze kiegészítésekkel. A huszárok korlátlan terepjáró képessége és szelleme volt fennmaradásuk titka!

Magyarország a II. világháborút semlegesként szerette volna átélni, azonban katona-politikai, hadászati helyzete és szomszédaink revans, visszafizetni akaró, területvisszaszerző szándékai miatt és azok nagyobb katonai részvételének fenyegető következményei miatt kénytelen volt, húzódozva minél kisebb erőket ráfordítani, beavatkozni. A lengyel háborúból is kimaradt, 1939-ben nem engedte át Kárpátalján a németek vasúti katonai szállításait sem. 1944. március 19. a német megszállás után azonban a német erőszakosság belekényszerítette nagyobb erőket, így a kíváló huszárhadosztály és az I. magyar hadsereg bevetésére. Bár ez utóbbi már az ezeréves magyar határ védelmére, tehát saját érdekünkéből került alkalmazásra. 1944 április végi mozgósítás után a huszárszázad Rimaszombat vasútállomásán berakodott egy száztengelyes szerelvénybe és május 15-én, a város lakosságának búcsúztatása után elindult a harctérre. A trombitás fújta az indulás jelét, a cigánybanda rázendített a Rákóczi induló hangjaira, valaki belekezdett a nótába

Ne sírjatok magyar lányok,

Visszajönnék a huszárok

Valaha, valaha, vagy soha.... Végigszállt a dal a vonaton, talán az elhagyott vár felé is elszálltak foszlányai: valaha, valaha, vagy soha! Akkor közülünk senki se hitte, hogy ebbe az ősi drága magyar városba valóban soha többé nem térünk vissza és újra elszakítanak egymástól sok millió magyart! Mentünk harci elszántsággal a haza védelmére. Hat tiszt, 307 huszár Nógrád, Borsod, Héves, Gömör keménykötésű ma-

gyar legényei, 292 lóval, két géppuska, két gránátvető, kilenc golyószóró, kétszázhatvanhét karabély, hat géppisztoly, negyven pisztoly. Ez volt a harcerőnk.

A hadosztály a Kárpátoktól északra a Dnyeszter partján volt védőállásban. ahol egykor nagyapák, apák harcoltak 1914-ben. A huszárok mögöttük tartalékban. Mikor július 20-án Lemberg-nél (Lvov) áttörték a német védőállást az oroszok, a hadosztály is megkezdte a visszavonulást. A huszárszázad utóvédállást foglalt az állások mögött. Majd mivel parancs nem jött és támadás se érte a századot, saját felelősségemre elrendeltem a visszavonulást. Amihez a vezérkari főnök áldását adta. Itt megemlíthető, hogy vissza csak írásbeli parancsra lehet hátramenni minden katonai egységnek, különben gyávaság miatt hadbíróság elé állítható a parancsnok. Itt ez volt a kockázat. És ezért nem volt katonailag végrehajtható az október 15-ikei kormányzó hadparancs, amit a rádióba olvastak be.

Ezután következtek a század utóvéd-harcai. Mindjárt az első összecsapásnál sikerült Koropiecnél (VII. 24.) megmenteni a másik utóvédet egy zászlóaljat. Hatalmas tűzcsapással leválasztottuk róluk az üldöző szovjet géppisztolyos tömeget. Azután átkelve a Dnyesszert este tízig feltartóztattuk az első átkelő orosz csapatokat. Éjjel újabb bevetésben egy német zászlóaljat felváltva VII. 25-én kora délutánig sikerült feltartóztatni egy egész gyalog hadosztály támadását. Ember-ember mellett, egy vonalban tizenkét rajvonalat tudtam megszámolni, amelyek a nyílt, sík területen, a felénk emelkedő dombon támadtak ránk. Olyan hatalmas tömegben közelítettek, hogy csak késleltetni tudtuk őket, megállítani nem⁵⁷. A géppuskacsövek már forrók voltak, ahol a sorokban hézagot lőttünk, újra összezárkózva, meg-megállva, de szüntelenül jöttek. A körülzárt Stanislaw-ból most Franko Ivanovo-nak hívják - sikerült oldalazó géppuskatűzőn át vágásban kitörni egyetlen sérülés nélkül. Sajnos Zmeskáll Aladár tsz. zászlós és négy huszár hősi halált halt az előző napi tömegtámadás alatt. A várostól nyugatra eső erdős területen a körülzárt és kitörést megkísérelt hadosztály és német páncélos egységek újabb és sikeres kiszabadítását sikerült egy huszár-cselvetéssel végrehajtani. A nyugat felé elzáró oroszokat déli irányban lóháton véghez vitt színlelt támadással odacsalni és a meggyengült körülzáró csapatokon át lovas rohammal áttörni és ezzel megnyitni az utat a visszavonulásra. A 80 kilométerre hátul bezárult bekerítő gyűrűkön több alkalommal, úgy sikerült átjutni, hogy a házak előtt állva géppisztolyozó gyalogosokat vágásban lovasrohammal megtámadva, kézigránátdobásokkal söpörtük el az útból. Majd a kárpátok egyik hágójánál területbiztosító védelmi állást foglaltunk. 1944 szeptemberében az újból felállított 20. hadosztállyal együtt, a létszámbírányok kiegészítése után-a 25. kolozsvári huszárok félszázadát kaptuk meg-a, magyar-román határon Gyula-Békéscsaba között határbiztosító feladatot láttunk el, melyre a románok átállása után volt szükség. Itt érte a századot az október 6-án indított nagy szovjet harcokcsi-és lovas támadás szele. Előző naptól Gyula délkeleti szélén a Gyulavári felé levő híd mögött foglaltunk utó-

védet. A Körös híd felrobbantásra parancsot kérő utász tiszthelyet-tesnek nem adtam meg, nem támadott itt senki, a híd megmaradt. Örülök, hogy nem volt felesleges kár belőle. Egy szovjet tábornok egy magyar újságban azzal dicsekedett, hogy ő mentette meg a hidat. Pedig ő csak legfeljebb ájtott rajta. F.F. kuruc Lobogó c. képe-sűség. Ezen a gyásznapon visszavonulás közben du. négykor Bé-kés előtt az Élővíz-csatorna töltése mögöl, egy zsilipes hídon át, az ott álló hatalmas szovjet harckocsi-oszlopon, fogatolt tűzéréség és vonatcsapatokon keresztül, két harckocsi között kénytelen voltam az egész századdal lovasrohammal, kézigránátok dobásával áttörni, mert a hátunk mögött is új támadó harckocsik tűntek föl. Persze ez, szerencsénkre csak azért volt lehetséges, mert a harckocsi mo-torok álltak, lehetett volna az ágyútornyot megforgatni, a kezelőle-génység pedig az oszlop elején gyülekezett, valószínűleg a házaka-nál zabráltak - egykori szakkifejezéssel -, az első harckocsi nyílása-ban álló, nyakában géppisztolyt lógató ruszki pedig úgy megrémült a váratlan lovastámadásra, hogy kimeredt szemmel, kítátott szájjal felemelt kézzel várta végig, amíg a század háromnegyed része át-vágtatott előtte. Szerencsére, a negyedik szakasz is előkerült némi kergetőzés után a tankkatlanból. Persze veszteségekkel járt ez is. Melegh Antal volt tizedesem tudja ezt igazolni, mint résztvevő.(Bp. Múzeum u. 9. 1088.)

A 20. hadosztály az alföldi harcokban nagyrészt megsemmisült, a Tisza mögött harmadszor is fel kellett állítani, a huszárszázad vi-szont az eredeti volt és maradt. Október 8-tól a Duna-Tisza közén harcolt, Lakitelek, Alpár-Kecskemét, Cegléd irányában vívott késlel-tető harcokat, sokszor teljesen önállóan, nyílt szárnyakkal. Itt kiala-kult egy régi, ősi harcmódhoz hasonló harcéljárás. A tanyaházak tetejéről messzire ellátva, a sorozatfegyverekkel kedvező lőtávolsá-gon a sokszor menetelakzatban közeledő orosz és román csapatok-
ra hatásos tűzcsapásokat mértünk. Megállítottuk őket. Majd a géppus-kákat hátrébb levő tanyákra küldtük, lehetőleg oldali irányban, onnan legyen újabb tűzcsapás, csak a géppisztolyosok maradtak vissza, ezekkel a rohamtávolságra közelítők mértünk újabb jólcélzott gép-pisztoly-sorozatokot, azután gyorsan lóra és vágatában el. Ezt itt, majd a Dunántúlon is többször megismételtük. Így történhetett, hogy mikor 1944 november végén a Csepel szigeten kemény ellenállás után fog-ságba esett négyes huszártiszteket, (Saághy Miklós zászlóst és Fallon-Kund Alfréd századost) a szovjet parancsnok magához hívatta, itallal és szendviccsel kínálta, közölte velük, hogy bár ő Sztálingrád óta egy-folytában harcol, de ilyen elszánt, szívós védekezéssel még nem talál-kozott. Mikor pedig megtudta, hogy huszárok, kezét szorított velük és közölte, most már érti, hogy miért van olyan nagy hírük a magyar huszároknak. A Duna-Tisza közén vívott egy hónapos harc után a hu-szárszázadot a 20. hadosztály maradványaival együtt november elején átteleptették a Dunántúlra. A század menetben lóháton Cegléd, Vác, Szob, Párkány, Esztergomon át előbb Pilisszentivánra, majd onnan Sárszenmiklósrakerült. Kiképzés, pihenés után a Duna alsó szakaszán átkelt nyugat-és északi irányú szovjet támadás veszélye miatt a szer-

vezés alatt álló hadosztály gyenge zászlóaljait Szekszárd irányába vettették be. Rendelkezésre állt öt zászlóalj, a huszárszászad és öt üteg. A fegyverzet 40-60%-os, a létszám 75-100%-os volt a gyalogságnál, a tűzéréség 80-100% körül mozgott, viszont (idézem:) "A lovasszászad létszám és fegyverzet terén közel áll a 100%-hoz"-írta visszaemlékezésében a hadosztály egykori vezérkari főnöke, (Koltay Jenő vk. örgy: Egy honvédtiszt visszaemlékezései, Corvin Publisng Ltd. Calgary, Alberta, Canada, é.n. 563.o.)

A Kapos völgyében előremenetelt huszárszászad Simontornyán át Gyönkre vonult, ott hadseregtartalékot képezett /XI.30./, majd visszavonulás közben kapta a parancsot: "1944. XII. 2.A. 20. gyaloghadosztály foglaljon védőállást a Sió mentén, a Balatontól Ozoráig. A védelem súlypontja: Siófok, Mezőkomárom és Ozora. "És erre a 30 km-re jutott kb. 5-600 baka, meg vagy 150 huszár. Szembe velük pedig a 3. Ukrán Front csapatai. Ez támpontszerű védelem volt, általában a Sió átvételét vezető hidak területén voltak védőcsapatok. A huszárszászadnak Szabadhidvég körös körül, a Siótól délre kellett hídőállást képeznie, azzal a feladattal, hogy az ellenséges előnyomulást késleltesse, onnan túlerő vonulhat vissza. Koltay: i.m. 577./ Tőle kétoldalt gyalogság védett. December 3-án, kemény száraz hideg napon már kemény harci napja volt a századunknak. Már kora délutáni órákban erős ellenséges tűzéréségi aknavető tűz feküdt a hadosztály egész vonalán. A század Szabadhidvég déli szélén helyezkedett el félkör alakban. Géppuskáit és páncéltörő fegyvereit a dél felé vezető út mentén helyezte el. Egy szakasz tartalék a közép mögött, a századparancsnok az egyik szélső padlástérben helyezkedett el a géppuskák közelében, innen a figyelem nagyobb területre kiterjeszkedett. A géppuskák golyószórók, gránátvetők alig foglalták el tüzelőállásaikat a falu szélén, házak tetején, máris feltűntek a géppisztolyos felderítők. A huszárfegyverek megállították őket, de kis idő múlva újabb, erős harcjárőrök bukkantak föl, ezeket is a földhöz szegezték jól irányított lövéseikkel. Azonban szinte kiapadhatatlanul mindig több és több piszkos-földszínű ruhás csoport közeledett és szinte megállíthatatlanul. Az oroszok, szokásos módjukon, a veszteségekkel mit sem törődve hajsztolták előre, bele a tűzbe megfélemlített tömegeiket. Kétoldaltól légvédelmi gépágyúink zúdították rájuk repeszgránátjaikat, de már a túloldaltól is megszálaltak az aknavetők és az ágyuk.

Két sebesült huszárt már hátra szállítottak a sebesültvivő járőrök, az ellenséges tűzéréségi tűz egyre fokozódott, a fegyverek szinte megállás nélkül tüzeltek minden feltűnő célra, de a támadók mégis egyre közelebb értek a védőállásokhoz. Délután 17 óráig sikerült megtartani a védőállást. Félórával előbb jött a hír, az oroszok elfoglalták a cecői útkeresztveződést, Siófokra szovjet harcokcsik törtek be. Az alapvető és tűzéréségi becsapódások egyre sűrűbbé váltak. A helyzet tarthatatlan lett. Meg kellett kezdeni a visszavonulást, a század tervszerűen ürtette ki a védőállást. Előbb a nehézfegyverek mentek vissza a hídon s foglaltak ott új tüzelőállást, majd a golyószórósok követték őket. Már csak a géppisztolyosok maradtak vissza biztosítva a kiürítést. Végül azok is

lóra szállva, vágóban hagyták ott a községet. A hidat felrobbantani műszaki csapatok és robbanóanyag hiányában nem tudták, pedig a Sió, így télidőben akadályt jelenthetett volna. Persze így, utólag már tudjuk, hogy úgylis kár lett volna a hidat elpusztítani, ennek semmi harcászati értéke nem lett volna. A felváltó csapat beérkezése után a század visszalovagolt Középbogárdra és ott a hadosztály egyetlen tartalékát képezte majd másnap Lajoskomáromban folytatott újra védelmi harcot. Közben a felderítő osztály parancsnoka (Szabó József huszár alezredes) megbetegedése miatt a huszárszázad parancsnoka lett az osztályparancsnok, helyét a század arcvonalmögötti tisztje (Erődy Harach Tamás főhadnagy) vette át. Miután a Sió védővonalat, az ún, Jenő vonalat ki kellett üríteni a túlerő elől, a Balaton észak-keleti vonalában alakított margit-vonalnak nevezett védőállást vették föl a csapatok. A huszárszázad Lajoskomáromi védelmi harcai közben egy kisebb csoport átszivárgott a védőállás hézagain és Középbogárd területén "Itt vannak az oroszok, meneküljenek!" -kiáltásokkal riadalmat keltettek, az új 152. utászszázalaj katonái szétszaladtak, a tüzérek kartáccsal lőttek, pedig csak rémhírterjesztés, vakláрма volt. Az osztály segédtiszttel épp ott tartózkodtam Középbogárdon, s a zajra kimenve a lovaink istállójához, a sötétségben egy alak surrant el mellettünk, s odakiáltotta az álhírt. Kicsoda maga, kiáltott utána a zászlós (Mátyus Ferenc) - Bicskei-vágta rá az alak és továbbszaladt, utána eresztett egy kis sorozatot a zászlós, egy ijedt sikoltás és s rémhírterjesztő eltűnt az éj homályában. Biztos, hogy egy beugró szovjet-ügynök volt! Másnap egy páncélos bevetéssel lehetett tisztázni a helyzetet^{8/}

XII. 6 -án Ágoston pusztára kellett a századnak visszavonulnia (Enying és Kisláng között), s azt védenie. A túlerejű támadás elől visszavonulóban másnap a század ugyanazt a harcmódot alkalmazta, mint a Duna-Tisza között.

XII. 8-án reggel az orosz betört a Margit-vonalba, a 20. hadosztály Várpalotát védte, a huszárok Ősi-ben harcoltak, visszaverték a támadókat, majd 10-12-én a Ravazdra visszarendelt felderítő osztály keretéből kiegészítette a huszárok hiányait, s az osztálytól a huszárok különváltak, német pc. egységekhez kerültek. Közben XII. 17-én éleslövészetet tartottak a várpalotai lőtéren, az idézett visszaemlékezés szerint: "A huszárok magatartását és működését a négy nappal ezelőtt látott gyalogsági bemutatóval összehasonlítva úgy nézett ki a dolog, mintha két merőben más nemzet haderejéből vett csapatokat láttunk volna, egy jót és egy csapnivalóan rosszat...Tömöry /hop/ hasonlóan meg volt elégedve velük. A gyakorlat végén megdicsérte őket a Sió ment harcokban tanúsított magatartásukért és ama reményének adott kifejezést, hogy hazánk utolsó darabját védő harcainkban továbbra is meg fogják tenni kötelességüket"^{9/}

Nem csalatkoztak bennük a parancsnokok! A huszárok ezután is kivették a részüket minden küzdelemben.

A XII. 21-én indított nagyerejű szovjet támadás 23-án hajnalra Székesfehérvár elfoglalásához vezetett. Veszélybe került a Várpalota-i védővonal. A huszárszázad megerősítve aknavetőkkal és 4 páncéltörő

ágyúval Inota védelmét tartotta a kezében, közben XII. 24-től 27-ig Nádasladány irányában vett részt a támadásban, majd Várpalota védelmének súlyos elhárító harcaiban volt szerepe, sajnos súlyos véres veszteségek érték, hősi halált halt a géppuskák tüzeit irányító Dessewfy Zsolt tartalékos zászlós és sokan megsebesültek, XIII.28-29-én.A század ezután 1945. I. 16-ig a csóri műút mentén rendkívül nehéz viszonyok között, a hideg, fagyos, téli időben volt hevenyészett védőállásban. I. 20-21-én Székesfehérvár visszafoglalásából is kivették a részüket, az utcai harcok során gyalog is kemény csapásokat mértek a betört szovjet csapatokra, többször közelharcban, kézigránáttal semmisítették meg az ellenséget. Nem hiába folyt a roham-és harckiképzés Szabadkapusztán! A fehérvári harcok után a német ellentámadásban, az ellenség üldözésében már újra lóháton törtek előre, egészen a Velencei tó sarkáig, majd Kápolnásnyék határáig, végül azt is birtokba vették. I. 24-25-én Baracska felé gyalog támadtak, majd Veréb községnél mérték össze erejüket a szívósan védekező oroszokkal.

I. 31-én a huszárszáhad lóháton tört előre Dunapentelére, Rácalmás községnél, a Duna közelében szálltak tűzharchoz lóról, ahol a szolgálatvezető őrmester (Szobonya őrm.) is megsebesült fejlődéssel. Szerencsére meggyógyult! A nagy szovjet páncélos ellentámadás elől visszavették a huszárokat és most a Sárvíz mentén helység harcokban küzdöttek tovább. Február végéig csőszön tartózkodtak védőállásban, onnan Várpalotára, majd március 3-án Balatonfüredre rendelve visszavonultak a 20. hadosztályhoz.

A háború utolsó időszaka következett. A szovjet március 15-16-án megindította döntő támadását, az ún. Bécsi hadműveletet. A 20.hadosztály védelmét bekanyarította észak felé. Itt vettek újra részt huszárijaink. A Tapolca-Veszprém-út lezárására szervezett védelembé rendelték a századot március 21-én Veszprém déli részén, ahol másnap sikerült visszavetni a támadó T-34-es harckocsikat. Március 25-től más beosztásban, a Szent László hadosztály védelmében hátsóbb védőállásban harcolt. Március 26-án küldte utolsó rádió jelentését, mely szerint "Kapolcs-on, Tapolcától kb. 15 km-re északkeletre harcban állnak a szovjet harckocsikkal..."¹⁰.

A hadosztály nem adott több parancsot, mire a huszárszáhad öntevékenyen kivonta magát az ellenséges támadások hatása alól, visszavonult, átkelt a Mura folyón, s többé nem vett részt harcban. Ausztriában angol hadifogságba került. Itt a századparancsnok angol nyelvtudása és ügyes szervezőképessége segítségével barátságos viszonyt fejtett ki az angol megszállókkal, sportlovaglásokat rendezett, szórakoztató csoportot szerzett művészekből, s így a század ellátásában részesült, majd 1945 közepén hazatért a "Hadifogságból" aki akart.

Eddig tart a huszárszáhad harci eseményeinek története. Ezt kiegészítem még azzal, hogy amikor a huszárszáhadot elvitték a felderítő osztályból, a maradék Ravazdon, Győr közelében újraszerveződött. Kőszegen, az akkor ott tartózkodó Honvédelmi Minisztérium illetékes osztályaitól szerzett nyílt parancsra Érsekújvárról önként jelentkező volt

huszárokkal sikerült feltölteni az osztályt teljes létszámmra, gépkocsival, fegyverzettel a dunántúli raktárakból, valamint az egyéb szükséges ruházati és felszerelési cikkekkkel. Ezzel az új felderítő osztállyal az Új-Dörögd pusztai katonai táborban 1945. január 20-ig tartó kiképzés és összeszoktatás után január 21-től a Balaton partján, Balatonygyöröktől Révfülöpig megszerveztük a terület védelmét. A 20. osztály parancsnokság Tapolcán székelte egyidőben egy bank hivatalban a fő úton. A felderítőoszály Szigligeten, a volt Esterházy grófi kastélyban állította föl harcálláspontját (ma Alkotóház működik benne.)

A Balatonygyöröktől Révfülöpig terjedő védőkörlet hat szakaszra oszlott, 22 támponttal. Aknavető tüzelfőállás Badacsonytomaj és Ábrahám-hegy között volt a szőlőkben, Badacsonytomaj vasútállomáson kifutásra készen állt a

101. sz. páncélvonat két 8 cm-es löveggel és 8 géppuskával felszerelve. A mólókon és más alkalmas helyeken kiépített figyelőhelyek, golyószóró-és géppuska tüzelfőállások voltak. Figyelésre és őrszolgálatra az önként jelentkezett helybeli és a túlsó partról elmenekült férfiak, halászok, bányászok, földművelők, iparosok vállalkoztak, s ezért zsoldfizetésben is részesültek és fegyvereket kaptak. A leventesorban lévők közül sokan önként jelentkeztek katonai szolgálatra, ezekkel gyalog és lovaskiképzést hajtottunk végre Szigligeten. A sors iróniája, hogy ezeket az újoncokat éppen a nagy szovjet támadás kezdő napján avattuk föl katonának, a badacsonyi turistaházban a fiúk anyjai finom díszbédéllel kedveskedtek, 1945. március 15.-én.

Mikor elvonult a hadosztály, ezeknek annyi hasznuk volt belőle, hogy rendes katonai alakulattal vonultak el, rendes ellátásban részesültek és megszabadultak a kínos orosz fogság borzalmaitól. Aki lemarad, az legalább négy éven át élvezhette a szovjet paradicsom nyenyenségeit.

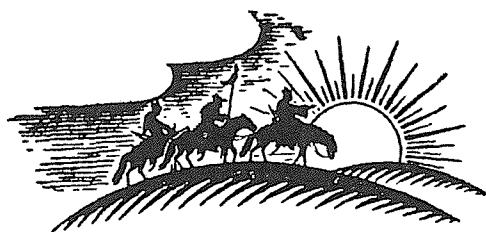
(Így mondta el nekem az ötvenes években Barna László őrmester is, mint mesélte, egyedüli vigasza az volt, hogy a sarkköri fogolytábor mellett azoknak a szovjet katonáknak volt a feledtető tábor, akik a nagy Szovjetunió határaitól részt vettek a nagy felszabadításban Nyugaton. Dehát ez már csak az anekdoták sorába tartozik.)

Befejezésül annyit szeretnék hozzáfűzni. Ezt a háborút nem mi akartuk, nem tudtuk elkerülni, s mégis bennünket sújtottak megint a legcudarabbul és éppen azok, akik az első háború után is minket büntettek ártatlanul a legszigorúbban, s akik a két háború között soha se hallgattak meg jogos jóvátételi panaszunkat, tehát egyenesen belekényszerítettek a háborús felek közé.

Még egy rövid mondat: Az egykori területviszacsatolások történetéhez: Magyarország a Felvidék és Erdély esetében is azt akarta, hogy népszavazás döntsön arról, hogy hová akarnak tartozni. Mindkét ellenfél ragaszkodott a fasiszta hatalmak (és a nyugatiak !!) döntéséhez. És most azon az alapon változtatták vissza a helyzetet, hogy a fasiszták úgynevezett

Mi huszárok - visszatérve az eredeti témához - most már végleg letettük dicsőséges szablyánkat, mellyel honfoglaló őseink dicső tettei óta mindig a hazáért, a becsületért, a magyar nép szabadságáért küzdöttünk. A technika fejlődése, az idő azonban eljárt fölöttünk, nincs szükség már a lovas katonára a huszárra, de igenis szükség van arra a szellemre, amelyet a magyar huszár testesített meg ennek a sokat szenvedett népnek a múltjában. Magyar fiatalok, ne feledjétek a történelem tanításait: Szeressétek úgy a hazát, ahogy mi magyar huszárok szerettük!

Jegyzet

- 1./ Adonyi-Naredy Ferenc-Nagy Kálmán: Magyar huszárok a II. világháborúban, Sárvár, 1990. 118.
- 2/ Br. Splényi Géza: Az utolsó magyar huszárok, h. é.n. 59. sköv.
- 3/ Az 1 jegyzetben i.m. 132.
- 4/ Az 1. jegyzetben i.m. 105-106.
- 5/ Grecsko A.A.: Át a Kárpátokon, Budapest, 1977. 196. Így írja le az orosz szerző a támadásuk végrehajtását, ma szinte hihetetlen, de egy szovjet tábornok írta!
- 6/ Az 1. jegyzetben i.m. 119.
- 7/ Dr. Tóth Endre-Nagy Kálmán: Szent György, a lovasság védőszentje, Budapest 1992., 60.
- 8/ Az 1. jegyzetben i.m. 127. Veress D. Csaba: A Dunántúl hadikronikája, Budapest, 1984, 62-63. oldalon nagy és sikeres orosz támadásnak írta le, nyilván akkori források szerint. Sok ilyen legenda születhetett!
- 9/ Az 1. jegyzetben i.m. 128-129., Koltay Jenő: Egy honvédtiszt visszaemlékezései, Corvin Publishing Ltd. Calgary, Alberta, Canada, é.én. művéből.
- 10/ A 9. jegyzetben i.m. 130., és vitéz Csoknyai Pál ezredes, a 20. gyaloghadosztály gyalogsági parancsnokának hadinaplója 1944. IX.-1945.IV. 19, kézirat, a szerző tulajdonában.

Irodalom

Adonyi-Naredy Ferenc-Nagy Kálmán: Magyar huszárok a II. világháborúban, Sárvár, 1990.

Dálnoki Veress Lajos /szerk./: Magyarország honvédelme a II világháború előtt és alatt, 1920-1945. I-III. köt. München, 1973.

Grecsko, A.A.: Át a Kárpátokon, Budapest, 1977.

Koltay Jenő: Egy honvédtiszt visszaemlékezései, Calgary, Alberta, Canada, év nélkül.

Lajtos Árpád: Emlékezés a 2. magyar hadseregére, 1942-1943. Budapest, 1989.

Br. Splényi Géza: Az utolsó magyar huszárok, szerző kiadása év és hely nélkül.

Dr. Tóth Endre-Nagy Kálmán: Szent György a lovasság védőszentje, Budapest, 1992.

Veress D. Csaba: A Dunántúl hadi krónikája, 1944-1945. Budapest 1984.

Rainer Pál (Veszprém)

Magyarország királynéi az Árpád - korban

Az Árpád - dinasztia tagjai a honfoglalást követően 4 évszázadon keresztül (896 - 1301) uralkodtak Magyarországon - mintegy 100 évig mint fejedelmek, utóbb 300 évig mint királyok - s összesen 21 koronás főt adtak az országnak. A korszak 2 további királya - Péter és Aba Sámuel - leányágon álltak rokonságban az Árpádok családjával. Az Árpád - kor 23 királyának összesen 27 olyan felesége volt, akik királynéink voltak. Ugyanis Kálmán, III. Béla és III. András királyunk kétszer, II. András pedig háromszor kötöttek házasságot. A gyermekként meghalt III. Lászlónak pedig nem volt felesége. Szintén kétszer nősült I. Géza és I. László király, azonban az ő 1 feleségükből sohasem lett királyné, miután még férjek herceg korában meghaltak. Egy ilyen rövid előadás során természetesen nincs arra lehetőségem, hogy a korszak mind a 27 királynéjának akárcsak vázlatos életrajzát adjam. Ehelyett inkább megpróbálom összefoglaló jelleggel azokat a momentumokat bemutatni, amelyek többé - kevésbé valamennyiük sorsában közesek voltak, illetve általánosabbnak tekinthetők.

Árpád - házi királyaink - ahogyan az fejedelmi körökben általánosan szokás - házasságukkal is elsősorban dinasztikus politikai céljaikat próbálták előmozdítani. A korszak valamennyi királynéja külföldi volt., kivéve Aba Sámuel feleségét, Szt István királyunk testvérét. Származásukat tekintve: 7 német - osztrák, 4 görög, 3 orosz, 3 itáliai, 2 francia, 2 lengyel, 1 aragóniai, 1 szerb, 1 kun, továbbá egy ismeretlen (II László felesége.) II. István király feleségéről pedig eltérőek a vélemények, ő vagy német, vagy itáliai volt. Királyaink közül néhányan - Péter, I. András, I Béla, II Béla, IV. István, IV,László - még hercegeként megházasodtak. A többiek pedig trónralépésükkor, vagy az ezt követő néhány éven belül tették ezt, hiszen a törvényes fiú örökös biztosítása minden uralkodónak elsődleges célja volt. Péter, Salamon, II. István IV. István, IV. László királyok házasságából nem született gyermek. Szintén gyermektelen maradt III. István 1.,III. Béla 2.és III. András 2. házassága. A többi házasságból viszont 1 esetben 10, 1 esetben, 8, 2 esetben 7, 3 esetben 6, 2 esetben 5, 2 esetben 3, 9 esetben pedig 1 gyermek született, vagy legalábbis ennyiről van tudomásunk.A középkori Magyarországon bár királynéinkat is megkoronázták, ők azonban önálló uralkodói jogkörrel nem rendelkeztek, csupán férjük, a király koronás házastársai voltak, persze időnként meglehetősen kiterjedt jogállással.

Mivel első királynénk - Gizella - volt a veszprémi püspökség megalapítója utódai szintén a veszprémi egyház kegyurai lettek. Ezért - némi kezdeti ingadozás és kivételek után - kialakult a XIII. sz. végére az a

szokás, hogy a mindenkori veszprémi püspök lett a magyar királyné kancellárja. A hagyomány szerint kezdetől fogva a veszprémi püspök koronázta a királynét, minden bizonnyal Székesfehérvárott. Miután ezen jogkör gyakorlásán a veszprémi püspök és az esztergomi érsek összekülönböztek, 1216 - ban rendezték és szabályozták a királyné - koronázás kérdését. Ettől kezdve, ha a király és a királyné koronázása és felkenése egyidejűleg történt, akkor a királyt az esztergomi érsek, a királynét pedig a veszprémi püspök koronázta, illetve kente fel. Ha csak a királyné megkoronázásáról és felkenéséről volt szó, akkor a veszprémi püspök koronázta, az esztergomi érsek pedig felkente a királynét. Ha ilyenkor az esztergomi érsek nem volt jelen, akkor mindkét aktust a veszprémi püspök végezte. (Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a XVI. sz. közepéig királynéink koronázása a Szent Koronával történt. Ezt követően viszont csak az u.n. házi koronával, s a Szent Koronát csupán jobb vállukhoz érintette az esztergomi érsek.) Árpád - kori királyné - koronázásainkról mindössze annyi biztosat tudunk, hogy Jolántát (II. András 2. nejét) 1215 - ben János esztergomi érsek (1205 - 1223), Izabella királyné (IV. László nejét) Balogh nembéli Pál veszprémi püspök (1263 - 1275), Ágnes királynét (III. András 2. nejét) pedig Rád nembéli Benedek veszprémi püspök (1289 - 1311) koronázta meg.

A királynék birtokai három fő típusra oszlottak:

1. A királynéi méltósághoz kötött, 2. a jegyajándékként kapott, 3. az egyéb módon pld. személyre szólóan nyert javakra. A XIII. sz - ra azonban az egyes királynéi birtokfajták eredete már gyakran összemósódott. A királynéi birtoktestek az ország területén többfelé, szétszórva helyezkedtek el. Nagyobb összefüggő birtokállományaik voltak: a segesdi ispánság, az erdélyi Beszterce környéke, az abaúji Vizsoly környéke, Pest és Pozsega vármegyék. A királyi és királynéi birtokok azonban nem különültek el minden esetben élesen egymástól. Királynéink önálló udvartartással rendelkeztek, amelynek legkorábbi nyomai a XIII. sz - ból maradtak fenn. A királynénak éppen úgy megvoltak a saját tisztségviselői - kancellár, udvarbíró, tárnokmester, pohárnokmester, lovászmester, stb. - mint a királynak. Árpád - kori királyasszonyainkról viszonylag igen keveset tudunk. A XIX. sz. végéig jóformán nemegyszer az is vitás volt, hogy melyik királyunknak ki volt a felesége. A források és a történeti feldolgozások gyakran egymásnak ellentmondó adatokat tüntettek fel. A helyzet nagymérvű tisztázását alapvetően elősegítette Wertner Mór 1892 - ben Nagybecskereken megjelent munkája - "Az Árpádok családi története" - amely valószínűleg napjainkig is a legkimerítőbben tárgyalja e témát.

Péter Aba Sámuel és II. László királyaink feleségeinek még a nevüket sem ismerjük. Kálmán király 1. feleségét az 1960 - as évekig Buzilla néven emlegette a szakirodalom, mígnem kiderült, hogy e név téves olvasás eredménye, s a királynét feltehetően Feliciának hívták. Legtöbb királynénknak ismeretlen a születési éve, némelyiküknél a házasságkötés időpontja is kérdéses. A szakirodalomban előforduló évszámok többnyire becslések eredményei. Magyar királynévá válásuk előtti előéletük - leszámítva néhány kivételt - meglehetősen ismeretlen. Capet

Margitról (III. Béla 2. nejeéről) tudjuk, hogy Béla királlyal való házassáktételekor már Henrik angol trónörökös (+1183) özvegye volt. Többi királynéinknak feltehetően az Árpádokkal kötött volt az első házassága.

Ahány ember, annyi féle - tartja egyik közmondásunk. Így volt ez koronás asszonyainknál is. Bővebbet főleg azon királyasszonyainkról őrzött meg az emlékezet, akik valamilyen módon belefolytak az ország kormányzásába, s ennek következtében tetteiket feljegyezték az évkönyvek.

Első, s egyben egyik legjelentősebb királynénk, Gizella szerepe közismert a magyarság térítésében. Vértel "politizáló alkatú" királyné volt Judit, Salamon királyunk felesége, III. Henrik német császár leánya. Főként gazdasági újítások fűződnek a nevéhez. Többek között ő hasznosította meg hazánkban - Rajna vidéki zsidók közreműködésével - az évenkénti pénzűjtés és - rontás szokását, amelynek révén a királyi udvar jelentős haszonra tett szert. Hasonló alkatú személyiség lehetett Ilona királyné II. Béla felesége, Uros szerb nagyzsupan leánya. Vak férje helyett gyakorlatilag ő kormányozta - természetesen a főurak segítségével - az országot. Az 1311 - es aradi országgyűlésen az ellenpárti főemberek /68 fő/ lemeszárítása - mint közismert - az ő indítványára történt.

Szintén e csoporthoz sorolható Eufrozina királyné, II. Géza neje, I. Mjstiszláv orosz fejedelem leánya, aki fiának, III. Istvánnak kiskorúsága alatt az ország tényleges vezetője volt, s erős befolyását is megőrizte.

Talán legismertebb alakja volt e királyné - típusnak Gertrud, II. András 1. felesége. Szereplése - mint ahogyan köztörténelmünkben jól ismert - még egyes főemberek felháborodását is kivívta, akik végül is megölték. A Bánk bán féle összeesküvés több résztvevője korábban Gertrud környezetéhez tartozott, tehát visszatetszésük személyes élményekből táplálkozhatott. Ezen "politizáló" királyasszonyainkkal szemben viszont alig - alig tudunk valamit pld. Péter és Aba Sámuel feleségeiről, Szűnádéné (I. Géza 2. felesége), Felicita (Kálmán 1. felesége), Adelheid? (II. István felesége), Mária. (IV. István felesége) Ágnes (III. István felesége), Jolánta (II. András 2. felesége) királynéinkról.

Ha a középkori küzdőszellem az uralkodók egyik feladatának az egyház támogatását tekintette, méginkább így volt ez királynéink esetében. Lássunk erre is néhány példát! Már említettem, hogy Gizella királyné volt a veszprémi püspökség alapítója Ilona királynét a férjének apja, Álmos herceg által alapított dömösi prépostsághoz fűzte szoros kapcsolatot. Eufrozina királyné támogatásával fejeződött be a székesfehérvári keresztelvény rendház építése. Chatillon Ágnes Hajszentlőrincen alapított monostort. Jolánta királyné az aradi káptalan templomépítését támogatta. Laszkarisz Mária főleg a domonkos és a ferences rendet pártolta. Uralkodóink házassélete sem volt mentes kisebb - nagyobb családi zökkenőktől. Eufémia királynét - miután férjét megcsalta - Kálmán király hazaküldte szüleihez Kijevbe, s ott szülte meg fiát, Boriszt, akit bár a későbbiekben többször lépett fel trónkövetelőként az Árpádok sosem ismertek el örökösüknek. Beatrix (II. András 3. neje) feltehetően

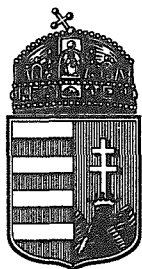
Dénes nádorral "szűrte össze a levét", s András király temetése után - bár várandós volt - jobbnak látta elhagyni Magyarországot. (Az ő unokája volt III. András, az utolsó Árpád - házi király). Izabella királynét ellenben férje, IV. László király taszította el magától kun szeretői kedvéért, sőt egy időre a margitszigeti kolostorba záratta.

IV. Béla - jöllehet jobb meggyőződése ellenére és apja, II. András szorgalmazására, aki fiának jobb kapcsolatot jelentő házastársat akart biztosítani - kísérletet tett Laszkaris Máriával kötött házasságának pápai engedéllyel történő felbontására. A pápa - miután magyar püspökök útján tájékozódott a helyzetről - ehhez nem járult hozzá, s döntése bizonyára IV. Béla (ekkor még - herceg) meggyőződésével találkozott (1222 - 12223)

Máskor politikai okokból kerültek egyes királynéink kellemetlen helyzetbe. Anasztázia királynéra - I. András özvegyére - saját fia, Salamon emelt kezét, amikor 1074 - ben az anyakirályné fia politikáját okozta az elszenvedett kudarcokért. Eufrizona királyné fia, III. Béla záratta börtönbe 1177 - ben - mivel nem őt hanem Géza nevű testvérét támogatta - majd 1186 - ban Bizáncba száműzte. Erzsébet királyné (V. István felesége) kétszer is fogságot szenvedett. Először még hercegné korában 1260 - ban, amikor Sárospatakon IV. Béla elfogatta, majd 1274 - ben amikor Kőszegi Henrik és Gutkeled Joachim fogták el fiával, a gyermek IV. Lászlóval együtt. Legtöbb királynénk, ha férjét túlélte, annak halálával nemcsak házastársát, de befolyását is elvesztette. Az Árpád - korból csupán két esetben tudunk arról, hogy az özvegy királyné újra férjhez ment. Az egyik Judit volt, Salamon király özvegye, aki 1088 - ban Ulászló Hermann lengyel fejedelem (1081 - 1102) felesége lett. (Közbevetőleg jegyzem meg, hogy lengyel királynéként is kormányzati újításokat vezetett be.) Ő azonban gyakorlatilag alig élt férjével közös házasságot, hiszen házasságkötésükkor mindketten gyermekei voltak, a későbbiekben pedig Salamon hányatott sorsa miatt nem igen került sor a közös életvitelre, bár Salamon 1084 - ben kísérletet tett ennek felújítására. A második eset Konstanciáé (Imre király özvegyéé), aki 1209 - ben II. Frigyes a későbbi német császár (1215 - 1250) felesége lett.

Általánosnak mondható, hogy a király halála után özvegye hazatért szüleihez, esetleg rokonaihoz: Szűnadéné Bizáncba, Ágnes Ausztriába, Margit a Szentföldre, vagy kolostorba vonult: Gizella (Passau), Anasztázia (Admont), Adelhaid (Waderbach)? Fruzsina (Jeruzsálem, Szent Teodósziosz zárdája), Ágnes (Königsfelden). Közismert, hogy sírjukat milyen sors érte. Nem jártak jobban királynéink nyughelyei sem. Magyarországon egyedül Chatillon Ágnes székesfehérvári sírja maradt meg sértetlenül. Néhány töredék ismert Gertrud királyné pilisszentkereszti síremlékéről. Továbbá megmaradt Passauban Gizella királynénk, s a karinthiai St. Paul im Lavanttal bencés kolostorában Ágnes királynénk - valószínűleg nem korabeli - síremléke. (A svájci Königsfeldben meghalt Ágnes maradványai később kerültek át Karintiába.)

Elmondható, hogy királyaink - királynéink házassági kapcsolatai elősegítették azt a kétirányú folyamatot, amelyek során hazánk a királyasszonyaink honából származó új ismeretek, szokások, ízlés, műveltség, stb. elsajátítójává lett, ám ugyanekkor a királynét kibocsájtó ország is közelebb került a magyarországi viszonyokhoz. Így ezen dinasztikus kötelékek is hozzájárultak ahhoz, hogy Magyarország végérvényesen beilleszkedjék a középkori keresztény világ államai közé.

Magyarország Árpád - kori királynéinak fontosabb adatai

a. = a királyné és férje neve, b. = a királyné
apja, c. = születésének ideje, d. = házasságkötésének ideje, e. = halálának
helye és ideje, f. = temetkezési helye

1. a. GIZELLA (I. István), b. Henrik bajor herceg,
c. 985.k.d.?, e. Passau, 1060.k. f.Passau
2. a N.(Péter), b. regensburgi német?, c.?, d.1038 előtt, e.?,f.?
3. a. N. (Aba Sámuel),b. Géza nagyfejedelem,c.?,d.1009 előtt, e.?,f.?
4. a. ANASZTÁZIA (I. András),b.I.(Bölcs) Jaroszláv kijevi fejedelem, c.
1021.k.d.1037/38.k.,
e. Admont, 1074 után, f.Admont, bencés monostor
5. a. RICHEZA (I.Béla), b. II.Mjesko lengyel fejedelem, c.
1015.k.,d.1032.k., e.?,f.?
6. a. JUDIT (Salamon), b. III. Henrik német császár,c.1074., d.1063.,
e.1092 után f.?
7. a. SZÜNADÉNÉ (I.Géza),b.Theodul görög ur, c.?d.1074.k.e. Bizánc,
1080 után, f.Bizánc?
8. a. ADELHAID (I. László),b. Rudolf német ellenkirály, c. ?, d. 1078. k. e.
1090., f. Veszprém?
9. a. FELICITA (Kálmán 1.) , b. Hautville I. Roger szicíliai fejedelem,
c.?,d.1097. tavasz, e.1112 előtt, f.Veszprém ?
10. a. EUFÉMIA (Kálmán 2.), b. Monarch II. Vladimir kijevi fejedelem, c. ?
d. 1112. nyár, e. Kijev, 1138., f.Kijev ?
11. a.? a. ALDELHAID (II.István), b. Steifling - Riedenburg II. Henrik re-
gensburgi várnagy, c. ?, d. 1120.k., e. Waldenbach, 1143 után, f. Wal-
denbach, ciszterci kolostor?
11. b.? a. N.(II. István), b. Robert capuai normann herceg, c. ?, d.1120.k.,
e.?,f. ?
12. a. ILONA (II.Béla), b.Uros szerb nagyzsupán, c.?, d.1130.k., e.1146
után, f.?
13. a. EUFROZINA (II. Géza), b.I. Mjstiszláv orosz fejedelem, c.? d. 1146.
ősz, e. Jeruzsálem. Szt Teodorosz zárda, 1177 után, f.utóbb: Székes-
fehérvár, keresztes rendház
14. a. N.(II.László), b. ?, c. ?, d.?, e. 1160 előtt, f. ?
15. a. MÁRIA (IV. István), b.Koméne Izsák bizánci herceg, c. ?, d. 1157.k.,
e. ?, f. ?
16. a. ÁGNES (III. István), b. Babenberg II. Henrik osztrák őrgrof, c. ?, d.
1166., e. Ausztria, 1182., f. ?
17. a. ÁGNES (ANNA) III. Béla 1./, b. Chatillon Rajnald francia lovag, c.
1149.k., d. 1170. k., e. 1184., f. Székesfehérvár, koronázó templom
18. a. MARGIT (III. Béla 2.), b. Capet VII. Lajos francia király, c.?, d. 1186.
nyár, e. Szentföld, 1197., f.?
19. a. KONSTANCIA (Imre),b. II. Alfonz aragóniai király, c.?, d. 1200. k. e.
1222. jun. 23. f. ?

20. a. GERTRUD (II. András 1.), b. IV. Berthold Andechs és Meran hercege, c. 1185.k., d. 1203 előtt, e. Pilisszentkereszt. 1213. szept. 28., f. Pilisszenkereszt, ciszterci kolostor
21. a. JOLÁNTA (II. András 2.), b. Courtenay Péter konstantinápolyi császár, c. 1198.k., d. 1215.e. 1233 eleje, f. Egres, ciszterci kolostor
22. a. BEATRIX (II. András 3.), b. Este I. Aldobrandino ferrarai őgróf, c. 1211.k., 1234. máj.14., e. 1245., f.?
23. a. MÁRIA (IV.Béla), b. Laszkarisz Teodor nikaeai császár, c. 1207.k., d. 1220.k., e.1270., f.Esztergom, ferences kolostora
24. a. ERZSÉBET (V. István), b. kun herceg, c.1239.k., d. 1247/5?,e. 1290 után, f. ?
25. a. IZABELLA (Erzsébet) IV. László), b. Anjou I.Károly nápolyi - szicíliai király, c. 1265.k., d.1270.k., e.1304 után, f. ?
26. a.FENNENA (III.András 1.), b.Ziemovit kijaivai fejedelem, c. ?, d. 1290.k., e. 1295., f. ?
27. a. ÁGNES (III. András 2.), b. Habsburg I. Albrecht német király, osztrák herceg, c. 1281. máj. 18., d. 1296. február, e. Königsfelden, 1364.máj.13., f. Königsfelden, klarissza kolostor, utóbb: St. Paul in Lavanttal, bencés kolostor

Irodalom:

- III. Béla magyar király emlékezete. (Szerkesztette Forster Gyula - Bp., 1900.)
- Czobor Béla: Egy Árpádkori diptychon. (Archeológiai Értesítő 890). 334 - 339.
- Delmár Emil: Középkori magyar emlékek Svájcban. (Bp., 1941.)
- Dobozy Hajnalka: Királynéink az Árpád - és Anjou - korban. Kolozsvári - szegedi értekezések a magyar művelődéstörténelem köréből. 26. Szeged, 1934.
- Előzmények és a magyar történet 1242 - ig (Magyarország története tíz kötetben. Főszerkesztő Székely György, szerkesztő Bartha Antal. I/1 - 2 kötet - Bp., 1984.)
- Gutheil Jenő: Az Árpád - kori Veszprém. (Veszprém, 1979.)
- Kollányi Ferenc: A veszprémi püspök királyné koronázási jogának története. (Veszprém, 1901.)
- Kralovánszky Alán: Újabb adatok Veszprém és Székesfehérvár településtörténetéhez. (A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 17. 1984.) 189 - 207.
- Kristó Gyula: A feudális széttagolódás Magyarországon. (Bp., 1979.)
- Kristó Gyula - Makk Ferenc: Az Árpád - házi uralkodók. (Bp., 1988.)
- Magyar Eszter: A királynő szerepe a magyar állam igazgatásában 1380 - ig. (Bp. 1967.) Kézirat az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának könyvtárában
- Marczali Henrik: Magyarország története az Árpádok korában. (1038 - 1301) A magyar nemzet története. II. Szerkeszti Szilágyi Sándor - Bp. 1896./
- Papp Imre: A királynői hatalom az Árpádok korában. (A Pozsonyszentgyörgyi Gimnázium Évkönyve. 1914.)
- Pauer Gyula: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. I - II. (Bp. 1899.) Reprint kiadás 1984.
- Pór Antal: Habsburg Ágnes magyar királyné és Erzsébet hercegasszony, az Árpádság utolsó sarja (Katholikus szemle 1888.)
- Száraz Antal: Ágnes királyné antipendiuma. (Archeológiai Értesítő 1891.) 22 - 24.
- Uzsoki András: Az első magyar királyné, Gizella sírja. (A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 16. 1982.) 125 - 168.
- Werner Mór: Az Árpádok családi története. (Nagybecskerek, 1892.)
- Wertner Mór: Az Árpádkori udvari tisztviselők sorozata. (Történelmi Tár 1899.) 638 - 672.
- Wertner Mór: Árpád nemzetsége. (Árpád és az Árpádok. Történelmi emlékmű. Szerkesztette Csánki Dezső. - Bp. 1907.) 125 - 136.

Rainer Pál (Veszprém)

Magyarország Árpád-kori királynéival kapcsolatos tárgyi emlékek

A z Árpád-házi királyok korában /1001-1301/ összesen 27 királynéja volt Magyarországnak. Közülük azonban, csak 10 olyan akad, akivel kapcsolatban tárgyi emlékek maradtak fenn korunkig. Jelen kis munkámban ezen emlékekanyagról - az oklevelet kivéve - szeretnék rövid áttekintést nyújtani. Csak a korabeli anyaggal foglalkozom, így tehát a középkori, de nem egykorú ábrázolásokat pld. nem vette figyelembe. Nem célom valamennyi tárgy kimerítő művészettörténeti elemzése. Tekintettel a szóhajóható emlékek viszonylag csekély számára és többnyire egyedi, kimagasló művészeti és történeti értékére ezt az elemzést a legtöbb esetben már jóval korábban amúgy is elvégezték és értékelték más kollegák, s a legtöbb darab kiterjedt és értékes szakirodalommal bír. (Bár megjegyzem, hogy királynéi pecséteinkről máig sem készült semmiféle összefoglalás.) Némileg hasonló felsorolást készített 1937-ben Genton István (1903-1969), aki az Árpádok kincstárából fennmaradt tárgyak lajstromát állította össze.

GIZELLA királyné, I. István király felesége (+1055) 1065 körül/

A magyar királyi koronázási palást (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum)

Eredetileg egy harang alakú miseruha volt, amelyet felirat szerint Szt. István király és felesége: Gizella királyné ajándékoztak 1031-ben a székesfehérvári Szűz Mária királyi egyháznak. (Magassága: 1. 345, átmérője: 2. 685, kerülete: 4.42 m)

Alapanyaga bizánci selyem, amelyet dúsan beborított az arany-és selyem fonállal készült hímzés. A figurális hímzés a "Te Deum" kezdetű egyházi háláadó ének képes illusztrációja. Az ábrák között megtalálhatóak: Jézus Krisztus (több változatban is), Szűz Mária, az angyalok, az ószövetségi próféták, az apostolok és a keresztség első mártírjainak, továbbá István királynak, Gizella királynénak és - feltehetően - fiúknak: Szt Imre hercegnek a figurái is. A miseruhát a XII. sz. végén - talán III. Béla király (1272-1196) uralkodás alatt-elől felhasználva, alját pedig megkurtítva-palásttá alakították át. Ekkor készítették gallérját is.

Régi hagyomány szerint a palástot a veszprémvölgyi apácázárdában készítették, s azon Gizella királyné személyesen is dolgozott. Ugyancsak a hagyomány szerint a paláston Magyarország valamennyi ki-

rálányának keze nyoma megtalálható, mert azt az egyes koronázások előtt udvarhölgyekkel javígtatták. Bár a újabb kutatások e hagyományt legalábbis részben megkérdőjelezzik, annyi azonban bizonyos, hogy a palástot valójában folyamatosan javították az idők folyamán. A koronázási jelvények közül, 1978-as hazakerülésük előtt a palást volt a legkevésbé ismert. A koronázási palásznak a Pannonhalmi Bencés Főapátság egy régi - valószínűleg a XVII. sz. 1. felében készült - másolatát őrzik.

A Gizella kereszt (München Schatzkammer der Reizidenz)

A Szt.Kereszt egy kis darabját magában foglaló, 44, 5. cm magas, ereklyetartó kereszt. Selyemmel bevont famagját öntött, vert, vésett, polcolt, rekeszzománcos lapokkal, valamint drágakövekkel és gyöngyökkel díszített aranylemezek borítják. Felirata: "ECCE SALVS VITE P/er/QVA/m/ MORIS MORTVA MORTE: VNDE SVAE MATRISQVE ANIMAE POSCENDO SALVTE/m/. QVAM SIQVIS DEMIT HINC DA/m/NETUR MORTE P/er/ENNI: HANC REGINA CRVCE/m/FABRICARI GISILA IVSSIT.-HANC CRVCE/m/GISILA DEVOTA REGINA AD TVMVMV/LV/SVE MARTIS GISILA DINARE CVRACIT.- /Cruck/EM DOMINIXPT SVB HONORE SACRATAM ANGELICI CIVES QVAM XPT CO/lunt/GLORIFICANT STIPANT VENETVR ADORANT".

(Magyarul: "Íme az élet üdvössége, mely által a halál halállal halt meg. Innen öhajítja a maga és anyja lelkének üdvét. Ha valaki innét elviszi, örök halállal bűnhődjék. Ezt a keresztet Gizella királyné készítette. Ezt a keresztet a jámbor királyné adományozta anyja, Gizella sírjára.")

A keresztet Gizella királyné adományozta édesanyja: a burgundi Gizella /+ 1006/ Regensburg-niedermünsteri sírjára. Feltehetően Regensburgban készült 1006-és 1038 között. A keresztben a megfeszített Krisztus lábánál kétfelől a királyné koronás-és anyja apácaruház alakja láthatók.(A koronázási paláston lévön kívül ez a királyné másik korabeli ábrázolása.)

Gizella királyné sírköve (Passau, Niedernburg kolostortemplom)

Gizella királyné István király halála (1038) után, a vele ellenséges érzületű Péter király (1038-1041 és 1044-1046) kegyetlen bánásmódja miatt 1045 körül III. Henrik német- római császár (1039-1056) kíséretében elhagyta Magyarországot. Passauban a birodalmi apáca kolostorba vonult vissza, s a monostor apátnőjeként halt meg 1055-1065 között.

Sírját, amelyet 1420 körül megújítottak, 1908-ban Wolfgang Maria Schmidt tártá fel. Az antropológiai vizsgálatot 1911-ben Ferdinand Birkner müncheni egyetemi tanár végezte el.

A királyné sírköve egy 1. 54 m hosszú, 0. 54 m széles, mintegy 0.30 m vastag, fehér, mészkő sírlap. Az erősen kopott, sérült felületű sírlap egy csavart szárú, hordozható keresztet ábrázol, a kereszt patibulumán két egymással szembeforduló sasmadárral.

Felirata: "ORIBE...IIS...HU CRUCIFIXE REDMEPTIS-NON/is/ MAI/i- CRUX XPI-GISYLA ABBATISSA".

ADELHAID királyné, I. László király felesége /+ 1090/

Az **Adelhaid kereszt** (St. Paul im Lavanttal) Karinthia, Bencés kolostor

A Gizella kereszthez hasonló Szt. Kereszt ereklyetartó. Magassága: 82.9, szélessége: 65.4, vastagsága: 7.4-7.8. cm. Tölggyfa magját aranyozott ezüstlemezek borítják. Előlapját filigrándíszekkel, gyöngy-drágakő-és féldrágakő berakással - közte 24 antik gemmával -, hátoldalán vésett díszítéssel Krisztus evangélista szimbólumok, angyalok látták el. Felirata: "CLAUDIT/ur/. HIC.DIGNI.CRUCIS.ALN/m/E.PORTIO.LINGI. PANNONICI. REGIS. DED./it/. VXOR. HA/n/C ADELHEIDIS -DOMINUS GUNTHERUS ABAS. PATRAVIT.HANC. CRUCEM.-XPE. DATOR. VIAE. QUEM. LAUDANT. OMNIA. RITE REMIA. DIGNA. PARA. REPARATIS. IN CRUCIS. ARA":

(Magyarul:"Itt e helyen őriztetik a Szt. Kereszt méltó fájának egy része. A magyar király felesége,ADELHAID ajándékozta ezt. Gunther apát úr készítette ezt a keresztet. Krisztus az élet adományozója, kit mindenek méltán dicsérnek. Készíts méltó jutalmat a kereszt oltárán megigazultaknak.")

A kereszt Adelhaid-Szt. László király felesége, Rudolf rheinfeldeni gróf, német ellenkirály (1077-1080) leánya-csináltatta édesanyjának: Savoyai Adelheidnek a St. Blasien (/Baden) bencés apátságban lévő sírjára. A kereszt hátoldalán feltehetően Gunther apát (1141-1170) készítette. A kereszthez egykor egy Uto apát (1086-1108) idejében készült talpazat is tartozott, amely ma már nincs meg. A St. Blasien apátság szekularizációját követően, 1809-ben a bencések a karinthiai St. Paul im Lavottal kolostorába vitték át, ahol azóta is őrzik. 1961-ben restaurálták.

Az osztrák szakirodalom - a kolostor középkori, de nem egykorú feljegyzései alapján - úgy vélik, hogy Adlehaid királyné csak a kereszt-ereklyét és a foglalatára szánt aranyat adományozta a bencéseknek. Maga az ereklyetartó kereszt már németországi (Reichenau-i vagy Dny-német-felsőrajnavidéki) műhely munkája a XI-XII. sz. fordulójáról. Hazai kutatóink közül Kovács Éva szintén a foglalat külföldi eredete mellett foglalt állást. Ezzel szemben Genthon István a kereszt előlapját magyar udvari műhely alkotásának tartotta, s csak a hátlaapon ismerte el Gunther idejében készült német alkotásnak.

ANNA királyné, III. Béla király 1. felesége (+1184)

Antiochiai Anna királyné **sírából származó ékszerek** (/Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum)

Egyetlen épségben megmaradt székesfehérvári királysírunkra - III. Béla és Anna királyné sírjára - 1848-ban találtak rá, csatornázási munkáknál. A királyné sírját a munkások bontották fel, a királynét Érdy (Lutzenbacher) János /1796-1871/ tárta fel.

A sírból előkerült a királyné egyszerű, tűzben aranyozott ezüstlemezből készült, 4 kereszttel díszített abroncskoronája (átmérője: 18.4-19.6 cm, szélessége: 3.15 cm, vastagsága: 5-6 mm), továbbá gránátköves hárfázó szírénes intaglio arany gyűrűje (átmérője): 2 cm, súlya: 4.4062 gr. valamint ruházatának csekély maradványai aranycsipke töredékei és fátolyfoszlányok.

A korona a temetésre készült halotti ékszer, a gyűrű ellenben a királyné életében is viselt személyes tárgya volt.

A nagy kövekből összeállított koporsó alsó kőlapja (1.80.x0.74 m) pedig megőrizte számunkra egyetlen királynénk testének lenyomatát.

KONSTANCIA királyné, Imre király felesége (+ 1222 .Jun. 23)

Konstancia **császárné pecsétje** (valószínűleg oklevélre függesztve maradt meg)

Konstancia királynénk-II. Alfonz aragóniai király leánya - 1. férje: Imre király (1196-1204) halála után, 1209-ben újra férjhezment a későbbi II. Frigyes német-római császárhoz (1215-1250).

Fennmaradt mandorla alakú pecsétje már mint császárnét ábrázolja, trónuson ülve, koronával és liliomos joggal. Felirata: "+ CO/n/S/tancia/A: D/ei GRA/tia/ .ROM/anorum/ .l/m/P/e/AT/ri/X . SE/m/PER. AVG/usta/. REG/ina/ SICIL/ie/".

(Magyarul: "Constanca Isten kegyelméből a rómaiak örökös császárnéja, Szicília királynéja". A pecsét az 1209 és 1222 közötti évekre keltezhető.)

Konstancia császárné **sírából származó ékszerek**

A császárnét a palermoi Szicíliai székesegyházban temették el. A sírjából előkerült relikviák - többek között egy ékköves, arany házi korona (átmérője: 20 cm), amely Deér József szerint eredetileg II.Frigyes császárnéé volt, egy drágaköves arany mellű és 5 db egyszerűbb gyűrű-elkallódtak.

GERTRÚD királyné, II. András 1. felesége (+ 1213. szept. 28.)

Gertrud királyné állítólagos **imádságos könyve**

(Cividale, Museo Civito-Cod. CCCVI.)

E kódex első fele eredetileg egy Gertrudis nevű - egyébként ismeretlen-trieri hölgynek készült 979-993 között, Egbert trieri érsek idejében, valószínűleg Reichenauban. Miniatűrjeit egy Ruopecht nevű szerzetes festette. Második fele XI. sz-i /?/ orosz munka Jaropolk kijevi fejedelem (kérdéses, hogy melyik) I. (972-978), II. 1132-1139 és felesége: Irene képeivel. A kódexet - utólagos bejegyzés szerint - 1229-ben Gertrud királyné leánya: Szt Erzsébet ajándékozta a friauli társaskáptalannak. A könyv Szt.Erzsébethez való kapcsolása valószínűleg helytálló, ám a királyné eredetisége erősen kérdéses.

Gertrud királyné **síremlékének töredékei** (Budapest, Magyar Nemzeti Galéria)

Közismert, hogy a főúri összeesküvés során, 1213. szept. 28-án, Péter és Simon ispán által meggyilkolt királynét a pilisszentkereszti ciszterci apátság templomában temették el. A főoltár előtti, megbolygatott sírját, Gerevich László a kolostor kutatója tárta fel, az 1970-es években. A kőlapokból kirakott, feldult sírból - amelybe később utólag is temetkeztek - a királyné csontmaradványai mellett síremlékének néhány összetört darabja is előkerült. Ezeknek alapján, valamint külföldi - főként francia - párhuzamok figyelembevételével Egyed Endre és Osgyáni Vilmos közreműködésével a síremlék több rekonstrukciója is készült.

I. Hermann thüringiai tartománygróf (1190-1217) **psaltériuma** (Stuttgart, egykori Királyi Könyvtár)

A nevezett kódex 174 b levele megőrizte Gertrud királyné és férje: II. András király arcképét. Az ábrázolás magyarázata az I. Hermann gróf és az Árpádok közötti családi kapcsolatot: Hermann fia, IV. (Kegyes)/Lajos gróf (1216-1227) II. András leányának, Szt Erzsébetnek (1207-1231) volt 1211-óta jegyese, majd 1221-től a férje. A kódex 1211-1213 körülre keltezhető.

MÁRIA királyné, IV. Béla király felesége (+1270)

Mária királyné **pecsétjei** Budapest, Magyar Országos Levéltár-D1. 886. .1267? (és 33 714. (1259.)

Fennmaradt királynéi pecséteink legkorábbi darabjai.

ERZSÉBET királyné, V. István király felesége (+1295 előtt)

Erzsébet királyné **pecsétjei** Esztergom, Prímási Levéltár-I.6. (1279.) Budapest, Magyar Országos Levéltár D.1.844.(1280.)

Az épebb változat 1280-ból való, kétoldalú, kerek, viasz függőpecsét. Előlapján a királyné trónuson ülő, koronás alakja, hátlapján az Árpádok címereiből vett kettőskereszt látható. Kőrata: előlap: "+ ELISABET. DEI. GRATIA. REGINA. VNGARIE. ET. FILIA. IMPERATORIS. CVMA-NORVM.", hátlap: "+ Sigillum. VXORIS. STEFI. REGIS. QVINTI. QARITI. BELE. ILLUSTRIS. REGIS. FILL/i". (Magyarul: Erzsébet Isten kegyelméből Magyarország királynéja és a kunok császáranak leánya).- A nagyságos IV. Béla király fia. V. István király felesége pecsétje".

ERZSÉBET /IZABELLA/ királyné, IV. László király felesége (+1304 után)

Erzsébet királyné pecsétje (Veszprém, Káptalani Levéltár Nagy et Kisberény 6.B (1280.), 8.(1283,) Alsóörs 7.(1290)

Az előbbihez hasonló.

FENENNA királyné, III. András király 1. felesége (+1295)

Fenenna királyné pecsétje Budapest, Magyar Országos Levéltár-D1. 1320. (1291.), Veszprém, Káptalani Levéltár Jutas 5./ 1291./, Esztergom, Prímási Levéltár-L.9. (1294)

Az előzőhöz hasonló kivitelű, hátlapján kettőskereszt.

ÁGNES királyné, III. András király 2. felesége (+ 1364. máj. 13.)

Utolsó Árpád-kori királynénktól, Habsburg Ágnestől - I. Albert német király és osztrák herceg leányától - maradt fenn a legtöbb tárgyi emlék. A királyné férje halála (1301) után hazatért ősei földjére. Előbb Ausztriában, majd 1313-tól kezdve haláláig a svajci Königsfelden (Argau) domonkos apácakolostora mellett élt. Így a személyéhez kapcsolható emlékek zömmel ma is Svájcban találhatók.

Ágnes királyné pecsétje

Az előző pecsétekhez hasonló kivitelűek.

Ágnes királyné ruhadíszai. (Sarnen, Szt. András kolostor)

A királyné maga ajándékozta 1296-os esküvői ruháját az engelbergi apácakolostornak. A ruha szövete azóta elpusztult, s ma már csak mintegy 1300 db különféle alakú fémdísz van meg, keveredve újabb ruhadíszekkel, egy Jézus szobor ruhájára és egy antependiumra applikálva.

II. András király díptyhonja (házioltára) Bern (Historisches Museum)

Az oltár két 44 cm-es magas és 38 cm széles hársfadeszka szárnyából áll, amelyeket filigránnal és drágakő betétekkel díszes, aranyozott ezüstlemezekkel vontak be. Mindkét tábla 23 mezőre oszlik. A középső mezőkben 1-1 bizánci kameán a megfeszített Krisztus és Krisztus mint világbíró látható, sötét jaspiskőből vésve. A többi mezőkben hegyikrisztály lemezek alatt pergamenszeletkékre festett miniatűrök láthatók: 1. az angyali üdvözlés, 2. Jézus születése, 3. a királyok imádása, 4. Krisztus megostorozása, 5. levétel a keresztről, 6. sírbatétel, 7. Krisztus a pokol tornácán, 8. feltámadás, majd a másik oldalon folytatódólag: 9. Krisztus megjelenik az apostoloknak, 10. mennybemenetel, 11. a Szt. Lélek eljövetele, 12. Mária mennybemenetele, valamint a 4 evangélista szimbólumai. Továbbá összesen 44 próféta, apostol és egyéb szent alakja a kereten. Köztük megtalálható 4 magyar szent is: István király, Imre herceg, László király és Erzsébet.

A miniatűrök velencei vagy dalmát munkák, a foglalat valószínűleg magyarországi. A III. András számára készült oltár özvegye révén jutott a kőnigsfeldeni klarisszákhöz, majd 1530 körül világi tulajdonosokhoz, s végül 1882-ben a múzeumba.

Ágnes királyné antependiuma (oltárelője) Bern, Historisches Museum

A 3.18 m hosszú 0.90 m széles oltárelő vörös bársonyból készült. Közepén a keresztfeszített Krisztus látható, jobbán Szűz Mária, balján pedig Szt. János apostol alakjával. Mária mellett Szt. Ágnes (/a királyné védőszentje), Szt. Katalin és Szt Péter. Szt János mellett Szt. András (/a király védőszentje), Keresztelő Szt. János és Szt. Pál figurái sorakoznak. A 60 cm. magas, sokszínű, selyemmel hímzett alkalot külön varrták rá a szövetre.

Az 1889-es restaurálás alkalmával a figurákat a bársonyról lefejtve kiderült, hogy ezeknek béléseül kis pergamendarabkákat használtak fel. Ezek részint egy XIV. sz-i latin breviáruból, részint pedig IV. "Witelsbach" Lajos német-római császár (1314-1347) egy 1334/35-re keltezhető, Ágnes királynéhoz írt leveléből származtak. Ennek segítségével azután egyértelműen el lehetett dönteni - a korábban a burgundi zsákmány részének tartott - tárgy eredetét és keletkezését, amely így 1335 és 1364 között készülhetett.

Antependium (St. Gallen, Industrie - und Kunstgewerbe Museum- Iklé gyűjtemény.)

Szövött, állatalakok díszítik. A sarneni kolostorból származik. A hagyomány Ágnes királynéhoz köti.

Antependium (St. Gallen, Industrie-und Kunstgewerbe Museum-Iklé-gyűjtemény) A feltámadt Krisztus alakjával. A hagyomány szintén Ágnes királynéhoz köti.

Pluviale (Engelberg, Bencés apátság)

Madaras, oroszlanos szövésű, nyakrészét vallásos ábrázolás díszíti. Felirata szerint 1318-ban készült. A hagyomány szerint Ágnes királyné vezetésével szőtték.

Üvegablakok a königsfeldeni kolostor templomából (Zürich, Museum)

Az ablakok legalábbis részben-Ágnes királynéhez köthetők. Pór Antal történész, esztergomi kanonok (1834-1911) szerint Botka Tivadar jogtörténész (1802- 1885) még lerajzolta ezekről III. András király és Ágnes királyné alakjait, s a rajzokat Ipolyi Arnold nagyváradi püspöknek - jeles műgyűjtő - (1823-1886) ajándékozta. Az ablakoknak ez a része azóta elkallódott.

Megvan viszont egy olyan ablakrész, amelyen az egyfejú német sas-többször is -valamint Magyarország kettőskeresztes és Ausztria vörösben ezüst pólyás címerai szerepelnek.

3 db. magyar zászló (Bern, Historisches Museum)

A königsfeldeni kolostorból származó templomi függőzászlók-más: német, osztrák és karinthiai zászlókkal együtt-feltehetően a Habsburg család ottani temetkezéséhez kapcsolhatóak. A ma már rendkívül megviselt állapotban lévő zászlók zöld selyem alapon felvarrt vörös kettős keresztet ábrázolnak. A zászlók vége ötszárnyúra kivágott. E XIII-XIV. sz. fordulójára tehető zászlók a magyar vexillológia legkorábbi eredetiben fennmaradt emlékei.

*

A ma is meglévő emlékek mellett ismerjük még néhány további-napjainkra már nem jutott-relikvia említését is. Így pl.: Gizella királynénak 1217-ig a veszprémi székesegyházban őrzött koronáját több XIII. sz-i oklevél is említi. Továbbá feljegyzés maradt Habsburg Ágnes királyné 2 könyvéről: egy német nyelvű bibliáról és egy szentek életéről. A példákat további kutatással valószínűleg még bővíteni lehetne. S eléggé közimert az a felfogás is, amely a magyar Szt. Korona alsó, az ún. "görög korona " alkotta részében eredetileg I. Géza királyunk (1074-1077) bizánci feleségének: Szünadénének koronáját látja. Magyarországra és királynéjára emlékeztetnek még napjainkban is egyes svájci helyiségek címerai- így pl. a Königsfelden mellett található Elfingené ,

amelyek Ágnes királyné egykori ottartózkodásával kapcsolatosak és teljesen azonosak a magyar címer kettőskeresztes-hármashalmos felével.

Irodalom:

III. Béla emlékezete. A szöveganyagot válogatta, fordította, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Kristó Gyula és Makk Ferenc. A képanyagot Marosi Ernő válogatta. (Budapest 1981.)

III. Béla magyar király emlékezete. Szerkesztette Forster Gyula. (Budapest, 1900.)

Bertényi Iván: Kis magyar címertan (Budapest 1983.)

Bertényi Iván: Címerváltozatok a középkori Magyarországon (Levéltári Közlemények 59. évf. 1. sz. 1988.) 3-80.

Czobor Béla: Egy Árpád-kori diptychon (Archeológiai Értesítő 1890.) 334-339.

Csánki Dezső: A.M. kir. orsz. levéltár diplomatikai osztályában őrzött pecsétek mutatója (Budapest 1889.)

Csontos János: II. Endre és Gertrud arcképei egy XIII. századbeli stuttgarti codexben (Századok 1885.) 54-58.

Csontos János: Gertrud királyné, sz. Erzsébet és Margit hercegnő imakönyvai Friaulban és sz. Florianban (Magyar Könyvszemle 1880.) 173-178.

Delmár Emil: Középkori magyar emlékek Svájcban (Budapest 1941.)

Fraknói Vilmos: Árpád-házi Szent Erzsébet imádságos könyvei Cividaleban (Magyar Könyvszemle 1882.) 175-180.

Feuerné Tóth Rózsa: V. István király sírja a margitszigeti domonkos apácakolostor templomában (Budapest Régiségei XXI. 1964.) 115-131.

Genthon István: Szent László feleségének keresztje (Magyar Művészet XIII. évf. 2. sz. 1937. febr.) 47-53.

Gerevich László: a gótikus klasszicizmus és Magyarországon Az MTA. Filozófiai és Történettudományi Osztályának Közleményei XX. 1971. (55-72).

Gerevich László: Villard de Honnecourt Magyarországon (Művészettörténeti Értesítő XX. évf. 2. sz. 1971.) 81-105.

Gerevich László: Pilis Abbey a Cultural Center (Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. Tomus XXIX. 1977.) 155-198.

Gerevich László: Ergebnisse der Ausgrabungen in der Zisterzienserabtei Pilis (Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. Tomus XXXVII. 1985.) 111-152.

Gerevich Tibor: Magyarország románkori emlékei (Budapest 1938.)

Gutheil Jenő: Az Árpád-kori Veszprém (Veszprém 1979.)

Kovács Éva: Signum Crucis-Lignum Crucis (A régi magyar címer kettős keresztjének ábrázolásairól) In : Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerkesztette: Székely György. Memoriae Saeculorum Hungariae 4. Budapest 1984.(407-423).

Die Kunstdenkmäler des Benediktinerstiftes St. Paul im Lavattal und seiner Filialkirchen (Österreichische Kunsttopographie XXXVII. Wien 1969.)

- Lovag Zsuzsa: A magyar koronázási jelvények (Budapest 1986.)
- Marczali Henrik: Magyarország története az Árpádok korában (1038-1301) In: A magyar nemzet története. II. Szerkeszti Szilágyi Sándor. (Budapest 1896.)
- Mihály Ernő: Pannonhalma (Magyar Művészet 1928.) 1-59.
- Noth Werner: Die Wartburg (Wartburg-Stiftung Eisenach 1984.)
- Pandula Attila: Vexillologia (In: A történelem segédtudományai. Szerkesztette: Kállay István. Budapest 1986.) 230-253.
- Pór Antal: A Zürichi Museum színes ablaktáblája (Archeológiai Értesítő 1903.) 11-14.
- Stanzel Fritz: Die Gruftkapelle im Münster zu St.
- Paul im Lavanttal. (Zeitschrift des Deutschen Vereins für Kunstwissenschaft. V. Band 1. Heft Berlin 1938.) 51-61.
- Száraz Antal: Ágnes királyné antependiuma (Archeológiai Értesítő 1891.) 22-24
- Uzsoki András: Az első magyar királyné, Gizella sírja (A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 16. 1982.) 125-168.
- F.Vattai Erzsébet: A margitszigeti korona (Budapest Régiségei XVIII. 1958.) 191-210.
- F. Vattai Erzsébet: A margotszigeti korona és gyűrű (Folia Archeologica XVIII. 1966/67)

Képek:

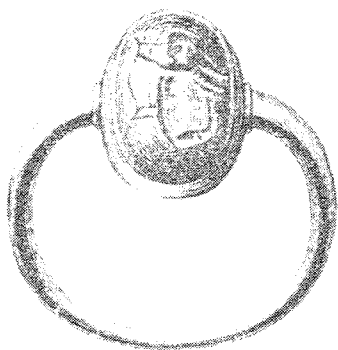
1. Gizella királyné és Szt. Imre herceg képe a magyar királyi koronázási paláston (Magyar Nemzeti Múzeum Budapest)
2. Anna királyné (III.Béla felesége) székesfehérvári sírjának alsó kőlapja a királyné testének lenyomatával (Magyar Nemzeti Múzeum Budapest)
3. Anna királyné gyűrűje székesfehérvári sírjából.
(Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest)
4. Anna királyné öltözetének maradványai székesfehérvári sírjából (Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest)
5. Gertrud királyné (II András 1. felesége) pilisszentkereszti síremlékének rekonstrukciója (Magyar Nemzeti Galéria, Budapest)
6. Gertrud királyné és férje: II. András király képe I. Hermann thüringiai gróf psalteriumából. (Volt Királyi Könyvtár, Stuttgart)
7. Erzsébet királyné (V. István felesége) pecsétje, hátlap (Primási Levéltár, Esztergom)
8. Fenenna királyné (III. András 1. felesége) pecsétje, hátlap (Primási Levéltár, Esztergom)
9. Fenenna királyné egyik oklevelének kezdő sorai
(Egykor a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltárában)

1. Gizella királyné és Szt. Imre herceg képe a magyar királyi koronázási paláston
(Magyar Nemzeti Múzeum Budapest)

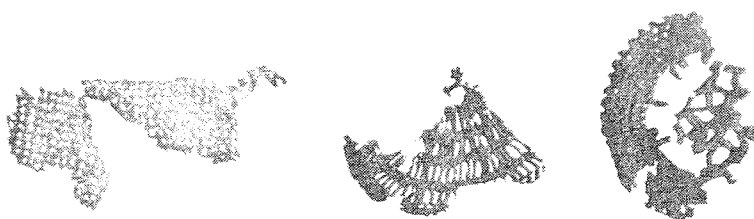

2. Anna királyné (III.Béla felesége) székesfehérvári sírjának alsó kőlapja a királyné testének lenyomatával (Magyar Nemzeti Múzeum Budapest)

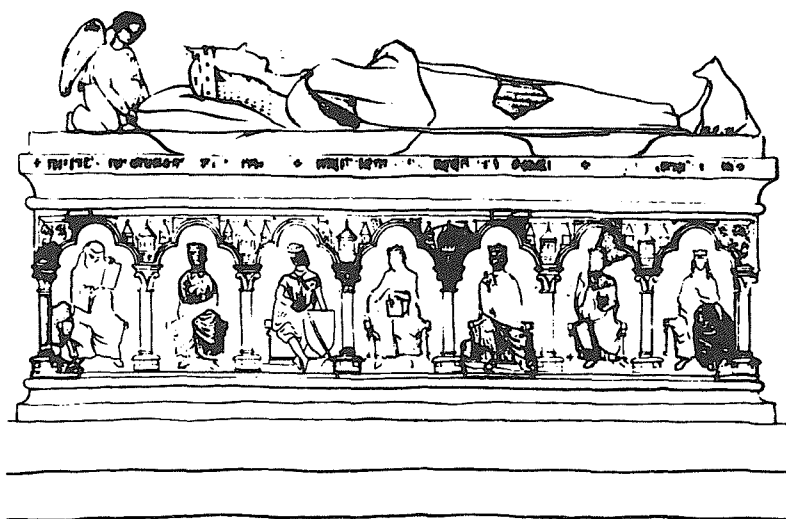
3. Anna királyné gyűrűje székesfehérvári sírjából. (Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest)

14. 15. 16. Anna királyné halálának arany emlékei

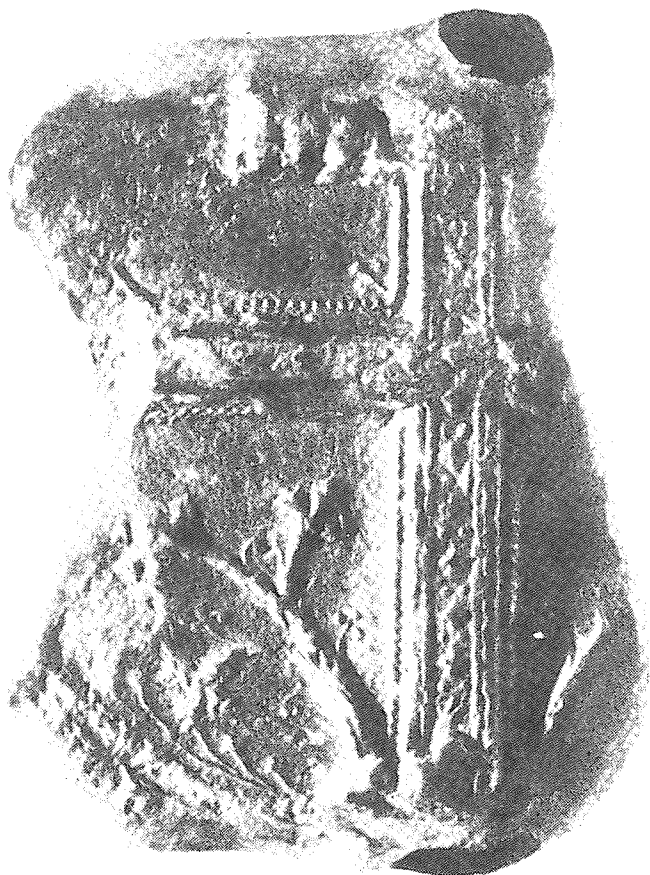
4. Anna királyné öltözetének maradványai székesfehérvári sírjából (Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest)

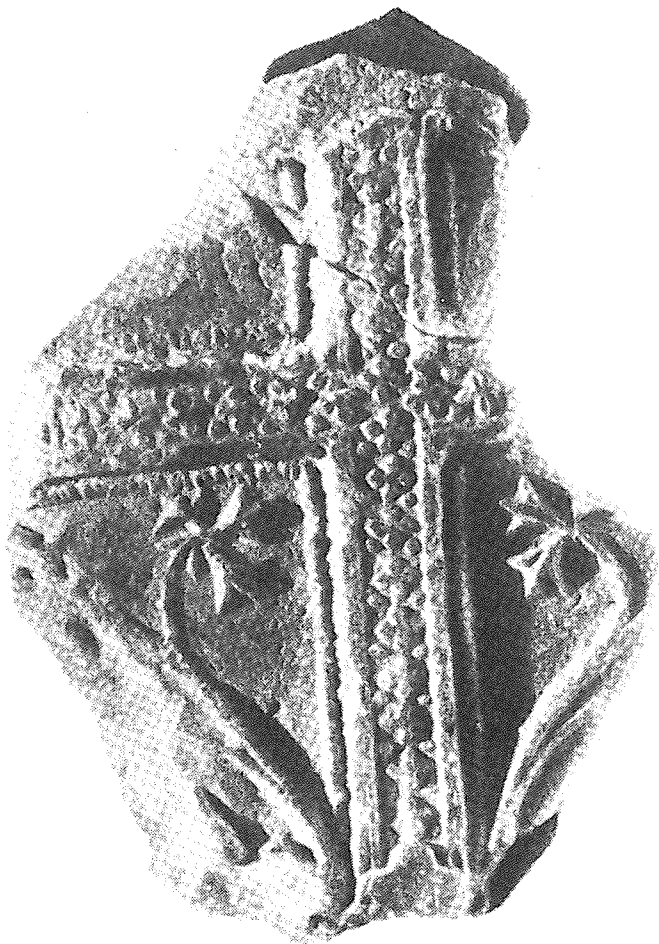
5. Gertrud királyné (II. András 1. felsége) pilisszentkereszti síremlékének rekonstrukciója
(Magyar Nemzeti Galéria, Budapest)

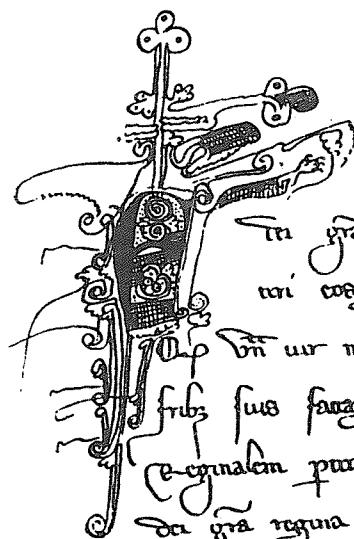
6. Gertrud királyné és férje: II. András király képe I. Hermann thüringiai gróf psaltériu-
mából (Volt Királyi Könyvtár, Stuttgart)

7. Erzsébet királyné (V. István felesége pecsétje, hátlap) Primási Levéltár, Esztergom

8. Fenenna királyné (III. András 1. felesége) pecsétje, hátlap Primási Levéltár, Esztergom

In grā Regina Hung^{ar} omibz xpi
 mi coeqz dignis accollere coronis quā
 dū vñ ur mag^{is} & hōdōnis p^{ro}prius alit^{er} cō
 fribz suis facam per dñam & qñdam illust^{re}
 Reginalē p^{ro}nuū māstāt^{ur} rāzōn^{em} hāc^{et} mōz
 da grā regina Hung^{ar} mēmōie cōmēdāz signifi
 uatācōlāz nob^{is} ag^o sup^{er}na fēlicitatē m^{er}itis

9. Fenenna királyné egyik oklevelének kezdő sorai (Egykor a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltárában)

Sági Károly (Keszthely)

A fenékpusztai későrómai erőd ásatási eredményei

Balatonunk geológiai értelemben fiatal képződmény. Zólyom Bálint pollen (virágporszem) vizsgálatai szerint tavunk kb. 22.000 éves. Bulla Béla és Kéz Andor geológiai vizsgálata lényegében hasonló kort adott.

A mai Balaton vízterülete 600 km², az ősi Balaton vízének kiterjedése kb. 950 km² volt. László Gábor vizsgálta a mai tótükrökhöz simuló tözegtörmeléklet és térképezte is azokat. Térképe alapján rajzolta meg Cholnoky Jenő a Balaton egykori, legnagyobb kiterjedését. László és Cholnoky térképei alapján megállapíthatjuk, hogy az Ósbalaton víztükré 114 m Adria feletti magasságában húzódott. A mai tó közvízellátása 104.5 m Adria felett.

Az átmeneti kőkor (mezolitikum) idején több esetben csaknem kiszáradt a Balaton. Lóczy Lajos két, Zólyomi Bálint három tözegréteget észlelt a balaton mai víztükré alatt. Lóczy szerint több esetben csak a tómedence legmélyebb részein voltak apróbb tavak, amiket hatalmas láprétegek vettek körül.

A maihoz hasonló klíma, növény-és állatvilág az újkőkor (neolitikum) elején jelent meg, Kr. e. 6000 körül. A tó víztükré lényegében a maihoz volt hasonló. Természetes, hogy eddig az időpontig a Balaton legészakibb és legdélibb öblei eltözegekedtek már. Viszont a mai Kisbalatonnak nevezett öblé lényegében csak a XIX. század végére semmisült meg.

Ennek a mainál nagyobb Balatonnak három természetes átkelőhelye volt: a Tihany-szántódi, a fenékpusztai és a balatonhidvégi. Balatonhidvég a mai Zalavártól kb. 10 km távolságban van. A rómaiak idején, Kr. u. I-IV. században az aquincum-itáliai út, tehát a tartományi fővárost az anyaországgal összekötő legfontosabb út, a fenékpusztai átkelőt választotta. Igaz, hogy a hidvégi átkelő lényegesen jobb, biztonságosabb volt, hiszen a későbbiekben 70 öles híddal tudták az átkelő partját összekapcsolni. Az itáliai út a mai Keszthely területéről kb. 30 km kerülővel tudott volna eljutni Balatonhidvégre, ezt a kitérőt viszont a rómaiak nem vállalták. A mai Erdély területén szervezett római tartományra, Dáciára a III. század közepén már olyan nagy keleti nyomás nehezedett, hogy Róma Kr. u. 271-ben feladta ezt a tartományát. Ettől kezdve pannónia fogta fel a keleti támadásokat. Diocletianus császár (284-305) ez a dalmáciai katonából császári trónra emelkedett uralkodó észrevette, hogy a Duna jobb partján húzódó védővonal, a limes képtelen már visszaverni a támadásokat, tehát mélyen tagolt határvédelmet építtetett ki.

A fontosabb utak mentén fekvő városok lakóit kötelezte, hogy településeiket erődfallal vegyék körül. Sopron, az antik Scarabantia esetében látjuk ezt nagyon jól, Póczy Klára munkássága nyomán. A település lényeges magját vették körül erődfalakkal. Az erődfal útjába eső épületeket lebontották, helyüket elegyengették. Ez a bontási, tereprendezési munka Diocletianus uralma idején, a III. század végén történt. A városközpontot eliptikus falgyűrűvel vették körül, amit patkó alakú bástyák erősítettek. Az egyik bástya köveit összefogó mészhabarcsból Diocletianus érme került elő. Soproni Sándor ezt úgy értékelte, hogy a pénz post quem datálást ad, tehát a soproni erődfalak nem Diocletianus, hanem Nagy Constantinus uralma idején épültek. Soproni nem vette figyelembe az erődépítést megelőző bontási és tereprendezési munka korhatározását, amelyet Commodus és Gallienus pénzei egyértelműen a III. század végére kelteztek. Soproni nyomán a római Pannóniával foglalkozó kutatásunk nyomban kimondta a határozatot, hogy a patkó a legyező alakú védművek I. Constantinus uralma idején épültek. (A patkó és a legyezőalakú tornyokat sajnos csak rajzban tudom bemutatni.)

Kutatásunk sok más mellett, figyelmen kívül hagyja a keresztény Lactantius munkáját, aki eltérően és tendenciózusan ír a keresztényeket üldöző Diocletianusról. "Ehhez járult még valamiféle olthatatlan építkezési dühe és a tartományok korlátlan kifosztása, mert ezeknek kellett a munkásokat és mesterembereket küldeniük és szállítmónközöket, meg az építkezéshez szükséges valamennyi anyagot adniuk."

Pár sorral alább így ír "... s egyik napról a másikra máris lerombolta a város nagy részét." Lactantius olvasásakor Póczy Klára soproni ásatása juthat eszünkbe.

Gabler Dénes és Lőrincz Barnabás megállapítása szerint a patkó, illetve legyező alakú tornyokat Diocletianus uralma idején kezdték alkalmazni, de még jóval később is építettek ilyeneket. Soproni nyomán Tóth Endre olyan határozottan kitar a toronytípusok I. Constantinus kori építéséhez, hogy kutatásunk ezt el is fogadja. Ebből a fenékpusztai erőd számára súlyos bonyodalmak adódtak.

A fenékpusztai kerek erődtornyokkal erősített erödhöz (1. kép) teljesen hasonló eröd került elő Alsóheténypusztán és Ságváron. Alsóheténypusztán Soproni Sándor, Ságváron Tóth Endre a kerek erődtornyok alatt patkó alakú oldaltornyokat és a sarkokon legyező alakú tornyokat talált. Feltételezték, hogy hasonló tornyoknak Fenékpusztán is kellett lenni a kerek torony alatt. Tóth Endre aztán 1979-ben ellenörző ásatást végzett Fenékpusztán, de a keresett patkó, illetve legyező alakú tornyok nyomait nem találta meg a kerek erődtornyok alatt.

Megtalálta viszont a kerek tornyokhoz tartozó legalsó, tehát legelső járószintet, amelyen égésrétegben egy 351-54 közt vert, leviselt érmet talált. Tóth a fenékpusztai erődtorony padlóját fedő égésrétegben talált érmenek post quem datálást tulajdonítva, a fenékpusztai eröd keletkezését II. Constantinus uralma idejére keltezi.

Érdekes módon kutatásunk nem figyelte fel erre a korhatározási abszurdumra. A közelmúltban megjelent Régészeti kézikönyv is II. Constantinus uralma idejére teszi a fenékpusztai erőd keletkezését. Világos, hogy az erődtorony padlója előbb készült, mint a rajta fekvő égésréteg keletkezett, a padlót fedő torony leégéséből. Az égésrétegben fekvő érem ante quem datálja az égésréteg alatt fekvő padló készítés idejét, amely ezek szerint 351-354 előtt készült. Az érem post quem datálja viszont azt a tűzvészt, ami megsemmisítette a padló életét. Számtalan ásatási bizonyítékunk van arra, hogy a fenékpusztai erőd I. Constantinus uralma idején épült, 337 táján. Az erőd legelső "A" periódusa 355 táján zárult, amit olyan ellenséges támadással köthetünk össze, ami a sárvári és alsóheténypusztai erődöt is lerombolta. Ezt követően kapta az említett két erőd is a kerek erődtoronyokat. Térjünk vissza azonban a diocletianusi mélyen tagolt határvédelemre. Azt látjuk, hogy Scarabantia városfalai Diocletianus idejében épültek. Diocletianus idejében Pannóniát újra felosztották. Valeria a Duna vonalára esett. Ettől nyugatra volt Pannonia prima a Duna és Tisza között. Helytartójának (praesesének) székhelye Savaria, Szombathely lett. Nyilvánvaló, hogy Savariát is falakkal vévelte körül Diocletianus. A 3 m. vastag városfalakat több helyen megtalálták már. Ammianus Marcellinus írja, hogy 375-ben, amikor I. Valentinianus meglátogatta Savariát, azt a kaput, amelyen a császár távozni akart, a fal omladéka miatt nem tudták kinyitni.

Nyilvánvaló, hogy Diocletianus idejében épültek Sopianae városfalai is. Valeria tartomány praesesének Diocletianus idejéből Sopianae lett a székhelye. Alig hihető, hogy a limes közelében, ellenséges támadásnak kitett helyen élt volna a tartományi helytartó.

Sopianaétól északra találjuk Alsóheténypusztát, északabbra Ságvárt. Ezek az erődök Diocletianus idejében épültek. A Balatontól északra is volt egy kerek toronyos, Fenékpusztához hasonló erőd, Környén. Ásatás hiányában nem tudjuk, hogy ez az erőd Diocletianus, vagy Nagy Constantinus korában épült-e? Nagy Constantinus folytatta Diocletianus védelmi politikáját. Uralma idején épültek az alföldi Csörsz-, vagy Ördögárok. Ez a hatalmas sánc-rendszer a Dunától indult és a Tiszával párhuzamosan haladva, Vácnál kapcsolódott vissza a folyóhoz. Ez lett az első vonal. A második a Duna jobb partjához húzódó limes. A harmadik vonal már Pannonia belsejében húzódott, Sopianaétól Környéig.

Mint említettem, Nagy Constantinus uralma idején épült a fenékpusztai első, a negyedik védelmi vonal részeként. Fenékpusztától északra találjuk Túskevárt, az antik Mogentianat. Jelentős település volt. Ásatások hiányában nem tudjuk, hogy a települést Diocletianus idejében erődítették-e?

Valószínűnek tartjuk. Északabbra, a Marcal, és Rába között élt Mursella, a mai Kisárpás helyén. Póczy Klára szerint négyszög alakban, 3 m-nél vastagabb falak vették körül, amihez kör alakú toronyok kapcsolódtak.

Az ötödik védelmi vonal Savaria és Scarabantia volt. Ezek után térhetünk rá a fenékpusztai erőd ásatásai eredményeinek rövid ismertetésére. Az erőd első "A" periódusa 337-355 közti időre esik. Az erőd célja

az volt, hogy a környékbeli lakosság veszély esetén az erődben keresen biztonságot és életét és vagyonát védve ellátta az erőd védelmét is. Ezzel függ össze Nagy Constantinus rendelete, amely megtiltotta, hogy a nagybirtokokon épült villákat erődítsék. Az erődben pár iparos család élt ekkor, ellátva a szükséges biztonsági szolgálatot és gondoskodott az erőd karbantartásáról is.

A 335-ös pusztulás után újjáépítették az erődöt. Ez a "B" periódus 374-ig tartott. Ez év nyarán a kvádok a szarmatákkal szövetségbe a Duna-Tisza közén vonultak fel és a Dráva-Száva közén törtek be. A tartományt teljesen váratlanul érte ez a támadás, a lakosság aratással volt elfoglalva. Az ellenség ellen küldött két légiót a támadók felmorzsolták. A támadók szabadon garázdálkodtak a tartományban, elfoglalták, kirabolták és felgyújtották a fenékpusztai erődöt. Elpusztult ekkor Ságvár (Tricciana) és Alsóhetény (Jovis) erődje is.

A két pusztulás bebizonyította, hogy az erődökbe húzódó népesség képtelen ellentánni az ellenséges támadásoknak. A 374-es pusztulást követő újjáépítéssel indult az erőd "C" periódusa, amikor katonaság állomásozott már a fenékpusztai erődben. Ekkor épült az erőd középpontjában a praetorium. Itt őrizték a katonai egység jelvényeit, kitüntetésait, pénztárát és itt voltak a parancsnok irodái is. Az északi erődkapu közelében megkezdtek a principia építését. Ez reprezentatív tanácskozóhely és szállás lett volna, azonban ennek az 1. számú képünkön 4-es épületnek az építése befejezetlen maradt. Korábban ezt tekintették az erőd 1. számú ókeresztény bazilikájának.

A "C" periódusban épült az ókeresztény bazilikától délre a horreum, azaz magtár. (1 kép, 15). Ekkor építették át a "B" periódusban készült vendégfogadót ókeresztény bazilikává. (14. épület.)

Róma az V. század elején nem tudta már tartani pannóniát, kivonta csapatait és igazgatási rendszerét a tartományból. Ez nem okozott töredést a fenékpusztai erőd életében. Hamarosan a hunok kezdték megszállni Pannonia Valeria tartományát, majd 433-ban szerződésileg is átengedték ezt a részt a hunoknak. A fenékpusztai erőd élete a hun uralom idején is zavartalannak tűnik.

453-ban meghalt Attila. 454-ben a Kárpátmedence hun uralom alatt élő germán törzsei összefogtak és a gepidák vezetésével a nedaoi csatában szétverték a hun haderőt. A megvert hunok keletre vonultak vissza és előzőnlőtték alattvalóik a keleti gótok Fekete-tengeri szállásait. A keleti gótok nyugatra húzódtak új hazát keresni.

Ezt a politikai helyzetet alkalmasnak látta Avitus nyugatrómai császár arra, hogy újra birodalmához csatolja Pannoniát. Avitus hadjáratáról csupán Sidonius Apollinaris két vers-sora tudósít bennünket. Fenékpusztai ásatásaink viszont azt bizonyították, hogy Avitus katonasága utánpótlási bázist rendezett be a fenékpusztai erődben. Hatalmas gabonatömeget halmoztak fel itt. A gabonát a 3. és 19. számú épületekben tárolták, de igen sok hombárt is ástak. Ezekből eddig 40 darabot tárhattunk fel.

A gabonát kézimalmokkal őrölték liszté, a horreumban dagasztották és kelesztették a kenyértésztát. Ehhez a művelethez sok víz kellett, ezért a bazilika és horreum, között kutakat is ástak. A kút béléseit a vízvonaltól jól megfigyelhettük. Ezek a tölgyfa bélésfák úgy voltak elkészítve, hogy percek alatt összeállíthatták a kútbélést.

A kenyeret a horreumból keletre, 15 km-re létesített-kemence-rendszerben sütötték kenyérré. Ástak egy 15m hosszú, 9m széles körte alakú gödröt és annak az oldalába vájták be a 120 cm átmérőjű kemencéket. A kemencék délkeleti részén egy 70 cm átmérőjű kemencéből álló rendszer került elő. Ezeket hús sütésre használták. A sereg magával hozta a beindítandó államigazgatás tisztviselőit és azok családtagjait is. Az erdő élete pár napig nyugodt volt. Akinek ideje volt, kijárt vadászni. Vaddisznók, szarvasok kerültek az erdőbe, hogy az étrendet változatosabbá tegyék. Ebben az időben a kelti gót előőrsökkel felvetették már Avitus katonái a harci érintkezést. E harcok során kerültek az erdőbe olyan vas díszek, amelyek a római ízléstől alapvetően különböznek. A 18. számú épület fűtőkamrájából fára, talán ládára erősített kigyófejes vas dísz kerül elő. Ez a darab megdöbbentő egyezést mutat egy sziligieti sírból a század elején előkerült signum-szerű lándzsával. Ezek a darabok a keleti gót etnikum itteni létét bizonyítják.

Avitus nem egyeztetette terveit a keletrómai birodalommal. Bizánc számára kellemetlen volt Avitus pannoniai terjeszkedése, Bizánc a keleti gótokra bízta a kérdés megoldását. 455 októberének vége felé hatalmas támadás érte a fenékpusztai erdőt. Aki és ami az erdőben volt, elpusztult a támadás során. A keleti gótok kirabolták az erdőt. Természetesen mit sem törődtek a szerteszét heverő emberi és állati hullákkal. Felgyújtották az erdőt és elvonultak. A támadás idejét Frech' Miklós növénytan maradványok alapján határozta meg, Matolcsi János egy vaddisznó szüldőből következtetett hasonló időpontra.

456 tavaszán a kelti gótok egyik királya, Thiudimer a fenékpusztai erdőt választotta székhelyéül. Beköltözését megelőző nagytakarítást természetesen nem a kelti gótok, hanem a környékbeli népesség végezte. A hullákat Avitus tábori pékségének még álló kemencéibe szórták, különböző hombarokba, meg szemétgödörbe.

Egy szerencsés lelet, egy cseresznyemag határozza meg a nagytakarítás idejét. Egy hombarban emberi csontok felett egy fél szarvas csontváz feküdt. Csontjait kitisztítva találta meg Frech' Miklós azt a cseresznyemagot, ami ugyan május végére határozza meg a takarítás idejét. A takarítók természetesen semmit nem vihettek el az erdőből, így az értékes vas holmikat különböző hombarokba temették el, hogy később majd elővehessék azokat. Az egyik hombar emberi csontjai felett egy 82 kg-os négyszögű vas tömböt és öt darab mintavételi rés-sel ellátott vas bucát és egy vas tört találtunk. A bucák súlya 60-69 kg volt darabonként.

Thiudimer népe Fenékpusztától Kapolcsig szállta meg a Balatonfelvidéket. Thiudimer szállása fenékpusztai erdőben az a 3300 m²-es hatalmas épület lehetett, amit Csák Árpád talált 1899-ben. (1. kép, A épület.)

A keleti gótok egyetlen hosszú hajós templommá alakították az ókeresztény bazilikát. A hajót két kerek pillérsor három részre tagolja. A korábbi íves apsis megmaradt.

Thiudomer felesége Erelieva orthodox keresztény volt, Thiudimer arianus. A pápától több levél érkezett Erelievához, hogy térítse férjét az orthodox vallásra. Ez természetesen nem sikerült.

Thiudimer és Erelieva Theodorich nevű fia nem Fenékpusztán született. 2-3 éves fiúcska volt, mikor megpillantotta a Balatont. 8 éves koráig élt Fenékpusztán, akkor Bizáncba került tuszként.

467-ben Hunimund svéb király Dalmácia kirablására indult. A Felvidéken a Duna-könyök táján élő svébek a Cuha völgyén érték el a Balatont. Közben, mint Jordanes írja, elzsákmányolták a gótok mezőn legelő marháit. Aztán tihanynál átkelve a Balatonon és délnek nyomulva érték el Dalmáciát. Azt is Jordanestől tudjuk, hogy a viharos Balatonnál Dalmáciából zsákmánnyal megrakódva, seregestől elfogta őket Thiudimer.

Szántódpusztánál, Tihannyal szemben háromszögű homokturzás nyúlik a Balatonba. A turzasháromszög mögött tó vize hullámozott, ami a nyugati turzáságon át volt kapcsolatban a Balatonnal. A turzás csúcsára, a révhez csak a mai Zamárdi területéről lehetett eljutni. Itt várakoztak a svébek, hogy a vihar csillapodtával átkelhessenek a tavon. Thiudimer katonái a zamárdi turzáság lezárásával ejtették csapdába a svébeket.

Thiudimer ugyan testvérévé fogadta Hunimundot, aki viszont az elfogás sérelmét meg kívánta bosszulni. 468-ban a Duna-Tisza közén felvonulva, az alföldi szarmatákkal megerősödve megtámadta a Sirmiumban székelő Valamer keleti gót királyt. Valamer visszaverte ugyan a támadást, de maga elesett a csatában.

Thiudimer ekkor felvette a "megnövekedett hatalom jelvényeit" és a keleti gótok legfőbb királya lett. Fenékpusztáról Sirmiumba költözött le. Fenékpusztát tehát 456-tól 468-ig kelti gót királyi székhely volt.

470/471-ben a keleti gótok Thiudimer vezetésével a Balkánra húzódtak. Ott Thiudimer meghalt és Theoderix vezette népét Észak-Itáliában. Itt Ravenna székhellyel hatalmas birodalom alakult ki. A fenékpusztai erőd élete a gótok elvonulása után is zavartalan volt. Egy másik germán törzs, a langobardok szállták meg a Dunántúl Balatontól északra eső részét, a Dunántúl Balatontól délre eső része keleti gót fennhatóság alatt állott.

526-ban meghalt Theoderich. 536-ban kitört a keleti-bizánci háború. 539-ben a frankok megszállták Noricum Mediterraneumot. A délvideki hadszínterről vagyonos, keresztény családok költöztek a békés Dunántúlra, főleg Keszthely és Pécs vidékére.

A langobardok háborúba a gepidákkal, ezzel a Tisza és Maros találkozási körül élő germán törzssel. Az avarok segítségével tudták csak leverni a gepidákat. Az avarokkal úgy egyeztek meg, hogy győzelem esetén a langobardok átadják nekik pannoniai szállásaikat,

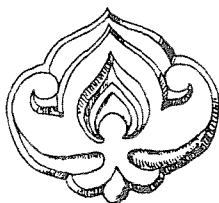
maguk meg Itáliába vándorolnak. 568. április 1-én a langobardok még pannoniai szállásaikon ünnepelték a húsvétot. Másnap, felgyűjtva szállásaikat elvonultak Itália felé.

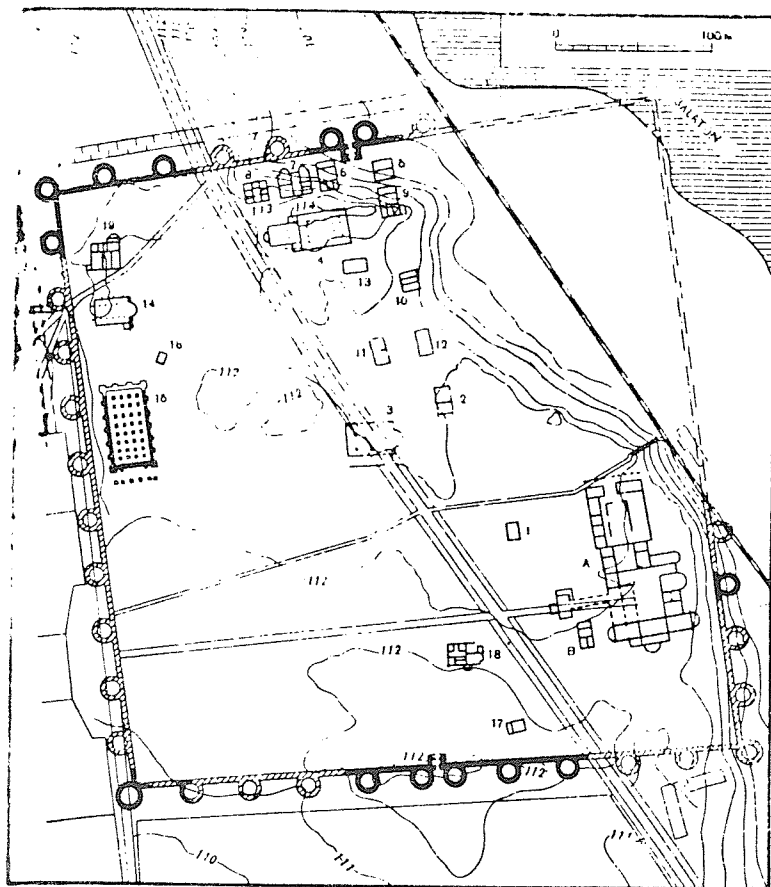
568-ban az avarok megszállták a Dunántúlt. Ekkor a fenékpusztai erődben etnikai bővülés figyelhető meg. A délről felköltözött népesség a bizonytalan avar világ elől a fenékpusztai erődfalak között keresett védelmet. Az erőd vezetőrétege az ókeresztény bazilikába temetkezett, a vagyonos vezetőréteg a horreum keleti oldalán létesített kis, de rendkívül gazdag temetőt. A köznép a déli erődfal árnyékában temette el halottait.

A 630-as években újból elpusztult a fenékpusztai erőd és ezzel zárult a "D" periódus. Az avar-bolgár belháborúval magyarázható ez a pusztulás. Az avarok és bolgár alattvalóik közt a kagáni trón betöltése miatt robbant ki a háború. A pusztulást gyors újjáépítés követte. Ennek keretében hármasszentélyzáródást kapott a bazilika. Samo frank kereskedő kis szláv állama visszatartotta az avarokat és Fenékpusztán Samo államának határerődje lett. Bizánc számára kedvező volt ez a fordulat és nyilván építőmestereket is küldött az erőd helyreállításához. Feltételezhetően közreműködésükkel épült a hármasszentélyű keleti templomtípus Fenékpusztán.

660 táján meghalt Samo, az avarokat meg egy keleti hullám, a griffes-indás nép erősítette meg.

Valamikor ekkor zárult az erőd "E" periódusa. Az "F" periódusban, a IX. században kis, íves szentélyű oldalkápolnát építtette a bazilika déli oldalához. Ez a templom az erőddel együtt túlélte a frank hódítást és a Dunántúl magyar foglalását is. Az erőd épületeiben az Árpád-korban laktak. Mai tudásunk szerint Kun László 1275-ös hadjárata során néptelenedett el az erőd, pusztult el a bazilika is.

1. kép A fenékpusztai római erőd és kő épületei

Honvédők vagy vörösök? Az 1919-es magyar vörös hadsereg tisztikara

Honvédők vagy vörösök? Bizonyára szokatlanul hangzik a kérdés, hiszen egykoron a válasz oly egyértelműnek tűnt, Vörösök, mert akik a vörös hadseregben harcoltak a Magyarországi Tanácsköztársaság győzelméért azok nyilván csak vörösök lehettek (legfeljebb, néhány elbizonytalanodott tiszt ritt ki a sorból). Ha azonban ennél alaposabban megvizsgáljuk a dolgot akkor azt vesszük észre, hogy más kép kezd kirajzolódni előttünk. Hogy miért csak kirajzolódni? Azért mert hetvenöt esztendővel az események után sem áll a rendelkezésünkre olyan összefoglaló munka, netán csak tanulmánykötet, amely, illetve amelynek írásai az egykori Magyarországi Tanácsköztársaság vörös hadserege tisztikarának összetételéről adnának számot.

Ennek következtében előadásom is csak vázlat, egy majdani nagyobb terjedelmű és alaposabb munka elkészítésének szükségességét felvető "futár" lehet. Úgy vélem, hogy a csak konturjaiban megrajzolható kép ellenére is fontos megemlékezni azokról, akik hetvenöt évvel ezelőtt vállalták a Haza védelmét - az én meglátásom szerint - nem ideológiail, hanem hazafiúi megfontolásból.

A polgári demokratikus időszak történetét bemutató, a vörös hadsereg harcait feldolgozó tanulmányok, tanulmánykötetek, monográfiák és népszerűsítő irodalmi alkotások többnyire megelégszenek a vörös hadsereg legmagasabb katonai beosztásait betöltött - a legtöbb esetben elemi katonai képzettséggel és ismeretekkel sem rendelkezett - személyek neveit felsorolásával, forradalmi tevékenységük ismertetésével, méltatásával. A magyarországi polgári demokratikus forradalom, az ún. "őrszírósás forradalom" győzelme után hatalomra került kormányok, illetve ezen kormányok hadügyminiszterei - részben a wilsoni békeelvek, részben saját pacifista felfogásuk megvalósítása, továbbá a frontokról hazatérő fegyveres tömegek esetleges radikálisabb megmozdulásainak megelőzése érdekében - megkérdőjelezték a hadsereg létének szükségességét. Az utókor ezen megnyilvánulás legmarkánsabb megfogalmazását Linder Béla, a Károlyi kormány hadügyminiszterének személyéhez köthi. 1918. november 2-án a parlament épülete előtt elhangzott beszédében mondta volna, hogy "Nem kell hadsereg több! Soha többé katonát nem akarok látni!" Linder 1949 őszén Párizsban ezzel kapcsolatban a következőket mondta az őt felkereső emigrációban élő két fiatal katonatiszt előtt: "- 1919 óta ül rajtam az a vád, hogy kijelentettem: nem akarok katonát látni. Ez így nem fedi a valóságot,

ezt rám fogták . Zavaros időkben vállaltam a hadügyi tárcát, az országot a kisantant-csak később nevezték így a Magyarországot körülölelő Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia szövetségét Sz. S-katonái veszélyeztették. Akkor jelentettem ki Budapesten, hogy ITT nem akarok katonát látni,mindenki menjen a határokat védeni! Ezt mondtam , és ezt forgatták ki, rám sűtve azt a bélyeget, hogy az én "nem akarok katonát látni" kijelentésem után szabadon nyomulhatott be az ellenség hazánk területére."

Nincs okom kétségbevonni Linder Béla 1949-ben tett kijelentését, de tény, hogy a Károlyi Mihály vezette kormány kinyilvánította, hogy a polgári demokratikus Magyarországnak nincs szüksége nagy, általános hadkötelezettségen alapuló hadseregre. A felállítandó hadsereg feladatát elsősorban a belső béke és rend fenntartásában látták. Erre pedig elegendőnek látszott egy önkéntesekből álló, kis létszámú hadsereg is. Ennek a létrehozása és a fegyveres tömeg forradalmi - nem egy esetben csak pusztító, fosztogató - megmozdulásaink a megakadályozása érdekében már a Károlyi Mihály vezette kormány fennállásának az időszakában megindult a milliós nagyságrendű hadsereg lefegyverzése. Egy egyébként a fegyverszüneti egyezmény előírásai között is szerepelt.

A hadsereg szinte teljes egészének a lefegyverzése érzékenyen, mondhatni létében érintette a hivatásos, de részben a tartalékos tisztikart is. Az szinte mindenki előtt egyértelművé és világossá vált, hogy Magyarországnak nem lehet szüksége olyan nagy hadseregre, mint amilyenel, mint az Osztrák-Magyar Monarchia részére korábban rendelkezett. A létszámban kisebb, fegyverzetében gyengébb, önkéntesekből felállítandó hadseregnek pedig értelemszerűen jóval kevesebb tisztre volt szüksége, mint amennyi a kormány rendelkezésére állt. A Károlyi Mihály vezette kormány már 1918 novemberében megkezdte a tisztikar - elsősorban a hivatásos-létszámának a csökkentését. Tette azt akkor, amikor a majdani "zsoldoshadsereg" körvonalai még csak kirajzolódni is alig látszottak és a szükséges létszám sem volt ismeretes. Az 1918 novemberében-decemberében meghozott és végre is hajtott intézkedések-így pl. a tábornoki kar valamennyi tagjának nyugállományba helyezése, a vezérkari testület, a hadmérnökkar, a tüzértörzs-kara megszüntetése, a hivatásos és tartalékos tisztek felülvizsgálat nélküli elbocsájtása-oda vezettek, hogy amikor a felállítandó hadsereg tiszti szükségleteit megállapították-mintegy 8500 hivatásos tiszt-akkor kiderült, hogy csak körülbelül 7500 tiszt áll a kormány rendelkezésére! Ennek a rendelkezésre álló 7500 körüli tisztnek is csak alig negyven százalékát tették ki a hivatásos tisztek!

A "keli" és a "van" közötti különbség pótlása természetesen nem okozhatott volna megoldhatatlan problémát a polgári demokratikus államberendezést kialakítani szándékozó kormánynak, mivel hivatásos tisztek ezrei, tartalékos tisztek tízezrei voltak állás és munka nélkül. Voltak közöttük olyanok, akik egyetemekre, kereskedelmi akadémiára iratkoztak be, mások polgári foglalkozás után néztek, míg mások a cseh, román, szerb, francia csapatok által megszállt területeken élő

családtagjaikhoz utaztak. A felmerült tiszthiány pótlására azonban nem került sor, mivel a fegyverben tartott hadsereg létszáma ezt még nem indokolta és az országban uralkodó közhangulat sem kedvezett a hadsereg fejlesztésének. Nem szabad elfeledkezni arról sem ugyanakkor, hogy a demarkációs vonalak állandó "beszűkülése" jelentős tömegeket választott le a polgári demokratikus kormányzat ellenőrzése alatt álló területekről. Utóbbi ténynek az oka az volt, hogy a megszállás alá kerülő területeken-felsőbb utasításra-a különböző parancsnokságok - jelentős tiszti létszámmal - visszamaradtak és csak a csapatokat vonták vissza. Ennek a ténynek 1918-1919 telén még nem volt igazán jelentősége, de 1919 tavaszán a Vörös Hadsereg szervezésének és fejlesztésének időszakában már komoly gondot okozott. A hadsereg és a tisztkart tekintve ez volt a helyzet 1919 márciusában, amikor a külső és belső körülmények hatására a Kommunisták Magyarországi Pártja és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, egymással megállapodva és egyesülve átvette a hatalmat létrehozva ezzel a Magyarországi Tanácsköztársaságot.

A tanácsköztársaság kormányának, a Forradalmi Kormányzótanácsnak az első intézkedései közé tartozott a Vörös Hadsereg felállításának az elrendelése. A Vörös Hadsereget osztályhadseregként a "proletariátus hadseregeként" kívánták megszervezni, de egyelőre nem nélkülözhették a korábbi időszak hadseregeinek "szűrőn" átment hivatásos állományát sem.

A Károlyi Mihály nevével fémjelzett időszak gyakorlatának megfelelően, a Vörös Hadsereget is önként jelentkezőkből kívánták létrehozni és a lehetőségekhez mérten "proletár parancsnokok" vezetésére bízni. A hadseregszervezésnek ez a lehetősége és formája 1919 áprilisának közepéig, a viszonylagos béke időszakáig járhatónak is tűnt. Az antant-hatalmak jóváhagyásával és tevőleges támogatásával megindult román, majd cseh támadás azonban illozórikussá tette a hadsereg ilyen formában történt felállítását, a parancsnoki és tisztkar gyors "proletarizálását".

A román és cseh támadás következtében a hadihelyzet 1919 májusában első napjaira katasztrófálissá vált. A gyengén felfegyverzett, kis létszámú - legtöbbször csak a nevükben - vörös csapatok sorra-rendre vonultak vissza a keleti frontról. A legjobban felszerelt, legütőképesebb székely különítmény - a volt 38. gyaloghadosztály - kisebb elhárítóharcok után visszavonult, majd a román túlerőnek, parancsnoka Kratochvil Károly a vezetésével megadta magát. A hadosztály tisztjeit, többségben erdélyi származású katonáit a románok internálták, illetve bebörtönözték. A tisztek többsége csak 1920-ban térhetett vissza Magyarországra.

A veszélybe került tanácsköztársaság vezetése ebben a helyzetben az ország népéhez, elsősorban a gyári munkássághoz fordult. A felhívásra ezrek jelentkeztek a Vörös Hadseregbe, közöttük volt hivatásos és tartalékos tisztek százai. Ezek a volt tisztek-akik számára egyébként a jelentkezést a Vörös Hadseregbe később kötelezővé tették! - alkották

a későbbiek során -a már korábban a Vörös Hadseregben szolgálatot vállalt hivatásos és tartalékos tisztekkel együtt-a hadsereg magasabb parancsnoki, illetve tisztikarát.

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy vajon miért jelentkeztek, vállaltak szolgálatot a hadseregben azok a tisztek, akik annak ellenére, hogy katonáikkal együtt éveket töltöttek a világháború harctereinek első vonalaiban, a népköztársaság, illetve a tanácsköztársaság heteiben, hónapjaiban "nem kívánatos" személynek nyilvánítottak?

Az én megítélésem szerint a kérdésre adandó választ röviden a következőkben lehetne összefoglalni:

a). A tanácsköztársaság politikai és katonai vezetése egyaránt vállalta a Haza védelmét, amely a nacionalista eszméktől áthatott tisztikar többsége számára az integer Magyarország védelmét jelentette. A hadseregben szolgálatban állt illetve szolgálatot vállalt tisztek többsége a demarkációs vonalakon kívül eső, illetve a román, a cseh, valamint a szerb és francia hadsereg csapatai által megszállott területekről származott. Ezek a tisztek a tanácsköztársaság jogos önvédelmi harcaiban szülőföldjük védelmét, illetve az elfoglalt magyar területek felszabadítását látták.

b.) Óriási katonai karrier lehetősége csillant meg a fiatal századosok, őrnagyok, alezredek előtt, mivel a polgári demokratikus kormányok nemcsak a tábornokokat, de 1919. január 1-jével az ezredek többségét is nyugállományba küldték. Ennek következtében olyan katonai beosztások nyíltak meg a Vörös Hadseregben szolgálatot vállalt tisztek előtt, amelyekre többségüknek a "normális körülmények" között még hosszú évekig kellett volna várnia.

c.) Egyéni egzisztenciális problémák. A szolgálatot vállalók megélhetésüket csak hivatásuk gyakorlásától várhatták. A munka és részben az élelmiszerek hiánya is a katonai pályafutás továbbfolytatására ösztönözte a zömmel vagyontalan, a katonáskodáson kívül máshoz nem értő tiszteket. A tanácsköztársaság bukását követően felállított igazoló bizottságok - melyet a tisztek 1918 novembere és 1919 augusztusa közötti magatartását voltak hivatottak kivizsgálni - előtt a Vörös Hadseregben szolgált tisztek szinte mindegyike a jelzett okokat hozta fel mentésül. Az igazoló bizottságok ezeket az érveket a legtöbb esetben méltányolták is.

d.) Nem elhanyagolható az a tény sem, hogy amikor Stromfeld Aurél vette át a Vörös Hadsereg vezérkar főnöki posztját nem kevés tiszt érezte azt, hogy neki is ott a helye. Stromfeld igen sokakat tanított közülük és szinte parancsszerűen hívta fel őket a szolgálat vállalására.

A Vörös Hadsereg tisztikara összetételének vizsgálatakor lényegesnek tekintem meghatározni a tisztek származását, katonai-szakmai felkészültségüket. Mivel a kérdés ilyen irányú megközelítéséhez - a hivatásos tisztikart véve alapul - elegendő adat áll a rendelkezésemre, úgy vélem érdemes néhány lényegesebb szempontot kiemelni.

A magyar Vörös Hadsereg parancsnoki és tisztikara tagjainak születési helyét és időpontját vizsgálva azt tapasztalhatjuk, hogy a tisztek több mint ötven százaléka az idegen csapatok által megszállva tartott

területeken született, családtagjaik jelentős része azokon a területeken élt az adott időben is. Ez-amint arra korábban már utaltam-erősen meghatározta a tiszteknek a tanácsköztársaság honvédő harcaihoz való viszonyát. Az életkor megoszlását tekintve azt tapasztalhatjuk, hogy a Vörös Hadsereg parancsnokai, illetve a tisztikar döntő többsége az 1881 és 1888 közötti években született. Ez azt jelenti, hogy a magasabb parancsnoki posztokat betöltött tisztel átlagos életkora 32-38 év között mozgott! Ez azért is kiemelkedő, mert ez az az életkor, amely az ember szellemi és fizikai teljesítőképessége szempontjából a legkiemelkedőbb. A tisztikar családi hátterének, a származás kérdésének a vizsgálatát azért tekintem fontosnak, mert nem egy esetben megfogalmazódtak olyan vélemények, hogy a származása határozta meg a tisztikar viszonyát a proletárdiktatúrához. Ez a megállapítás-az én megítélésem szerint-túlzottan leegyszerűsíti a dolgot. Tény, hogy a hivatásos tisztek döntő többsége volt aki ezen véleményét nem is titkolta-csak mint katona és nem mint a kommunista-bolsevista eszmék elkötelezett híve teljesítette a kötelességét. Ez azonban nem jelenti egyben azt, hogy az illető tiszt egyben ellenforradalmár!

A Vörös Hadseregben szolgálatot vállalt volt hivatásos tisztek többsége esetében elmondható, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia kispolgári, értelmiségi családjából származtak - gyakorlatilag ugyanazon körből, rétegekből, amelyből a tanácsköztársaság vezetőinek a többsége is, azzal a különbséggel, hogy a volt hivatásos tisztek között szinte elvétve sem lehet találni zsidó származásút. A kispolgári, értelmiségi családokból kikerült tisztek számára a katonatiszti hivatás - legtöbbször gyermekfejjel történt - választása, a tisztí kardbojt, a társadalmi ranglétrán való előrehaladást jelentette. Számunkra a katonatiszti hivatás feladása 191 tavaszán ennek az előrelépésnek a megállását, esetlegesen a visszalépését jelentette volna. (Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy 1919 tavaszán még nem volt előrelátható, hogy az új rendszer mindössze 133 napot él majd meg!)

Ha azt vizsgáljuk meg, hogy a Vörös Hadsereg tisztjei között milyen arányban találjuk meg a volt közös-császári és királyi hadseregben-, illetve a volt magyar királyi honvédségben szolgálatot teljesített tiszteket, akkor azt tapasztaljuk, hogy ez az arány ötven-ötven százalékos. Ez pedig mindenképp a volt honvédtisztek számára kedvező, összevetve az egykori közös és honvéd haderő tisztí létszámát. Megjegyzendő ugyanakkor az is, hogy a volt közös tisztek szinte kivétel nélkül magyarországi illetékességűek voltak és ismert az a tény is, hogy a népköztársasági időszakban a volt honvéd -, illetve magyarországi közös alakulatok össze -, vagy egybeolvadtak. A magyar Vörös Hadsereg tisztikarának rendfokozati megoszlását vizsgálva értelemszerűen a volt rendfokozatokra kell gondolnunk, hiszen közismert, hogy az orosz Vörös Hadseregben is eltörölték a tisztí rendfokozatokat - azt látjuk, hogy a tisztikar többsége századosi, őrnagyí rendfokozatot viselt. Kevesebb volt az alezredesi rendfokozatú tiszt és szinte elenyésző az ezredek száma. Utóbbi tény a már korábban jelzett "nyugállományba helyezési programnak" volt köszönhető. Ugyanakkor szólni kell arról is, hogy

ezek a rendfokozatban és életkorban egyaránt fiatal tisztek maguk mögött tudva a világháború négy esztendejének több tíz hónapos első vonalbeli szolgálatát, sok esetben a vezérkari képzettségét és szolgálatot, komoly szakmai hátteret biztosítottak a Vörös Hadsereg, általában elsődlegesen politikai szempontokból kiválogatott legmagasabb beosztású parancsnokainak!

Mint mondhatnánk a magyar Vörös Hadsereg tisztikara nemzetiségi összetételéről? Gyakorlatilag azt, hogy a kisebb nemzetközi alakulatokat leszámítva a tisztek több mint kilencven százalékban magyarnak tartották magukat. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy nem voltak közöttük, német, szerb, szlovák, stb. eredetű tisztek, de ha ők magukat magyarnak vallották, nem állíthatunk mást az apák nevének, a vallásnak a születések helyének vizsgálatából kikövetkeztethető eredmények alapján. Az eddig elmondottakban igyekeztem felvázolni, hogy miért is vállalták a volt hivatásos tisztek a számukra idegennek tartott tanácsköztársaság szolgálatát, és milyen környezetből jöttek. A továbbiakban azt szeretném érzékeltetni, hogy a többségükben őszintén a haza védelmét vállaló tisztek miért is fordultak el a tanácsköztársaságtól.

Ismeretes, hogy a Vörös Hadsereget elhárító, majd támadó hadműveleteinek a heteiben a volt hivatásos tisztek teljes lelkesedéssel vették ki a részüket a harcból, ugyanakkor 1919 júliusának közepétől azt láthatjuk, hogy egyre többen jelentenek beteget, válnak ki különböző okokra hivatkozva a szolgálatból, Sőt akadnak olyanok is, akik a Szegeden megalakult ellenforradalmi kormánynak, illetve hadseregének ajánlották fel a szolgálataikat.

Az okokat keresve, úgy vélem, az első helyen kell megemlíteni azt a tényt, amely Stromfeld Aurélt is lemondásra "kényszerítette". Ez a sikeres felvidéki felszabadító hadjáratot követő-politikai megfontolásból történt-visszavonulás. Stromfeld példája az általa irányított és személy által befolyásolt hadsereg főparancsnokság tisztjeiben is hasonló reagálásokat váltott ki. A jelentős részben a megszállt területekről származó tisztek a visszavonulásban a megszállt területek felszabadításába vetett hitüket veszítették el.

Döntő súlya - ha nem is a legmeghatározóbb szerepe - volt annak a ténynek is, hogy Szegeden létesett már egy másik kormány-amellyel talán az antant is hajlandó lesz majd tárgyalni és annak a szerveződő hadseregbe. Ez a hadsereg pedig már csak a külső jegyei miatt is közelebb állt a volt hivatásos tisztekhez, mint a Vörös Hadsereg. A szegedi Nemzeti Hadsereg iránt érzett "vonzalom" 1919 júliusában olyan mértéket öltött, hogy egyesek - pl. Werth Henrik - felajánlották szolgálataikat is, illetve a román fogságból megszökött tisztek nem Budapestnek, hanem Szegednek vették útjukat.

Az el-és szembefordulás kérdését vizsgálva nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényezőt sem, hogy a volt hivatásos tisztek és a zömmel katonai ismeretek és tapasztalatok nélküli politikai megbízottak között állandó ellentétel feszült. A politikai megbízottak katonai-szakmai kérdésekbe avatottak, a volt hivatásos tisztekben a szabotőrt, az ellenforradalmárt látták. A legkisebb gyanusnak vélt jelle parancsnoko-

kat tartóztattak le, váltottak fel. Ez az ellentét, kölcsönös bizalmatlanság után erősödött meg. Ez feloldhatatlannak tűnő ellentét hangsúlyozta többek között a hadügyi népbiztosság 31.(személyügyi) osztálya vezetőjének, Schranz Ödön volt alezredesnek, túlzásoktól ugyan nem mentes, de a kérdést helyesen felmérő jelentése, melyet Szántó Béla hadügyi népbiztos s számára készített 1919. július 10-én. A Vörös Hadsereg 1919 július közepétől egyre passzívabbá váló tisztikara a tanácsköztársaság bukása után szinte teljes egészében beleolvadt a Nemzeti Hadseregbe, majd az újjászerveződő honvédségbe. A beilleszkedés, ha nem is minden esetben zavarmentesen, viszonylag rövid idő alatt megoldódott. Az igazoló bizottságok, melyek a forradalmak alatti magatartás igazolására alakult általában nem találtak különösebb kivetnivalót a Vörös Hadseregben eltöltött hetekben hónapokban. Az igazolás alá vontak legtöbbször kényszerre hivatkoztak és szinte minden esetben akadt olyan tisztárs, aki ezt igazolta is. Nagyon fontos volt ugyanakkor pl. az a tény is, hogy a budapesti hadosztálybíróság Tombor Jenő perében kimondta, hogy pusztán az a tény, hogy valaki a proletárdiktatura alatt, szabályosan ellátta szolgálatát, nem tekinthető büntetendő cselekménynek. A Vörös Hadseregben szolgáltaakkal szemben azért néha-néha felmerült a "gyanu" és még az 1920-as évek második felében is nagyobb figyelmet szenteltek a pályafutásuknak. Igaz az is tény, hogy az ilyen személyek esetében többször felmerült, hogy a kényszerítő körülmények csekély volta ellenére legkevesebben szolgáltak mint az elvárható lett volna.

A "vörös" és "fehér", volt honvéd és közös, tartalékos és hivatásos tisztekből rövidesen kialakult az egységes honvéd tisztikar. Annak tagjai között a volt "vörösök" lettek többségben. Felmerülhet a kérdés, hogy vajon miért volt szüksége a szerveződő hadseregnek a tanácsköztársaság alatt szerepet vállaltakra? A válasz adott, a tények ismeretében akár egyszerűnek is tűnhet. Az első világháborúban szolgált hivatásos tisztikar főhadnagy-alezredeseinek a döntő többsége a vörös hadseregben szolgált. A kisebb rész tartotta magát távol a szolgálattól, illetve volt hadifogságban, külföldön esetleg szolgált a Nemzeti Hadseregben.

Ugyanakkor tény az is - ezt a későbbi katonai pályafutások igazolják - hogy a Vörös Hadseregben szolgált tisztek katonai-szakmai felkészültsége messze meghaladta a "szegedi indíttatásúakat". Igaz itt nem feledkeztünk meg arról a tényről sem, hogy a "Szegedi tisztek" jelentős része tartalékos tiszt volt, rájuk pedig a hadseregben a későbbiek során nem, illetve kevésbé volt szüksége. Az újjászerveződő hadseregnek fiatal, haditapasztalattal rendelkező hivatásos tisztekre volt szüksége, hiszen ezredesek és tábornokok főlős számban is jelentkeztek szolgálattételre.

Hogy a címben feltett kérdésre válaszolni tudjunk hadd idézzem Erb Gusztáv - később vitéz Henney Gusztáv szolgálaton kívüli vezérezredes, külügyminiszter a Lakatos Géza vezette kormányban - mondatát a Stromfeld Aurél elleni perből: "a vörös hadsereg nacionalista célokért harcolt, Stromfeld alatt fokozatosan nemzeti színűvé vált és nem küzdött osztály érdekekért."

IRODALOM

Fogarassy László: A 6. vörös hadosztály és vezetői In: Palócföld 1989. 1. szám.

Fogarassy László: Ítélet Rab Ákos alezredes, vörös hadosztályparancsnok pereében In: Hadtörténelmi Közlemények 1994. 1. szám.

Fogarassy László: Kik vezették az 1919-es Vörös Hadsereget?

In: Borsodi Szemle 1979. 1. szám.

Szakály Sándor: A Magyarországi Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének tisztikara In: Palócföld 1989. 1. szám

Szilák Jolán: A Magyar Vörös Hadsereg offenzív felderítő tevékenységéről In: Belügyi Szemle 1969. 7. szám.

Függelék

Jegyzőkönyv - Sajtóközlemény

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 1994. augusztus 13 és 20 között rendezte meg Tapolcán a III. Magyar Történelmi Iskoláját. Az Iskola az Egyesület 1992 évi taggyűlése határozatára a Zürichben, Budapesten és Tapolcán készített, majd kiküldött Felhívása, valamint a Műsora és Tanterve (mellékeljük) alapján jött létre és zajlott le 1994. augusztus 13 és 20 között.

A Felhívást négy világrész 16 országában több mint 20 magyar nyelvű újság közölte, legalább egyszer. Az Iskola előkészítését az Iskolavezetőség végezte, Dr Pandula Attila ELTE BTK egyetemi adjunktus irányításával. Az Iskolavezetés munkáját az Egyesület Elnöksége ellenőrizte és Közgyűlése jóváhagyta. Az Iskola megnyitóján a résztvevők elfogadták az Egyesület 1986. február 10 - én kiadott Nyilatkozatát és Házirendjét (mellékelve). Az Iskola a mellékelt műsor szerint folyt le. Az oktatásban 6 országból (Amerikai Egyesült Államok, Ausztria, Magyarország, Svájc, Szlovákia, Thaiföld) 19 fő vett részt, közöttük egy tanszékvezető egyetemi tanár (tudományok doktora), egy főiskolai igazgató és két egyetemi adjunktus (egyetemi doktorok), két hadtörténész (egyik kandidátus), egy - egy antropológus (kandidátus), közgazdász (egyetemi doktor), gasztronómus (egyetemi doktor), nyugalmazott tengerészkapitány (kétszeres egyetemi doktor), orientalista (egyetemi doktor), zenekutató, szociológus (egyetemi doktor), régészeti növénytanos (egyetemi doktor), három múzeumigazgató és két régész (egyik egyetemi doktor). Az Iskolában négy világrész (Amerika, Ausztrália, Ázsia, Európa) 10 országából 182 fő vett részt. A résztvevők több mint kétharmada 30 éven aluli volt, többségében diák. Szakképzettségük széles skálán helyezkedett el. A részvételért senki sem fizetett. Mindenki ingyen kapott egy egyesületi jelvényt, egy diplomát, hét szakkönyvet, továbbá ezt a jegyzőkönyvet mellékleteivel. A 19 oktató 23 előadás és 4 áttekintő megbeszélést tartott. Volt egy egész napos és két félnapos kirándulás (Nagyvázsony, Tihany, Örvényes, Nemesvámos, Szigliget, Keszthely, Fenékpuszt), két filmvetítés, egy koncert, egy tábortűz, szerepelt két hazai és két külföldi népi együttes, és volt egy istentisztelet. Az utolsó napon a városi Szent István ünnepségen vettünk részt (kenyérszentelés stb.) A részvétel sehol sem volt kötelező. Az előadásokat könyv formájában kiadjuk, minden előadást rögzítettünk. Az ünnepélyes megnyitón adta át három megye: Somogy, Veszprém, és Zala az Egyesületünk zászlaját, amelyet a veszprémi érsek szentelt fel és a pozsonyi református püspök áldást mondott.

Ezen az ünnepségen négy megye (az előbbieket és Hargita), valamint kilenc város különböző szintű képviselője (Bécs, Oberwart (Felsőőr), London, Kaposvár, Pozsony, Székelyudvarhely, Tab, Tapolca, Zabolá) a zászlóra szalagot kötött. Üdvözölte a rendezvényt a svájci nagykövetség személyesen, a Magyarok Világszövetsége és Dr. Tabajdi Csaba államtitkár képviselője révén.

Minden résztvevő ingyen kapott szállást, néhányan utiköltséget is. A közös költségeket (posta, hirdetés, sokszorosítás, terembér, stb.) Somogy, Veszprém és Zala Megye Közgyűlése, a Művelődési és Oktatási Minisztérium, az Ilyés Alapítvány, Tapolca és Kaposvár Képviselő Testülete, valamint az Egyesület tagjai fedezték. A bevétel és kiadás bizonylatát az Egyesület pénztárosánál maradnak. Az elszámolás helyességéért a jelen Jegyzőkönyv aláírói felelnek. Év végén az Egyesület független ellenőrei elvégzik a szokásos ellenőrzést és arról jelentés készítenek. Az Iskola teljes rendben folyt le, és - a kutatási eredményeknek megfelelően változó műsorral és előadógárdával - jövőre, 1995. augusztus 13 és 20 között Tapolcán folytatjuk.

Tapolca, 1994. augusztus 20.

Dr. Pandula Attila
az Iskolavezetőség elnöke

Dr. Csihák György
az Egyesület elnöke

Az eredeti aláírások a Titkárságon és az 1995. évi Iskola helyszínén megtekinthetők.

Zürichi Magyar Történelmi Egyesület

III. MAGYAR TÖRTÉNELMI ISKOLÁJA

Tapolca 1994. augusztus 13 - 20

MŰSOR

14. vasárnap

Levezetőelnök: Dr. Csihák György a ZMTE elnöke.

0.9.00

Bejegyzés a helyszínen

10.00

Ünnepélyes megnyitó: Dr. Zongor Gábor a Veszprém Megyei Közgyűlés elnöke. Sibak András Tapolca város polgármestere, Dr. Pandula Attila egyetemi adjunktus, az iskola vezetője.

10.40

A házirend ismertetése, az vezetők bemutatása

15.00

Ünnepélyes zászlószentelés és zászlóavatás a Templomdombon.

17.00

Az Iskolamúzeum megtekintése.

19.00

Ismerkedési est, táncház a Bárdos Lajos Általános Iskolában.

15. hétfő.

Levezetőelnök: Dr. Pandula Attila egyetemi adjunktus ZMTE Iskola vezető.

09.00

Előadás: Dr. Magyar Kálmán régész, Kaposvár, ZMTE: Honfoglalás és az Árpádkor régészeti módszertana.

09.45

Előadás: Lukács József régész, Kassa ZMTE: II. Rákóczi Ferenc hazahozatala (diavetítéssel).

10.30

Előadás: Dr. Juba Ferencz tengerészkapitány, a Nemzetközi Orvostörténeti Társaság Tagja, a ZMTE ausztriai alelnöke, Bécs: Falerisztikai vonatkozások a magyar tengerészet múltjából.

11.15

Előadás: DR. Fejes Pál tanszékvezető egyetemi tanár, Szeged, ZMTE: A pinsec - i gerendafelirat (zárszó).

12.00

Előadás: Dr. Cey - Bert Róbert Gyula gasztronómus, Bankok ZMTE: Az ősi magyar jelképek kialakulása

Levezetőelnök: Dr. Frech Miklós régészeti növénytanos, Keszthely, ZMTE.

14.00

Előadás: Dr. Kováts Zoltán főiskolai docens, Szeged, ZMTE: A rendek kialakulásának jelentősége Európában és Magyarországon

15.00

Előadás: Dr. Magyar Kálmán vezető régész, Kaposvár, ZMTE: Várak erődítmények kutatásának módszertana.

16.00

Áttekinthető megbeszélés, válasz kérdésekre (Cey - Bert, Fejes, Juba, Kováts, Lukács, Magyar)

20.00

Videofilm

1./A svájci Wallis kantonbéli Val d'Anniviers titka. A pinsec - i írás.

2./ Kőrösi Csoma Sándor testamentuma (Utazás Ujguriába).

16. kedd

Levezetőelnök: Kancsal Károlyné, Tapolca tanügyi felügyelője.

08.00

Kirándulás

Nagyvázsony, (Kinizsi - vár, Postamúzeum, Pálos kolostorrom).

Nemesvámos - Balácapusztá (római kori villa romjai) Tihany (bencés apátság, ófalu).

Örvényes (vízimalom).

Balatonudvari (műemlék temető)

17. szerda

Levezetőelnök: Erdélyi Balázs múzeumigató, Tapolca, ZMTE

09.00

Előadás: Dr. Pandula Attila egyetemi adjunktus ELTE BTK, ZMTE:
Fejezetek a magyar államcímer történetéből (diavetítéssel).

10.00

Előadás: Dr. Pandula Attila egyetemi adjunktus ELTE BTK, ZMTE:
Fejezetek a magyar zászló és lobogó múltjából (diavetítéssel).

11.00

Előadás: Dr. Érdy Miklós orientalista, New York: Manichaeusok,
nesztorianusok vagy madárruhás táltosok, a Jenyiszej menti sziklaraj-
zokon (diavetítéssel).

12.00

Előadás: Dr. Rosta István főiskolai docens, Kaposvár: Technikai kul-
túra a honfoglalás - kori építkezéseken

Levezetőelnök: Dr. Érdy Miklós orientalista, New York.

Előadás: Nagy Kálmán ny. huszár ezredes, hadtörténész, Budakeszi,
ZMTE: A magyar könnyűlovasság kialakulása és szerepe a magyar
történelemben.

15.00

Előadás: Csajághy György zenetanár, Pécs: Énekszóval - "Síppal,
dobbal, nádihagedűvel" I.

16.00

Előadás: Dr. Csámpai Ottó szociológus, Pozsony ZMTE: A történe-
lemtudatkutatás módszertanának bemutatása a Felvidéken végzett
szociológiai vizsgálat eredményein.

17.00

Áttekintő megbeszélés, válasz kérdésekre (Csámpai, Nagy, Pandula,
Rosta).

20.00

Beszélgetés a magyar őstörténetről (videofilm):

Dr. Csihák György történész, Zürich, ZMTE

Lukács József régész, Kassa ZMTE,

Dani Pál történész, London, ZMTE,

Erdélyi Balázs múzeumigazgató, Tapolca, ZMTE,

Stamler Imre történész, Somogyján, ZMTE

18. csütörtök

Levezetőelnök: Erdélyi Balázs múzeumigazgató, Tapolca, ZMTE

09.00

Előadás: Dr. Pandula Attila egyetemi adjunktus, ELTE BTK ZMTE: Rendjelek, és kitüntetések a történelem tükröképei (diavetítéssel).

10.00

Előadás: Csajághy György, zenetanár Pécs: Énekszóval - "Sípbal dobbal, nádihegedűvel" II.

11.00

Előadás: Rainer Pál régész - muzeológus, Veszprém: Magyarország királynéi az Árpád - korban, különös tekintettel a velük kapcsolatban fennmaradt tárgyi emlékekre (diavetítéssel).

12.00

Előadás: Dr. Érdy Miklós orientalista New York: A Vereckey - hágón és a Tatár - hágón 1913 - ban a Kárpát - alján (diavetítéssel).

Levezetőelnök: Erdélyi Balázs múzeumigazgató, Tapolca, ZMTE

15.00

Előadás: Nagy Kálmán ny. huszár ezredes, hadtörténész, Budakeszi, ZMTE: Egy huszárezred harcai a Balatonkörnyékén 1945 - ben.

15.00

Kirándulás

Badacsony (Szegedi Róza ház)

Szigliget (várásatás, bemutatja: Rainer Pál régész, az ásátás vezetője).

19. péntek

Levezetőelnök: Dr. Csámpai Ottó szociológus, Pozsony, ZMTE

9.00

Előadás: Dr. Csihák György történész, Zürich ZMTE:

Rovásfelirat a svájci Pinsec - ben (diavetítéssel)

10.00

Előadás: Dr. Szakály Sándor kandidátus, az Állandó Magyar Levéltári Küldöttség h. vezetője az Osztrák Katonai Levéltárban, Bécs: Honvédek, vagy vörösök? Az 1919 - es magyar Vörös Hadsereg tisztikara.

11.00

Előadás: Dr. Sági Károly ny. múzeumigazgató Keszthely: Pannonia kereszténysége a magyar honfoglalásig.

12.00

Előadás: Dr. Henkey Gyula antropológus, kandidátus, Kecskemét, ZMTE: A dunántúli magyarok etnikai embertani képe (diavetítéssel).

14.00

Kirándulás.

Keszthely (Festetics Kastélymúzeum, Georgikon Múzeum).

Fenekpuszta (római romok megtekintése).

Búcsúest, tábortűz és vacsora a Hubertus vadászházban Uzsán.

20. szombat

Levezetőelnök: Dr. Csihák György a ZMTE elnöke

09.00

Ünnepség - kiértékelés - jegyzőkönyv aláírás - oklevelek átadása az iskola hallgatóinak

15.00

Szent - István napi városi ünnepség.

Mindenki keresztre és harangavatás az új köztemetőben. Közreműködik a Helikon Együttes.

18.30

Arató felvonulás a Templom dombról a Hősök terére.

19.10

Sibak András polgármester ünnepi köszöntője

19.30

Kenyérszentelés, Csere Sándor kanonok.

19.45

Egész estét betöltő folklór műsor a Hősök terén.

22.50

Magyar nemzetiségi baráti est. Köszöntő mond Sebők János országgyűlési képviselő. Közreműködik a Felsőszeli Népművészeti Együttes és a Batsányi Táncegyüttes.

Zürichi Magyar Történelmi Egyesület

Házirend

1. Az elhangzott és írásban közölt dolgozatok kizárólagos tárgya a magyar történelem és a magyar nyelv, valamint a szorosan kapcsolódó témakörök. Különösen hangsúlyozandó, hogy semmilyen politikai, filozófiai vagy vallási közleménynek itt helye nincs.

2. Az itt elhangzott és/vagy ide küldött dolgozatok közlési joga kölcsönösen az Egyesület és a szerző tulajdona. Az Egyesület hasznát nem kereső társaság, így közleményeit önköltségi áron, vagy ingyenesen adja át az érkezőknek. Ugyanez vonatkozik a hangszalagra, filmre és minden egyéb információra.

3. Az Elnökség kéri a résztvevőket, hogy tárgyilagosságukat őrizzék meg, és jóhiszeműen hallgassák végig a legellentmondóbb nyilatkozatokat is, és semmilyen személyi kérdést ne vessenek fel. Az előadókat, a hozzászólókat semmi módon ne zavarják.

4. Az előadók előadásukat az elnöknek mondják, illetve olvassák. A hallgatóság részéről közbeszólásnak, hangos megjegyzésnek helye nincs. Kérdések írásban feltehetőek, és kiigazítások ugyancsak írásbellel átadhatók az elnöknek. Az elnök csoportosítja mind a kérdéseket, mind a helyreigazításokat, és a beszélgetés alkalmával felveti.

5. A vezetés a mindenkor elnök kezében van; megszólítása: Elnök Asszony! - Elnök Úr! Az elnök saját legjobb belátása szerint vezet.

6. Egyetlen szerelmük a magyar történelem és a magyar nyelv!

ELNÖKSÉG

Zürichi Magyar Történelmi Egyesület

Nyilatkozat

Emberi szeretet, szakmai tisztaság, tárgyi tudás és önzetlen, becsületes gondolkodásmód jellemezzén bennünket, akik a magyar nép és a magyar haza történelmének kutatásában együttesen munkálkodunk.

Baráti kézfogásra nyújtjuk kezünket minden irányba. Tevékenységünk politikától mentes, tisztán tudományos, baráti és ismeretterjesztő. Nincsenek sem anyagi, sem társadalmi céljaink - szerelmünk a magyar nép és történelme, valamint nyelve. Mélyen tiszteljük tagjaink, barátaink és az érdeklődő egyének elkötelezettségeit, amelyek azonban semmiféle következménnyel nem járnak sem egyesületünkre, sem a többi tagjára.

Minden célunk pozitív. Külső nyomástól mentesen, a legtisztább tudományos szellemben akarjuk tanulmányozni és kideríteni - mindenek előtt - a magyar nép, vagy népek igazi eredetét, őshazánkat, vagy őshazáinkat, valamint a magyar nyelv eredetét, ma élő nyelvünk és népünk rokonait. Nem utasítunk eleve vissza semmiféle elméletet, azonban elvárjuk, hogy a bizonyítékok és az érvek szigorú tudományos alapon álljanak. Nem egyezünk bele, hogy bárki bármiről kijelenthesse, hogy az már megoldott és ezért mindenki köteles magáévá tenni.

Teljes tisztelettel vagyunk úgyszintén az emberiség nagy családjának többi tagjai iránt, miközben elvárjuk tőlük ugyanezt a tiszteletet a mi népünkkel szemben. Meggyőződésünk szerint, jövőnk új, dicső temploma csak a tiszta erkölcs alapjára építhető; ennek előfeltétele egymás kölcsönös tiszteletben tartása és az erőszak minden formájának és következményének eltűnése. A jelen és a jövő nagy kérdéseinek a történelemtudatással való összefüggésével tisztában vagyunk. A mi álláspontunkat ezennel teljes terjedelmében nyilvánosságra hozzuk.

Kelt Zürichben az 1986 - os esztendő február havának 10 - ik napján.

**Zürichi Magyar Történelmi Egyesület
III. Magyar Történelmi Iskolája**

Iskolavezetőség

Dr. Bárdi László

sinológus, a Dél - Dunántúli
Regionális Oktatási Központ ve-
zetője Pécs

Bojtár János

programozó, Budapest

Bertalan Béla

városi tanácsos, Tab

Dr. Darai Lajos

BME adjunktus, Kápolnásnyék

Dr. Dax Margit

Veszprém Megyei Múzeumok
igazgatója

Darvalicsné Németh Krisztina

közművelődési szervező, Tapolca

Erdélyi Balázs

múzeumigazgató, Tapolca

Fábián László

Új Magyarország főszerkesztője
Budapest

Prof. DR. Fejes Pál

Szeged, egyetemi tanár

Dr. Frech' Miklós

régészeti növénytanos, Keszthely

Dr. Gyimesi Endre

Zala Megyei Levéltár igazgatója

Dr. Juba Ferenc

Wien, történész

Dr. Kálmán András

Somogy Megyei Pedagógiai
Intézet. tud. munkatárs

Kriesch Tamás

Kodolányi János Magyar nyelvű
előkészítő Intézet főigazgatója

Dr. Madarász Lajos

Veszprém Megyei Levéltár
igazgatója

Miklós György

villamosmérnök, Budapest

Nagy Kálmán

hadtörténész, Budakeszi

Dr. Pandula Attila

ELTE adjunktus, Budapest, az
Iskolavezetőség elnöke

Patka László

Veszprém Megyei Önkormányzati
Hivatal kulturális referens,
Veszprém

Sütő Károly

Zala Megyei Önkormányzati Hivatal

Dr. Szauder Lajos

egy. docens, Zrínyi Miklós Katonai
Akadémia, Budapest

Dr. Szili Ferenc

Somogy Megyei Levéltár
igazgatója

C. Tóth János

Határon Túli Magyarok Hivatala,
történész Budapest

Töttössy Istvánné Dr.

Művelődési Minisztérium, történész

Dr. Vándor László

Zala Megyei Múzeumok igazgatója

ZÜRICH MAGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET

A Magyar Történelmi Iskolán résztvevők száma

Helyszín	Összesen			Ebből oktató			Összesenből (%-ban)	
	fő	világrészből	országból	fő	világrészből	országból	nők	30 éven aluliak
Szeged 1992	124	3	11	20	3	7	61	72
Tábor 1993	178	4	13	28	4	7	65	66
Tapolca 1994	184	4	10	19	4	6	58	78
Tapolca 1995								

ZÜRICH I MAGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET

A Magyar Történelmi Iskolán résztvevők száma országoként

Ország	Szeged 1992			Tab 1993			Tapolca 1994			Tapolca 1995		
	résztvevő	oktató	összesen	résztvevő	oktató	összesen	résztvevő	oktató	összesen	résztvevő	oktató	összesen
Anglia	1	-	1	-	-	-	-	-	-			
Ausztrália	-	1	1	-	1	1	1	-	1			
Ausztria	1	1	2	1	1	2	-	2	2			
Kanada	-	1	1	1	-	1	-	-	-			
Kína	-	-	-	2	2	4	-	-	-			
Magyarország	44	14	58	35	18	53	10	10	20			
NSZK	5	1	6	-	-	-	1	-	1			
Olaszország	1	-	1	1	-	1	-	-	-			
Románia	20	-	20	14	-	14	36	-	36			
Svédje	4	1	5	-	2	2	1	1	2			
Svédország	-	-	-	1	-	1	1	-	1			
Szeged	3	-	3	-	-	-	-	-	-			
Szlovákia	23	-	23	29	-	29	49	2	51			
Tab	-	-	-	65	-	65	-	-	-			
Tapolca	-	-	-	-	-	-	66	2	68			
Thaiföld	-	-	-	-	1	1	-	1	1			
Ukrajna	-	-	-	1	-	1	-	-	-			
USA	2	1	3	-	3	3	-	1	1			
Összesen	104	20	124	150	28	178	165	19	184			

Felhívás

az Egyesület tagjaihoz, valamint a Zürichi Magyar
Történelmi Egyesület IV. Magyar Történelmi
Iskolája Tapolca, 1995. augusztus 13 - 20
részvevőihöz

Tisztelt Címzett!

Szeretettel hívjuk Egyesületünk IV. Magyar Történelmi Iskolájába, 1995 - ben Tapolcára. Az Iskola védnöke, Dr. Mikó Jenő a Szlovákiai Református Gyülekezetek püspöke, Dr. Szendi József a Veszprémi Római katolikus Egyházmegye érseke, Sántha Pál Vilmos Hargita Megye Tanácsának elnöke, Tapolca város és a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület.

1. Általános tudnivalók: Az Iskolába szívesen várunk minden jelentkezőt, aki tud magyarul és elmúlt 16 éves. Az Iskola előkészítői és vezetői számolnak a diákok, szakemberek és érdeklődők jelentkezésével. Az Iskola célja a magyar szempontú történelmi ismeretek kutatása, tisztán tudományos alapon, az egészséges nemzettudat fejlesztése és elemzése céljából. A résztvevők megismerkednek a magyar történelem tárgyában folytatott legújabb kutatások eredményeivel. Kiemelkedően fontos szerephez jut a magyar őstörténet: őshazánk, őseink, rokonaink, nemzeti szimbólumaink, honfoglalásunk a Szent Korona, továbbá helyünk és szerepünk a Kárpát - medencében, a Közép - Dunántúl, Veszprém megye, a Balatonfelvidék stb. Az Egyesület politikamentes, vallási kérdésekben toleráns, svájci közhasznú intézmény, tevékenysége Magyarországon is adómentes. Tisztán tudományos szempontok alapján, tárgyilagosan kezeli a történelmi témákat. Az oktatók többsége az Egyesület tagja, valamennyien a magyar történelem jeles kutatói. Közreműködésükért díjazást nem kapnak, költségeiket maguk fedezik. Az iskolát minden nyáron - részlegesen módosuló, kibővített tematikával - megismételjük. Az Iskola látogatásáról az Egyesület diplomát ad. Könyv, vagy tanszer vétele nem kötelező. Első Iskolánkat 1992 - ben Szegeden tartottuk. Azon 2 világrész 9 országából 124 fő vett rész. A résztvevőknek mintegy fele 30 éven aluli és nő volt. A 20 oktató 3 világrész 7 országából jött, 24 előadást és 10 szemináriumot tartott. A rendezvényt 5 kirándulás, 3 filmvetítés és egy ökumenikus istentisztelet egészítette ki. Második iskolánkat Tabon rendeztük 1993 - ban 178 résztvevővel - nagyjából abban a rendben mint Szegeden. Harmadik Iskolánkra 1994. augusztusában Tapolcán került sor. Minden Iskola

teljes előadási anyagát könyv formájában kiadjuk. Az Iskolához és a könyvek kiadásához a kulturális kormányzat valamint néhány alapítvány járul hozzá.

2. Az Iskola színhelye: H - 8300 Tapolca, Fő tér 1. Városi Mozi.

Telefon: 83/311 - 853. Helyi megbízottunk. dr. Kancsal Károlyné. Tapolca Polgármesteri Hivatal, Hősök tere 15., telefon: 87/311 - 444, fax: 87/312 - 533.

3. Az Iskola vezetése az Egyesület kiváló magyarországi és külföldi szakemberei kezében van. Az iskolavezetőség elnöke Dr.Pandula Attila az ELTE adjunktusa.

4. Napirend: Kezds augusztus 13 - án, vasárnap 09.00 órakor, naponta 14.00 - 18.00 óra között előadás, illetve az előadások megbeszélése. Az Iskola augusztus 20 - án vasárnap délután zárul. A szervezők változatos, szabadon választható kulturális elfoglaltságról gondoskodnak, amelyek esetleges költségeit mindenki maga fedezi. Hangszerét, aki tudja, hozza magával. Részletes műsort a helyszínen bocsátunk rendelkezésre.

5. Jelentkezés: Aki az Iskolán részt kíván venni, az szíveskedjék legkésőbb 1995. május 31 - ig, az előírt adatok közlésével, írásban jelentkezni az Egyesület zürichi címén,vagy az Iskola címén (lásd: 2 pont). Az Iskolát csak jegyzékünkbe felvett résztvevők látogathatják. Bejegyzés az előzetes írásbeli jelentkezés alapján, 1995 augusztus 13 - án 09.00 - 10.00 - ig a helyszínen. Minden levélre válaszolunk, ha nemzetközi postai kuponnal van ellátva minden postahivatalban kapható, kivétel(Románia és Kárpátalja.)

6. Szállás, ellátás, költség: Sem részvételi díj, sem tandíj nincs. A közös költségeket adományokból fedezzük. Szállás a város középiskolai kollégiumában napi 400 Ft - ért. *Címe: 8300 Tapolca, Keszthelyi út 45 - 47.* WC papírt, szappant, vállfát és törülközőt hozni kell. Lehetőség van szállodai elhelyezésre is kb. 3000Ft/nap. Aki erre igényt tart, annak a szállást lefoglaljuk, ha időben bejelenti, hogy pontosan mely napokra kéri a helyet és az árát legkésőbb 1995. július 31 - ig az alábbi szám-lára befizeti: az OTP Tapolcai Fiókja 489 - 98062. Polgármesteri Hivatal 868 - 429344 számú számlájára forintban, illetve az Egyesület zürichi számlájára devizában (Postcheckkonto: Zürich 80 362, 14 - 1 - csak postán át) minden esetben "Tapolcai Iskola" megjelöléssel. Az árak természetesen változhatnak, ezért a befizetett összeg csak előleg. Amely országból pénz átutalása nem oldható meg, szíveskedjék a jelentkező kötelező fizetési nyilatkozatot is írni címünkre a szükséges összegről. Minden jelentkezőnek ajánljuk, hogy költségei megtérítését kérje alapítványoktól és magyarországi testvérvárosoktól. Tapolcára érkezve először a szálláson vagy a Városi Moziban jelentkezünk. Fiata-

labb résztvevők mellé - kérésre - idősebb kísért adhatunk. A szállás helyén a kollégiumban kapható napi háromszori étkezés, kb. 400 Ft - os áron. Az igénybejelentést a jelentkezéssel együtt kérjük, fizetni a helyszínen kell a bejelentkezéskor.

7. Utazás: Utazás egyénileg történik. Budapest Déli pályaudvarról naponta három gyorsvonat van Tapolcára, az ára II. osztályon kb. 700 Ft. A MÁV 50% - os kedvezményt biztosít. Rendszeres buszjárat is indul Tapolcára a Budapesti Erzsébet térről (volt Engels tér). A jegy ára kb. 600 Ft. A város a Balatontól 10 - 12 km - re van, a fürdőhelyre busz közlekedik. A városban termálvízű strand van.

Betegségi és baleseti biztosításról mindenki maga kell gondoskodni. A szomszédos országokból jövő érdeklődők anyagi támogatásért forduljanak testvérmegyéjükhöz, testvérvárosukhoz vagy alapítványokhoz.

Az Iskola költségeinek fedezésére adományokat szívesen fogadunk és azt igazoljuk. Az összeg az adóalapból levonható. Ezt a felhívást kérjük továbbítani érdeklődőknek, a sajtó, a rádió és a televízió részére.

Zürich - Budapest - Tapolca, 1994. augusztus hó

**Magyar Történelmi
Iskola Vezetősége**

**Zürichi Magyar
Történelmi Egyesület Einöksége**

Tapolca Város Önkormányzata

A ZMTE eddig megjelent kiadványai:

- 1/ Az Eiső (Benidormi) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai
160 oldal, ebből 60 oldal angol, francia és német nyelvű anyag
- 2/ A Második (Zürichi) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai
190 oldal, ebből 50 oldal angol, francia és német nyelvű anyag
- 3/ Magyarok Őstörténete. Összefoglaló áttekintés
48 oldal, írta a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület őstörténeti írói munkaközössége
- 4/ A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Első (Szeged) Iskolájának Előadásai és Iratai
280 oldal, az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor
- 5/ Magyar Történelmi Tanulmányok 1.
140 oldal, kiegészítő tanulmányok a Tabi iskola előadásaihoz
- 6/ Csihák György: A magyar parlamentarizmus ezer éve
100 oldal, összefoglaló áttekintés
- 7/ Magyar Történelmi Tanulmányok 2.
119 oldal, Nagy Gyula: Az ellopott magyar őstörténet
- 8/ Képeslapok történelmi motívumokkal
8 különféle
- 9/ A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Második (Tabi) Magyar Történelmi Iskolájának Előadásai és Iratai
416 oldal, az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor
- 10./ Die Frühgeschichte der Ungarn. Zusammenfassung
Geschrieben von der Arbeitsgruppe des Ungarisch Historischen Vereins Zürich
54 Seiten
- 11/ A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Harmadik (Tapolcai) Magyar Történelmi Iskolája Előadásai és Iratai
224 oldal, az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor

Előkészületben

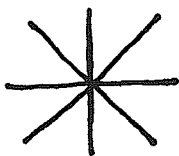
1/ Hét Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai

2/ A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Első (Székelyudvarhelyi) Övezeti Történésztalálkozó Előadásai és Iratai

100 oldal, az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor

3/ A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Második (Komáromi) Övezeti Történésztalálkozó Előadásai és Iratai

100 oldal, előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor

**A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület eddig megjelent és
előkészületben levő történelmi tárgyú könyvei megrendelhetők
és megvásárolhatók a ZMTE terjesztőjénél**

Magyar Könyvszakmai Szövetség
1051 Budapest Roosevelt tér 7-8
Tel.: 132 8508/171 és 172 Fax: 111 22 58

Megvásárolhatók:

Gondos BT Magyar Nemzeti Könyvesbolt
1134 Budapest, Pannónia u. 22 Tel.: 111 54 60

FKGP Székház 1056 Budapest, Belgrád rkp. 24
Tel.: 118 28 55/124

Pavilonja Budapestén

VI. Teréz krt. 25. előtt
V. Deák Ferenc tér metró kijárat. Tel.: (este) 113 59 67

Püski Könyvesház, 1013 Budapest, w Krisztina krt. 26.
Tel.: 175 77 63

9021 Győr, Király u. 5. Tel.: (06-96) 326-213

Püski Kiadó, 1012 Budapest, Lógodi u. 16.
Tel.: 201 44 44

Holló és Társa Könyvkereskedés, Lukács Zoltán könyvkereskedő
7400 Kaposvár, Múzeum köz 2.
Tel.: (06-82) 316 944

Kóka Irén könyvterjesztő, 8600 Siófok, Batthyány u. 33.
Tel.: (06-84) 311 162

Stúdium Akadémiai Könyvesbolt, 1052 Bp. Váci u.
Tel.: 118 56 80

Szép Lászlóné, 8900 Zalaegerszeg, Erdész u. 87.
Tel.: (06-92) 320 044

Tab Városi Könyvtár Könyvesboltja, Bolevác József
8660 Tab, Kossuth L. u. Tel.: (06-84) 320 416, (06 84) 320 453

MTESZ Székház, 6720 Szeged, Kígyó u. 4.
Tel.: (06-62) 310-998

Csokonai Vitéz Mihály Tanárképző Főiskola,
7400 Kaposvár, Bajcsy-Zsilinszky E. út 10.
Molnár István könyvkereskedő
Tel.: (06 82) 319 011

UNITAS Coop Kereskedelmi Rt. 6. sz. könyvesbolt
Holczbaorné Szabó Erzsébet
8300 Tapolca, Fő tér 10.
Tel.: (06-87) 311 497

Kódex könyvesbolt
2900 Komárom, Klapka György utca 20.

LITEA könyvesbolt és Teasalon
1014 Budapest, Hess András tér 4
Fortuna udvar. Tel.: 1756 987

INFO

*Ungarisch Historischer Verein Zürich
Sekretariat des Treffens zur Frühgeschichte der Ungarn
Redaktion Corvinus Radio Zürich*

CH-8047 Zürich, Postfach 502
Telefon: 0041/1/941 40 39
Publifax: 00 41/1/940 16 14

Postscheckkonto: Zürich 80 36214-1 (nur über Post)
Präsident: Dr. György J. Csihák
CH-8613 Uster 3. Postfach 105
Öffentliche Vorträge am zweiten Dienstag jeden Monats um 19
Uhr
CH-8047-Zürich, Winterthurerstrasse 135
Telefon: 00 41/1/362 33 03

*Magyar Történelmi Iskola
Zürichi Magyar Történelmi Egyesület
Magyarországi Tagozata*

H-1212 Budapest, Kossuth Lajos u. 106/a V. 16
Telefon: 0036/1/276 38 06
Konto-Nr.: OKHB 21631878 ZMTEMT (Kereskedelmi és Hitelbank)
Vizepräsident für Ungarn - magyarországi alelnök:
Prof. DR. Fejes Pál
H-6720 Szeged, Kelemen u. 8.
Telefon: 0036/62/311 096 hivatal, 321 531 magán

Nyilvános előadás minden hónap utolsó előtti csütörtökjén
17.00 órakor
H-1051 Budapest, Arany János u. 10.
Telefon: 0036/1/111 22 48 és 111 62 87

"Amit erő és hatalom elvesz, azt az idő és kedvező szerencse ismét visszaadhatják, de amiről a nemzet félve a szenvedésektől önmaga lemondott, annak visszaszerzése nehéz és mindig kétséges."

Deák Ferenc

1994

augusztus 14-20.